

AVRUPA SARAYLARINDAN YILDIZ'A

istanbul'da bir hoş sada

Anna Grosser Rilke

Çeviren: Deniz Banoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ANNA GROSSER RILKE
AVRUPA SARAYLARINDAN YILDIZ'A İSTANBUL'DA BİR HOŞ SADA

ÖZGÜN ADI
NİE VERWEHTE KLÄNGE

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN
DENİZ BANOĞLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKTÖR
GÜL GÜRTUNCA

DÜZELTMEN
ESEN GÜRAY

DİZİNİ HAZIRLAYAN
BORA BOZATLI

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 1500 ADET, HAZİRAN 2009

ISBN 978-9944-88-662-8

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

AVRUPA SARAYLARINDAN YILDIZ'A

istanbul'da bir hoş sada

Anna Grosser Rilke

Çeviren
Deniz Banoğlu

Anı

İçindekiler

ESKİ UNUTULMAZ GÜNLER

Evden İlk Ayrılış ... 3
Teplitz'deki gençlik yıllarım ... 6
Zamansız başarılar ... 6
Prusyalılar geliyor ... 13
Dine karşı ilk kuşkularım ... 19
Rainer Maria Rilke ile Tanışma ... 20
Seyahatlerim ve Öğrenim Yılları ... 23
Leipzig Konservatuvarı'nda ... 23
Münih'e kısa bir ziyaret ... 27
Ormandaki dörtlü ... 30
Kendi ayaklarımın üzerinde ... 33
Özgürlüğe kaçış ... 34
Konser platformunda ... 39
Weimar ve Roma'da Liszt'li Günler ... 43
Weimar ... 43
Roma ... 65
Yaşamımın Dönüm Noktası ... 88
Rehber olarak İsviçre'ye yolculuk ... 88
Dönüm noktası ... 91
Berlin'e gidiş ... 94
Berlin'de Bir Kış ... 99
Gottfried Keller'le tanışma ... 104
Pauline Lucca ile turnede ... 108
Dvorák konseri ... 112
Brahms'lı saatler ... 114
İmparatoriçe Augusta'nın yanında ... 116
Liszt'i son ziyaretim ve Brahms'la yeniden buluşma ... 117
Heidelberg'de mola ... 118
Pauline Lucca'yı ziyaret ... 120
Yeni bir gelecek ... 124

İSTANBUL: BİR BAŞKA ÂLEM

İstanbul'da Evvel Zaman İçinde 131
Türklerin ülkesine yolculuk 131
Yeni evimiz 137
Sosyeteye giriş 142
Alman elçiliğinde hayır için verilen konser 145
Sultan'ın huzurunda konser 149
Boğaz'da yaz havası 156
Gerçek Şark 164
Yaza düşen gölgeler 172
Bağdat Demiryolu 174
1894 depreminden kıl payı kurtuluşumuz 175
Gece gürültüleri - harem ziyaretleri 177
Karanlık günler 181
Yeni Mesleğimde 183
Yine Tarabya'da 186
Bilimadamının ziyareti 189
Müziğin tesellisi 190
Zor günler 192
Tekrar İstanbul'da 194
Kayzer'in Ziyareti 201
Türk Âdetleri 205
Başımdan geçen en can sıkıcı olay 205
Türklerin müzik sevgisi 207
Göksu ve saire 210
Türk düğünleri 214
Ve Yine Politika 218
Boğaziçi'ndeki Almanlar 220
Amerikan Koleji 222
Mevleviler ve Rufailer 225
Türk bayramları 227
İki Dostluk 231
Latife 232
Ufukta Görülen Siyasi Karmaşa 237

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN GÖLGESİNDE

Jön Türkler 241
Yunanistan Yolculuğu 247
Sultan'ın Karşı Darbesi: 31 Mart 254
Jön Türkler yine iktidarda 260

Balkan Savaşı 267
Fırtınadan önceki sessizlik 270
Birinci Dünya Savaşı'nı Nasıl Yaşadım? 271
Savaş ve müzik 278
Kayzer'in son ziyareti 279
Savaş İstanbul'da 281
Beklenen sona doğru 283
Üç günlük süre 286
Veda 289
Yurda dönüş 292
Anavatanda 295
Yeniden müzik 298

Dizin 305

Eski Unutulmaz Günler

Roma'daki Monte Pincio Bulvarı
(M. Poendergast)

Evden İlk Ayrılış

Annem tarafından büyükbabam Korucubaşı Schrenker, yazlarını Bohemya'nın Melnik kasabasında, sahibi olduğu güzel üzüm bağlarında geçirirdi. Melnik şarabı Avusturya'da tanınır ve sevilir. Dedemin bağı iyi ürün veren bir bağdı. Kendisi ayrıca Prens Lobkorvitz'in geniş ormanlarının da işletmesinden sorumlu olduğu için zengin bir adamdı. Çok çocuklu Schrenker ailesinin en küçüğü olan Therese, yakışıklı, zeki, akıllı Franz Xaver Rilke'ye âşık olduğu sıralarda babam, Prens Lobkorvitz'in çiftliğinde aylıkçı olarak çalışıyormuş. Annemle babamınki gerçek bir aşk evliliğiydi. Geri dönüp baktığımda evliliklerinde çok az olumsuzluk olduğunu söyleyebilirim. Annemin neşeli, dünyaya olumlu bakan karakteri, karşılaştığı zorlukları kolayca aşma becerisi babama, her şeyden çok sevdiği rahat, huzur dolu bir hayat sağlamıştı. Annem bu olumlu özelliğiyle geniş bir arkadaş çevresi de edinmişti. Gerçekten de ne kadar becerikli, ne kadar cesur, ne kadar hoşgörülü, yardımsever ve özverili bir insandı! Bu sayfalarda onun nasıl bir insan ve benim için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya gayret ederek, onu bir bakıma ebedileştirmek de istiyorum.

Evliliklerinin ilk dört yılını Melnik'de sıkıntısız geçirmişlerdi. Ben 1853 yılında orada dünyaya gelmişim. Üç yıl sonra erkek kardeşim doğmuş. Onu pek iyi hatırlamıyorum, çünkü kısa bir süre sonra kaybetmişiz. Geriye dönüp baktığımda, annemle babamın talihli bir birleşimi olduğumu düşünürüm: Neşeli mizacım ve çoğuyla gerçek dostluklar kurduğum, benim için değerli olan insanlarla zevkle birlikte olma isteği, bir

Melnik

de insanları kazanabilme yeteneği –bütün bunlar sonradan kazanılan değerler değildir, Tanrı vergisidir. Bu özellikler bana annemden geçerken, sanatçı yönümü sanırım Rilke ailesinden almışım.

Sıkıntısız geçirdikleri birkaç yılın ardından annemle babam kaderin ilk sınavını verdiler. Dedemle ninem kısa süre arayla peş peşe vefat ettiler. Babam işini kaybetti. Evladiyelik hakkı annemin en büyük ağabeyindeydi. Miras paylaştırılmalıydı. Paylaşım sırasında birçok ailedeki gibi burada da kardeşler arasında anlaşmazlıklar çıktı. Sonunda taraflar birbirinden koptu.

Babam, annesi Rilke soyundan gelen babasının Dr. Stradal adındaki bir akrabasının yardımıyla, yeni kurulan ve o dönemde birçokları tarafından hayretle karşılanan Aussig-Teplitz demiryolu şirketinde bir iş buldu. Babamın bu işe ellili yaşlarında girdiğini unutmamalı. Demiryolunun kurucusu Dr. Stradal o zaman için çok cesurca sayılacak bu girişimin gelecekteki yararlarını önceden görmüştü. Demiryolu yapımına karşı olan çevreler ve kamuoyunun büyük bölümüyle giriştiği amansız mücadeleden sonra bölgedeki kömür ocaklarını, demiryolu taşımacılığının kendileri için ne

Teplitz tren istasyonu

denli önemli olduğuna ikna ederek bir anonim şirket kurmayı başarmıştı. Artık demiryolu şirketinin denetiminden sorumluydu. Eseri daha o günlerde meyvelerini vermeye başlamıştı.

Hayatım boyunca adeta kaderim haline gelen yolculuklardan ilkini, bizim için çok yeni olan bu ulaşım aracıyla, yeni yuvamız Teplitz'e[1] yerleşmemiz sırasında yaptım. Trenle Prag'dan Teplitz'e gittik. En eski anılarımdan biridir bu; hiç unutmuyorum, dumanlar saçarak poflayan canavardan korkup dehşetle bağırmıştım. Tren, bugün müzelerde gördüğümüz ilk tren modelinin tıpatıp aynıydı. Annem benim elimden, yardımcı kız da benim gibi çığlık atan erkek kardeşimi elinden tutuyordu. Babam ise bir yolculukta varlığı kaçınılmaz olan bir yığın küçük bagajla güç bela ilerliyordu. Eğer taşradan gelen biri bu sahneyi görmüş olsaydı, bu olayı mutlaka esprili bir şekilde kâğıda dökerdi, ancak babamla annem bizi yeni vatanımıza götürecek olan ilkel trenin üstü açık vagonuna binerlerken, sanıyorum durumu hiç de komik bulmamışlardı.

[1] Günümüzde Çek Cumhuriyet sınırlarında bulunan Tepliče kenti (e.n.).

Teplitz'deki gençlik yıllarım

Teplitz'de hiç kimsenin yaşamadığı kadar güzel ve mutlu bir çocukluğum oldu. Küçük sevimli kent, sevgili aile ocağım, çocukluk arkadaşlarım, aptalca kavgalarımız, dersler, öğretmenler, herkesin, her şeyin bunda bir payı olmuştur. Ve şimdi, ak saçlarıyla yazı masasına oturmuş yaşlı bir kadın olarak, şöyle eski günlere dönüp baktığımda karmaşık, değişken olaylarla dolu bir yolda geçen yıllar ve yıllar –birden önümde canlandığınızı görüyorum: Anlamlı ve düzgün yüz hatları, sapsarı top sakalıyla yakışıklı, boylu boslu babam; tombul ama hayat dolu, her akşam bigudilerle sardığı, yandan ayrılmış düzgün taranmış saçlarıyla annem; Poldi, benim sevgili Poldi Stradal'ım, kuzenim ve can dostum; öğrenimimle yakından ilgilenen yaşlı Rahip Hikisch ve evde "Matmazel Tressette" diye çağırdığımız, çok iyi Fransızca konuşan kız kurusu Bayan Zöpfel. Hepsi bu yolculuğumda benimleydiler. Onlarla bir kez daha çocukluğumu geçirdiğim yerlerde gezindim.

Ama hepsinden önce gar müfettişi olan babamın ikinci evi, benim için ise bir sığınak olan Teplitz Tren İstasyonu depolarındaki oyunlarım, tırmandığım vagonlar, beni yakından tanıyan gar memurlarıyla kurduğum dostluklar, bana asıl mutluluk veren de bunlardı.

Garın girişindeki sigara bayiinde oturan yaşlı satıcı kadın ise kafamdan silinmeyen bir anıdır. Avusturyalı bir subayın dul eşiydi, hali beni adeta canevimden vurmuştu. Enfes bir kokusu olan bu küçük tütün bayiinde saatlerce kalıyor, minik, sürgülü pencereden trenden inen yolculara istedikleri sigaralarla, tütün paketlerini uzatıyordum. 1934 yılında Berlin'de benden sadece birkaç yaş daha genç, sevimli, yaşlı bir kadınla karşılaştığım gün, sigara bayiindeki o yaşlı kadın anılarımda yeniden canlandı. Karşılaştığım kadın, Teplitz'deki tütüncü arkadaşımın kuzeniydi. Çok sevinmiştim, dünyanın ne denli küçük olduğunun somut bir örneğiydi bu. Demek çocukluk dönemine kadar uzanan böylesi iliş-

kileri tekrar tekrar yaşamak olasıydı. Belki de sigaraya bunca düşkün olmamın nedeni Jeanette Teyze'ydi, yaşlı kadının adı buydu.

Gelelim babamın, içinde salıncağı, harika meyve ağaçları ve oyun alanları olan bahçesine. Bahçede bir ek bina bile vardı, hatta bugün ona köşk bile denilebilir, tam donanımlı bir ek binaydı çünkü. Babam çayını burada içmeyi severdi; çayın kalitesine, hazırlanışına, takımlarıyla kurulmuş her şeyiyle mükellef bir çay sofrasına çok önem verirdi. Keyifli çay saatleri hayatım boyunca anılarımda günün en sevdiğim saatleri olarak yer etmiştir. Annemin pek bir gururlandığı, zamanın en yeni buluşu olan ispirto ocağındaki çaydanlığın fokurtusu yaşamım süresince bana eşlik etmiştir. Bu çaydanlık önce Weimar'da Liszt'in genç öğrencisinin odasında, sonra kocamın Roma'daki atölyesinde fokurdadı. Berlin'de, Heidelberg'deki güzel yuvamda, yıllar sonra da çaydanlığın yerini semaverin aldığı otuz hareketli yılımı geçirdiğim benim güzel İstanbul'umda durmadan fokurdadı.

Yine hızlı düşündüm sanırım, korkarım bu sık sık olacak; çünkü bir insanı ancak onun hayatını yönlendiren anılarıyla olan ilişkilerinden tanıyabilirsiniz. Genelde baktığımız zaman, insanı yönlendiren kaderidir, özel hayatında etkili olan ise edindiği alışkanlıklardır.

Oturduğumuz ev, anneme kalan mirasın da katkısıyla güzel, rahat ve ferah bir şekilde döşenmişti. Hatta babamın isteğiyle bir piyano da edinmiştik. Babam piyano çalmak istediği ya da çalabildiği için değil tabii, bu konuda annem de babamdan pek farklı değildi. Annemin tek bildiği, giriş motifi hâlâ belleğimde olan *Trick-Track Polka*'ydı; bu basit melodiyi duyar duymaz kolları, omuzları ve bedeninin bütün üst kısmıyla, polkanın ritmik müziğine uyarak, piyano başında her an dans etmeye hazır oturan annemin tombul hayali canlanır gözümün önünde. Küçükken ona yetişmeye çalışırdım, büyüyüp yetişkin olduğumda ise, onu seyreder babamla gülme yarışına girişirdik. Üzgün günlerimde de anneme "hadi bir *Trick-Track Polka* çal" diye rica ederdim.

Evimize epey çok konuk gelip giderdi; akrabalar, yakın dostlar, herkesten çok da peşinde bir yığın çocuğuyla Stradal'lar, ki onlardan biri olan yaşıtım Poldi sonraları can dostum olacaktı. Bana gelince; ben, büyük bir özenle gözden sakınılması gereken, minicik Annerl'dim. Ama bir kış günü nasıl olduysa, sadık bakıcımın elinden kurtulup Teplitz Şatosu'nun buz tutmuş havuzuna koştum. Aman Tanrım, buz, ağırlığıma dayanamayınca, Annerl, hop havuzun içinde! Bakıcı kız dehşetle beni ıslak ıslak, bohça gibi sarıp sarmalayarak kimsenin uğramadan geçmediği Teplitz'in hemen yakınındaki mandıraya götürdü. Orada üstümdekiler tek tek çıkarıldı. Küçük bir Havva olarak, soğumaya yüz tutan devasa fırının içine kondum. Fırında, aynen benim boyumda küçük bir Âdem'le burun buruna gelince şaşkınlığımı ve yüzümdeki aptal ifadeyi görmeliydiniz. Fırının içinde Âdem'le Havva, gerçekten komik bir durumdu. Buna dayanamayan annem de çılgın bir korkuyla ayağında terlikleri –benim koket annem terliklerle!!– koşarak yanıma geldi. O zamanlar üzerime titriyordu. Küçük erkek kardeşimi henüz kaybetmiştik ve günlük gezintilerimiz sırasında yolumuz her defasında mezarlığa düştüğünde, onun nasıl üzüntüye boğulduğunu çocuk halimle fark ederdim.

Bir de Schönau'daki yaşlı teyzelerimize, büyükbabamın baldızlarına arada bir yaptığımız ziyaretleri anımsıyorum. İkisi de bekâr olan teyzeler, kendilerine miras kalan bir lojmanı yaz aylarında kaplıcaya gelen konuklara kiralıyorlardı. O tarihlerde Teplitz-Schönau, kaplıcasıyla gözde bir yerdi, buraya gelmek moda olmuştu. Teyzeler, iyi para verdikleri için müşteri olarak çoğu zaman Rusları yeğliyorlardı, çünkü rubleleri gözü kapalı saçıyorlardı. Bunlar yaşlı hizmetçi Josephine'in en büyük birikimiydi. Başkalarının dehşetle ve burnunu tıkayarak küçümsediği yerlerde de Josephine'in rubleleri kazanma önceliği vardı. Ne olursa olsun şöyle düşünüyordu: Para paradır ve her bir rublede terin ve angarya işin izi vardır.

Her iki teyze de (bana müthiş yaşlı görünüyorlardı) pek çok yönden gariptiler. Biri hep yataktaydı, anlaşılan felçliydi.

Teplitz-Schönau'da Okul Meydanı

Çevresine bir sürü acayip hayvanı toplamıştı. Sırtına bir kuş oturmuş kaplumbağayı, bir de her gördüğümde ödümü koparan yeşil gözlü, sarman kediyi anımsıyorum. Ama içlerinde en acayibi teyzenin yatağının içine yuvalanmış bir güvercin çiftiydi. Böyle bir şeyin nasıl mümkün olabildiğine bugün hâlâ aklım ermiyor; ama halsiz ve ölmekte olan bedeninin hemen yanı başındaki canlıları gözlemlemek, kuşkusuz ihtiyarı canlandıran tek hayat ışığıydı. Teyzelerimin beni şımartan pastalarının dışında bütün bu gariplikler bana müthiş çekici geliyordu.

Zamansız başarılar

İşte böyle eğlenceler ve neşeli oyunlarla altıncı yaşıma girmiş, okul çağına gelmiştim. Annemin elini tutarak, mutlulukla ve büyük bir merakla eğitimimi alacağım okula yollandım; önceden hiç tahmin edememiştim; ama bu, okula ilk ve son gidişim oldu. Eve dönüşümde, annem kafama bitlerin doluştuğunu fark edince, "Bir daha mı asla! O berbat yere gitmek yok" diye yemin etti. Bizim ihmalkâr ve kayıtsız Avusturyalılarda eğitim herhalde o zamanlar pek mükemmel değildi. Sonuçta takvimler 1859 yılını gösteriyordu. Bunun üzerine yeni

öğretmenim Rahip Hikisch oldu. O zaman için gerekli görülen bilgileri bundan böyle ondan öğrenecektim.

İyi yürekli Rahip Hikisch, eminim benimle işin hiç de kolay olmamıştır. Dışarıda pırıl pırıl bir güneş varken, bahçede olgun böğürtlenler beni beklerken ya da garda binmeye can attığım bir tren manevra yaparken –ah istasyon memurları arasında ne de çok dostum vardı– yanına oturup gramer ineklemek ne korkunç bir can sıkıntısıydı! Nasıl da sık sık pencerenin önüne giderek, rahibin geleceği yolu gözler ve gökyüzüne selam gönderip "Sevgili Tanrım, Rahip Hikisch hastalansın da ders yapmayalım!" diye dua ederdim. Rahibin verdiği eğitimle dini bütün bir Katolik olmam mümkün değildi. Çünkü rahip son derece liberal görüşlüydü, bu yüzden de kilise onu pek ciddiye almıyordu. İlerleyen yaşıyla daha da katı bir dindar olan annem de o sıralarda beni kendi dini inançlarıyla etkilemeye çalışmıyordu. Sonraki yıllarda kiliseye yabancılaşmam, büyük bir olasılıkla çocukluk yıllarımdaki bu etkileşimlerin sonucuydu.

Rahip Hikisch'in pedagojinin p'siyle bile yakından uzaktan ilgisi yoktu. Dersleri son derece tekdüze, akıl almayacak denli kuruydu. Buna karşın, hiç evlenmemiş yaşlı ve komik Bayan Zöpfel'den diğer kızlarla beraber aldığım Fransızca dersine de bir o kadar müteşekkirim. Biz ona sadece Matmazel Tressette diyorduk, kızlarla bir araya geldiğimizde, onun haline bakıp aramızda muzipçe kıkırdıyorduk. Poldi'yle ben, diğer kızlarla birlikte haftada üç kez onun dersine gidiyorduk. Üzerlerine berbat, pis minderler serili, çeşit çeşit sandalyenin duvarların önüne dizildiği bomboş bir odadan ibaret dershane bize garip geliyordu. Bizim Zöpfel ortalıklarda görünmeden önce odada her zaman neşeli bir hava eserdi. Bir keresinde çevredeki minderleri alıp amansız bir yastık savaşı çıkarmıştık. İçimizde en neşelisi Poldi, bir yastığı alıp havaya kaldırdığı sırada bir de ne görelim, aman Tanrım, minderle beraber sandalyenin oturmalık kısmını da almamış mı? Sandalyenin, hastalara özel oturaklı bir iskemle olduğunu görünce soluğumuz kesilene kadar gülmüştük. Sonra, geri kalan

farklı büyüklükteki sandalye ve tabureleri tek tek elden geçirince bir de ne görelim, hepsi oturaklı iskemle değil mi? Matmazel Tressette'nin bu oturaklı iskemlelerle ne ilgisi olduğunu Tanrı bilir; kuşkusuz zorlu bir yaşamı vardı. Muhtaç biri olmalıydı. Yaşlı kadının oturaklı iskemleleri gençlik günlerimin unutulmaz anılarındandır.

Hayal edebileceğimizin en iyisi olan Fransızca dersi de en az bunun kadar unutulmayanlar arasında yer almıştır. Bayan Zöpfel'in kusursuz Fransızcasının ve Fransız edebiyat bilgisinin nereden geldiğini hiçbir zaman öğrenemedim. Ama yaban ellere seyahatlerle geçen yaşamımda, özellikle de bizzat Fransızlardan, aksanımın ne denli mükemmel olduğu övgüsünü aldığımda, alay ettiğimiz yaşlı kız Zöpfel'i sonsuz bir minnetle anarım.

Babam, daha öğrenimime başlamadan çok önce piyano dersleri almamı istemişti, bende bir müzik yeteneği olduğunu varsaydığından değil tabii. Babamla annem, ikisi de müzikten pek anlamıyorlardı, ama annemin salonunda gururla boy gösteren güzelim piyano, sonuçta biri tarafından kullanılmalıydı. Orada sadece göz boyamak için durmamalıydı. Böylece henüz altısına gelmemiş olan Annerl'in yaşam serüveni, babasının katı burjuvazi dünya görüşü ile yönlenmiş oldu. Acaba bu rastlantı mıydı?

Mükemmel bir piyano hocası olan Dresden'li genç Langhans, Teplitz'de bir müzik okulu açmıştı ve fevkalade güzel ders veriyordu. Beni onun ellerine teslim ettiler. Aldığım dersler için bugün hâlâ kendisine müteşekkirim. İşin başında bir iki zorluğun üstesinden geldikten sonra, dersler bana keyif vermeye başladı. Sürekli prova yapmak, artık benim gibi küçük bir çocuğa yük gelmiyordu. Çabuk öğreniyordum. Bir yıl içinde öğrencilerin düzenlediği halka açık konsere çıkabilecek düzeye geldim. Prudent'in *La source*'unu ve Beethoven'ın (iki piyano için) *Atina Harabeleri* uvertürünü çaldım –tabii bu yapıtın daha kolay olan transkripsiyonunu. Sırtımda mavi kuşaklı beyaz bir kıyafet, altından görünen uzun pantolonumla sahnedeydim. Bütün vücudum zangır zangır titriyor-

du. Müthiş bir sahne korkusu sarmıştı içimi. Annem yüzünde gururlu bir tebessümle babamın yanında oturuyordu. Babamın bir eli kulak kepçesini kavramıştı. Kulaklarındaki rahatsızlık o tarihlerde hafiften başlamıştı. Salonda bir sürü tanıdık yüz görüyordum. Hepsi de bana öyle iyi ve dostça bakıyorlardı ki, korkum giderek azaldı. Piyanonun başına geçip de çalmaya başlayınca korkumu artık iyice yenmiştim.

Halkın karşısına bu ilk çıkışımı, sonraları uğurum olan bir mektuba borçluyum. Annemin arkadaşlarından biri bir sabah bana güzel bir çiçek buketiyle kutlama yazısı göndermişti; yazıda, benim bir gün herkes tarafından tanınan bir sanatçı olabileceğimin üzerinde durulmuştu. Kuruyan çiçeklerle bu mektup, sonraki yıllarda çıktığım turnelerde yanımdan hiç eksik olmadılar. Bana eşlik ettiler. Bu konserler her yıl tekrarlanıyordu; her küçük şehirde olduğu gibi, burada da herkes olayın içindeydi. Öğrenci konserleri her zaman çok ilgi çekiyordu. Kendimi giderek özel biri gibi görmeye başlamıştım. Ama neyse ki bu durum beni fazla etkilemiyordu; her zamanki gibi Poldi'yle bahçede ya da boş tren vagonlarında saklambaç oynuyor, ağaçların olabildiğince tepesine çıkıp, coşkulu bir neşeyle oradan ağzımızdaki kiraz çekirdeklerini her defasında biraz daha uzağa tükürmeyi deniyorduk. Bu oyun, kiraz zamanı Poldi ile benim aramda büyük bir yarıştı.

Stradal'larda her zaman bir hareket olurdu, önce kendilerine büyük bir ev –o tarihlerde Teplitz'in en büyük ve en gözde eviydi– sonra da bir sürü çocuk yaptılar! Çok çocuklu bir ev, benim gibi hiç kardeşi olmayan biri için müthiş eğlenceliydi. Kendimi evimde hissediyordum.

Yetişkin genç kızları ise balolara götürüyorlardı. Teplitz'e kaplıcaya gelen konuklar için sık sık bu balolar düzenlenirdi. Ailelerimiz bizim eğlenceyi, trompetlerin yer aldığı üst kattaki platformdan ayakta seyretmemize izin verirlerdi, tabii en geç saat akşam dokuza kadar; sonra yanımızda hizmetçilerle eve dönerdik. Bize yabancı ama bir o kadar da güzel olan bu dünyada neler olduğunu kuşbakışı seyretmek bana ilginç gelirdi. Bu güzellikleri bire bir yaşayan yetişkin kız-

ları nasıl da kıskanırdık! Tabii bu arada epey gülecek şey de bulurduk, salondaki kimseye karşı hoşgörülü olmamız söz konusu değildi. Gözümüze kestirdiğimizi acımasızca eleştirirdik. Ah işte tam o sırada annem yukarıya doğru el ederek eve gitmemiz gerektiğini söylerdi. Bakıcı kıza biraz daha kalmak için yalvarmamıza gerek kalmazdı, çünkü o burayı bizden daha güzel bulurdu. Akrabalarının ve tanıdıklarının ortasında kraliçeler gibi kurulmuş olan annemin, bizi aramak üzere saplı gözlüğünü gözlerine doğru kaldırdığını görünce, hemen merdivenlerin arkasına siner, böylelikle annem bizi bulana kadar zaman kazanır, sonra da yıldırım hızıyla ortadan toz olurduk.

Baloların yapıldığı Prens Clarnesh Parkı'nda pavyonun içinde bahçeye açılan büyük salon bugün hâlâ ilginç tarihi bir yerdir. Karlsbad'dan Teplitz'e kür tedavisi için yıllarca geldiği bilinen Goethe, yeryüzünde ufacık bir nokta olan bu mekânı her zaman onurlandırmıştır. Son sevgilisi genç Ulrike von Levetzow için en güzel şiirlerini burada yazmıştı. Ne yazıktır ki, o günler, bütün bunlardan habersiz, bomboş kafayla, acemi çaylak gibi öylece ortalıkta dolanıp durmuşum. O sıralarda tek idealim iki dirhem bir çekirdek volta atan hafif süvari alayının subaylarıydı.

Prusyalılar geliyor

Çocukluk dönemimin benim için ilk büyük değişikliği, babamla birlikte Berlin'e yaptığım yolculuktu. Hiçbir olay, lağıma düştüğüm gün kadar zihnimde yer etmemiştir. Bu tatsız olayın olduğu gün, Tempelhof Meydanı'ndaki Renz Sirki'ne gidecektik. Bir başkente böyle bir kanalizasyon tesisatını yakıştıramamıştık, tesisat ikimize de ilkel gelmişti. Sanıyorum babam daha iyi bir şey görmeyi ummuştu. Berlin'in şatafatlı caddesiyle, ıhlamur ağaçları[2] bile bu çirkinliği ört-

2 O dönemde Berlin'in en gözde caddesi, adını iki yakasını süsleyen ıhlamurlardan alan Unter den Linden, yani "ıhlamurlar altı" idi (e.n.).

Adını ıhlamur ağaçlarından alan Unter den Linden, 19. yüzyılda Berlin'in en gözde caddesiydi.

meye yetmemişti. Babam, "O ıhlamur ağaçları bunlar mıymış, sıradan ağaçlar bile bunlardan iyidir" diye hükmünü vermişti: Bunu söylerken herhalde binlerce mimari güzellikle donanmış Viyana'yı aklından geçiriyordu. Ah, o günlerde Avusturyalılar Prusyalılara[3] hep tepeden bakıyorlardı, ama bu durum çabuk değişecekti. Aslında bu nöbet değişimini seyrederken, sadece benim çocuk yüreğim heyecanlanmakla kalmamış, Prusyalı askerler babamın da hoşuna gitmiş, onu bayağı etkilemişlerdi.

Prusya tarihine karşı o sıralarda henüz pek ilgili değildim. Peder Hikisch tarih derslerinde çoğunlukla Avusturya sınırlarında olup bitenleri anlatıyordu. Şimdiyse, yani 1866 yılında, bu ilgi bende ister istemez uyanıvermişti. Königgraetz'deki savaşın top sesleri Teplitz'e kadar geliyordu. Genç yüreğimden taşan vatan sevgimle ülkemin zafer kazanmasını diliyordum. Hâlâ savaşın kazanılacağını umuyorduk, en azından

3 Bugünkü Almanya'nın büyük bölümü o dönemde, başkenti Berlin olan Prusya Krallığı'nın yönetimi altındaydı. Prusya komşusu olan iki imparatorlukla, Almanya ve Fransa ile savaş halindeydi (e.n.).

sonun henüz gelmediğine inanıyorduk, ama felaketi ilk haber alan yine ben olacaktım.

O sırada sofra başındaydık, tam da pencerenin karşısında oturuyordum. Bulunduğum yerden, caddenin aşağısına kadar yolu görebiliyordum. "Baba, Prusyalılar geliyor" diye bağırarak, kendimi kaybetmiş vaziyette annemin kollarına atıldım. Kuşkusuz onun da kalbi o sırada korkuyla çarpıyordu, ama yine de beni güçlükle yatıştırmaya çalıştı. Başları yere dönük mızraklarıyla caddeden geçenler gerçekten de Prusyalı süvarilerdi; onları hemen tanımıştım, bizimkilerin üniformalarını biliyordum. Babam, yüzünde ciddi bir ifadeyle dışarı çıktı. Prusyalılar, sonunda babamın kendilerine teslim etmek zorunda kaldığı garı işgal etmişlerdi. Bu tatsız işlemi bitirdikten sonra tekrar yanımıza geldiğinde, içini çekerek, o zaman henüz bir anlam veremediğim bir şeyler söyledi: "Teslim etmek gerek, sıkı adamlarmış!"

Bizim evimize de askerler yerleşmişti, neyse ki evimiz çok büyüktü. Babam, işgalin ilk haftalarında annemle benim sokağa çıkmamıza izin vermediği için, nefret ettiğim Prusyalıları göremiyordum. Bahçe, kısıtlanan özgürlüğümde tek sığınağım ve tesellim olmuştu. Özgürlüğümü elimden alanların Prusyalı olması ise onlara duyduğum öfkeyi daha da artırıyordu. Aslında bahçemiz herkesin pek keyif aldığı, hoşlandığı bir dinlenme alanıydı. Babam bahçesiyle gurur duyuyor, çoğu zamanını da burada geçiriyordu. Gösterdiği özen ve gayretlerle burası gerçekten eşsiz bir yer olmuştu.

Düşünüyorum da, babam gerçekten doğuştan yetenekli bir bahçıvandı. İnsanın kendini en iyi tanımladığı, ifade ettiği bir uğraştı bu; bir bahçıvanın sabrı vardı onda, özenliydi, titizdi ve tutku derecesinde seviyordu bu işi. Doğanın sessiz yaşamına duyduğu büyük sevgi, toprakla uğraşmanın verdiği huzur sayesinde giderek sağırlığa varacak olan işitme kusurunun acısını bile unutmuştu. Durumunu, şaşılası sakinlikte bir umursamazlıkla kabullenmişti. Hayatımın ileriki dönemlerinde, talih yüzüme gülüp de kendi bahçeme sahip olduğumda ister babamın, isterse baba ve anne tarafından çiftçi ataları-

mın bana mirası olsun, bahçıvanlığa karşı bende de giderek artan bir istek filizlenmişti, hatta diyebilirim ki içimdeki gizli bir yetenek uyanmıştı. Hayat beni müziğe yönlendirmeseydi, mutlaka bahçıvan olurdum.

Unutamadığım o 3 Temmuz 1866 tarihinden hemen sonraydı, bahçede frenküzümü topluyordum, daha doğrusu çoğunu mideye indiriyordum. O esnada atlarıyla çitlerin önünden geçen Prusyalıları, içlerinden biri bana sitem edene kadar fark etmemiştim. "Hey küçük hanım, bize de birkaç tane frenküzümü yok mu?" Şaşırmıştım, ne denli vatansever olduğumu göstermek istercesine öfkeyle dilimi çıkararak, "Size bu yakışır" deyip acele tabanları yağladım.

Sonra etraf biraz yatışıp herkes yeniden günlük işlerine dönünce, dışarıya çıkmamıza izin verdiler. Ama ben, her defasında bir "düşman" askeri önümüzden geçerken gerektiğinde açmak üzere, bir şemsiyeyi yanıma almayı ihmal etmedim. Sivri ucu askerin burnuna gelene kadar yanına yaklaşınca, her şeyden habersiz adamın önünde şemsiyeyi hızla açıyordum. Tabii çevrede kim varsa bu küçük edepsize gülüyordu; bunu fark edince de utanıp bir daha bu tür budalalıkları yapmaktan vazgeçtim.

Teplitz halkının Prusyalılara karşı düşmanca tavırları zamanla değişti. Duydukları utancın bunda büyük rolü olmuştu tabii. Örneğin babamın şöyle dediğini çok iyi anımsıyorum: "Evet, Avusturya'da bu çapaçulluğa bir son vermek istiyorlarsa, kendilerine Prusyalıları örnek alsınlar!" Birçok insan da aynı şeyi söylüyordu. On üç yaşındaki beynim şimdi hummalı bir şekilde çalışır olmuştu. Doğrudan tanık olduğum bu tarihi olay bir anda ufkumu açmıştı. Dünyalarını zenginleştireceğini umdukları her şeyin üstüne atlayan yaşıtım gençler gibi ben de aynı hırsla Alman ve Prusya tarihini öğrenmek için kolları sıvadım. Yaşamım boyunca sadık kaldığım Bismarck'a duyduğum büyük hayranlık burada filizlendi. Siyaset ve tarihle yakından ilgilenmeye başladım. Çabuk kavrama yeteneğim sayesinde bu konulara yoğunlaştım, bir daha da onlardan kopmadım.

Anna Grosser
Teplitz'deki gençlik yıllarında

Dine karşı ilk kuşkularım

Barış imzalanmış, Teplitz yeniden eski görünümüne kavuşmuştu. Günah çıkarma töreninden önceki ilk komünyon günü gelip çatmıştı. Ayini dinlemek, ardından da derse girmek üzere her gün şatoya çıkıyorduk.

İlkbahardı, Poldi'yle şatonun küçük kilisesine gitmek üzere bahçenin içinden yürümeye başladık. Menekşelerin rengiyle adeta maviye boyanan parkın çayırlıklarına uzanıp Tanrı, evren ve geleceğimizle ilgili tozpembe hayaller kurmak varken, bizi takdis törenine hazırlayacak dini vaazları dinlemek için kiliseye gidilir miydi şimdi? Çocuklukla yetişkinlik arasındaki bu harikulade dönemi kim bilmez ki! Yüreklerin yetişkinlere kapatıldığı, her şeyin sadece kendi yaşıtlarıyla paylaşıldığı, bir yığın soru, sorun ve bilinmezliklerle dolu o dönemi? Poldi'yle kaçamak yaptığımız bu boş zamanlarımızda, kendimizi farklı ruh hallerinde bulurduk; on üç yaşın verdiği cesaretle her şey tartışılır, eleştirilir, acımasızca yargılanırdı. Bu kaçamaklarımız hiçbir zaman cezasız kalmazdı; Katolik papaz sert bir adamdı, neyse ki asaletine yakıştırmadığından babamıza şikâyet etmiyor, böylece de iki misli cezalandırılmaktan yakamızı kurtarıyorduk.

Gerçi âdetlerimiz, geleneklerimiz ve çevremizin etkisiyle ayinlerin ve din derslerinin doğal olduğunu kabullenmeyi öğrenmiştim, ama yine de günah çıkarma günü yaklaştıkça, kuşkularım beni iyiden iyiye rahatsız etmeye başlamıştı. Poldi'yle tartışmalarımız giderek beni tatmin etmez olmuştu, çünkü önceleri bana bir tür beyin jimnastiği, oyun gibi gelen şeyler şimdi iyice ciddileşmiş, karar aşamasına gelmişti. Papaz, günah çıkardıktan sonra ertesi sabaha kadar hiçbir günah işlemememiz gerektiğini beyinlerimize kazımıştı. Günlerce bunun ağırlığını üzerimde hissettim. Ama beni en derinden yaralayan, gururumu rencide eden, ruhumda isyan rüzgârları estiren, günah çıkarma iskemlesindeyken papazın bize yönelttiği sorular oldu. Böyle bir deneyimin, aşırı duyarlı çocuklarda ne tür ağır ruhsal rahatsızlıklara yol açabileceğini

tahmin edebiliyordum. Şanslıydım ki, papaza duyduğum öfke diğer bütün duygularımı bastırdı. Yoksa yüreğimden taşan bu öfkeyle komünyon almaya nasıl gidebilirdim? Kafamda bir yığın düşünceyle uykusuz bir gece geçirdim. Keşke annemle babamın desteklerine hiç güvenmemiş olsaydım.

Ertesi gün, ben küçük Annerl hayatımda ilk kez olayın başrol oyuncusuydum. Bu öyle göz kamaştırıcı bir şeydi ki, töreni falan unutmuştum, ama vicdanımı rahatsız eden soru bununla çözümlenmiş olmuyordu. Soru şuydu: Katolik olarak kalmak istiyorsam, günah çıkarmaya ben de gitmeliydim, ama bunu acaba yapabilir miydim ve gerçekten istiyor muydum? Sıkıntımı paylaştığım Poldi, durumu hiç de anlayışla karşılamadı. Ona göre mutlaka bu olmalıydı. Herkes böyle yapıyordu, "Ben de öyle yapıyorum" dedi. Bana yanıtı kısaca bu oldu. Üzerinde uzun uzun kafa yorduktan sonra, günah çıkarmaya asla gitmemeye karar verdim. Böylece farkına varmadan Katolik olmaktan vazgeçmiş, ilerde uzun soluklu bir olgunluk sürecinden sonra, hareketli yaşamımda daha da biçimlenecek olan kendi dini görüşümün temelini atmış bulunuyordum.

Rainer Maria Rilke ile Tanışma

Çocukluk anılarımı kapatmadan önce, yaşamım süresince sadık dostum ve koruyucum olan, ünlü kuzenim Jaroslaw Rilke'den söz etmek isterim. Kuzenim değil de amcam olabilecek yaştaydı; babamdan sadece birkaç yaş küçüktü. Prag'da avukat ve noterdi, ama aynı zamanda Alman Partisi'nin başkanıydı. Bu mevkiye ondan daha uygun biri bulunamazdı. Asil görünüşlüydü, iç dünyası da öyleydi, olağanüstü akıllıydı; mükemmel bir insan sarrafı olduğu kadar müthiş bir hatipti de.

Rilke sülalesinin onu ailenin reisi olarak görmelerine, öğütlerine kulak vermelerine şaşmamak gerek. Tam da komünyon almaya gideceğim gün babama, "Atalarımızın asil mirasını devam ettirmek için birlikte gayret göstermeliyiz" tavsiyesinde bulundu. Aslında miras meselesi kâğıt üzerinde ve resmi kurumlarla halledilecek bir işti, ancak babam, artık bir oğul daha istemediğini, bu yüzden de miras gibi konuların kendisi için fazla bir değeri olmadığını ima etti. Zaten Annerl günün birinde evlenecekti. O gün bunlar konuşulurken, Jaroslaw'ın iki oğlunun da arkalarında varis bırakmadan öleceklerini kim tahmin edebilirdi? Her neyse, ben gençliğimden beri yakışıklı kuzenime hayrandım, o da benimle ve müziğimle yakından ilgileniyordu.

Schlosser'lerin Karlsbad yakınlarındaki malikânesinde çok güzel günlerim oldu. Jaroslaw'ın karısının evlenmeden önceki ismi Barones Schlosser'di. Bir çocuğun yüreğini hoplatacak her şey orada vardı. Oraya, teyzemle birlikte dört atın çektiği bir arabayla gidiyorduk. Prag'a gittiğimizde, herkesin

tanıdığı, yolda gördükleri zaman saygıyla selamladıkları amcamın yanında otururdum hep.

Jaroslaw'ın erkek kardeşi, büyük yazar Rainer Maria Rilke'nin babası Joseph Rilke'ydi. Joseph Rilke çok yakışıklıydı. Rainer Maria'nın annesi Sophie anılarımda olağanüstü bir kadın olarak yer etmiştir, koyu Katolik'ti ve –diyebilirim ki– o günün anlayışına göre biraz fazla coşkulu bir tipti. Oğlunun, Tanrı'nın kutsadığı bir dâhi olduğuna dair sarsılmaz bir inancı vardı. Oysa akrabaları ve en yakın dostları onun bu duygularını paylaşmadıkları gibi, oğluna aşırı düşkün bir anne olduğu için onu hafife alırlardı. Ne ki zaman onun haklı olduğunu gösterdi, kendisi de oğlunun şöhretine tanık olma mutluluğuna erişti.

Rainer Maria Rilke (1900)

Küçük Rainer'le, Prag'da kuzenim Jaroslaw von Rilke'yi ziyaret ettiğim sırasında karşılaşmıştım. Annesinin elini bırakmayan, yanına kimseyi yaklaştırmayan, narin, ürkek bir çocuktu. Müziği çok seven Jaroslaw benden Beethoven'ın *Birinci Piyano Sonatı*'nı çalmamı istedi. Çalmaya henüz başlamıştım ki, sandalyemin arkasında bir şeylerin kımıldadığını fark ettim. Birden, minik bir elin okşar gibi elimin üzerine yerleştiğini hissetim; küçük Rainer, "Mama müzik" diye bağırdı. O andan itibaren çocuk bir daha peşimi bırakmadı, her defasında da, "Lütfen, lütfen müzik" diyordu.

Bu Rainer Maria ile ilk ve son bir araya gelişim oldu. Yıllar sonra beni İstanbul'da ziyaret etmek istediğinde orada değildim. Kader, yollarımızın bir kez daha kesişmesini istememişti. Ancak ileriki yaşlarımda kızını tanımak kısmet oldu ve ailelerimize ait anılarımızı paylaştık.

Sonra da büsbütün hayatımdan çıktı. Genç bir delikanlı olarak kariyerine başladığında ben, hani derler ya, yaşamımın doruk noktasındaydım. Gerçi ikimizde de bir şekilde Rilke'lerin mirasından bir şeyler vardı, buna inanıyordum; ama her ne kadar müzik kadar güzel olsalar da, yapıtlarında hiçbir zaman beni heyecanlandıracak ortak bir şey bulamadım. Rilke'nin içe dönük, doğasından gelen lirizmi, daha çok pratik yaşama dönük olan bana, fazlasıyla uzaktı. Ama burada ne herhangi bir kıyaslama ne de bir değerlendirme yapmak istiyorum.

Seyahatlerim ve Öğrenim Yılları

Leipzig Konservatuvarı'nda

Jaroslaw Amca'nın da teşvikiyle, annemle babam, artık yavaş yavaş çocukluktan çıktığıma kanaat getiren öğretmenlerimin tavsiyelerine uyarak beni Leipzig Konservatuvarı'na gönderdiler. Gerçi tek çocuklarından uzaklaşmak, üstelik de pahalı öğrenim giderlerimi karşılamak annemle babam için büyük bir fedakârlıktı. Ne ki, benim on beş yaşımı sürdüğüm o dönemde babamın kulaklarındaki duyma kaybı o kadar ağırlaşmıştı ki, yakın bir gelecekte emekliliğini düşünmek zorundaydı; bana göre de Leipzig annemle babam için emekliliklerini geçirecekleri sakin bir yer olacaktı.

Mutlu bir çocukluk dönemi geçirdiğim yerlere içim sızlayarak veda ederek, babamla Leipzig'e doğru yola çıktık. Beni tanıyanlardan ve sevdiklerimden, özellikle de beni ağlatacak denli üzgün görünen annemden ayrılmak bana acı vermişti, ama bir yandan da yenilikler ve yabancı bir dünya beni müthiş heyecanlandırıyor, bana güven duyulması da benliğimi okşuyordu. Umutlu bir bekleyişle bakışlarınızı gelecek günlere çeviriyordunuz, gençliğe böyle bir ayrıcalığın tanınması ne güzel bir şeydi! İstedikleri kadar güzel olsunlar, geçmiş günlerin bir daha geri getirilememesi konusunda hiç kafa yorulmayan yaşlardaydım.

Leipzig'de önce Hauffe Oteli'ne indik. Sonra babam, beni de yanına alarak, bize tavsiye edilen dul bayan Profesör Krüger'in pansiyonunu aramaya koyuldu. Profesör Krüger'in de üç çocuğu vardı ve beni pansiyoner olarak dostça karşıladı.

Annemin Avusturya mutfağından fena alıştığım yemeklerini Krüger Teyze'nin yanında hep bulmuşumdur.

Leipzig'in ünlü konservatuvarı eski Gewandhaus'un[4] içindeydi. Kentin ortaçağ mimarisiyle donanmış en güzel semtinde, olanca görkemiyle hâlâ ayaktaydı. Tüccarlar eskiden, yüzyıllardan beri burada düzenlenen panayırda elden düşme giysiler satarlarmış. Şimdiyse burası dünyaca ünlü bir yer olmuştu. Binanın içinde çok eski ve hiç tamir görmemiş, ünlü bir konser salonu vardı. Ama orada icra edilen müziğe tüm Avrupa kulak kesilirdi. Bugünün ölçülerine göre belki küçük bir salondu; vaktiyle badanalı olan eski yüzlü duvarları; yıpranmış kirli yer döşemeleri, ilkel ışıklandırma yüzünden kararmış alçak tavanı çepeçevre dolanan ahşap galerisiyle pejmürde bir görünümü vardı. Yine de, sadece müzikle varolan, dünyanın en iyi müziğiyle kutsanmış salon, bu haliyle bile hâlâ görkemini koruyordu. Kirli tahta sandalyelerinde oturan seyirciler, dünyanın dört bir yanından gelen asil, aristokrat konuklardı, onları bir araya getiren, Tanrısal müziğe duydukları ortak sevgiydi.

Eski zamanlardan kalma çevresiyle birlikte binayı ilk gördüğümde müthiş beğenmiştim. İçeriye girince de kendimi sanki evimdeymişim gibi hissettim; o kadar sıcak bir havası vardı. Aşınmış bir merdivenden küçük, karanlık, bana göre oldukça pis olan sınıflara çıkılıyordu. Almanya'nın hiçbir yerinde bugün böyle bir okul göremezdiniz. Ama ilk andan itibaren bana son derece sevimli ve sıcak gelmişti. Giriş sınavlarının yapıldığı salon aynı zamanda öğrencilerin her hafta küçük konser sunumları için de kullanılıyordu. Burası da aslında ders salonlarına benziyordu, sadece biraz daha büyüktü.

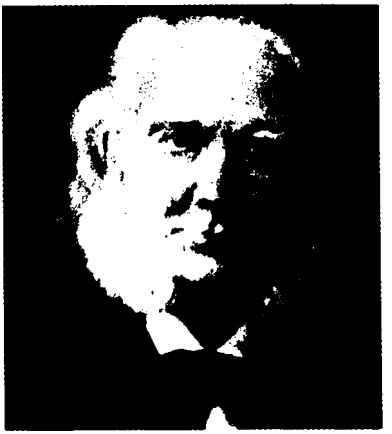
Dünyanın bütün diğer konservatuvarlarından kat be kat daha ünlü olan, hatta Paris Enstitüsü'nü bile gölgede bırakan bu muhteşem enstitüye devam etmek benim için ne büyük

4 Leipzig kentinde adı Markthall (tüccarların kumaşlarını muhafaza ettikleri pazaryeri deposu) olan 1781'de Belediye Başkanı Karl W. Müllerin'in yardımcılarıyla konser salonuna dönüştürdüğü yer. (Kaynak: *Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, İrkin Aktüze s. 220 –ç.n.).

şanstı! Karl Reinecke, Kretzschmar, Menzel, Dr. Papperitz, müzik tarihi profesörü Paul'ün adları ve ünleri bugün hâlâ biliniyor, tanınıyor; Konrad von Schleinitz, konservatuvarın müdürüydü. Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, Ruslar hepsi müzik eğitimi için Leipzig'e geliyorlardı. Schumann, Richard Wagner, Liszt ve daha sonra da Brahms gibi dâhilerin çevrelerine yaydıkları ışıkla, gerçekten olağanüstü bir dönemdi.

Babamla birlikte, yüreğim ağzımda, konservatuvarın kapısına geldiğim gün, üstümde siyah etek ve yetişkinmişim izlenimi vermesi için giydiğim kırmızı bir bluz vardı. İncecik, sarı benizli ufak tefek bir kızdım. Girişte, sınav odasının küçük olduğu, bu yüzden de sınava girecek olanların refakatçilerine izin verilmediği söylendi. Üzülmüş, hatta öfkelenmiştim. Birkaç saatliğine Leipzig'e gelen iyi yürekli babacığım, yukarıdaki baylar lütfedip beni içeriye alıncaya kadar dışarıda, sokakta bekleyecekti! Müzik salonunda, çevreme şöyle bir göz atınca, başvuranlar içinde en gencin ben olduğumu gördüm. Öğretmenler tam kadro gelip yerlerini alınca buna rağmen cesaret edip öne çıkarak, Avusturyalı aksanımla, "Ah lütfen, ilk önce beni sınava alır mısınız, babacığım aşağıda bekliyor da?" deyiverdim. Oturanların hepsi birden yüksek sesle gülünce yüzüm kıpkırmızı kesildi. Müdür Schleinitz, "Küçük Avusturyalı'yı bırakın önce girsin!" dedi. Neşeyle teşekkür ederek, piyanoya geçtim. Önce Chopin'den (Op. 10, 12 numaralı) *Do minör Etüd*, ardından da Beethoven'ın (Op. 13, 8 numaralı) *Patetik Sonat*'ından ikinci bölümü çaldım. Öğretmenlerin gülen yüzlerinden memnun kaldıklarını anladım. Ani bir kararla yerimden fırlayarak, "Konservatuvara alındım mı, gidebilir miyim?" dedim. Tek düşüncem, bir an önce babamın yanına gidip her anımı onunla değerlendirmekti. Hepsi kıs kıs gülerek başlarını salladı. Hep bir ağızdan, "Bırakın gitsin. Okula alındı" dediler. Müzik yeteneğimin yanı sıra cesaretim, anlaşılan bu disiplinli kafaları biraz zora koşmuştu.

Yeni bir yaşam ve müzik eğitimi, babamdan ayrılmanın ve sıla hasretimin acısını hafifletecekti. Evde müzik yapmak,

Leipzig Konservatuvarı hocalarından Karl Reinecke

bir sürü işin yanı sıra sadece bir dersten öteye gitmiyordu. Burada ise her şey sadece tek bir hedefe odaklanmıştı; sadece benim değil, bütün öğrencilerin, öğretmenlerin ve bugünden itibaren içinde yaşayacağım çevremin tek hedefi artık hep müzikti, müzik olacaktı.

Uygulanan ders metodları bugün için son derece ilginçti. Reinecke ve Menzel'den haftada iki kez birer saatten piyano dersi alıyordum. Amaç öğrenciye mümkün olduğu kadar piyano literatüründen genel bilgiler kazandırmaktı. Her öğretmenin kendine göre belli bir hedefi vardı. Bana hepsinden de ilginç gelen Menzel'di, çünkü onun sayesinde eski dönem müziğini tanıyordum. Bach ve diğer eski ustaların piyano repertuvarını o güne kadar hiç bilmiyordum. Kendisi de ünlü bir Mozart yorumcusu olan Reinecke, doğal olarak derslerde Mozart'ı yeğliyordu, ama Schumann, Schubert ve bütün Alman romantiklerini de programa alıyordu. Kendi bestelerini ender olarak ve istemeyerek veriyordu.

Bugünün anlayışına göre ilginç ve garip olan da, öğretmenlerin her derste yeni bir parça vermesiydi. Böyle olunca haliyle kimse tam olarak parçaya hâkim olamıyordu. Bu yüzden ezbere çalmayı öğrenemiyordu. Öğrenci, sadece genel bir müzik bilgisi alıyordu, okulun amacı da zaten buydu. Benim için prima vista[5] okumak çok kolaydı, onun için bu yöntem genelde doğru mu değil mi peşin yargıda bulunmak istemem, çünkü müzikal açıdan benim için çok yararlıydı. Bugün öğ-

5 Notayı ilk görüşte çalabilmek (ç.n.).

rencilerle daha çok belli bir repertuvar üzerinde çalışılıyor, genel eğilim bu. Önemli olan her öğrencinin kendi yeteneğine göre, az ya da çok prova yaparak resitale hazırlanması. Hocalar daha çok buna önem veriyorlar bugün.

Konservatuvarda öğrencilerin hiçbiri günde dört saatten fazla çalışmıyordu, okulun kâğıt üzerinde yazılı olmayan kuralıydı bu. Reinecke haftada bir saat öğrencilere toplu halde ders veriyordu. O gün de genelde oda müziği yapılıyordu, bu da benim hoşuma gidiyordu. Kuramsal dersler haftada iki kez veriliyordu, ilk yıl sadece Richter'in eski kitabından temel dersleri gördük.

Zamanın kuş gibi uçup gittiğine şaşmıyorum, çünkü büyük bir hevesle kendimi çalışmaya adamıştım.

Münih'e kısa bir ziyaret

Birinci öğrenim yılı sonunda annem geldi, onu güzel notlarla döşenmiş bir karneyle karşıladım. İlkbahar fuarının yapıldığı bir dönemdi, kente yabancılar dolmuştu. Annemin kaldığı ve birlikte öğlen yemeklerini yediğimiz Hotel de Prusse'e dünyanın dört bir yanından ziyaretçiler gelmişti. Annem ve ben tabldot masasındaydık, o tarihlerde otellerdeki servis şekli genelde buydu. Krüger Teyze'nin yavan mutfağından kurtulduğum, beni bekleyen uzun bir tatilde anneciğimle birlikte olacağım için mutluydum. On altı yaşımın heyecanıyla yüreğimin pır pır etmesine şaşmıyordum.

Neşeli halimden hoşlandığı anlaşılan yan masadaki yaşlıca, çirkin görünümlü bey, heyecanımı fark etmiş olmalıydı. Hemen neşeli bir sohbete daldık. Espri anlayışına ve zekâsına hayran olmuştum. Adamın *Die Fliegende Blätter* ("uçan yapraklar") dergisinin kurucusu ve yayıncısı Kaspar Braun olduğunu öğrenince, neden bu kadar esprili olduğunun sırrı çözülmüştü. *Die Fliegende* benim öteden beri en sevdiğim dergiydi, hatta babam da ona abone olmuştu, bütün dünya o tarihte Kaspar Braun'un mizah yüklü zekâsından çıkan ürünleri zevkle okurdu. Çabucak dost olduk, ben böyle tanınmış

Die Fliegende Blätter*'in başlığı (üstte) ve o dönemde dergide çıkan, yeni modayı hicveden bir karikatür (karşı sayfada)*

bir şahsiyetin dikkatini çektiğim için mutluydum, o da benim hâlâ çocuklukla yetişkinlik arasında bocalayan Avusturyalılara özgü neşeli halimden pek hoşlanmıştı.

Bu dostluk meyvesini vermekte gecikmedi. Kitap fuarı için Münih'ten gelen Braun, kızlarıyla birlikte tatil geçirmek üzere beni Münih'e çağırıyordu, annemden buna izin vermesini rica etti. Kızları, beni Leipzig'den almaya geleceklerdi. Zavallı anneciğimin boynuna sarılarak bana izin vermesi için yalvardım. Bulunduğum ortamdan uzaklaşmak, yeni şeyler görmek, yeni şeyler yaşamak istiyordum. Annemse beni hep yanında; Teplitz'de görmek istiyordu; ama beni mutlu olacağım şeylerden mahrum etmeyecek kadar da yumuşak kalpliydi. Bana güveni sonsuzdu, sonunda kabul etti.

Hayatımda Kaspar Braun ve kızlarıyla yaptığım yolculuk kadar neşelisini anımsamıyorum. Trenin vagonundan anneme veda ederken, sevinçle şapkamı salladım. Braun'un iki kızı da her halleriyle babalarının çocukları olduklarını inkâr etmiyorlardı. Evli oldukları halde, üzerlerinde gençliğin umursamazlığı vardı sanki. Bavyera'da durduğumuz her istasyonda (o tarihlerde tren sık sık duruyordu) bira satan yerler vardı, biz de her istasyondan sonra biraz daha neşeleniyorduk. Yolcular, kahkahalarla şarkıların çınlattığı kompartımanımıza hayretle bakıyorlardı. İlk durak Nürnberg'ti. Keyifli bir yemekten sonra üç kız, otelde birlikte kalacağımız odaya geç-

tik. Odada iki normal bir de cibinlikli yatak vardı. Kız kardeşler cibinlikli yatağı bana vermek istediler, çünkü içlerinde en gençleri olan ben, böyle mobilyalı bir yatağı yakından hiç görmemiştim. Nürnberg'te üç gün kaldık. Bu üç gün boyunca etrafımda ne varsa, görülmeye değer tarihi birer esermiş gibi teker teker inceledim. Münih'te Braun'un güzel bir evi vardı, alt katta evli kızlarından biri kalıyordu; beni onun yanına yerleştirdiler. Babalarının o ana kadar sır gibi sakladığı iki yetişkin oğlanla tanıştığımda epey şaşırdım. İkisi de çok yakışıklıydı, babalarına hiç benzemiyorlardı. Bana Münih'i gezdirmek için adeta yarıştılar, babaları işlerinin yoğunluğu nedeniyle bize katılmadı.

Kentin bütün sanat ve eğlence merkezlerini gezdik. Tiyatrolar, konserler, sergiler ve kent dışı geziler birbirini izledi. Münih'in dışındaki Chiemsee'ye de gittik. Bavyeralıların bu rahatlığı ve dışa dönük halleri benim gibi bir Avusturyalı'ya yabancı değildi, kendimi adeta onlarla akrabaymış gibi hissediyordum, öylesine içten bir diyaloğumuz vardı. Braun'ların iki oğlu da bana gizliden gizliye kur yapıyorlardı, beni "keşfettiğini" söyleyen babalarının fark etmesini istemiyorlardı.

19. yüzyıl sonlarında Münih'in gözde mekânlarından Karlsplatz

Fliegende Blätter'in yazı işleri bürosunu ziyaret ederek Münih gezimi noktaladım. Derginin her zaman hayran olduğum çizerleriyle tanıştım. Kaspar Braun'u da kendi çalışma ortamında gördüm.

Ormandaki dörtlü

Güzel bir yolculuğun ve yeni izlenimlerin genç, sağlıklı bir insana kazandırdığı o büyük heyecanla Leipzig'de kendimi yeniden müziğe verdim. Hocam Menzel o sırada öldü. Ölümü bana çok dokundu, çünkü en sevdiğim hocamdı. Gerçi zaman zaman çok kabalaşır, ateşli mizacından kaynaklanan bir şiddetle not defterini öğrencilerin kulaklarına indirirdi, ama bana karşı her zaman iyiydi. Fırsat buldukça bana öğrencileri Robert ve Klara Schumann'dan söz ederdi. Menzel'den sonra piyano öğretmenim Profesör Paul oldu. Bugüne kadar hiçbir hocanın önem vermediği müzik tekniğini ona borçluyum, ondan sağlam bir teknik öğrendim. Bugün gençlerin anlayamayacağı o döneme özgü bir şeydi bu.

Kişiliğimle birlikte müziğimin de iyice olgunlaştığı, geliştiği bu kış sezonunda Gewandhaus ve oda müziği konserleri benim için büyük zenginlikti; öğrencilerin serbestçe girebildi-

ği genel provalar da, abonman biletle dolan ve bu nedenle yer bulunmayan halka açık konserlerle aynı özellikteydi. Konserlerin orkestra şefi Karl Reinecke'ydi. Thomas Kilisesi'ndeki hiç kaçırmadığım *Motet*'ler ve o dönem Leipzig'de bulunan muhteşem opera gerçekten heyecan vericiydi.

Konservatuvarı ziyarete gelen Amerikalılarla İngilizce konuşmaya başlamıştım, sonraları bunun çok yararını görecektim. Tam da o günlerde, annemle babam Leipzig'e taşınıp, mütevazı gelirlerini artırmak amacıyla eve pansiyoner alabilmek için büyük bir ev tutmaya karar verince İngilizcem ilk kez işe yaradı. Ailemin Leipzig'e yerleşmesine tabii çok sevinmiştim, Krüger Teyze'den ayrılışım benden çok onu üzdü. Demek ki farkında olmadan, daha doğrusu özel bir çaba harcamadan onun kalbini kazanmıştım. Ama baba evinin mutlu atmosferini yeniden soluyabilmenin, kendimi ana kucağının güvenli koruması altında hissetmenin değerini, bütün bunları uzun süre evden uzak kaldığımda öğrenmiştim, bu yüzden Krüger Teyze'nin yanında kalmamın da bana bir yararı olmuştu.

Babam doğanın yeşiliyle biraz iç içe olsun diye kent tiyatrosuna yakın olan alanda bir ev seçmişti. Bu son yıl, babamın kulaklarının iyice duymaz oluşu, yeniden buluşmamızın sevincini gölgeleyen bir acıydı. Beni piyano çalarken duyamamak onu kahrediyordu; sık sık kulaklığını piyanonun üstüne koyar, hiç değilse böylelikle müzikten bir şeyler kapmaya çalışırdı. Annemin sağlam kişiliği, mutfaktaki ustalığı kısa sürede çevrede duyuldu; çok geçmeden pek çok konservatuvar öğrencisi eve pansiyoner oldu. Gelenlerin çoğu yabancıydı, onlar sayesinde yabancı dil pratiğim epey ilerledi. Benim Bayan Zöpfel'in Fransızcası da ilk kez burada işe yaradı, bu sayede saygınlığım epey arttı. Ama annemin yeni kazanç kaynağı fazla uzun sürmedi, "alıcı" olmaktan çok "verici" olduğunu fark etti; çünkü fazla iyi niyetliydi, para kazanmayı bilmiyordu, pişirdiği leziz hamurlu tatlılarla, nefis pastalarla, herkese, her şeye hoşgörülü ve eli açık davranırken hiçbir zaman kendi çıkarlarını düşünemedi. Sonunda, emekli maaşlarıyla yaşamaya karar verdiler.

Bu dönemde Leipzig'in tanınmış aileleriyle epey dostluklar kurmuştum. Bunlar arasında özellikle müzik sevdalıları Reil'lar, Fiedler'ler ve v. Montbe'ler de vardı. General v. Montbe'nin evinde kısa zamanda ailenin sevilen bir çocuğu oldum. Sık sık müzisyen Klengel'in evine gidip geliyordum. Ailenin iki oğlu da benimle aynı konservatuvarda okuyorlardı, daha sonra ünlü Klengel Dörtlüsü'nü kurdular. Onlarla birlikteyken benim için yer ve zaman kavramları yok oluyordu; büyük bir coşkuyla uzun uzun müzik yapıyor, yorum ve çalışlarımız üzerinde tartışıyor, kendimizi eleştiriyor, yargılıyorduk; kısacası bunlar en mutlu saatlerimizdi; sanata hizmette bütünleşmiş, her şeyimizle sanata teslim olmuştuk, var gücümüzle gayret göstermeye, çalışmaya, hayatımızı sanata adamaya hazırdık.

Okuldaki ikinci yılımdan sonraki yaz tatilinde müdürümüz Schleinitz'le, anılarımın hazinesinde hâlâ değerli bir mücevher gibi sakladığım, bir yolculuk yaptım.

Prensin korucubaşısıyla evli olan teyzem, Prens Clary'nin malikânesinde yaşıyordu. Enistem orman yaşamının münzeviliğinde, kendi türünde tek, bu yüzden de takdir edilecek bir yaylı çalgılar dörtlüsü kurmuştu. Dörtlünün, farklı yaşlardaki, farklı yerleşim yerlerinde yaşayan elemanları, içlerindeki müzik aşkıyla, bu uzun yolu her mevsimde, yazları terleyerek; kışları donmuş parmaklarıyla yaya gelirlerdi; çünkü Protestan papaza ve kilisenin koro şefine verilecek bir araba yoktu. Evdeki kadınlar ise pazar günlerini yalnız geçirdikleri için öfkelenirlerdi. Teyzem de her pazar öğlen yemeğine denk gelen bu ziyaretlere söylenirdi, çünkü dönüş yolu uzun olduğundan gelenler ikindiye dek kalırlardı. Yaylı çalgılar dörtlüsünün en iyi, çoğunlukla da tek dinleyicisi bendim. Eski Frank asaletini yaşatan odada, yazları, dışarıda alabildiğine uzanan ormandan yansıyan yeşilin aydınlığında; kışları, yüzlerine resimsi bir güzellik veren ölgün mum ışığında, bu özel insanların başları notaların üzerine eğilmiş keman çalışlarını seyretmek –bundan daha etkileyici, romantik bir tablo olabilir miydi?

Schleinitz'e bundan söz ettiğimde, o kadar ilgilendi ki, benden, böyle bir müzikli öğleden sonraya katılma mutluluğunu kendisine vermemi rica etti. Bir iki gidip gelmeden sonra bunu gerçekleştirdik. Schleinitz, dört amatörün adeta bütün ruhlarını vererek icra ettikleri mini konserden çok duygulanmıştı, yaylı çalgılar dörtlüsü de kendilerine gösterilen ilgiden pek memnun ve gururluydular.

Kendi ayaklarımın üzerinde

Kendimi tamamen müziğe adamıştım, müzikle dolu yaşamımı sürdürdüğüm sırada 1870'te yine savaş çığlıkları ortalığı sardı.[6] Bense Leipzig'deki günlerimde ateşli bir Alman olmuştum: O tarihlerde taraflar arasında ayrım yapılmasını gülünç buluyordum. Hepimiz Alman'dık sonuçta, ortak bir yazgımız vardı, en azından Avusturya halkıyla kaynaşmış olan biz Almanların yazgısı ortaktı. Zaferi büyük bir coşkuyla karşılamıştım. Yüreğim Bismarck ve yaşlı kralımız için çarpıyordu. Her gün yeni haberler geliyordu. Bayrakları ve fener alaylarını gördükçe gençlerin kalp atışları hızlanıyordu. En ufak bir kederle gölgelenmeyen harikulade güzel aylardı; zaten savaşta yaşamından endişe edecek kimsem yoktu. Savaşın seyri kadar Almanya'nın yükselişi de çok parlak oldu, mesleğimde yükselmem, müzik öğrenimim ve yolculuklarla geçen yıllarımın hareketli, mutlu günleri de bu döneme rastlar.

Okulda üçüncü yılımı tamamlamıştım, her zamankinden daha çok çalışıyordum; çünkü önümde beni bekleyen bitirme sınavım vardı. Profesör Paul'un şefliğinde Chopin'in yapıtlarından oluşan bir repertuvar üzerinde çalışıyordum. Hocama göre özellikle Chopin'i çok iyi çalıyordum ki, sonraları en büyük hocam Liszt'de aynı şeyi söyleyecekti. Sınav Gewandhaus'un büyük salonunda yapıldı, salon ağzına kadar doluy-

6 O zamana dek çeşitli prensliklerden ve krallıklardan oluşan Almanya'nın birleşmesini sağlayan ve Fransızlara karşı büyük bir zaferle sonuçlanan 1870-71 Savaşı.

du. Bu, gerçekten önemli bir olaydı, pek çok yetenek burada keşfedilecekti, ünlü enstitünün vereceği kararın çevredeki saygınlığı büyüktü. Bu nedenle, son derece disiplinli hocalarımın bana verdiği diplomamla dün olduğu kadar bugün de aynı şekilde gururlanıyorum.

Sabırsızlıkla beklediğim gün nihayet gelmişti. Artık kendi hayatımı kendim kazanmak istiyordum, aileme yük olmamalıydım, hatta onlara yardım bile etmeliydim. Halk önünde konserler verebilmem için ise önce isim yapmam gerekiyordu, ama böyle bir riski göze alacak kadar zengin değildim.

Bir gün bir gazetede, Konstanz'daki bir müzik okuluna, piyano dersi verecek diploma notu yüksek bir müzik öğretmeni arandığına dair bir ilan gördüm. Okul müdürünün evinde bir daire veriliyordu, yemek içmek de içindeydi, haftada on iki saat karşılığında ayda 50 mark maaş alacaktım. O gün için iyi bir ücretti, üstelik yaşamımda her zaman önemli bir rol oynayan uzaklara gitme dürtüsü için de yeni bir başlangıçtı. Önümde belli bir hedefim olduğu zaman, aileme ve dostlarıma danışmadan kendi bildiğimi yapmaya alışık olduğum için –ki o zamanlar genellikle böyleydi– hemen başvurdum ve işe alındım. Annemle babam bunu pek hoş karşılamadılar. Önce maaşı az buldular, sonra da tek evlatlarından ayrılmak onlara zor geldi. Öte yandan kendi ayaklarımın üstünde durma kararıma saygı gösterdiler.

Özgürlüğe kaçış

Aylardan kasım olduğu halde, Konstanz'a vardığımda pırıl pırıl bir güneş vardı. Dağlar ufukta zarif hatlarıyla, olanca berraklığı ile seçiliyordu; ipeksi yumuşaklığıyla anlatılmaz güzellikteki gümüşi mavi göl –bana koca bir denizmiş hissini veriyordu– tam önümdeydi. Görür görmez kente içim ısındı.

Ama okul benim için ne büyük bir hayal kırıklığıydı! Annerl, tabii on sekiz yaşının dünya tecrübesiyle(!) her şeyi kafasında canlandırabileceğini sanmıştı; örneğin okul, Teplitz'deki kendi okuluna benzemeliydi, öğretmen de oradaki

19. yüzyıl sonlarında Konstanz

sevgili öğretmeni gibi olmalıydı. Oysa ayağımı attığım yer küçük pis bir daireydi. Müdürün sırtında sadece gömleği vardı, ceket giymemişti, karısı mutfak önlüğüyleydi. Öğrencilerin ders yapacağı oda minicik bir yerdi, içinde bir tek eski püskü bir piyano vardı, başka çalgı aleti yoktu. Bunun dışında tüm koşullar ortanın bile altındaydı. Yemek tam bir felaketti. Benim gibi şımartılmış bir genç kız için bu, karşılaştığım ilk büyük şok oldu. Korunaklı, herkesin üzerime titrediği bir çevreden yine aynı konforla döşenmiş bir yere geleceğimi sanırken, ekmeğini kazanmanın ne zor bir uğraş olduğunu; gerçek hayatın, genç kızlığın tatlı ve renkli rüyalarından ne denli farklı olduğunu görmüştüm.

Öğrencilerim de akıl almaz derecede yeteneksizdiler. Piyano çalmanın itibarlı bir uğraş kabul edildiği küçük burjuva çevrelerinden geliyorlardı. Öğretmen, berber ve küçük esnaf ailelerin çocuklarıydı. Okul müdürü, adayları cezbetmek amacıyla, gazeteye benim kişiliğimi öne çıkaran bir ilan vermişti, gerçekten de ilan etkili oldu. Ona çok öğrenci kazandırdı. Sonuçta hayatımda ilk kez dişlerimi sıkıp her şeye dayanmak zorunda kaldım; çünkü dünya yıkılsa artık geriye dönemezdim. Pes etmek mi? Eve şikâyet mektupları yazmak mı? Hayır, önüme konulanı sonuna kadar götürecektim.

Çok geçmeden sabrımın meyvelerini aldım. Bir gün müdürün yanına bir bey geldi, özel ders vermem için iznini istedi. Anlaşılan müdür onayını vermiş, kararı da bana bırakmış olmalıydı ki beni yanına çağırıp Bay Amann'la tanıştırdı. Adam, bu kadar genç ve derli toplu giyinmiş bir bayanla karşılaştığına şaşırmış görünüyordu. Bana kızıyla dört el piyano çalmaktan hoşlanıp hoşlanmayacağımı sordu. Bu vesileyle yeni bir alet kiralayacağım umuduna kapılıp hevesle teklifi kabul ettim, okuldaki tek piyano zaten hep doluydu. Ertesi gün Amann'ların evinde ilk dersimi vermek üzere yola çıktım. Evlerinin, öteden beri hayranlık duyduğum Konstanz'da olduğunu görünce nasıl şaşırdım anlatamam: Büyük eski bir eşraf eviydi, görkemli ve heybetliydi, eski sahiplerinin zenginliğini, burjuva gururunu yansıtan bir yapıydı.

Sakinlerini sonradan çok seveceğim eve büyük bir merak ve heyecanla girdim. Dış görünüşüyle tipik bir İsviçreli (ki aslen de öyleydi) tüccar olan Bay Amann'ın ataları Konstanz'ın muteber ve tanınmış tüccarları olduğu halde zenginliğini, Hindistan'da uzun süren ikametine borçluydu. Sanattan çok iyi anlıyordu, iyi bir sanat eseri koleksiyoneriydi, evini seçkin bir zevkle döşemişti. Harikulade koleksiyonları ve Hindistan'dan topladığı nadide parçaları ilk kez orada gördüm. Beni büyük bir içtenlik ve sevecenlikle karşılayan Braunschweig'li karısıyla dostluğumuz kısa sürede büyük bir sevgiye dönüştü. Ama evde en çok ailenin tek kızı olan Molly'yi sevdim. Benim yaşımdaydı, iyi bir eğitim almıştı, o zamanın koşullarına göre köklü bir genel kültürü vardı. Son derece canlı, doğal, ayrıca da ufak tefek zarif ve çok güzeldi. Çevresinde, yaşıtlarından pek kimse olmadığı için, Molly ile hemen dost olmamız doğaldı. Evlerinde harikulade bir piyano vardı, "öğrencimin" müzikle arası iyi olduğu için birlikte müzik yapmaktan zevk alıyor, saatlerin nasıl geçtiğini fark etmiyorduk.

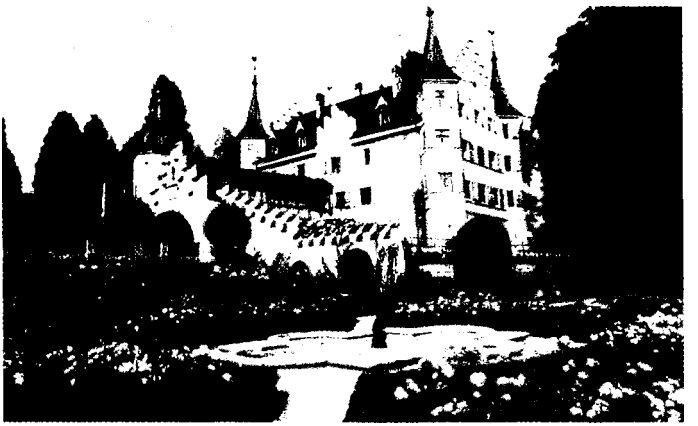
Böylece Amann'lar beni sık sık yemeğe davet eder oldular, ben de ekmeğimi kazandığım patronlarımın yoksul sahanlarından, yoksul atmosferinden uzaklaştığıma çok memnundum; sonuçta Amann'lar kaldığım evin küçük mutfağında

yemek yememi istemediler. Birkaç ay sonra da müzik okulunu tamamen bırakıp yanlarına yerleşmeyi isteyip istemediğimi sordular, şimdiden bana iki öğrenci bile bulmuşlardı: genç Kontes Douglas ve sanat tarihçisi Rehfeld'in kızı. Ancak romanlarda rastlanılan böyle bir çözümden kim memnun olmazdı ki? Büyük bir sevinçle bu gelişmeyi eve yazdım, doğrusu şanslı bir çocuktum.

Yeni yuvam, müzik okulundaki yoksul yaşantımdan çok farklıydı. Amann'lar beni kızları gibi kabullendiler, müziğimi seviyorlardı, kızlarıyla arkadaşlığımın giderek daha içten olduğunu görerek seviniyorlardı. Douglas'larla ev sahibim eski dosttular, Molly ve Douglas'ların kızları aynı yaştaydılar. O da benden ders almaya başlayınca güzel bir üçlü oluşturduk. Böylece Douglas'ların malikânesinde harikulade günler geçirmeye başladım.

Rehfeld'lerin evinde geçirdiğim saatlerse benim için çok öğretici oluyordu. Öğrencimin babası değerli sanat koleksiyonlarına büyük ilgi duyduğumu fark etmişti, fırsat buldukça benimle sanat tarihiyle ilgili sohbet ediyordu. Anlatırken belli bir sistematiği yoktu, benim ya da başka birinin sorularından yola çıkarak düşüncelerini oluşturuyordu. Rehfeld'in bu zenginliğe nasıl ulaştığını da bu arada öğrendik. Örneğin, Rusya'yı ziyareti sırasında Petersburg'daki bir hurdacıda Rubens'in orijinal bir yapıtını oldukça ucuza mal etmiş, sonra da bundan neredeyse bir servet kazanmıştı.

Bodensee'ye ilkbahar bütün ihtişamıyla geldiğinde Amann ailesiyle ben, ailenin İsviçre Kreuzlingen'deki şatolarına taşındık. Burası, gölün kıyısında şövalyeler zamanından kalma bir kaleydi. Bay Amann antik yapının eski duvarlarını, tamamen kendi zevkine ve stil anlayışına uygun, modern bir anlayışla donatmıştı (modern derken tabii 1873'leri kastediyorum). Sonra da bu ortaçağ görünümüne uygun düşen ne kadar antika eşya varsa toplayıp, içinde yaşayanın kendini son derece rahat hissedeceği bir uyum sağlamıştı. İsviçre'nin muhteşem doğal güzelliklerini yaptığımız gezintiler ve araba yolculuklarımızla daha iyi tanıyordum. Winterthur, Bern, Lu-

Kreuzlingen'de küçük bir şato

zern ve Zürih'e gidiyorduk, Amann'ların her yerde dostları ve akrabaları vardı. Zürih'teki orkestra şefiyle olan yakınlıkları benim için sevinç ve gurur kaynağı oldu, çünkü benimle severek müzik yapıyordu.

Bazı okurlar bu satırları okurken, genç Anna Rilke'nin ne şanslı biri olduğunu düşünebilirler, o günlerde ben de aynı şekilde düşünüyordum. Ama Konstanz'da geçirdiğim o yıl benim için gerçekten iyi mi olmuştu, bunu çok sonraları, artık hiçbir şeyin geri gelmeyeceği sonraki günlerde çok düşündüm. Gerçi Molly ile her gün dört el piyano çalıyorduk, diğer öğrencilerimle de yoğun çalışıyor, onlara da bazı parçaları çalıyordum, ama beni ileriye taşıyacak, geliştirecek çalışmalar yapamıyordum.

Anlaşılan veda konserim ses getirmişti. Birkaç hafta içinde benden Gewandhaus'ta bir konsere hazırlanmam istenince neye uğradığımı şaşırdım. Bunun benim için nasıl bir iltifat olduğunu bugün anlamak pek mümkün değil. Her neyse, bu konserde de aynı parçaları çalacaktım. Durumum bir anda değişmişti; gerçi bu sevgili insanlara yürekten bağlanmıştım, burası benim ikinci evim olmuştu, ama yaşam yolculuğumda Konstanz'ın sadece bir basamak, bir ara durak olduğunu da

görüyordum. Rahat hayata alışmıştım, bu nedenle buradan tam zamanında ayrılıyordum.

Aslında kaderime şükretmeliydim; yönümü değiştirmiş, bana yeni bir sorumluluk vermişti. Coşkuyla işime sarıldım, büyük bir gayretle durmadan prova yapıyordum, geceleriyse konser salonunda başarısız olacağım korkusuyla kâbuslar görüyordum. Amann'lar pek bir duygulanmışlardı, takdir edilmemden açıkça memnun görünüyorlardı. Bana yeni sorumluluklar yüklemiyor, prova yapmama izin veriyorlardı. Bense artık yerimde duramıyordum, huzursuzdum, bir an önce Leipzig'e; evime gitmek için sabırsızlanıyordum. Veda etmek hepimize zor geldi, fakat tekrar görüşeceğimizi umuyorduk, nitekim yeniden buluştuk da, ama o gün tahmin ettiğimizden epey sonra geldi. Molly ile 1914 Birinci Dünya Savaşı'na kadar ilişkimiz devam etti, sonra da büsbütün hayatımdan çıktı.

Konser platformunda

Bir yıl önce olduğu gibi yine o, aşina olduğum eski Gewandhaus'un salonundaydım ve yine bir yıl önceki gibi Chopin'in (Op. 21, 2 numaralı) *Fa minör Piyano Konçertosu*'nu çalıyordum. Konserin başarılı olduğundan emindim. Seyirciler alkışlarını esirgemediler, eleştiriler de çok olumluydu. Yalnız bir eleştiri şöyleydi: Yetenekli, ama daha işin çok başında.

Bu eleştiri bana yol gösterdi, amacına da ulaştı; üzerinde epey düşündüm. O andan itibaren, büyük, ünlü bir piyano hocası ve müzisyenin yanında çalışma arzusu içimde yeniden alevlendi; aklıma ondan başkası gelmedi, bu kişi Liszt'ten başkası olamazdı. Ancak bu öğrenim döneminde de harçlığımı kendim çıkarmak istiyordum ve kısa bir süre sonra da Gewandhaus sayesinde bir dizi konser seyahati olasılığı belirdi.

İlki, Silezya'dan Polonya'ya kadar uzanan bir turneydi. Turneyi Leipzig operasının müdürü organize etmişti. Turnenin "yıldızı" Leipzig operasının koloratur sopranosu, Bayan

Ünlü soprano
Mina Peschka-Leuthner

Peschka-Leuthner'di, eşlikçilerse benimle birlikte Klengel kardeşlerdi. Neşeli bir yolculuk oldu, birbirimizle çok iyi anlaşıyorduk. Her şey bize keyif veriyordu, en ücra köşelere kadar gidiyor, çoğunluk iyi ısıtılmamış, bira ve tütün kokan birahanelerde çalıyorduk. Klengel'in esprileri, Bayan Leuthner'in nefis sesi durumu kurtarıyordu. Arada bir berbat piyanodan yakındığımda, Bayan Leuthner beni kendine has şivesiyle teselli ediyor, ben de gözlerimden yaş gelene kadar gülüyordum. Neyse ki seyirciler pek bir anlayışlıydılar da her zaman memnun kalıyorlardı.

Bu ilk konser seyahatinden sonra Teplitz'de tek başıma bir müzik gecesi yapmaya karar verdim, çocukluğumdaki popülerliğim sayesinde bunu başardım da. Kimse bu fırsatı kaçırmak istememiş, Rilke Annerl'in kariyerinde nerelere kadar yükseldiğini görmek istemişti; salon doluydu. Annem de bizimle birlikteydi, amcam Jaroslaw'ın yardımı sayesinde, dolu bir salonda Prag'da verdiğim konserde de bana refakat etti. Prag'daki akşam da büyük bir başarıydı. Artık iyice ilerlemiştim, iyi eleştiriler aldım, annemle bu harikulade kentte birkaç gün geçirebildiğim için de sevinçliydim. Bu arada Jaroslaw Amca'ya da gizli arzumu açarak, Liszt'in öğrencisi olmak istediğimi söyledim.

Prag'ın ardından Teplitz bu kez beni biraz hayal kırıklığına uğrattı, onca görkemi ve güzellikleri gördükten sonra burası bana küçük, daracık, neredeyse biraz da kokuşmuş gibi geldi, üstelik arkadaşlarımın çoğu da burayı terk edip, başka kentlerde evlenmişlerdi ve Poldi benim sevgili Poldi'm de ar-

tık hayatta değildi. Acımasız bir hastalık onu erken yaşta alıp götürmüştü.

Prag'ı sırayla Breslau, Mannheim, Frankfurt, Baden Baden ve diğer kentlerdeki konserler izledi. Çoğu, müzik dernekleri aracılığıyla düzenlenmişti, iyi de kazanıyordum. Konser aralarında Leipzig'de ailemin yanında kalıyor, birkaç hafta rahatsız edilmeden sakin sakin konserlere hazırlanıyordum. Annem maddi gereksinimlerimle ilgileniyor, her anne gibi, yükümü hafifletiyordu. Montbe'deki arkadaşlarımın aracılığıyla Dresden Sarayı'nda bir resital verdim. Resitalden önce babam bana saray adabı için davranış dersi vermiş, kral rolüne girerek bana nasıl diz kırmam gerektiğini gösterirken annem, gözlerinden yaşlar gelene kadar gülmüştü.

Dresden'de beni saray arabasıyla gelen bir mabeyinci karşıladı. Neyse ki konser kapalı, küçük bir çevreye düzenlenmişti, seremoni yoktu, diz kırmaya gerek kalmadı. Kral Albert'le Kraliçe Carola müzikten anlıyorlardı; tek başıma çalıyordum, parçaları onlar seçiyordu. İstekler arasında Schumann'dan *Karnaval*, Liszt'in *Usta Şarkıcılar Fantezisi* ve Beethoven'dan birkaç parça vardı. İki saat durmadan çaldım, arada bir müzik tartışmaları da yapılıyordu. İkisi de bana karşı son derece mültefitti, rahat ve doğal hareket ediyorlardı. Karşılarında kendi dillerini konuşan, aynı heyecanı paylaşan bir Avusturyalı görmekten memnundular. Sohbetimiz sırasında Kral bana piyanodan memnun kalıp kalmadığımı sorunca, ben "Pek değil, majesteleri, biraz fazla yıpranmış" diye cevap verdim. Bunun üzerine Kral karısına dönerek, Saksonya ağzıyla, "Gördün mü işte, sana söylemiştim; ama sen zor olur diye güzel piyanoyu yukarı getirtmek istemedin!" dedi, sonra da bana dönerek devam etti; "Aşağı katta daha iyi ve güzel bir piyanomuz vardı." Bu samimiyet hoşuma gitmişti, güldüm, o da gülümsedi.

Ertesi gün mabeyinci, konser karşılığında ne istediğimi sordu: unvan, ziynet eşyası ya da para arasında seçim yapmak genelde karşı tarafa bırakılıyordu. O günlerde tek düşündüğüm sadece Liszt'den ders almaktı, bu yüzden tereddüt

Anna Grosser'i Dresden'deki saraylarında dinleyen Saksonya Kralı Albert ve Kraliçe Carola

etmeden hemen benim için en uygununun para olduğunu söyledim.

Bremen'de bir konser daha verdikten sonra eve gelince, geleceğe ilişkin planlarımı aileme açtım. Onayladılar, bunu zaten önceden tahmin etmiştim. Babam Weimar'da bulunan Liszt'e mektup yazmak üzere hemen masasının başına geçti. Mektupta, Liszt'den beni bir kez dinlemesini rica ediyordu; aldığım eğitimden bahsetti, bu durumda kariyerime devam etmemin yerinde olup olmayacağını da sormayı ihmal etmedi.

Liszt'in babama yanıt verdiği mektup ne yazık ki seyahatlerim sırasında kayboldu. Benim için çok değerli bir belgeydi, oysa mektupta, sınav vermek üzere Weimar'a gelmemi istemişti. Benimle tanışmaktan çok memnun olacaktı, 1874 yılı yazı boyunca hep Weimar'daydı.

Ben de hemen bir cevap yazarak, gelmemi kabul ettiği için kendisine teşekkür etmiştim.

Weimar ve Roma'da Liszt'li Günler

Weimar

Weimar, yaşamımda benim için önemli bir dönüm noktası oldu. Sadece yakın geleceğimi ve olayları belirlemekle kalmadı, kişiliğimi, benliğimi olgunlaştırdı, biçimlendirdi; kısacası orada kendimi buldum.

Geriye dönüp baktığımda, diyebilirim ki Weimar sadece bir dönüm noktası değildi, bir ilişki yaşamanın da ötesinde, yaşamımın doruk noktasıydı da aynı zamanda. Seçkin ustaların ürettiği sanatla tanıştım, aşkı tanıdım. Yaşamın zirvesine yükselmişken, bir ilişkinin içinde bulmanın ötesinde kendimi geliştirmiş olmam şaşılacak bir şey değil mi? Eğer bir sanatçıda yoğun duygular vardır diyorlarsa, o zaman ben fazlasıyla sanatçıyım, çünkü pek az kişiye nasip olan bir mutluluk yaşadım.

Acaba hayatımın en mutlu dönemi bu değil miydi?

Weimar'da beni büyük şeylerin beklediğini hissetmiş olmalıydım ki, sevinçli bir gerilim içindeydim. Babam kulaklarının ağır işitmesi nedeniyle bana eşlik edemedi, Weimar'a yalnız gittim. Ama beni göndermeden önce zarif ve güzel görünmem için ne mümkünse yaptı; çünkü Liszt ilerlemiş yaşına karşın kadınların dış görünüşüne çok önem veriyordu, öğrencileri bile onun hoşuna gitmek için adeta yarışırlardı.

Weimar'da, "Erbprinzen"de indim, öğleden sonraydı, vakit geçirmeden Liszt'i bulmak üzere yola koyuldum. İçimde heyecan, yüreğim ağzımda, ama yine de sakin ve kayıtsız görünmeye gayret ederek Weimar'ın sokaklarını arşınlayıp

grandükün büyük üstada tahsis ettiği kraliyet fidanlığına vardım. Bana kapıyı açan hizmetkâr Spridion, kötü bir Almanca'yla (kendisi Karadağlı'ydı) Abbe'nin[7] sadece öğleden önce saat on birden itibaren ziyaretçi kabul ettiğini söyledi. Bunun üzerine öğleden sonrasını, biraz kenti görmekle geçirmeye karar verdim. Kent, zaferle sonuçlanan savaşın ardından diğer Alman şehirlerinin genişleme ve modernleşme sürecinden henüz geçmemişti; Goethe döneminin Weimar'ı olarak, hâlâ o klasik Weimar olarak kalmıştı. Kentin zarif ve antik görünümü beni büyülemişti, taşıdığı küçük şehir havasıysa benim gibi "büyük kentte yetişmiş" birini rahatsız etmişti.

Heyecan ve gerilimle geçirdiğim, kafamda olabilecek bütün aksilikleri kurguladığım kötü bir geceden sonra saraya gitmek üzere yeniden yola koyuldum. Mümkün olduğu kadar kendime çeki düzen vermiş, güzel giyinmiştim, heyecanımı sezdirmemek için de müthiş çaba harcıyordum, epey gergindim, konsere çıkarken sıkça ve sebatla uyguladığım bir egzersizdi bu. Önümden gelip geçen bütün sanatçıların –uzun saçları ve yıpranmış şapkalarıyla belli oluyorlardı– Liszt'in öğrencileri olduğunu düşünüyor, bu onura sahip oldukları için onları müthiş kıskanıyordum. Weimar'da ayrıca ünlü bir ressamlar okulu olduğundan henüz haberim yoktu.

Bana kapıyı yine Karadağlı uşak açtı. Biraz bekledikten sonra dik bir merdivenden yukarıya ön odaya alındım, sanat yönetmeni halen Liszt'in yanındaymış. Kan ter içinde kalmamıştım, ama kelimenin tam anlamıyla ecel terleri döküyordum. Durmadan yüzümü siliyordum. Bu halimle, üstelik bir de güzel görünmek istiyordum! Deri eldivenlerimin içinde ellerim yanıyordu, bu durumda nasıl piyano çalabilecektim? Beynimin içi adeta boşalmıştı. Bu azap yarım saat kadar sürdü, sonra kapı açıldı: "Bay Abbe sizi rica ediyor!"

Önümde 68 yaşında, ince uzun biri duruyordu. İyilik ve asalet timsali bir yüzü çevreleyen kar beyazı saçları vardı, iki

7 Tarikat mensubu olmayan Katolik papazlara verilen unvan; burada Liszt için kullanılmıştır.

Weimar'da, adı bu kentle birlikte anılan Goethe'nin adını taşıyan Goethe Meydanı

eli bana uzanırken, sıcak bakışlı açık gri mavi bir çift göz dikkatle beni inceliyordu. Hiç kimse o güne kadar beni Liszt kadar derinden etkilememişti. Gerçi Liszt'in yüz hatlarını ve kişiliğini yansıtan yığınla resim vardı; ama varlığıyla karşısındakini böylesine etkileyebilen, mıknatıs gibi cezbeden bir büyük şahsiyet varsa bu ancak büyük üstat Liszt olabilirdi. Nedeniyse, sanatçı ve insan kişiliğinin muhteşem bir uyum içinde olmasıydı.

"Evet, siz Bayan Anna Rilke olmalısınız," diye konuşmaya başladı "ve benden ders almak istiyorsunuz, öyle mi?"

"Evet," diye kekeledim, "tamamlamak istediğim çok eksiğimin olduğunu biliyorum."

"Fakat siz konserler verdiniz, ünlü Gewandhaus'ta da çaldınız" diyerek konuşmasını sürdürdü ve ekledi, "Ben de orada çalmıştım, evet aynı zamanda Leipzig Konservatuvarı'nın bir öğrencisisiniz."

Mahcubiyetimden sözlerindeki alaycı ifadeyi sezemedim, çünkü Leipzig ve Gewandhaus'tan söz açıldığında hep alay ederdi. "Schumann'ı mutlaka severek çalıyorsunuzdur, değil mi?"

Anna Grosser'in tanıştığı yıllarda Liszt

Serzenişini yine anlayamadım; Liszt'in Schumann'a karşı olduğunu o zamanlar henüz bilmiyordum. Bu yüzden büyük bir safiyetle "Evet," dedim "ama daha çok Chopin'i çalmayı seviyorum."

O anda benim de dikkatimi çekecek kadar alaycı ve yüksek bir sesle güldü ve "Evet evet, herkes onu çalmayı seviyor" dedi.

Yine de bana güven vermek için olmalı, değişik konulardan konuşmaya başladı. Gerçekten de çekingenliğim ve korkum geçmişti. Bütün sorularına neşeyle cevap verdim, zaman hızla akıp gitti.

Birden hiç ilgisi yokken, "Fransızca biliyor musunuz?" diye sorunca, büyük bir şükran duygusuyla yeniden öğretmenim yaşlı Zöpfel aklıma geldi ve "Evet oldukça iyi konuşurum ve seviyorum" diyebildim. Buna sevinmiş göründü, bazı şeyleri Almanca'dan çok Fransızca ifade etmenin kendisine daha kolay geldiğini söyledi.

Bense gayet safiyane, "Peki siz daha çok Macarca konuşmuyor musunuz?" diye sordum. Yüksek sesle gülerek Fransızca olarak, "*Je l'ai tout-a-fait oublie*" (çoktan unuttum) diye cevap verdi. Gariptir, o andan itibaren bana hep "Matmazel Anette" diye hitap etmeye başladı.

Birden ayağa kalktı: "Ama artık yemeğe gitme vakti geldi. Benimle geliyorsunuz değil mi?"

Yanıtlamamı beklemeden, Spridion'a seslendi. "*Je veux sortir*"[8] dedi kısaca, uşak hemen büyük yumuşak siyah şap-

8 Dışarıya çıkmak istiyorum.

kasıyla eldivenlerini getirdi. Ardından Liszt centilmence bana kolunu uzattı. Bacaklarım titreyerek girdiğim evden, koltuklarım kabarmış vaziyette mağrur bir İspanyol edasıyla çıktım.

Bugün düşünüyorum da –artık yaşlanmış ve kocamışken bunu rahatlıkla söyleyebilirim– Liszt aslında sokakta benimle birlikte görünmek istemişti. O devirdeki meslektaşları gibi öyle kendini beğenmiş "sanatçı havalarında" olmayan, ince, uzun, zarif, kibar giyimli, her şeyden önce de genç bir bayandım –Weimar'da insanların konuşacağı bir konu çıkmıştı artık; herkesin tanıdığı Liszt, kolunda bir kadınla Weimar sokaklarında! Bu yüzden Erbprinzen'e giderken –burası Liszt'in müdavimi olduğu bir lokaldi– kendimi bir zafer alayında gibi hissediyordum. Sabahleyin geçtiğim yolla şimdikini kıyaslarsanız, benim yerimde kim olsa bundan büyük zevk alırdı.

Erbprinzen'e vardığımızda kızlı erkekli kalabalık bir grup genç sanatçı hemen Liszt'in etrafını sardı. Bu arada, bana da yan gözle bakıyorlardı."Üstat" –genelde ona böyle diyorlardı; beni oradakilere tanıştıramadı bile. "Üstat iyi uyudunuz mu?", "Üstat, dünü nasıl geçirdiniz?", "Üstat bir isteğiniz var mı?" Hep bir ağızdan konuşuyorlardı. Anlaşılan herkes dikkati kendi üzerine çekme gayretindeydi.

Fırtına biraz diner gibi olunca, Liszt edalı bir el hareketiyle beni işaret ederek, "*Mademoiselle Anette Rilke, nouvellement arrivee, une artiste, qui deja a ete estimee de jouer au Gewandhausconcert a Leipzig! Pensez!*"[9] dedi.

Sözlerindeki ince alay artık anlaşılmayacak gibi değildi, ama hiç renk vermedim. Birkaç beyefendi yanıma gelerek beni selamladılar, sonra Liszt sağ yanında bana yer verdi. Yine bakışlar yan yan bana yöneldi, ama hiç rahatsız olmadım, keyfimi de bozmadım.

Etrafımda heyecanlı sohbete dalmış garip kişiler oturmuştu. Yüzler garip, kostümler garipti: Ruslar, Amerikalılar, Polonyalılar, Macarlar ve başka milletten insanlar hepsi oraday-

9 Matmazel Anette Rilke, buraya yeni geldi, Leipzig Gewandhaus'da konser bile verdi. Düşünsenize!

dılar. Bir de Liszt'in hayranı, sadece bir bakışına mazhar olmak için peşinden koşan yaşlı, evlenmemiş bayanlar. Yaşamımın çoğu sanatçılar arasında geçtiği halde, bu çevre bana hepten yabancı gelmişti.

Sol yanımda, Vera Timanova[10] adında bir Rus kadın oturuyordu. Kendisiyle konuşmaya başlayınca anlaşacağımızı fark ettim. İçgüdümün beni yanıltmadığı sonradan ortaya çıktı. Akıcı bir Fransızca ve çok iyi Almanca konuşuyordu.

Yemekten sonra herkes sigarasına sarıldı, ben de bütün kadınlar gibi havaya katıldım. Avusturya'da kadınların sigara içmesi âdettendi, annem de sigarayı sevdiği ve çok içtiği için ben de erken yaşta alışmıştım. Liszt de pek sevdiği Virginia'sını yaktı.

Bense ne olacak endişesiyle müthiş sıkılıyordum. Birden bana doğru geldi ve "*Mademoiselle Anette, deux fois par semaine toute la bande* (eliyle çevreyi işaret etti) *vient chez moi dans l'apres-midi, au revoire*"[11] diyerek elini bana uzattı. Liszt gidince, herkes yerinden kalktı. "Ekibi" daima kendisine evinin kapısına kadar eşlik ediyordu. Bu eşlikten Liszt pek memnundu, çevresinde öğrencileriyle hayranlarından bir kalabalık olmadan evine giderken onu göremezdiniz. Sadece sabahları ayine tek başına gidiyordu. Bu çevre tamamen onundu. Bu da hiçbir zaman bana komik gelmemişti, hayır; kar beyazı saçlarına karşın, o adeta bütün dünyanın etrafında döndüğü Weimar'ın güneşiydi.

Bu özel insanın geniş bahçeli sarayında geçirdiği yaz aylarında Weimar'da coşkulu bir hava eserdi. Sokakta kendisine gösterilen ilgiye ve yapılan iltifatlara büyük bir içtenlikle, an-

10 Vera Timanova (1855-1942) küçük yaşta müziğe yeteneği fark edilerek altı yaşında piyanoya başlamıştı. İlk konserini dokuz yaşında vermiş, daha sonra Anton Rubinstein ve Franz Liszt'ten özel dersler alarak uluslararası üne sahip bir konser piyanisti olmuştu. Çaykovski ile Borodin, hayranlıklarından dolayı ona bestelerini ithaf etmişlerdi. Timanova Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda konserler vermişti. Almanların Leningrad kuşatması sırasında açlıktan ölmüştür (e.n.).

11 Matmazel Anette, bu ekiple birlikte haftada iki kere öğleden sonraları gelin, hoşça kalın.

lamlı dudaklarında eksik olmayan müstehzi bir gülümsemeyle karşılık veriyordu. Her gören onu saygıyla selamlıyor, genç yaşlı bütün kadınlar onun hoşuna gitmek ya da sadece dikkatini çekmek için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı.

Liszt'in çevresindeki bu hareketli ve farklı hayatı ancak o tarihlerde Weimar'da yaşamış olsaydınız anlayabilirdiniz. Yaşamımın ileriki yıllarında dünyanın pek çok yerini dolaştım, ama hiçbir yerde kadın erkek bunca tuhaf insan kalabalığından oluşan bir panayıra rastlamadım. Sanki bu insancıklar, o parlak Goethe devrinden kalmaydılar; eski pazaryerinde gezintiye çıktıklarında, her an evinin kapısından Goethe çıkacak sanırdınız –bunları bugün hatırladığımda ilginç buluyorum, fakat o dönemin gündelik hayatında bunları sadece komik buluyorduk.

Örneğin hiç evlenmemiş iki yaşlı kadın her gün aynı saatte Tiefurt caddesinde gezintiye çıkarlardı, tabii tek amaçları Erbprinzen'e giden yolda Liszt'le karşılaşmaktı. Sırtlarında zamanın modası telli kabarık etekler, başlarında sevimli buruşuk yüzlerini çevreleyen pembe fiyonklu, geniş kenarlı şapkaları olurdu.

Liszt'in evinde düzenlenen bir müzikli davette, haklarında hınzırca budala espriler yaptığım bu iki zarif hanım yeniden karşıma çıktı. Liszt onları özel bir sevecenlikle karşıladı ve hemen bana tanıştırdı. Bilgili, eğitimli, sevimli iki yaşlı kadındı, eski Weimar'ın güzel günlerini tatlı tatlı anlatıyorlardı. Bir çırpıda kalbimi kazandılar, insanları tanıma konusunda bana çok yardımları olan hocalarımın arasında yerlerini aldılar. Bu deneyim bana insanları dış görünüşlerine bakarak yargılamamayı öğretti.

Böyle garip giyinen sadece bu iki yaşlı kızcağız değildi –onlar gibisi daha pek çoktu– erkekler de parlak renkli redingotları ve kalkık yakalı ceketleriyle etrafta volta atıyorlardı. Saraylılar ise sanki antikacı dükkânından fırlamış havası veren az biraz tozlanmış giysileriyle göze çarpıyorlardı.

Bir başka aşırı uç da, Weimar'ın ünlü sanat okulu öğrencilerinin ve yeni sanatçıların modasıydı: Bunlar, uzun saçları,

devrik şapkaları, uçuşan boyun bağları ve sözde "yeteneklerinin simgesi" olan pelerinleriyle gençlerdi. Liszt'in etrafındaki uluslararası kalabalıkta bulunan müzik öğrencileri yabancı simaları, acayip dış görünüşlerinin yanı sıra coşkulu tavırları ile de dikkati çekiyorlardı. Özellikle kadınların davranışları çok ilginçti; bundan ileride söz edeceğim.

Bütün bu insanlar caddelerde, parklarda, kahvehanelerin bahçelerinde sanki bir sahnedeymiş gibi sürekli hareket halindeydiler, ben de kendimi önceleri gerçekten tiyatrodaymışım gibi hissediyordum. Aristokrat ve acayip, aptal ve eğlenceli, her şey ve hepsi yan yanaydı; bir de klasik kentin görünümüyle bütün bu renkli dünyayı bilgilendiren, aydınlatan üstat Liszt'in kişiliği vardı.

1874 yılının Weimar'ı işte böyleydi.

***

Liszt evde bir ara ortadan kaybolunca, hemen Vera Timanova'ya sordum; Liszt, "Benim sözlerim derse kabul edildi anlamına gelir" demekle neyi kastetmişti, acaba Vera da aynı görüşte miydi?

Vera "Evet, tabii" diye cevap verdi. "Ama ben henüz Liszt'e hiçbir şey çalmadım ki" diye itiraz edecek oldum; Vera bunun gerekli olmadığını, öğleden sonraları grubuna katılırsam zaten benden piyano çalmamı isteyeceğini söyledi. Bu kez aklımı kurcalayan bir soru daha vardı, acaba Liszt ne ücret isteyecekti? Vera bu çocukça soruya çok şaşırmış göründü; "Ah üstadın hiçbir öğrencisinden asla ücret almadığını, aksine sıkıntıda oldukları zaman onlara yardım ettiğini bilmiyor muydunuz?" diye yanıtladı beni.

Vera'nın bu aristokrat ve tepeden bakan tavrı üzerimde bıraktığı izlenimi olumsuz etkilemedi, tersine ona olan hayranlığım daha da arttı. Her ne kadar tarzlarını beğenmesem de Weimar'lı Liszt hayranlarını zaman geçtikçe daha iyi anlamaya başlamıştım.

Bayan Timanova kendime bir ev ararken ricam üzerine bana yardımcı oldu. Pazar meydanında on altıncı yüzyıldan kalma Rönesans üslubunda güzel bir kapısı olan eski Cra-

nach Evi'nde, kiralık möbleli bir oda biliyordu. Ev eski Weimar'ın tam ortasındaydı, etrafı güzel, zarif eski binalar, ünlü yazar Wieland'ın bir zamanlar yaşadığı belediye binası ve Zum Elefanten, Zum Erbprinzen gibi kahvehane ve lokantalarla çevrilmişti. Kentin karakteriyle ve tarihi geçmişiyle bu kadar iç içe başka bir yer daha bulamazdım. Oda ve ücreti de bana son derece uygun geldiğinden, her zamanki gibi çabucak karar verip orayı kiraladım. Oteldeki odama döner dönmez de ilk iş olarak oturup eve keyifle bir mektup yazmaya koyuldum.

Ertesi sabah bir de piyano kiralayarak, olabildiğince rahat döşemeye gayret ettiğim yeni yuvama taşındım.

Pek fazla mobilyası olmayan odama kişiliğimden bir şeyler katmak için her zaman evden birkaç eşya getirmeyi âdet edinmiştim, bazılarının yerlerini değiştirerek birkaç fotoğraf, çiçekler ve küçük aksesuvarla odamı, sürekli yolculuk ve taşınma serüvenimde rahat oturabilir bir yer yapmayı başardım. Gittiğim her yere kolay alışıp uyum sağlamam, bana evden ayrılmanın acısını atlatmakta yardımcı oluyordu; yeni ve güzel şeylerle tanışmak, küçük aile çevresinden ve günlük yaşantıdan uzaklaşmak için içimde dayanılmaz itici bir güç vardı. Bu coşku tüm yaşamım boyunca beni bırakmadı, galiba davranışlarımı da yönlendirdi, çünkü insanın karakterini ve enerjisini, hatta hayatını biçimlendiren, yüreğindeki bu itici güçtür, geriye dönüp baktığımda isteklerimin, arzularımın arkasında saklı duran bu özlemin hayatıma bir yön verdiğini görüyorum.

Weimar'daki yeni hayatım kısa zamanda bana güzelliklerini sunmakta gecikmedi; bu yenilikte, her şeyi ağırdan alan tembel bir gevşeme de olacaktı. Para kazanma endişesi olmadan, sadece sanatımı düşünmek bile güzeldi. Hem de büyük bir sanatçının yanında olabilmek, onu dinlemek, ondan bir şeyler öğrenmek. Eğitimim ve öğrenme hırsım için bulunmaz bir hazine olan, büyük dâhilerin izlerini taşıyan bir şehirde yaşamak bile şu anda bulunduğum yerden memnun olmaya yeterdi.

Weimar'a gelişiminin ikinci günü, öğleden önce, sadece Dukalık Parkı'nı gezdim; bir daha asla Erbprinzen'de yemek yememeye kesin karar verip kendime bahçesi olan bir lokanta buldum.

Hatırladığım kadarıyla, Zum Künstlerverein (sanatçılar birliği) adında bir yerdi. Bir ağacın gölgesindeki boş bir masaya oturdum. Yemeğim hemen geldi, her zamanki iştahımla sağıma soluma bakmadan neşeyle yemeğe saldırdım.

Bütün safiyetimle yan masadaki neşeli topluluğun benimle ilgilendiğini ve hakkımda konuştuklarını epey sonra fark ettim; Weimar'da yeni bir yüzün dikkati çekmesi doğaldı, nereden geldiğim üzerinde tahminler yürütülüyordu. Bu beni epey eğlendirdi. Önüme bir gazete çektim, bir fincan kahve ısmarladım, bir sigara yaktım, kendime şöyle "bilgiç" bir hava verdim. Topluluk dağılıp da ayağa kalkınca, hepsi masamın önünden geçerken beni selamladılar. Bütün bunlar bana çok eğlenceli ve alışılmadık geliyordu. "Weimar'da her şey çok başka ve farklı" diye geçirdim aklımdan.

İşin garibi, belki yarın Liszt'in önünde çalma ihtimalim olduğu halde, parmaklarımı piyanonun üzerinde biraz olsun gezdirmeyi bile düşünmemiştim. Bir gün önce Vera Timanova, "Hoşça kal, öbür gün Liszt'de görüşmek üzere" demişti. Öyle heyecanlı ve gergindim ki düşüncelerimi, dikkatimi yoğunlaştırmamı gerektirecek bir şeyler yapmakta zorlanıyordum. Nitekim bu yüzden Weimar'ın görülmeye değer yerlerini gezmek yerine, kendimi dışarıya, yeşilliklere atmıştım. Sonunda kendimi bahçesi olan bir kahvehanede buldum. Kenti dolaşırken belki Liszt'in bir öğrencisine ya da meslektaşlarımdan birine rastlamayı ummuştum. Aslında bu tür insanlar çoğunluk göze çarparlardı, Weimar da küçücük bir kentti, nerede olsa onları hemen tanırdınız. Bütün bu insanların gün boyunca prova yaptıklarını ve tabiri caizse benim gibi inekledıklerini ancak çok sonra öğrenebildim. Erkek öğrenciler de Liszt'in elyazma yapıtlarını kopya etmek üzere çoğunluk evlerine götürüyorlardı.

Küçük bahçede bütün masalar doluydu, ben de yaşlı bir hanımın yanında oturmak üzere izin istedim. Yaşlı kadının yanında genç bir kızla genç bir erkek vardı, ben oturur oturmaz genç adam ayağa kalkarak, "Saygıdeğer bayan, bugün öğle üzeri, sizi selamlama onuruna eriştim. Künstlerverein'daki uzun, neşeli masadaydım, adım Treuenfels" dedi.

Konuşmaya başladık. Yaşlı kadının Rus Grandüşes Pauline'nin odacısı olduğunu öğrendim, Pauline Weimar'da evlenince onu Rusya'dan getirtmişti. Şimdi emekli bir duldu, iyi Fransızca konuşuyordu, ağırbaşlı bir hali vardı; doğal, sade ve samimiydi. Genç kız, kızıydı. Bana hemen Liszt'in öğrencisi olup olmadığımı sordu; Weimar'da her yeni yüz ilgi çekiyor, adeta hakkında tahminler yürütülen bir malzeme oluveriyordu. Bu küçük şehirde aksini düşünemezdim zaten. Genç kıza, Liszt'in öğrencisi olmayı sadece ümit ettiğimi söylemekle yetindim.

Ressam olan genç adam ise onların yanında kiracıymış. Bazen benimle, bazen genç kızla hararetli bir şekilde konuşuyor, ilgilendiğim ne kadar konu varsa mantık çerçevesinde ve birikimleri elverdiğince anlatmayı çok iyi beceriyordu. Bunu hemen fark ettim, doğrusu çok da hoşuma gitti. Zayıf uzun boylu, ama aynı zamanda narin yapılı, mavi gözlü, sarı sakalı olan bir gençti. Ara sıra, ama sadece birkaç saniyeliğine, yüzüne üzgün bir ifade geliyordu, bu benim gözümde onu daha da çekici kılıyordu. İyi dost olmuştuk, ayrılırken yaşlı kadın beni evinde semaverle çay içmeye davet etti.

Ertesi gün öğleden sonra, Vera Timanova'yla büyük bahçesi olan sarayda buluştuk, Liszt, geniş ferah salondaydı, Weimar'da bugün de aynen yerinde duran ve pek çok okurumun da görmüş olabileceği salonda iki adet kuyruklu piyano duruyordu.

Liszt, ağzında Virginia sigarası, çevresinde her zamanki çetesiyle odanın ortasında duruyordu. Hep bir ağızdan bir şeyler konuşuyorlardı; kulağıma İngilizce, Fransızca, Rusça ve Flamanca sözler geliyordu. Bu tam anlamıyla bir sohbet

Vera Timanova

değildi. Sadece herkes bugün kimin resital vereceğini merak ediyordu. Benim Leipzig Konservatuvarı'ndaki derslerimle buradakilerin arasında çok az benzerlik olduğunu hemen anlamıştım; bu yüzden nasıl başlayacağını müthiş merak ediyordum.

Liszt piyanonun başına geçti, elinde koca bir tomar nota vardı, notaları sehpanın üzerine yerleştirdi, sonra ufak tefek bir Amerikalı'yı yanına çağırarak: "Sevgili R, bu notaları bana tanımadığım bir besteci gönderdi, dört el piyano için. Gelin birlikte çalalım" dedi.

Topluluktan hayal kırıklığını belirten "ah! oh!" homurtuları yükseldi; anlaşılan ne olacağını önceden tahmin etmişlerdi; çalma uzun sürecekti, belki resitale sıra bile gelmeyecekti.

Ben Liszt'e olabildiğince yakın bir yere, hemen arkasına oturdum. Uzaktan notaları görebiliyordum, piyano tuşlarının üzerinde ellerini nihayet yakından izleyebilecektim. Ama son derece kötü yazılmış notaları görünce –notadan başka her şeye benziyorlardı– kıvırcık saçlı, çipil çipil gözlü, küçük Amerikalı'ya, öğretmeniyle çalacak kişi olarak seçildiği için acıdım. Ama Liszt kendi adamlarını çok iyi tanıyor, genç sanatçının nesine güveneceğini de biliyordu, nitekim her şey mükemmel yürüdü. Çaldıkları küçük, melodik özgün parçalardı, müzik olaraksa pek keyifli değillerdi. Birkaç ilginç armoni dışında, bütünü dağınık, karışık ve çapraşıktı. Liszt son derece ciddiydi, kendini iyice müziğe vermişti, genç piyanistinden

memnun görünüyordu, arada bir omzuna vurarak, "bravo, bravo" diyordu. Ama parça bitince görüşünü açıklamakta gecikmedi: "Emeğimize yazık, bu yapıtı tanıdığımıza değmedi, ama hiç değilse notalarını çalarak genç bestecisini sevindirmek istedim."

Genç R'ye dönerek, "Size gelince, notaları mükemmel bir şekilde söktünüz ve okudunuz, size yürekten teşekkür ediyorum, hadi şimdi bize biraz güzel bir şeyler çalın!" dedi. Genç Amerikalı, Liszt'in *Aziz Francis Dalgalarda Yürürken* parçasını çaldı. Gencin mükemmel tekniği karşısında donup kaldım; ya tuşlara vuruşlarındaki o güç; böyle bir yetenekle karşılaştırınca, kendimi büsbütün yeteneksiz biri gibi hissettim, şimdi kafamda tek bir tek düşünce vardı: Umarım Liszt benden piyano çalmamı istemez.

Onun yerine, kendisi piyanonun başına oturdu, memnun memnun başını salladı ve "Bravo, çok güzel! Bir zamanlar, gençken, repertuvarımdaki en iyi parçaydı, şimdi bir kez daha çalmak istiyorum" diyerek çalmaya başladı. Liszt'in çalışındaki büyünün, o eşsiz tınının bizleri nerelere götürdüğünü anlatmaya sözler yetersiz kalır. Bambaşka bir müzikti bu, sanki yeni baştan yaratılmış, Liszt tarafından tamamlanmış, yeni bir ruh verilmişti. Dinleyenin önünde yepyeni uhrevi bir dünya açılmıştı, bütün zenginliği, safiyeti ile, kendi yaratıcılığı ve sanatının büyüklüğüyle, insanı etkileyen, sarsan bir dünyaydı bu.

Duygunun ifade edilmesindeki bu zenginlik, piyano tuşlarından yükselen tınılardaki bu yoğunluk, bu ayrımlaşmalar ve çıkışlar, bütün bunlar, bugüne kadar yapılmış eski müziklerden ne kadar farklıydı, ne kadar yeniydi! Başka kimse piyanoyu böyle çalamazdı, mümkün değildi bu. Hayatımda bugüne kadar böyle bir çalış duymamıştım. Evet, deha dedikleri buydu, sanki büyülü bir dünyada gibiydim, en azından bu dünyanın dışında başka bir âlemdeydim, sadece bu his bile böyle bir yere sonsuz özlem duymaya yeterdi. Liszt haklıydı; böyle bir günü yaşamanın paha biçilmeyecek değerini bir altına değişebilir miydiniz?

Çalmasını bitirince, çevresindekiler özellikle de kadınlar adeta isteriye tutulmuş gibi üzerine atıldılar. İçlerinden biri –saçları kalçalarına kadar inen– kendisini öylesine kaybetmişti ki, Liszt ayağa kalktığında sandalyesinin oturulan yerini öptü. Diğerleri de ellerini öpmek üzere hafifçe önünde eğildiklerinde, Liszt eliyle belli belirsiz itiraz ederek, "*Cela sont des betises*"[12] demekle yetindi.

Ben donmuş gibi geride duruyordum, duygu seline kapılmış vaziyette, "Hayatının en önemli anını yaşıyorsun" diyordum kendi kendime. Liszt'in pek sık rastlanmayan bu mini resitallerinde çok şey öğreniliyordu, bizler de henüz hiçbir şey yapamadığımızı; beceremediğimizi daha iyi anlıyorduk. Liszt'ten sonra sırayla iki kadın daha bir şeyler çalmak üzere piyanonun başına geçtiler, bana göre sönük ve ruhsuzdular, sanıyorum Liszt de aynı görüşteydi.

Sessizce eve dönerken arkamdan sadece Vera Timanova geldi ve "Üstadın yanında derslerin nasıl yapıldığına dair sanırım bir fikir edindiniz. Belki sizin sunuşunuz ancak dört hafta sonra olabilir, ama bu sizin için önemli değil, siz nasılsa başka şekilde de çok şeyler öğreniyorsunuz" dedi.

Gerçekten de Liszt'le yapılan dersler hep anlattığım gibiydi. Öğrenciler sadece tekniğe tamamen hâkim oldukları parçaları çalıyorlardı, çünkü Liszt, öğrencilerinin tekniğiyle hiç ilgilenmiyordu, bunun zaten olması gerektiğini söylüyordu. Onun için önemli olan yorumdu, her öğrenciden kendi yorumunu bekliyordu, hiçbir zaman da kendisininkini öğrencilerine dikte ettirmiyordu; hatta kendi bestelerinin çalınmasını da istemiyordu, tek istediği öğrencilerin iyi çalmasıydı.

İlk günlerde Liszt'le birlikte geçirdiğim bu birkaç saatten sonra kafamda, büyük insan ve büyük sanatçının portresini çizmiştim. Henüz tanınmamış genç sanatçıların bestelerinin üzerinde büyük bir özenle çalışırken ve çalarken, içlerinden yetenekli olanları yüreklendirmek, onlara mümkün olduğu kadar yardım etmek için, kendi yaratıcı yorumunu da katı-

12 Şu budalalara bak...

yordu, ama öğrencileri onun bestelerini çalarken aynı şeyi asla yapmıyordu.

İkinci derste bana sıra geldi. Piyanonun yanına yaklaşınca, elimi elinin içine alarak bana şöyle dedi: "*Quelle petite main.*"[13] Ben de hemen, "Evet benim de sıkıntım bu, sizin parçalarınızın asla tamamını çalamayacağım için." Yanıtı, "*Si vous jouez seulement bien les grands maitres*"[14] oldu.

Bunun üzerine Chopin'in (Op. 23, 1 numaralı) *Sol minör Balad*'ını çaldım, bitirdiğimde memnun bir ifadeyle başını salladı ve yine Fransızca olarak "Chopin'in duyarlığında çaldınız, Chopin'i, müziğinin yumuşak vuruşlarını doğru olarak verdiniz. Buna sadık kalın: İleriki yaşlarınızda daha da içten çalacaksınız" dedi. Gariptir benimle her zaman Fransızca konuşuyordu.

***

Her pazar saat on birde Weimar'ın bütün "seçkin" simaları Liszt'te matineye geliyordu. Grubun başını çeken de her zaman grandük ve grandüşes oluyordu. Sanatçılar da davetliydiler. Liszt tabii beni de davet ediyordu. Orada pek çok ilginç ve ünlü insan toplanıyordu, Hans v. Bülow, karısı Cosima'yla, Liszt'in kızları ve sonraları müziğin büyükleri arasında isim yapan tanınmış Rus sanatçılar.

Liszt bu matinelerde daha çok kendi eserlerini dört el piyanoda çalıyordu, eşlikçisi her zaman, ilk kez kendisiyle birlikte dinlediğim Amerikalı R. oluyordu. Bu seçkin izleyici önünde öğrencilerine de kendi yeteneklerini gösterme fırsatını veriyordu. Bayanlardan Vera Timanova'yı yanına alıyordu, ben de Chopin çalıyordum. Bazen gruba bir kemancıyı da ekliyordu.

Bir gün Bay v. Herzogenberg güzel karısıyla matineye geldi. Kendisi Büyük Leipzig Şan Korosu'nu yönetiyordu. Matinede kendi bestelerinden birini çaldı. Burada bundan özellikle söz etmemin nedeni, Herzogenberg'in müziğinin, Liszt'in

13 Ne minik el.

14 Keşke büyük ustaların eserlerini çalabilseydiniz.

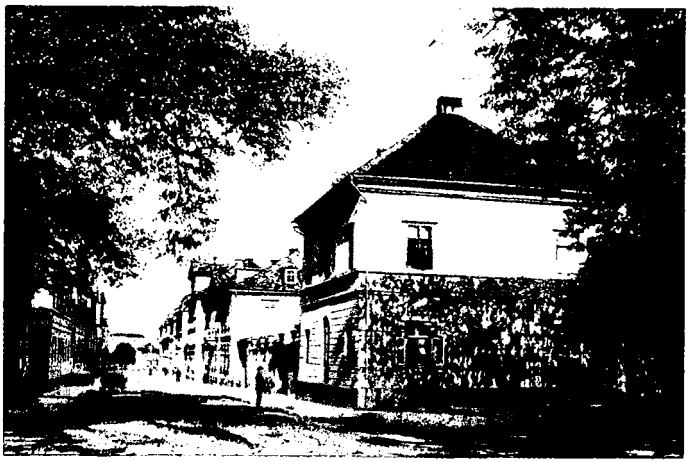
öncülüğünü yaptığı, bizim de hayranlıkla izlediğimiz yeni akıma uymamasıydı. Ama Liszt ona karşı çok dostça davrandı, gerçek duygularını dışa vurmayan tam bir çelebiydi.

Yapıtları tam da o dönemde genç kuşak tarafından hayranlıkla dinlenen Ernst v. Wildenbruch'un matineye gelmesi ise büyük bir coşkuyla karşılandı. Karısı Karl Maria von Weber'in torunuydu, anlaşılan üstat Liszt'le de bağlantısı vardı. Ünlü konuklar arasında Gustav Freytag'ın da bulunduğunu unutmadan söyleyeyim bu arada.

Bahçedeki minik ev, o dönemin sanat ve siyaset çevrelerinden ünlü simaların toplanma yeriydi, gerçi çoğu Liszt'den daha genç kuşağın sanatçılarıydı; aslında kişiliğini ilginç, büyük ve özel kılan da buydu zaten; kokusunu aldığı her yerde sanatı teşvik ediyordu, böyle bir teşvike genç sanatçılardan daha çok kim ihtiyaç duyabilirdi ki? Ve ilerlemiş yaşına karşın zamana ayak uydurmasını biliyor, gençlerin gücüne inandığı, onlara destek olduğu sürece de hiç yaşlanmıyordu.

Bu matinelerde müziğin yanı sıra sohbete de zaman ayrılıyordu, davetlere plastik sanat öğrencileri de katıldığı için, hayranım Treuenfels de hiçbir zaman eksik olmuyordu. Daha önce aktardığım Weimar'daki komik kişilerin bazı karikatürlerini arada bir elime sıkıştırıyordu. Prenses Wittgenstein'ın sarayından Liszt'i tanıyanlar da matineye geliyorlardı, her ne kadar Liszt'in büyük kişiliği ve müziği için geliyor görünseler de, kimi küçük insancıklar bu vesileyle biraz saray havasını da solumayı düşlüyorlardı; çünkü kalabalık gruplar halinde grandük sarayından gelenler sayesinde pazarları, öğleden önce saatleri burası törensel bir havaya bürünüyordu, bu arada unutmadan söyleyeyim; Liszt konuklarının çoğunu grandüke tanıştırıyordu.

Ama matinelerin en mutlu ve ruhları aydınlatan anı, Üstadın piyanosunun başına geçerek kendi bestelerini ya da aklına estiği gibi doğaçlama çalması oluyordu. Tuşelerindeki büyü, duygularındaki yorum, her bölümdeki o virtüözite, doğaçlamalarındaki armonilerin zenginliği herkesi; hatta müzikten az anlayanları dahi derinden etkiliyordu. Liszt'in söz-

Liszt'in Weimar'daki evi

leri hâlâ kulaklarımda çınlar: "Tekniği yaratan ruhtur, piyanonun mekaniği değil."

Bugün ilerlemiş yaşımda bu dersler anılarımda hâlâ öylesine canlı ki, Liszt'in Fantezilerinin bende uyandırdığı duyguları hâlâ aynen yaşıyorum. Piyano çalarken bazen bakışları, yaşamını zenginleştiren kadınların duvarda asılı resimlerine kayıyordu; Kontes d'Agoult, Prenses Wittgenstein, Georges Sand ve iki kızı. Israrlı bakışlarını resimlerden ayıramıyordu, onların kendisine ilham verdiğine eminim. Bitiş akorunun ardından bir sessizlik oluyor, yüzlerde derin bir duygulanmanın, memnuniyetin izleri seziliyordu. Gerçek dünyaya dakikalar sonra dönülüyordu.

Saray erkânı veda edince herkes dağılıyordu. Böyle rafine bir zevkten sonra, midemin gereksinimlerini tatmin etmek aklımın ucundan dahi geçmezdi, tersine resim okulundan sadık şövalyemle Weimar'ın görkemli parkına koşardım. Gündelik olayların gailelerinden arınmış, sanat aşkıyla dolu genç yüreklerimiz aynı duyguyla çarpardı, böyle saatlerden sonra kendimizi kapıp koyverdiğimiz konularda son derece iyi anlaşırdık.

Müzik dünyasının çok iyi bildiği Prenses Muchanova'nın adına Liszt biyografilerinde sık sık rastlanır, kendisi grandüşesin yakını bir Rus prensesiydi. Prensesin ölümünden sonra grandükün Weimar Parkı'ndaki küçük Rus kilisesinde bir anma töreni düzenlediği sırada ben de Weimar'daydım. Tören nedeniyle bir platform kurulmuştu, üzerinde bir piyano, önünde de prensesin, çiçeklerle donatılmış resmi duruyordu. Ayaklı şamdanlarda mumlar yanıyordu, kilisenin duvarları yeşille kaplanmıştı. Kiliseye girenleri törensel bir hava karşılıyordu.

Ve sonra Liszt dışarıya kapalı küçük bir gruba iki saat boyunca doğaçlama çaldı. Dünyada bu anı yaşayan insanlar sayılıdır, onlardan biri de bendim.

Sonbahar geldiğinde kafamda bir sürü plan vardı, ama bunları nasıl yaşama geçireceğimi henüz ben de bilmiyordum. Güzel bir rastlantı bana yardım etti. Weimar'daki günlerimi uzaktan büyük bir ilgiyle izleyen kuzenim Jaroslaw v. Rilke, bir mektup yazarak, benden, kendisini kabul etmesi için Liszt'e ricada bulunmamı istedi. Gerçi kuzenim gelecek diye sevinmiştim, ama kendimi biraz da "baskı" altında hissediyordum, çünkü Jaroslaw'ın adı Liszt'e yabancıydı. Yani büsbütün bilinmeyen biri için Liszt'e ricada bulunacaktım.

Önce Jaroslaw'un kim olduğunu, Almanların lideri olarak siyasi konumunu ve manevi değerlerini anlatmaya çalıştım, sonra da ricamı açıkladım. Liszt benim bu konuşmam üzerine, ne kadar iyi bir avukat olduğumu söyleyerek iltifat etti sonra da, "Kuzenin gelsin bakalım, onu tanımaktan memnun olurum" dedi.

Bir hafta sonra çıkageldi, hiç değişmemişti, her zamanki gibi yakışıklı, şık, enerjik ve yeniliklere açıktı. Hemen kendimden ve mesleğimdeki gelişmelerden söz ettim, daha sonra ciddi konulara geçtik. Kuzenime, Treuenfels'le evlenmeyi düşündüğümü söyledim. Önce karşı çıktı, bu evliliğin kariyerimi olumsuz etkileyeceğini, halkın önünde sanatımı icra ederken başarılı olmak için göstereceğim bütün gayretlerin boşa gideceğini ileri sürdü. Her zamanki gibi hırslıydı, benim de

öyle olmamı istiyordu, bu yüzden, daha adayın kim olduğunu bile bilmeden bu evliliği silip atıyordu.

Ona göre, Rilke ailesinin bireyleri olarak, adlarımızı üne kavuşturmak ve dünyanın saygınlığını kazanmakla yükümlüydük. Bunu hiçbir zaman açıkça söylememişti, ama benim sorunumu kendi sorunu yapması, elinden geldiğince her yerde bana yol göstermesi, kuşkusuz aramızdaki sempatiden de öte bir şeydi. Hayat bu insana nasıl acımasız davranmıştı, zaten insanları hep böyle en hassas yerinden vuruyordu. Kuzen iki oğlunu da çok genç yaşlarda kaybetti; torunları da yetişkin olamadılar, sadece erkek kardeşinin tek çocuğu hayatta kaldı. Doğa, insanları planladıklarından çok başka yerlere sürüklüyordu.

Fakat Jaroslaw o günlerde yine de gelecekten ümitliydi, kaderin darbesini henüz yememişti. Weimar'a geldiğinin sabahı eve giderek kapıya kartını bıraktı. Liszt'den hemen yanıt geldi, ancak Jaroslaw otelinde olmadığı için resepsiyona bir kart bırakılmıştı. Kartın üzerinde şunlar yazılıydı: "Jaroslaw, Ritter von Rilke ve Matmazel Anette ertesi gün için saat birde yemeğe bekleniyorlar." Liszt bu arada müdavimi olduğu Erbprinzen'e artık gitmiyordu, yemekleri, yıllardır Weimar'da ev işlerini yapan hizmetli Pauline pişiriyordu.

Üç kişilik yemek daveti başladığı andan itibaren çok güzel geçti. Liszt şaşılacak derecede sevimli bir ev sahibiydi, Jaroslaw'la hemen heyecanlı bir sohbete daldılar, çabuk anlaşmışlardı. Liszt'in kişiliği herkes gibi Jaroslaw'ı da büyülemişti; hiç poz yapmıyordu, her haliyle açık ve doğaldı. Bohemya'daki Almanların koşullarıyla ilgileniyordu, sofrada da sürekli siyaset konuşuldu. Liszt'in öğrencisi Anna'dan ve onun eğitiminden söz etmek kimsenin aklına bile gelmedi.

Kuzenim, kahvenin servis edildiği yukarıdaki küçük salonda puro tabakasını çıkarıp da Liszt'e kendi Virginia'sından birini uzatınca, iki erkek arasındaki dostluk tam kıvamını buldu. Weimar'da kendisi gibi Virginia içen biriyle karşılaşan Liszt, Jaroslaw'ın sempatisini büsbütün kazanmış oldu. Birbirlerine daha da ısındılar, sohbetleri daha canlı ve ilginç

olmaya başladı. Bana gelince, sadece birkaç aptalca yorumla konuşmalarının arasına girebiliyordum, çünkü bilgileri ve deneyimleri beni aşıyordu, müzikten başka her alana dalıyorlardı. Evden ayrıldığımızda saat dörttü, o gün yine belleğimde unutulmaz bir anı olarak kaldı.

Kuzenimi böyle heyecanlı ve keyifli görünce, planlarıma evet demeye ikna etmenin tam zamanıdır diye düşünüp, konuyu yeniden açtım. Evlenmekle hiçbir şekilde sanatımdan kopmayacağımı söyledim; aksine Liszt'le çalışmalarıma devam edecektim, çünkü Treuenfels birkaç yılı Roma'da geçirmeyi planlıyordu, Liszt de her sene kış aylarını orada geçiriyordu, kendisinin orada da bir öğrenci grubu vardı. Maddi açıdan bir sıkıntımız yoktu, parasal durumumuz iyiydi. Treuenfels'in bu niyeti bana da cazip gelmişti, ikimiz de kendi sanatımızla uğraşacak, karşılıklı birbirimizi destekleyecektik, bu arada Liszt'in derslerine de devam edecektim, ayrıca güneyin o muhteşem havasında da yaşayacaktık; hayallerim için bundan daha idealini düşünemezdim. Şimdi eylül ayındaydık, Liszt Weimar'dan her zamanki gibi ekimde ayrıldığı için, Treuenfels'le ben uzun süre nişanlı kalmayıp ekim ayında evlenmeyi, ardından da İtalya yolculuğuna çıkmayı tasarlıyorduk.

Jaroslaw'ın yumuşadığını görüyordum, yine de söyleyecek söz bulamadı. Treuenfels bir görev nedeniyle Weimar dışında olduğu için, kuzenim ne yazık ki onunla yüz yüze gelip konuşamadı.

Sonraki iki gün kuzenime Weimar'daki tarihi yerleri gezdirdim. Goethe'nin evinde saatlerce kaldık, etrafı dolaştık. Evlilik konusunu bir daha açmadık. Üçüncü gün Jaroslaw bensiz Liszt'e bir veda ziyareti yaptı.

Döndüğünde, bana Liszt'le her şeyi konuştuğunu anlattı; benim yanında çalışmaya devam etmek arzusunda olduğumu, evlenme olasılığını, Treuenfels hakkındaki düşüncelerini ve sanatçı olarak bir geleceğim olup olmadığını sormuştu. Bütün bu sorulara Liszt'in verdiği yanıt, mutluluğumun temel taşı olacak gelecekteki yaşamımı belirleyecekti.

Anna Rilke, Liszt'in öğrencisi olduğu yıllarda

Liszt, Treuenfels'den, gelecek vaat eden, başarılı, iyi şöhreti olan bir ressam diye söz etmiş, benim de müzik derslerine devam etmem gerektiğini, bunu da severek üstlenebileceğini söylemişti. Kuzenim sonunda ikna olmuştu, bu adamı hâlâ seviyorsam, gerçekten doğru bir karar vermiş olduğumu itiraf etti. Kendisinden, yolunun üstünde Leipzig'de mola vererek, annemle babamı da bu konuda ikna etmesini rica ettim; kuzenimin ailemin üzerinde etkili olacağını, planlarımla ilgili onları olumlu yönlendireceğini biliyordum.

Ama babamdan, duruma pek fazla sevinmediğini anladığım bir mektup alınca bir o kadar da hayal kırıklığına uğradım. Hemen, Jaroslaw'a bir mektup yazarak birkaç gün sonra Berlin'e gitmeyi düşündüğümü bildirdim, acaba annem de birkaç günlüğüne oraya gelebilir miydi? Kendisiyle önemli bazı şeyler konuşacağımı, orada yalnız kalmak istemediğimi yazdım. Annem kabul etmişti; istasyonda buluştuk, Potsdam köprüsünün yanındaki bir pansiyona gittik. Annem, Jaroslaw'dan durumu öğrenmişti, ama o da çekimser kalıyordu. Sürekli aynı sözleri tekrarlıyordu: "Önce adamı görmem gerekir."

Ertesi gün Treuenfels'le tanıştı. Treuenfels, mücadele etme cesaretlerini henüz yitirmemiş, hayatı kendi istedikleri gibi biçimlendirme özlemindeki gençliğin o coşkulu heyecanıyla, anne babaların kalıplaşmış önyargılarına karşı saldırıya geçti. Sonunda annemle babamı, evliliğimizi onaylamaya ikna edebildim.

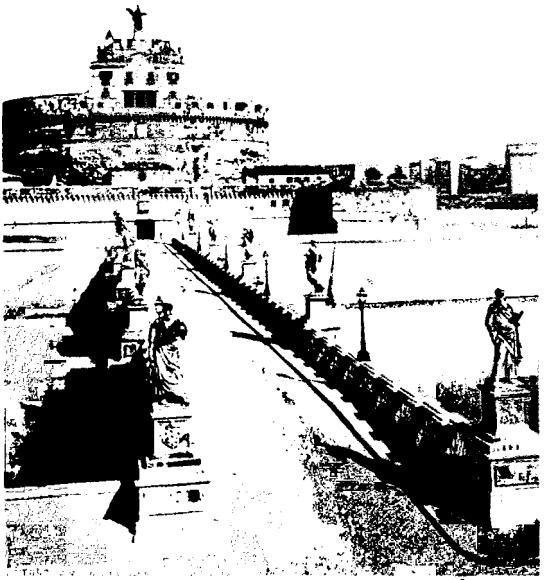
Roma

Düğünümüz ikimizin de isteğiyle olabildiğince sade oldu, sadece iki tarafın aileleri davetliydi. Törenin ardından güzel şeyler görme umuduyla İtalya'ya gitmek üzere neşe içinde yola çıktık.

Tiroller'de birkaç kez mola verdik. Kocam yolculuğumuz boyunca durmadan resim yapıyor, ben de çevreme ressam gözüyle bakmayı öğreniyordum. Kendimi yeryüzünün tüm zorluklarından arınmış, kuş kadar hafif ve alabildiğine özgür hissediyordum. Dünyaya yelken açmış neşeli bir yolculukta iki keyifli arkadaştık.

Kasım ayı başında Venedik'e vardık. Denizi görünce içim zaptedemediğim bir sevinçle doldu, ama ne yazık ki sağanak yağmur başladı. Venedik için feci bir havaydı. Kocam ilk kez burada hastalandı. Narin yapılı olduğu ve durmadan öksürdüğü için ailesi onu daha önce de İtalya'ya okumaya göndermişti, ama kimse onun ciddi bir hastalığı olabileceğini düşünememişti.

Kocamın durumu düzelir düzelmez Venedik'ten ayrıldık. Güneşi arıyorduk ve en güzel güneşli günlerde Verona, Pisa, Milano, Floransa'yı doya doya yaşadık. Ama bu kentlerin muhteşem sanat hazinelerinin ne yazık ki tam keyfine varamadık, bu güzelliklerden yeterince yararlanamadık. Zaman daralıyordu, bir an önce Roma'ya dönmek istiyorduk; üstat Liszt'le derslerime yeniden başlamak için sabırsızlandığım Roma'ya. Liszt'e, Floransa'dan yazarak, şu şu tarihlerde Roma'da olacağımızı ve kendisini ziyaret etmeyi düşündüğümüzü söyledim.

"Melekli Hisar" Castello di Angelo

Perona girer girmez ta uzaktan Liszt'in ak saçlı başını gördüğümüzde nasıl şaşırdığımızı ve sevindiğimizi anlatamam. "Ah sizi yeniden gördüğüme nasıl sevindim bilemezsiniz" dedi, ardından evliliğimizi tebrik etti. "Ama şimdi hemen benimle geleceksiniz, sizi bir arabaya attığım gibi doğru San Pietro'ya götüreceğim."

Tabii hiç itiraz etmeden onu izledik. Liszt'in kılavuzluğunda Roma'daki ilk izlenimlerimiz baş döndürücüydü. Yol bizi önce daracık sokaklara götürüyor, sonra yeniden geniş caddelere açılıyordu. Sonunda bir köprüden geçerek Vatikan'ın bulunduğu meydana vardık. Görkemli Castello di Angelo'dan geçerek, dünyanın en büyük kilisesinin önünde alabildiğine uzanan geniş meydana gelince durduk. Arabalar ancak buraya kadar gelebiliyorlardı, daha fazlasına izin verilmiyordu. Arabadan indik, sessiz ve huşu içinde ana kapıya giden basamakları çıkmaya koyulduk.

19. yüzyıl sonlarında Roma'daki antik forum

Ana kapıya yaklaştıkça Liszt'in yüzündeki ifade değişiyordu, yüz çizgileri sanki nurlanmıştı, tek bir söz bile edilmiyordu. Liszt her sunağın önüne geldikçe diz çöküyor, sessizce bir dua mırıldanıyordu. Bizse bu sanat abidesinin görkemine kendimizi teslim etmiş bir halde ondan uzakta duruyorduk. Katedralin büyüleyici ihtişamından etkilenmiştik, ayrıntıları görmüyorduk. Sadece arada bir gözüm Liszt'in derin bir teslimiyet ve huşu içindeki zarif bedenine takılıyordu; Tanrı bana, bu insanın içsel ruh dünyasını bu kadar yakından gözlemleme lütfunu ihsan etmişti, bu anın üzerimdeki etkisini asla ve hiçbir zaman unutmayacaktım.

San Pietro ziyaretimizden sonra üçümüz bagajlarımızı almak üzere tekrar gara döndük. Liszt ise yaşadığı Villa d'Este'nin bulunduğu Tivoli'ye gitmek için oradan posta arabasına binecekti. Onu postaneye kadar götürdük, uşağı Spridion efendisini orada hazır bekliyordu.

Liszt, faytonun arabacı mevkiine bindi. Bozuk yoldan Tivoli'ye kadar dört beş saatlik bir araba yolculuğu yapacaktık. Bense onun arabacı mevkiinde değil de içeride, daha rahat oturacağını umuyordum, ama hayır, Liszt Virginia purosunu tüttürmek ve yalnız kalmak istemişti.

Ölü gibi yorgun bir halde sonunda gideceğimiz yere varabildik. Posta arabası bizi bırakıp yola devam ederken karşı-

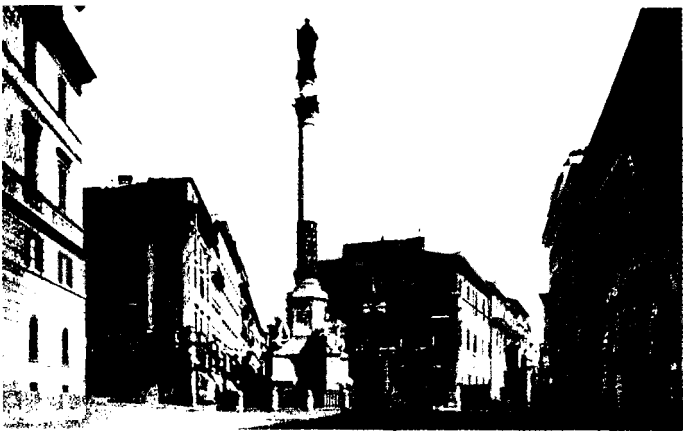

Anna Grosser'in ziyaret ettiği dönemlerde Roma'da bir cadde

mıza gelen herhangi bir otele girdik. Tek düşüncemiz bir an önce uyumaktı. İtalyan trenleri epey eziyetliydi. Bitkin, bitap yataklarımıza gömüldük.

Ertesi gün otel seçimini pek de kötü yapmadığımızı fark ettik. Çevreye uyum sağlayana kadar önce biraz burada kalıp sonra sakin sakin ev aramaya karar verdik. Dışarıda kent yaşamının bize yabancı nabzı atıyordu, otelimiz anacadde üzerindeydi –burada halkın yaşamının bizim kuzeydekinden daha çok dışarılarda, sokaklarda geçtiğine şaşırmamak mümkün değildi. Roma'yı ve günlük yaşamını anlatmak istemiyorum. Bütün kütüphaneler ünlü kitaplarla dolu ve bu ebedi şehir hâlâ yeni araştırmalara, yeni edebiyat yapıtlarına kaynak olmaya devam ediyor. Bu yüzden sadece, bugün artık geçmişte kalan bazı âdetlere ve orada tanıştığım insanlara değinmekle yetineceğim.

Kocam, kentin mimari güzelliklerini göstermek üzere beni önce bir kiliseden bir kiliseye, bir saraydan bir diğerine gezdirdi. Ancak ondan sonra Michelangelo'nun Sixtus Şapeli ile Rafael'in insanı büyüleyen sanatını anlatmaya sıra geldi.

Anna Grosser'in yakınında oturduğu Piazza di Spagna, ya da İspanya Meydanı

Artık kendimize eşyalı bir ev aramanın zamanı gelmişti. Via del Babuino'da eski bir sarayın içinde uygun bir daire bulduk. Sahibi cana yakın biriydi, gerçi pek de temiz sayılmayacak yaşlı bir kadındı; ikimiz de pek az İtalyanca bildiğimiz için, anlaşana kadar epey pazarlık etmek zorunda kaldık. Dairenin yanında ne yazık ki bir atölye yoktu, bulmak da pek kolay değildi. Ama kocam bu arada Alman sanatçılara tekliflerini götürmüş, bu yeni tanıdıkların yardımları sayesinde sonunda böyle bir çalışma yeri bulmayı başarmıştı.

Atölye boştu, en büyük zevkim içerisini donatmak oldu. Pazarlardan eski ne varsa topluyordum; eski toprak kaplar, alçıdan yapılmış büstler, antika koltuklar, renkli örtülerle kilimler, hepsini birer birer atölyeye taşıyordum. Sonunda, kocamın Almanya'dan bir sandık içinde getirttiği tabloları da duvara asınca, atölye rahat bir görünüm kazandı. Burasını çok seviyordum; kahve pişirmek, fırçaları temizlemek bana büyük zevk veriyordu.

Oturduğumuz evin yakınındaki, Piazza di Spagna meydanında, Monte Pincio'ya giden merdivenlerin üzerinde, sanatçılara poz veren ressam modelleri sere serpe otururlardı. Her

yaştan erkekler, kadınlar ve çocuklar göz alıcı renkli kostümleri ya da salaş giysileriyle, ama duruşları ve endamlarıyla her zaman adeta birer tablo güzelliğinde bekleşirlerdi. Orası bütün sanatçıların model borsasıydı.

Kış nispeten yumuşak geçiyordu, bu da o tarihlerde soba olmayan Roma için büyük bir şanstı. Oturduğumuz daire güneş alıyordu, atölyemiz de küçüktü, mangala odun kömürü doldurup dairemizi ısıtıyorduk.

Kısa zamanda hareketli bir yaşamın içine girdik. Eşleriyle uyumlu dostluklar kurduğum, pek çok ressam meslektaşla tanıştık. Ev işi yapmadığım için çok rahattım, evimizde sadece sabah kahvaltımızı ediyor, diğer öğünlerimizi küçük değişik İtalyan lokantalarında yiyorduk. Öğlen öncesi piyanomun başına oturuyordum, öğleden sonraları çoğunluk atölyede ziyaretçilerimiz oluyordu ya da yeni yerler görmek üzere Roma caddelerinde dolaşıyorduk.

Zamanla Weimar'dan meslektaşlarımız da bizi ziyarete gelmeye başladılar, sonraları Liszt, çok sevdiği ve takdir ettiği eski öğrencisi Sgambati ile güzel karısını da beraberinde getirdi. Sgambati o tarihlerde İtalya'nın en ünlü piyanistiydi, favorileri eski İtalyan ustalarıydı. İyi Almanca konuştuğu için hemen samimi dost olduk.

Liszt, Prens Hohenlohe'nin konuğu olarak kaldığı Villa d'Este'den her hafta Roma'ya geliyordu. Onun burada da arada bir kaldığı bir stüdyosu vardı, ama ne yazık ki piyanosu yoktu, bu yüzden de haftada bir bize gelerek çevresine sevdiklerini toplayabildiği için pek memnundu. Bizim piyano oldukça iyiydi. Liszt sık sık piyanonun başına geçiyor, en severek de Bach'ın "İyi akort edilmiş piyanosu"ndan prelüdler ve füğleri çalıyordu. Onu dinlemek olağanüstü ilginçti; prelüdleri, en hızlı tempoda "oktavlar" çalarak "*exercices pour les doigts*"a (parmaklar için denemeler ç.n.) dönüştürüyordu. Bize, Mozart ve Beethoven'ı da dinletiyordu, her zaman paylaşımcıydı.

O dönem Liszt'in yanında geniş bir repertuvar oluşturdum, üzerinde çalıştım, önünde çalarak eleştirisine sundum.

Bach'ın *Kromatik Fantezi* ve *Füg*ler'ini; Beethoven'ın op.110 ile op.111'in son iki piyano sonatını; Chopin'in pek çok parçasını ve Liszt'in değişik transkripsiyonlarını çalıyordum, çünkü onun orijinal bestelerini beceremiyordum, bunun için parmaklarımın açılımı yeterli değildi. Defalarca önünde çaldım –ama benim için daha da önemli olan, aynı parçaları kendisinin çalması, sonra da "Benim yorumum bu; ama sizi etkilemek istemem" diyerek uyarısını yapmasıydı.

Büyük üstadın etkisiyle ne gibi ilerlemeler kaydettiğimi giderek ben de fark etmeye başladım. Konservatuvar ortalamasının üzerine çıkmıştım, kendimdeki özgür ve yaratıcı gücü hissediyordum artık. Bu da Liszt'in bir başka özelliğiydi, her bireyi, kendi mizacına uygun gelişmekte özgür bırakıyordu.

Saygısızlığa ise hiç tahammülü yoktu. Bir keresinde genç Amerikalı bir kadın piyanist ona Chopin'in (Op. 11, 1 numaralı) *Mi minör Piyano Konçertosu*'nun adagio bölümünü çaldı. Liszt, "*Pas mal, pas mal*" (fena değil, fena değil) diyerek bu kez kendisi piyanoya geçti. Piyanoyu adeta konuşturması ben dahil hepimizi gözyaşlarına boğdu. Parçayı bitirdiğinde salonu soluksuz bir sessizlik sarmıştı. Bunun üzerine genç Amerikalı kadın yeniden piyanonun başına geçerek Liszt'in olağanüstü bir ustalıkla yorumladığı parçayı tekrarladı. Bu saygısızlık üstadı çileden çıkardı. Yüz ifadesinden ve sinirli halinden hemen fark ediliyordu, yine de genç kadının parçayı sonuna kadar çalmasına ses çıkarmadı, ama o günden sonra da onu artık tamamen defterden sildi.

Bizim evdeki bu öğleden sonra buluşmaları, Liszt her defasında piyanonun başına oturup bol bol çaldığı ve uzun süreden beri de halkın karşısına çıkmadığı, hatta kapalı salon konserlerine bile pek ender ikna edildiği için, çevrede çok konuşulmaya başlamıştı. Ne kadar ahbabım varsa hemen hepsi bir kez olsun onu dinlemek istiyordu. Liszt'in bundan pek hoşlanmadığını bildiğimden hiçbirini evime davet edemiyordum. O, değerli saatlerini sadece öğrencilerine ayırmak istiyordu. Böyle olunca bütün arkadaşlarım yandaki yatak odasında tıklım tıkış toplaşıyor, müziği oradan dinliyorlardı. Ka-

pı aralık bırakılıyordu. Ses çıkaranın, en ufak bir gürültü yapanın vay haline!

Kendilerine bu nadir zevki tattırabildiğim insanlar arasından çok değerli dostlar edindim.

Bu dostlardan biri de olağanüstü iyi bir insan olan Avusturyalı Doktor Fleischl'tı. Bu arada kocamın hastalığı da hızla ilerliyordu. Kocamı Dr. Otto Fleischl tedavi ediyordu, ona güvenimiz sonsuzdu, bir gün, kocamın da onayını alarak, her zamanki ketumluğuyla bana hastalığın ciddi olduğunu söyledi, yanı sıra bazı önerilerde de bulundu. Ebedi Şehir'in güzelliklerini birlikte keşfettiğim ve kendisiyle olmaktan sonsuz keyif aldığım hayat arkadaşımın bu denli ağır hasta olabileceği düşüncesi beni neredeyse umutsuzluğa sürüklemişti. Havanın güzel olduğu günlerde kocamla saatlerce kenti dolaşıyor, ressam gözüyle ilginç bulduğu her köşeyi keşfediyorduk, sonra da orada mola veriyorduk. Çevre halkı hırpani giysileriyle kocam için sonsuz bir esin kaynağı oluyor, eskiz defteri el çabukluğuyla çiziktirdiği birbirinden güzel çizimlerle bir anda doluveriyordu.

Kocamın geleceğini bana acımasızca açıkladığı için bir ara ciddi ciddi Fleischl'a çıkışmaya niyetlendim, ama öte yandan belki de yanılmış olabileceğini düşünüp teselli buluyordum. Campgna'da neşeli, sanatsever insanlarla İtalyan lokantalarında şarap ve keçi peyniri eşliğinde ne harikulade saatlerimiz olmuştu, kocam nasıl da herkesten daha neşeli ve şakacıydı! Onun eski sağlığına kavuşamayacağına nasıl inanabilirdim?

Üzerime çöken kara bulutlar dağılmıştı, o günden sonra sadece yaşadığımız anı değerlendiriyor, her şeyden zevk almaya çalışıyorduk. Gönül rahatlığıyla, neşe içinde Chianti şarabımızı yudumlayıp dans ettiğimiz her yerde Otto Fleischl hep yanımızda oluyordu. Benim için eğlenceli olan çoğunluk öğle yemekleriydi. Nerede doğru dürüst hakiki bir İtalyan mutfağı görsek gönlümüzce oraya gidiyorduk. İtalya'ya duyduğum körü körüne hayranlıkla, tadına doyamadığım ve şimdi adlarını anımsayamadığım, ne kadar deniz ürünü varsa hepsinden yiyordum.

İtalyan siyasetiyle o sıralarda pek ilgilenmiyordum. Sadece, bir gün pencereden Garibaldi'yi askerleriyle kente girerken gördüğümü anımsıyorum. Halkın sevinç çığlıkları hâlâ kulağımdadır. Sırtında kıpkırmızı gömleğiyle arabanın içinde yakışıklı, yaşlı bir adamın durduğunu görmüştüm.

Bu arada üstat Liszt sayesinde bir başka saygın isim daha topluluğumuza katıldı. O sırada Roma'da görevli Alman elçisi Bay v. Reudell, Liszt'in yakın dostuydu. Kendisi de olağanüstü bir piyanist, özellikle de Beethoven hayranıydı. Bir Alman sanatçı çiftin Roma'da olduğunu duymuş, Liszt de elçilikten bize davetiye verilmesini sağlamıştı.

Sonuç olarak bir öğleden sonra elçilikte resepsiyona çağrıldık. Bu ilk adımı diğer diplomatik zevatla tanışmalar izledi, ardından davetiyeler yağmaya başladı. Tabii ben de bu vesileyle salonlarda minik konserler veriyordum, bu uluslararası toplulukta az çok müzikle ilgilenenleri bulduğumu söyleyebilirim; bu konserler sayesinde birden aranan biri oluverdim. Daha çok ikindi çay saatlerini yeğliyordum, akşam davetleri yorucu oluyordu, çünkü insanlar ancak gece saat ondan sonra geliyordu, herkes de aşırı dakikti, üstelik elçilik hizmetkârlarının dışında başka kimse olmuyordu. Bazen, Fransız Konsolosluğu'nun bulunduğu, Carracci'nin harikulade freskleriyle süslü, ünlü Palais Farnese Şatosu'na davet ediliyordum. Piyano, freskli salonda duruyordu, bu piyanoda müzik yapmanın nasıl bir duygu olduğunu anlatamam.

Bay v. Reudell, Roma'nın dışındaki Caffarelli Şatosu'nda oturuyordu. Tarihi kalıntıların manzarası buradan bakıldığında müthiş büyüleyiciydi. Bu arada Profesör Helbig'in evini de anımsamadan geçmek istemem. Bir Rus prensesi olan karısı, Liszt'in de uzun yıllardan beri dostuydu. Sadece ruh güzelliği ve müzik sevgisiyle değil –harikulade piyano çalıyordu– son derece ilginç, kendine özgü bir insan olarak da ün yapmıştı. Aşırı şişman görünümüyle belki ilk bakışta itici geliyordu; ama sevimli, çocuksu yüzüyle birine gülümsedi mi bir anda tüm kalpleri fethediyordu. Bu evde biz de sevilen konuklar arasında kabul görmüştük. Tanınmış bir eski eser

araştırmacısı ve arkeolog olan Profesör Helbig ise, hem dış görünüşü hem de mizacıyla karısının tam aksi biriydi, onunla çabuk dostluk kuramazdınız. Liszt, bana ders verirken bir tek Bayan Helbig'in yanımızda kalmasına izin veriyordu.

İlk aylar inanılmaz bir hızla geçti. Boş zamanlarımı hep piyanomun başında geçirdiğim için annemle babama mektup yazacak vaktim olmuyordu. Hayatım boyunca sabahları hep erkenciydim. Roma'da da sabah saatlerimi hep piyano öğrenimime ayırıyor, öğlenleri kocamı yemeğe çağırmak üzere evimizin hemen yakınındaki atölyeye koşuyordum. Treuenfels'in henüz yeni yapmaya başladığı bazı resimleri oluyordu ve çalışması bir türlü ilerlemiyordu, o zaman kafasındaki kara bulutları dağıtmak için epey uğraşıyordum. Çoğu kez Dr. Fleischl, koruyucu bir melek gibi imdadımıza yetişiyor, olumsuz havayı hemen dağıtmayı başarıyordu.

Roma'da karnavalı da yaşadık, hem de Via del Babuino'da pencere kenarında; bulduğumuz en güzel yerden izledik. Ama neredeyse çılgınlığa varan bu vahşi coşkunluktan doğru dürüst zevk alamadım. Aksine üzüldüm ve sıkıldım, her şey olup bittiğinde, ne yalan söyleyeyim rahat bir soluk aldım.

Kocamın sağlığı da giderek kötüleşiyordu. Dostumuz Fleischl'ın yanılmış olduğuna dair umudumu da artık çoktan yitirmiştim. Tek sığınağım, Tanrı'nın bana bağışladığı her şeye uyum sağlama ve cesaretle göğüsleme yeteneğimdi. Tanrı'nın armağanı her neşeli anın keyfini çıkarıyor, çoğu zaman da hastamı oyalamayı başarıyordum. Neşeli görünmem, bu neşemi ona da aşılamam gerektiğini durmadan kendime telkin ediyordum; o da ancak beni mutlu gördüğü zaman memnun oluyor, keyifleniyordu. Bu pek de kolay olmuyordu. Hayat bana her şeyi dolu dolu veriyor, diğer yandan da en çok sevdiğimi benden yavaş yavaş alıyordu.

Kocamın hastalığının ciddi olduğu, bizi tanıyan dostlarımız arasında kulaktan kulağa yayıldı, bu da benim epey canımı sıkıyordu; çünkü acınmak istemiyordum, bu yüzden herkesten duygularımı saklıyordum. Herhalde Prenses Witt-

genstein da benimle bu nedenden ötürü tanışmak istemişti, bu zor durumumda bana yardım edeceğini düşünmüş olmalıydı. Çevresindekilere her zaman son derece yakınlık gösterdiğini, kilisenin hayır işlerinde çalıştığını duymuştum, mutsuz insanlara şefkatle el uzattığını biliyordum. Liszt bana onun davet haberini getirdi.

Kararlaştırılan bir öğleden sonrasında Roma'nın zenginliği olan eski saraylarından birinin basamaklarını çıkıyordum. Pembe fanuslu yağ lambalarının güç bela aydınlattığı loş bir odaya girdim. Dışarıda harikulade bir ilkbahar havası vardı, güneş ışıl ışıldı, odaya ise ağır bir havayla günlük kokusu sinmişti, sanki mezara girmiş gibiydim.

Sofanın iyice karanlık bir köşesinden bana doğru zarif bir siluet belirdi, yüzü, çenesinin altından pembe bir kurdeleyle tutturulmuş beyaz bir dantel hotozla çevrelenmişti. Bu solgun yüzden güzel bir çift göz bana doğru ışıl ışıl parlıyordu, prenses beni coşkuyla selamladı. Derin bir reveransla dizlerimi kırarak minik elini öptüm. Gözlerim yavaş yavaş bu garip karanlığa alışmaya başlamıştı; prenses yalnızdı ve hararetle sohbetini sürdürdüğü için kendisini inceleyecek kadar zamanım oldu.

Odada prensesten başka hiçbir şeyi göremiyordum. Liszt her ne kadar yaşlı da olsa, onun gibi zamana ayak uyduran, gençlerle genç olabilen birinin bu eski, tozlu ortama nasıl uyum sağlayabildiğine akıl erdiremiyordum. Her ikisinin de genç olduğu yılları anımsamaya çalıştım. Bu arada prenses akıcı bir Almanca'yla şundan bundan durmadan konuşuyor, neyse ki kötü yazgıma dair tek söz etmiyordu. Arada bir bana bir soru yöneltince, ben de suskun biri olmadığımı gösterme fırsatını buluyordum. Ama çevremdeki mistik havadan öylesine etkilenmiştim ki, konuşacak söz bulamıyordum.

Birden kapılar açıldı ve tahmin edin bakalım kim geldi? Liszt! O anda bu küçük kadın birden cazibeli şuh bir kadın oluverdi. "*Mon ami, quelle surprise de vous voir, je vous pensais en route pour Tivoli!*"[15] diyerek hemen Liszt'in

15 Dostum sizi görmek ne sürpriz, Tivoli'ye gitmek üzere yola çıktınız sanıyordum.

önünde diz çöktü. Liszt, onu yerden kaldırarak iki elini birden öptü. Sürpriz yapmanın keyfiyle, rahatlamak için canının müthiş bir fincan kahve çektiğini söyledi. Ben hemen veda etmeye davrandıysam da, prenses gitmeme izin vermedi. O andan itibaren de sohbetini Fransızca sürdürdü. Çevresine ölçülü bir coşku saçıyordu, bu iki insanın, daha çok da prensesin hepsi de dinsel içerikli kitaplarıyla ilgili sohbetini dinlemek müthiş bir şeydi, insanı adeta büyülüyordu.

Küçük salon yavaş yavaş diğer ziyaretçilerle dolmaya başladı, genç yaşlı katolik papazlar Liszt'le sohbet etmekte yarışıyorlardı, arada bir bana da söz düşüyordu, ama ben kendimi burada fazladan bir eşya gibi hissediyordum. Yavaşça kapıdan dışarıya süzüldüm; açıkça itiraf edeyim, gün ışığını coşkuyla selamladım. Yeniden dünyaya dönmüştüm.

Akşamüstü herkes sokağa dökülmüştü; süslü lüks atlı arabalarda, sürücü yerinde üniformalı uşaklar, çoğunun kafasında tüllü hotozlarıyla şık tuvaletli kadınlar, Monte Pincio Bulvarı'nda gezintiye çıkmışlardı. Kibar Roma aristokrasisinin geleneksel açık hava gösterisiydi bu; Monte Pincio Bulvarı da böyle bir olay için, ancak ve sadece o büyük rejisörün; yani sevgili Tanrı'nın yaratabileceği bir dekordu.

Güneş, Roma'nın kuleleriyle kubbelerinde altın yansımalar bırakarak San Pietro Katedrali'nin arkasında kaybolmuştu. Ufuk, renklerin büyüleyici ahengiyle alev alevdi; önce kıpkızıl sonra göz alan renk oyunlarıyla erguvan ve kurşuni bir renge bürünüyordu. Yavaş yavaş gökyüzünde ilk yıldızlar da belirmişti. Artık arabaların hareket saati gelmişti. Erkekler fayton ziyaretlerini tamamlamışlardı, bugün için flört bitmişti artık, herkes bir an önce eve gitmekte acele ediyordu; çünkü güneşin batışından sonra Pontini bataklıklarından yükselen tehlikeli sis bulutları sıtma habercisiydi.

Bulvar sürücülerinin çoğu yoksul yuvalarına dönüyorlardı, ama Monte Pincio Bulvarı'nda bir araba gezintisi her şeye değerdi, bu uğurda cepteki son kuruşa kadar harcanıyordu.

Liszt'in yeniden kuzeye gitme zamanı yaklaşıyordu. Biz, sıcak elverdiği sürece Roma'da kalmaya karar vermiştik.

Dönemin en gözde gezinti mekânı Monte Pincio
(Maurice Prendergast'ın fırçasından)

Ama kocam her geçen gün biraz daha halsiz düşüyordu, akşamları da çoğu kez ateşi çıkıyordu. Uykusuz geceler ona acı vermeye başlayınca, temmuz-ağustos aylarını Dolomitler'de geçirmeyi önerdim. İklim değişikliğinin ona yarayacağını ve hastalığına iyi geleceğini umuyordum. Dr. Fleischl, dâhiyane bulduğu bu fikrimi onayladı.

Liszt mayıs ortalarında gitti, sonbaharda onu Roma'da yeniden göreceğim tesellisiyle veda etmek bana zor gelmedi. Roma yalnızlaşmıştı sanki. Sıcak ve tozlu kenti her şey, herkes terk etmişti. Hâlâ etkisini sürdüren lodos en büyük düşmanımdı, çünkü her defasında migrenim tutuyordu, kocam da bu havalarda çalışamıyordu. En iyisi bir an önce bavulu toparlayıp, evimizi ve piyanoyu da elden çıkararak yola çıkmaktı. Yolculuk hazırlıklarını tek başıma yapmak zorundaydım, bir kolumda hasta kocam diğerinde küçük köpeğim

İtalya'nın puslu, rüzgârlı bir havasında yolculuk serüvenine çıktık.

Neşem yeniden yerine gelmişti; yolculuğumuzun hastama iyi geleceği umuduyla, önümüze belli bir hedef koymadan, gönlümüzce, canımızın çektiği güzel bir yerde mola vererek yolumuza devam etme hayaliyle geleceğe yeniden, daha bir umutla bakıyordum. Ama umduğum çıkmadı. İtalya'nın kötü trenlerinden biriyle yaptığımız meşakkatli yolculuk, kocamın durumunu kötüleştirmişti. Gerçi Ampezzo vadisine kadar gelebildik, ama kocam orada tam üç hafta yattı. Bense ona hastabakıcılık yaptım, başka şeye ne zamanım ne de keyfim kalmıştı.

Sonunda kocamın bir tek arzusu vardı; İtalya'ya dönmek! İsteği hemen yerine getirilmeliydi, Roma'da gerçekten de sağlık durumunda belirli bir iyileşme oldu, burada kısa bir süre kaldıktan sonra, yataklı bir trenle Sabini Dağları'na gittik. Bu değişiklikten ikimiz de umduğumuzdan da fazla memnun kaldık. Kocam iyice dinlendikten sonra ekimde yeniden Roma'ya döndük.

Dairemiz başkasına kiralanmamıştı, rahat bir şekilde döşedik. Blüthner'den yine aynı piyanoyu aldım, yeniden büyük bir hevesle çalışmaya koyuldum, çünkü kış aylarında bir piyano akşamı düzenlemeye kesin kararlıydım. Güzel bir program hazırlamıştım, yoğun bir şekilde buna çalışıyordum. Campagna gezileri nasılsa artık yapılmıyordu. Kocamın durumu nedeniyle İtalyan lokantalarına da eskisi gibi gidemiyorduk. Yiyecek içeceğimizi hizmetçi alıyordu. Ben arada bir mutfaktaki hünerimi ortaya koyabiliyordum, bu da bana zevk veriyordu.

Özellikle akşamları sık sık ziyaretçilerimiz oluyordu. Müthiş bir prima vista[16] ustası olan Dr. Fleischl'la müzik yapıyorduk, daha önce denemediğimiz bütün yeni bestecilerin parçalarını cesurca çalıyorduk. Roma'daki ilk yılımıza kıyasla günlerimiz oldukça sakin geçiyordu, ama bu sayede ben de

16 İlk bakışta notayı okuyarak çalma (ç.n.).

huzur içinde müzik çalışmalarımı sürdürüyor, yeni besteleri topluyordum. Büyük bir hevesle bütün parçaları ezbere çalmaya gayret ediyordum ki bu, o tarihlerde konser turnelerinde pek alışılmış bir şey değildi. Çalışım zamanla daha netleşmiş, son aylarda da özgün bir derinlik kazanmıştı.

Liszt 1879 yılında tekrar ortaya çıktığında, tasarladığım konser programından, Bach'ın *Kromatik Fantezisi* ve *Fügler*'i ile Liszt'in *Faust Valsi*'nin transkripsiyonlarını ilk kez önünde çalınca büyük övgü aldım; üstat ezbere çalma korkumu sonunda yenmiş olmama da çok sevindi. Ocak ayında konser verme planımı çok uygun bulduğunu söyledi, bir portresini yaptırmak üzere modellik yapmaya söz vermek suretiyle de kocamı sevindirdi, kocamın epeydir içinde olan bu arzusu nihayet gerçekleşmişti.

Şimdi, ikimizi de büyük bir görev bekliyordu, bu da geleceğe yeniden büyük umutlarla bakmamızı sağlıyordu. Treuenfels canlılığına kavuşmuştu, eski neşesi yerine gelmişti, öyle ki tamamen iyileşeceğini bile umuyordu. Benimse onun için endişelerim devam ediyordu, yine de büyük bir şevkle kendimi konser hazırlıklarına vermiştim; Bay v. Reudell'a, Alman elçiliğinde güzel bir salonla, bana muhteşem Bechstein marka konser piyanosunu ayarladığı için bugün hâlâ sonsuz müteşekkirim. Zaten bu zarif ve candan adam genelde bana her zaman son derece iyi davranmıştı, bize diplomatik misyondan pek çok konser davetiyesi de sağlıyordu. Ayrıca, İtalyan halkının taptığı sevgili kraliçeleri Margherita'nın konsere gelmesini de sağlamak istiyordu. Bunu da başardı. Bir zamanlar Avusturya tebaasında ve Vatikan'daki Avusturya elçiliğinin de özel himayesinde olduğum için, dinleyiciler arasında çok sayıda eski İtalyan aristokrat da vardı.

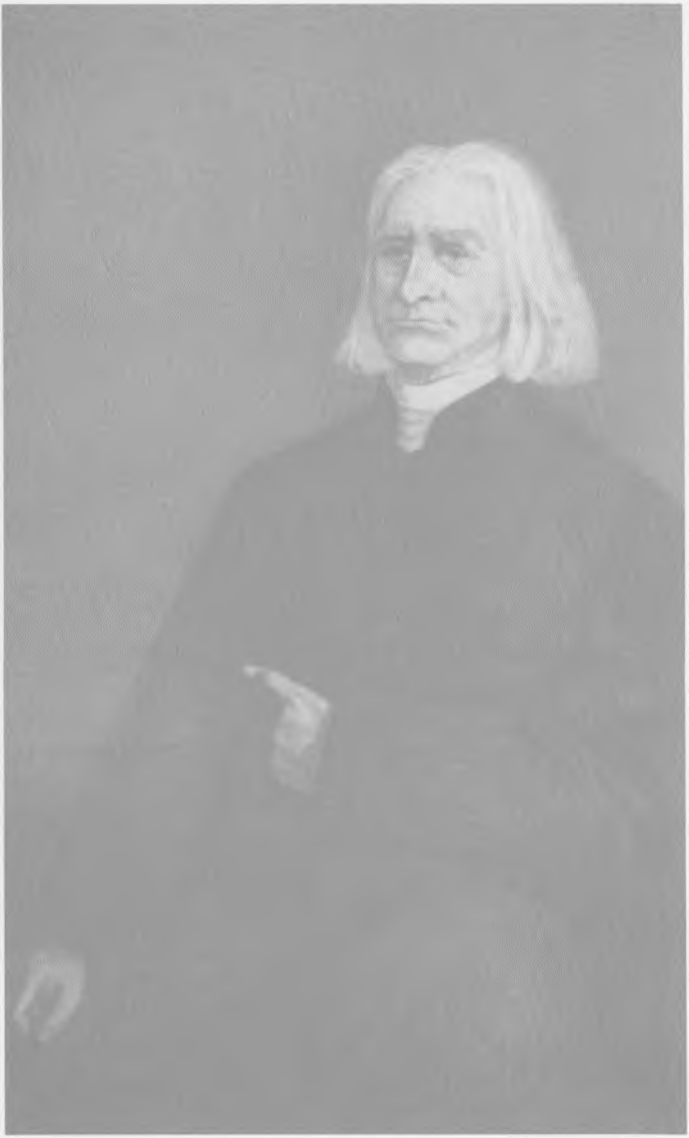
Ocak ayı ortalarındaki büyük gün yaklaştıkça tabii tarifsiz heyecana kapılıyordum. Dişlerim birbirine kenetlenmiş, ellerim buz kesmiş olarak konser başlamadan yarım saat önce oradaydım. Önce kocamı, onu görebileceğim küçük bir köşeye yerleştirdim. Kulisteki kapı aralığından salonun yavaş yavaş dolmakta olduğunu gözleyebiliyordum. Liszt arkasın-

da sadık adamlarından oluşan çetesiyle göründü, sağında İtalyanların piyano üstadı Sgambati vardı.

Bayan Helbig ve Bay Reudell ünlü konuklarını selamlayarak ona birinci sırada yanlarında yer verdiler. Kraliçe gelmeden konsere başlamamam bana önceden söylenmişti. Kraliçenin vakur gelişini böylece görme fırsatım oldu, herkes ayağa kalktı. Kraliçe önce kısa bir süre ayakta selam verir vaziyette durdu. Yerine oturunca, yüreğim pır pır ederek ürkek bir halde kapıdan içeri süzülüp derin bir reveransla kraliçeyi selamladım. Piyanomun başına oturduğumda, gözüm bana dostça gülümseyen Liszt'e takıldı. Bach'ın *Kromatik Fantezisi* ve *Füg*ler'iyle başladım, ilk iki mezürü bilinçsizce çaldım, sonra hemen kendime telkinde bulundum: Liszt her zaman şunu söylerdi, sahnede olduğunuz ve seyircilere baktığınız zaman, orada sadece boş kafaların oturduğunu düşünün!

Uzun bir programı ilk kez ezbere çalıyordum, böylelikle de müziğin derinliklerine inebildiğimi hissediyordum. Sunuşumda giderek kendime güvenim artıyordu. Her parçadan sonra daha güçlü ve içten alkışlar geliyordu. Güzel ve başarılı bir akşam oldu, birkaç kez sahneye çağrıldım, Liszt beni konser salonuna aldı; Bay Reudell beni kraliçeye takdim etti. Mutluluktan uçuyordum, kocam da mutluluğumu paylaşıyordu. Roma'daki Alman kolonisinden çok sayıda konuk konsere gelmişti. Trevi Çeşmesi yakınındaki bir Alman sanatevinde hep beraber neşeli bir gece geçirmeyi teklif ettiler. Ama ben böyle bir gecenin kocama pek iyi gelmeyeceğini düşünerek kabul etmedim. Konser zaferim ve Liszt'in başarı dileklerinin dışında, maddi yönden de verimli bir geceydi.

Kocamın yaptığı Liszt portresi bu kış aylarındaki ikinci başarısıydı. Her gören portreyi olağanüstü buldu; hatta Lenbach bile hayranlığını ifade etti. Bu, Liszt'in bizzat modellik yaptığı elde kalan pek az portreden biridir; bire bir büyüklükteki resim bir süreden beri Bayreuth'daki Wagner müzesinin duvarını süslüyor; 83 yaşıma kadar bana bütün seyahatlerimde eşlik eden portrenin layık olduğu en saygın yeri bulmuş olması benim için büyük bir mutluluk.

Treuenfels'in yaptığı Liszt portresi

Lenbach'ı, Prenses Minghetti'nin evindeki bir müzikli öğleden sonra çay davetinde tanımıştık. Prenses bizi harikulade bir atölye olarak döşenmiş salonda karşılamıştı. Möbleler farklı yüzyıllardan antika eşyalardı. Duvarlar değerli goblenlerle kaplanmıştı, yerlerde muhteşem şark halıları seriliydi, bir köşede de göz alıcı eski porselenlerden bir koleksiyon dikkati çekiyordu. Salon müze gibiydi, yine de rahat ve oturulabilir bir düzenle döşenmişti. Sgambati ve yaylı çalgılar dörtlüsünden neşeli bir oda müziği dinliyorduk. Prenses Minghetti'nin salonu o tarihlerde, Roma'nın görülmeye değer yerlerinden biriydi, herkes için mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir son duraktı. Bizse bu ziyaretimizi elbette üstat Liszt'e borçluyduk.

***

Roma'daki en güzel anılarımdan biri de Liszt'in davetiyle Villa d'Este'ye yaptığımız yolculuktur. 1880 yılının Mart ayıydı; güzel bir ilkbaharın ilk günleriydi, kocam ve bütün dost çevremiz bize katıldı. Önümüzde Tivoli'ye kadar uzanan kül renkli Sabini Dağları, posta arabasıyla Campagna'dan geçerek yol aldık.

Saat 11'e doğru Villa d'Este'nin büyük park kapısının önündeydik, burada Uyuyan Güzel'in şatosunu göreceğimi hayal etmiştim. Şimdiyse karşımda yabanıl bir doğa görüyordum, duvarlar baştan başa sarmaşıklarla sarılmıştı, fıskıyeyle mermer heykeller yosun tutmuştu, yolun üzerine her bir yandan topak topak çalılar ve sarmaşıklar fışkırmıştı. Liszt bizi öğleden sonra bekliyordu, bu yüzden sabahın bu erken saatinde ona baskın yapamazdık. Büyülü bahçede epey bir dolandıktan sonra, kendimize yerleşecek güneşli ve sıcak bir köşe bulduk, yiyecek paketlerimizi açtık. Kendimize hemen keyifli bir ziyafet çektik. Uzun yolculuk ve çalılıklarda dolaşmak hepimizi yormuştu, teker teker gözlerimiz kapandı, sert taşlar üzerinde geç saatlere kadar uyuduk.

Uyandıktan sonra, büyük bir saray olan Liszt'in villasının önüne geldiğimizde, Karadağlı uşak yüzünde tebessümden

çok sırıtık bir gülümsemeyle villanın dış merdivenlerinde bizi karşıladı ve "*Monsieur l'abbe vous attende*"[17] dedi.

Mermer merdivenlerden ucu görünmeyen koridordan geçilerek en üst kata çıkılıyordu. Oturulmayan evde soğuk, küflü bir hava seziliyordu. Alçakgönüllü üstat en yukarıdaki iki küçük odada yaşıyordu. Kendisini ancak burada rahat hissediyordu, tam bir sükûnet içinde, dış dünyadan kopmuş olarak burada çalışabiliyor, yaratabiliyordu.

Yaratıcı dehasının çağdaşlarınca kabul görmemesine, hatta biraz da küçümseniyor oluşuna üzülüyordu. Büyük orkestra kurumları üstadın senfonik librettolarını programlarına almıyorlardı; o tarihlerde döneme damgasını vuran Richard Wagner'di, romantiklerden Brahms bile kendini zorlukla kabul ettirebiliyordu. Liszt'ten her zaman sadece "büyük piyanist" diye söz ediliyordu, ama yapıtlarına ilgi duyan yoktu. (Bu gözlemimi 83 yaşımda iken yazıyorum, zaman içinde eski hataların telafi edildiğine, bugün konser repertuvarlarına sık sık Franz Liszt'in orkestra ve koro yapıtlarıyla, ilahilerinin alınmasına seviniyorum.)

Yine üstadın küçük ve hiç de o kadar rahat donanımlı olmayan odasına dönüyorum. Yazı masasının başında battaniyelere sarınmış otururken içeri girdiğimizi görünce bir gencin canlılığıyla yerinden fırlayarak kalktı. Sevinçle birbirimizi selamlarken kadınlar, Liszt'in kendilerini kucaklamasına izin verdiler, bu öğleden sonrasında Liszt çok keyifliydi.

Spridion'u salona çağırdılar, elinde koyu sert birer kahve, konyak ve sigaralarla geldi. Oturmaya sandalye yetmeyince herkes gönlünce birer ikişer masalarda, yatakların üzerinde ve pencere kenarlarında kendine yer buldu. Soğuk olduğundan taş döşeme bize pek davetkâr görünmemişti doğrusu. Yazı masasının hemen yanında, içinde biraz köz kalmış, küçük bir mangal duruyordu. Ne ki konyakla kahve, kötü kokan sigara dumanının bastırdığı odanın düşük sıcaklığından daha iyi gelmişti.

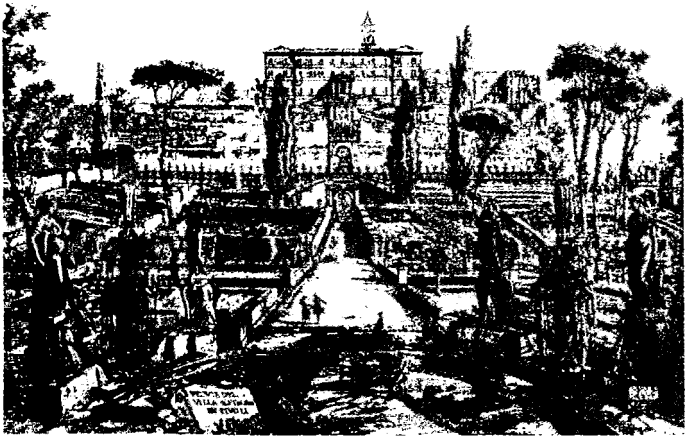
17 Başpapaz efendi sizi bekliyor.

Herkes hararetli bir sohbete dalmıştı, her birimiz Campagna gezisi sırasındaki izlenimlerimizi anlatmak istiyorduk. Pazar günleri genelde öğleden sonraları, özellikle tarantella danslarını görmek için ziyaret edilen, Roma'dan kolay ulaşılabilir uzaklıktaki şarap barlarına bugüne kadar meslektaşlarımdan hiçbiri gitmeye cesaret edememişti. Bu defa iki Amerikalı kadın bunu göze almıştı ve her an bir çalılığın ya da duvarın arkasından haydut çetesinin çıkacağını beklerken, bir şey olmadığını görünce hayal kırıklığına uğramışlardı.

Böyle espriler ve gülüşmelerle biraz da bahçeyi dolaştık. Taş merdivenler, koridorlar, büstler ve heykeller kimbilir ne zamandır böylesine neşeli bir topluluğun şamatasına tanık olmamışlardır. Üç yüz yıl, belki de çok daha uzun yıllar önce, yaşamın güzelliklerini yaratan Rönesans dönemi insanları, bu sarayları, bahçeleri, yaşamlarının tüm keyifli ve zevkli birikimleriyle donatmışlar; sonraysa bütün bunların hepsi Uyuyan Güzel gibi uykuya yatmışlardı. Artık o dünyanın insanları yoktu. Bu yüzden yaşanmış o güzelliklerin, kendi yabanıl hallerinde bırakılmış olması bana son derece doğal geliyordu. Bu nedenle de bu masal bahçesinin anılarımdan yok olmasını istemiyordum. Bugün Villa d'Este, yeniden düzenlenmiş olmalı, çalılarla fundalıklar budanmış, romantizm de herhalde büsbütün kaybolmuştur.

Liszt'in kılavuzluğu fevkaladeydi, her şiirsel köşeyi çok iyi biliyor ve anlatıyordu. Farkına varmadan durmadan biraz daha yukarılara tırmanıyorduk. Güneş yavaştan ufkun arkasında kayboluyor, yıldızlar parıldıyor, gökyüzünde muhteşem bir dolunay yükseliyordu. Birden üstü açık büyük bir avluya geldik. Ağaçların tepesinden ışıltılar içinde Campagna görünüyordu. Avluya uzun bir sofra kurulmuştu. Roma stili minik lambalar, dolunayla yıldızlı gökyüzünden yansıyan doğallığı karartmadan çevreye hafif aydınlık veriyordu. Oturanlar uzağı görebilsin diye, sofranın sadece bir köşesi çiçekler ve meyvelerle süslenmişti.

Aradan bunca yıl geçmiş olmasına karşın o gecenin anısı hâlâ bütün canlılığıyla gözlerimin önünde. Sanki her şey dün

Piranesi'nin çizgileriyle Villa d'Este

gibi. Liszt, sağına ve soluna iki Amerikalı kızı almış, genç öğrencilerinin ortasına oturmuştu. Sonunda genç kızların da birden aklına gelmiş olmalı ki, mutlu bir şekilde, "*We are so happy!*"[18] diye duygularını seslendirmişlerdi. Spridion bu arada durmadan efendisinden övgüler alıyordu, çünkü her şeyi hazırlayan oydu. Liszt'in, çevresine neşe saçan canlı sohbetiyle şampanya eşliğinde inanılmaz güzel bir atmosfer oluşmuştu. Orada bulunan herkes, Liszt'in ne kadar keyifli; gençliğinde de nasıl coşkulu olduğunu, herkesin nasıl onun cazibesine kapıldığını, dünyevi zevklerden tat almasını bilen biri olduğunu hissedebiliyordu. Böyle büyüleyici, sevecen, hayattan zevk alan bir diğer kişi de; belki üç yüz yıl önce yine burada yaşamış olan Rafael olabilirdi.

Hayatım boyunca bir kez daha yaşamadığım bir şölendi o gece.

Dolunayın aydınlattığı Campagna'dan eve dönüşün zevkine pek varan olmadı. Kocam dahil çoğu hemen uyumuştu. Bense gözümü kırpmıyordum, bu gece içimde, hayatımda bir

18 Öyle mutluyuz ki.

dönemin kapanmakta olduğuna dair güçlü bir his vardı; önümde karamsar ve belirsiz bir gelecek görüyordum. Göz ucuyla baktığımda, yanı başımda uyuyan hastanın ay ışığında soluklaşan yüzü bana ölümünün yakın olduğunu açıkça gösteriyordu. En azından kısa bir süre için bile olsa onu mutlu kılabildiğim için Tanrı'ya şükrettim.

Üzücü ve zor günler gelmişti, ama yine şansım, yardımıma koşacak bir melek gönderdi. Ölüm sadık dostum ve arkadaşımın kapısını çaldığı gün annem, yanıma geleceğini yazmıştı. Hayatımda ilk kez bir ölünün yatağının başucundaydım, bu yüzden annemin şefkatli eli beni yeniden yaşama döndürecek teselliyi ve cesareti verdi. Kocam hayatımdan çıkmıştı artık.

Artık Roma'dan ayrılacağımız gün yaklaşıyordu. Yolculuk hazırlıkları, bavulları toparlamak ve atölyeyi boşaltmak yorucu işlerdi; ama sabah erkenden geç vakitlere kadar uğraşınca çabuk toparlandık. Prenses Wittgenstein ve Liszt ikisi de benimle çok ilgilendiler. Annemle ben Papanın bir çağrısına bizi de davet ettiği için prensese müteşekkirdik. Böylelikle zamanla daha da koyu bir Katolik olan annemin de çok arzuladığı hayali gerçekleşmiş olacaktı.

Kutsal Papa'ya giderken binlerce anım da benimleydi. Kocamla birlikte buraya çok kereler gelmiştim, sanat tutkusu ve birikimiyle bana Sistine Şapeli'nin fresklerini, bütün o güzellikleri, Vatikan'daki koleksiyonlarla diğer bütün zenginlikleri tek tek anlatmıştı. Vatikan'ın uzun bir kabul salonu vardı, rahiplerle konuklar tek sıra halinde bir tarafta toplanmıştı. Sırtlarındaki saray giysileriyle İtalyan aristokrasisinin centilmenleri gelenleri karşılıyor, şaşaalı cüppeleriyle din adamları bu muhteşem tabloya renk ve ruh katıyorlardı. Centilmenlerden birine giriş kartlarımızı uzattık, sonunda Papa kapıda göründü.

Baştan ayağa beyaz giysilere bürünmüş kutsal ve saygın bu ihtiyar adamın, etrafındaki kardinallerle birlikte içeriye girerek, kutsamak üzere elini kaldırması, görülmeye değer bir manzaraydı. Orada bulunanlar dizlerinin üzerine çöktüler.

Papa yüzünde munis bir gülümsemeyle ziyaretçilerin önünden geçti. Töreni yönetenin bir işaretiyle herkes yeniden ayağa kalktı ve Papa yüz yüze konuşmalara başladı.

Bizim yanımıza gelmesi epey zaman aldı. Ona eşlik eden mabeyinci bizim adlarımızı söyledi. O sırada Papa'nın hemen yanı başında duran bir din adamının, elindeki küçük bir kitaptan kendisine bir şeyler fısıldadığını fark ettim. Papa bunun üzerine bize döndü, Almanca olarak önce anneme gündelik konulara ilişkin sorular sordu. Ardından bana yöneldi, Prenses Wittgenstein'dan benim hakkımda çok şeyler öğrendiğini söyleyerek, Tanrı'nın bana yüklediği ağır yazgımda sanatımla teselli bulmamı diledi. Bize elini uzattı, annemle ben eğilerek yüzüğünü öptük. Bizi eliyle kutsadı, tespihleri kutsal suya batırdı.

Bu sahne, ölümsüz kent Roma'da hayatımın törensel bitiş akoruydu.

Yaşamımın Dönüm Noktası

Rehber olarak İsviçre'ye yolculuk

Ana baba ocağına dönüşüm hüzünlüydü. Babamın kulakları tamamen duymaz olmuştu ve enikonu hastaydı, yine de kızına yeniden kavuştuğuna sevinmişti. Bense ilk günlerde üzüntümün üstesinden gelemedim; yitirilen mutluluğumun acısıyla, babamı annemi unutmuştum, piyano çalmayı da unutmuştum. Piyanonun tek bir tuşuna bile dokunamıyordum.

Annemle babamın kaldıkları minik daire, Roma'dan getirdiğim resimler ve anılarımla donatmaya uygun değildi. İyi bir rastlantı bana yardımcı olacaktı; bitişikteki daire boşaldı, ben de Roma'daki küçük hazinemle oraya taşındım. Annemin atölyemdeki "süprüntü" dediği eşyayla kendime rahat bir stüdyo döşedim, duvarlara kocamın en güzel resimlerini, en başta da Liszt'in portresini astım; Blüthner bana bir de piyano bulunca, ilk kez yüreğimin kuş gibi hafiflediğini hissettim ve hemen çalmaya başladım. Müziğin gerçek tutkunları, onun ne büyük teselli olduğunu bilirler; ama onu icra etmesini bilen de, Tanrı'nın lütfuna mazhar olmuştur. Kocamın ölümünden sonra ilk kez yüreğimdeki o büyük acıyı hissederek çalınca bunu daha iyi fark ettim.

Bencilce karamsarlığım da uçup gitmişti. Kendime yeniden görevler vermeye koyuldum. Birinci görevim, babamı kendi istediği gibi şımartmaktı. Küçük stüdyomda nasıl da mutlu oluyordu: Saatlerce eski bir koltukta oturuyor, piyanonun üzerine koyduğu kulaklığıyla ben alıştırma yaparken bile müziğimi dinliyordu. Onu öyle oturur gördükçe, yazgımın,

yine sabırlı bir hastanın yaşamının son dönemini var gücümle güzelleştirmeye gayret etmek olduğunu daha iyi anlıyordum. Babamın giderek biraz daha sona yaklaştığına inandığım için değildi bu; ama iyileşeceğini de ummuyordum. Belki bir ameliyat onu kurtarabilirdi, fakat babam iflah olmaz bir ameliyat düşmanıydı, sadece homöopati (bitkisel tedavi) tedavisine güveniyordu.

Eski dostlarımdan ilk karşılaştıklarım General v. Montbe ile karısı oldu. Her zamanki sıcak dostluklarıyla bana kollarını açtılar, sık sık konukları oldum. O yaz evlerinde Brahms ve Clara Schumann'ın en iyi arkadaşı Bayan von Herzogenberg'le tanıştım. Çok güzel bir kadındı ayrıca müthiş bir müzik kulağı vardı. İyi de bir piyanistti, ama ne yazık ki Liszt'in öğrencilerini hiç sevmiyordu, bunu hemen fark etmiştim, herhalde Liszt, kocasının bestelerine yeterince ilgi göstermediği için olmalıydı. Bu yüzden de müzikten hiç konuşulmuyordu. Son derece soğuk, mesafeli ve müstehziydi. Yalnız ben değil, Montbe'ler de bu tanışıklıktan hayal kırıklığına uğramışlardı, her şeyin çok farklı olacağını ummuşlardı.

İkinci karşılaşmamızda hemen saldırıya geçtim. Kendisinden Brahms'dan birkaç şey çalmasını rica ettim. İtalya'da Brahms'ın müziğini tanımaya fırsatım olmamıştı, kısa bir süre önce o güne kadar çıkmış olan piyano parçalarını satın almıştım. Dinlediğimde sanatının büyüklüğüne ve güzelliğine vurulmuştum. Yapıtlarını hem teknik hem de armoni açısından yorumlamak çok zor olduğu için esaslı bir şekilde üzerinde çalışmaya karar vermiştim. Bayan von Herzogenberg, isteğimi yerine getirmedi, ama benden piyanoya geçmemi rica etti. Yanıma oturdu, herhalde Liszt'in *Macar Rapsodisi*'ni çalmamı bekliyordu. Onu hoşnut etmedim, *Variations sérieuses*'ü duyunca hayretle kaşlarını kaldırdı. Bitirdiğim zaman, sevgili yaşlı General yanıma geldi, rahatlamış bir halde ellerimi sıkarak, "Bir şeyler daha çalın!" diye rica etti. Bayan von Herzogenberg de bana cesaret verircesine başını sallayınca, bir anda bütün sıkılganlığım geçti, kendimi hevesle piyanoma verdim. Bach'ın *Kromatik Fantezi* ve *Füg*ler'ini sundum, Ba-

yan von Herzogenberg Liszt'in öğrencilerinin, üstadın yapıtlarından başka şeyler de çalabildiklerini artık anlamış olmalıydı. Ardından koyu bir sohbete daldık, kendisine Liszt'in ders yöntemini açıklamaya çalıştım, kendi bestelerini başkalarına zorla empoze etmeyip, tarzında özgür bıraktığını söyledim. Bayan von Herzogenberg özellikle benim bu kadar rahat ve ezbere çalmama şaşırmıştı, ben kendi yolumda gidiyordum, bunu da tamamen Liszt'in üzerimdeki etkisine borçluydum; yoksa konservatuvarda bunlar öğrenilmiyordu. Bana biraz da Brahms'ın eserlerine yoğunlaşmamı, sonra da kendisine çalmamı önerdi, ama bu ne yazık ki hiçbir zaman gerçekleşemedi, yazgım beni başka yollara sürükleyecekti.

General v. Montbe'nin oğlu zengin bir Amerikalı kadınla evliydi, kadının iki kız kardeşi o sırada Leipzig'e ziyarete gelmişlerdi. Avrupa'ya gelmişken İsviçre'yi de görmek istiyorlardı ve bir rehber arıyorlardı. Sevgili dostlarım –ki her zaman benim iyiliğimi düşünürler– müthiş bir düşünceyle bu iş için beni önermişlerdi. O sırada 27 yaşındaydım ve iki Amerikalı kız, rehber olarak bir yaşlıyı yanlarına verecekleri korkusuyla, benim geleceğimi duyunca pek sevindiler. Teklif beni de heyecanlandırdı, mutlu oldum, bu vesileyle biraz kendimi unutacağımı düşünen annemle babam özellikle pek sevindiler. Üç gün içinde yolculuk için hazırdım, yanımızda yüklüce bir çekle, iki enerjik güzel kızla birlikte güneye doğru yola çıktık.

İsviçre yolculuğunu burada ayrıntılarıyla anlatmama gerek yok, ama bu seyahatin, geleceğimi nasıl belirlediğini söylemeliyim. En küçük ayrıntıya kadar doğal güzelliklerin zevkine varıyordum, bedenen dinlenmiştim, anı yaşayarak, umutla geleceğe bakıyordum. İki Amerikalı'nın, Ritty ve Maud'un, doğal güzelliklerle pek ilgilendikleri yoktu, daha çok otellerin konforu, Paris markalı tuvaletlerle flörtün her çeşidi onlara ilginç geliyordu. Sonunda St. Moritz'e vardığımızda rahatladım, çünkü bu iki kız burada kendilerini evlerinde hissetmişlerdi. Her ulustan insanın bulunduğu monden bir yaşam tarzı hâkimdi ve benim iki civciv hemen kendi

memleketlilerini bularak hızlı yaşamın içine daldılar. Gerçi kış sporunda yaya kaldılar, ama St. Moritz ürünü yepyeni spor giysiler her ikisine de pek bir yakıştı. Bu hayat dolu, canlı genç kızlarla seyahat etmenin sorumluluğunu üstlenmenin bedelinin ne denli ağır bir eğlence olduğunu fark etmeye başlamıştım.

Dönüm noktası

Şimdi İsviçre yolculuğunun hayatımda nasıl bir dönüm noktası olduğunu anlatacağım.

Bir gün postanedeyken, yanımda ince uzun, iyi giyimli, orta yaşlı bir adam belirdi, önümde şapkasını çıkararak, "Sanırım, ünlü piyanist Bayan Rilke'yle tanışma onuruna eriştim, adım Dr. Julius Grosser, *Nord und Süd* gazetesinin yazı işleri müdürüyüm" dedi. Afallamış bir halde kekeledim: "Evet benim, beni nereden tanıyorsunuz?" deyince yabancı gülerek, neşeyle yanıtladı: "Breslau'da kardeşim Bayan J'nin evinden çaldığım bir fotoğraftan. Bir konserinizden sonra evinizde bir davet vermişsiniz, anı olarak bu minik fotoğrafınızı göndermişsiniz." Doğruydu, anımsamıştım: "Peki ama resmi neden çaldınız ki?" "Sadece güzel bulduğum ve güzel kadınların resmine bakmaktan hoşlandığım için" diye cevap verdi. Şimdi gülme sırası bana gelmişti ve "Bir hırsızın dostluğunu kabul etmem mümkün değil!" dedim.

Sohbetimiz, böyle espriler yaparak bir süre daha sürdü, bu arada otelime giden yoldan biraz uzaklaştığımı, yabancının da hâlâ benimle yürüdüğünü fark etmemiştim bile. Kimilerinin pek tartıştığı ilk görüşte aşk galiba aramızda gerçek olmak üzereydi. Karşılaşmamızın ilk gününden itibaren bu zeki ve ilginç insan aklımdan hiç çıkmadı. Her yolculukta, tanışıklıkları sürdürme fırsatı çıkar, bu alışılmış bir şeydir. Nitekim Grosser kaldığımız oteli ziyarete geldi, akıcı bir İngilizce konuşuyordu, yıllarca Amerika'da kalmıştı, bu yüzden benim kızlar onunla hemen kaynaştılar; flört etmek içinse onlara göre fazla yaşlıydı, benden bile on yaş büyüktü.

Anna Grosser'in ziyaret ettiği dönemde St. Moritz

Benim içinse harikulade günler başlamıştı. Grosser de müzik yeteneği olan ender kişilerden biriydi; piyano dersi almamıştı, ama her parçayı kulaktan duyarak çalabiliyordu. Wagner operalarındaki bütün motifleri biliyordu, bu zor armonilerdeki bütün fantezileri duraksamadan hatasız icra edebiliyordu. Böyle bir yeteneğe o güne kadar rastlamamıştım, zaten bir daha da hiç rastlamadım. Kendisine rica edilince de –ki kızlar bunu sık sık yapıyorlardı– Strauss'dan bir vals çalıyordu, öyle coşkulu ve canlı çalıyordu ki kimse yerinde duramıyordu. Onu Viyana valslerini çalarken dinlemek gerçekten büyük bir zevkti, gittiği ve piyano başına geçerek çaldığı her yerde, kendine güvenen genci yaşlısı herkes kalkıp dans etmeye başlıyordu.

Otelde iyi bir piyano vardı, ona saatlerce çaldığım halde hiçbir zaman yeter demiyordu. Tarzımı takdir ediyordu, bazen de yorum ve tekniğimle ilgili eleştiri de yapıyordu. Müthiş bir Brahms hayranıydı; aynı zamanda onunla dosttu. Ona

Bayan von Herzogenberg'le karşılaşmamdan söz açınca, tabii çok ilgilendi, Brahms'ın kadına tutkun olduğunu anlattı, Bayan von Herzogenberg ise sadece Brahms'ın dehasına hayranmış ve kocasıyla mutlu bir evliliği varmış. Hatta Brahms kocasının yeteneğine kulak asmadığı için de (Liszt gibi) ona karşı biraz da kırgınlık duyuyormuş. Fakat Brahms'ın kocaman odasında piyanonun üzerinde kadın portresi olarak bir tek Bayan Herzogenberg'inki asılıymış.

Grosser'le artık yavaş yavaş geleceğimle ilgili konuşmaya başlamıştım. O da geleceğimi en iyi şekilde nasıl yönlendireceğime ilişkin bana planlar öneriyordu. Mesleği gereği pek çok sanatçıyla bir arada olduğu ve onları dinleme fırsatı bulduğu için bu konuda son derece pratik düşünüyordu. Yeteneğim duyulmalı ve takdir edilmeliydi, bana severek yol gösterecek, yardımcı olacaktı. Ama ona göre Leipzig, bir piyanisti ileriye taşıyacak doğru bir adres değildi, orada müzik heyecanı ve coşkusu yoktu, Leipzig biraz uyumaya yatmıştı. Ayrıca kendime müzik ajanları ve basından insanlar bulmalıydım. O bunları anlattıkça, kadın olarak bu konularda ne kadar acemi ve çaresiz kaldığımı açıkça görüyordum.

Bu arada bana hayatını da anlatıyordu, hiçbir şeyi allayıp pullamıyordu. Gençliğini, varlıklı bir babanın oğlu olarak doya doya yaşamış, çok şey görmüş geçirmişti. Hayatında kadınların da epey rolü olmuştu, ama o güne kadarki düşüncelerini değiştiren kadının ben olduğumu söyleyince biraz rahatladım. Ben de ona kendi yaşadıklarımı aktardım, babam için duyduğum endişelerimden söz ettim, henüz onu yalnız bırakmak istemediğimi, yapmak istediklerimi şimdilik bir süre daha geri plana atmak zorunda olduğumu anlattım. Birlikte kurduğumuz geleceğe ait planlarımızı, yine birlikte yaşama geçireceğimize dair tek bir söz dudaklarının arasından çıkmadan, birbirimize veda ettik. Korumam altındaki kızlarla onu posta arabasına kadar götürdük, otele dönerken kızlar beni teselli edercesine, bu ("the good old friend") yaşlı iyi dostun beni mutlaka Leipzig'de ziyaret edeceğini söyleyerek teselli ettiler. Grosser'den hoşlandığımı tabii fark etmişlerdi.

St. Moritz'de kalma süremizin bitmiş olmasına da memnundum. Uzun zamandır ihmal ettiğim öğrenimime yeniden başlamak için acele ediyordum; Brahms'ın müziğiyle daha yakından uğraşma arzusu da beni tetikliyordu, çünkü bu duygu, bana ondan çok söz eden Grosser'le de çok ilintiliydi. Grosser gazeteci olarak ünlü kişilerle çok sık bir arada olmuştu, onları tanıyordu. Gustav Freytag, Paul Hense, Gottfried Keller, Brahms ve diğer önemli kişiler hakkında anlattıklarıyla onları daha yakından tanımak benim için ne kadar yeni ve öğretici olmuştu!

Berlin'e gidiş

Leipzig'den dönüşümde babamı tam anlamıyla berbat bir durumda buldum. Ama yanına oturarak, kulaklığına eğilip, karlı dağları, buzulları, gölleri anlatırken yine de gözleri parıldadı. "Çocuk," dedi, "her zaman şanslıydın; bütün dünyayı dolaşmak istedin, bu arzun da gerçekleşti." Oysa o sırada kafamda hiçbir şekilde bir gezgin hayatı düşlemiyordum, en yakın dostumu düşünüyor, Berlin'de yerleşik bir yaşam hayal ediyordum. Ama dostumdan da hiç mektup gelmiyordu ve çok üzgündüm. Bir sabah, üzerinde tanımadığım bir el yazısıyla minicik bir paket aldım, hemen ondan geldiğini anladım. *Werther'in Acıları*'nın minyatür baskısıydı. Paketi açtım, okudum. "Ayrılmamızdan sonra işte böyle elinde tuttuğun kitap gibi acı ve keder içindeyim" diyordu. Aşkın bundan daha zarif bir açıklaması olabilir miydi? Geleceğini biliyordum, ama ne zaman? Bekleyiş başlamıştı, bir de babamın durumunu beklemek vardı.

Bir gün stüdyomda oturmuş tam da Brahms'ın bir rapsodisi üzerinde çalışmaya hazırlanıyordum ki, kız içeriye girerek katıksız bir Saksonya ağzıyla, "Dışarıda ince uzun bir bey var, küçük hanımla görüşmek istiyor" diye haber verdi. Gelen oydu. Tek kelime söylemeden birbirimizin kollarına atıldık, daha sonra konuştuklarımız, bütün dünyadaki sevgililerin söylediklerinden farklı şeyler değildi. İki saat sonra bir-

birimize veda ederken, en kısa zamanda Berlin'i ziyaret etmem konusunda karara vardık, o zamana kadar da sık sık ona yazacaktım.

Ve sonunda Berlin'e gittim, müstakbel kocamın, ileride karısı olarak yerleşeceğim bekâr dairesini gezdim. Kanonier ve Behrenstrasse'nin köşesinde dört odalı bir daireydi. Her şey hoşuma gitti, özellikle de büyük kütüphane beni çok etkiledi, sadece, beni kuşkuyla süzen yaşlı hizmetkârdan hiç hoşlanmadım. Akşama doğru tekrar evime döndüm.

Ekim 1881'de babam kollarımda öldü; tatlı bir uykuda olduğu için hiçbir şey hissetmedi.

Birkaç ay sonra annemle Berlin'e gittik. Nişanlandığımı kimseye söylememiştim, annemin de haberi yoktu. "Grosser iltimas geçti" demesinler diye, önce mesleğimde önümü açmak istiyordu. Yakın dostu olan bir orkestra şefine, önünde çalmam için beni önerdi, şef aynı zamanda bana akıl verecekti. Acele birkaç konser programı hazırladım, özellikle de Schumann'la Brahms'ı repertuvarıma aldım, birkaç konser ajansı ile de bağlantı kurdum. Çok geçmeden taşraya birkaç angajman aldım, gerçi konserler pek büyük bir kazanç getirmedi, ama kariyerim için epey yararlı oldular.

Grosser beni ilk olarak *Kladderatsch* dergisinin[19] yazı işleri müdürü Ernst Dohm'a tavsiye etti. Dohm'ların inci gibi güzel üç kızı vardı ve evlerinde düzenledikleri eğlenceli toplantılar, yazar, tiyatro oyuncusu ya da müzisyen olsun bütün sanatçıların ilgi odağı oluyordu. Beni içtenlikle aralarına aldılar ve her ay tekrarlanan bu toplantılara davet ettiler. Orada Berlin'in ileri gelen bütün önemli kişilerini tanıdım, ama önce bu akşamların özgün ve heyecanlı sosyetesini biraz methedeyim. Bir kere herkes tuvaletleriyle geliyordu; salon çoğu zaman o kadar doluyordu ki, oturacak iskemle bulunamıyordu. Evin sadece altı odası olduğu için, koridorlar, yatak odası hatta kimi zaman merdivenler bile kullanılıyordu. Siyaset, bilim ve sanatla ilgili bütün yenilikler ilk kez burada du-

19 1848–1944 yılları arasında yayımlanmış bir mizah dergisi (ç.n.).

Kladderadatsch.

Wochenkalender.

Montag, den 6. December.

Dienstag, den 7. December.

Mittwoch, den 8. December.

Wochenkalender.

Donnerstag, den 9. December.

Freitag, den 10. December.

Sonnabend, den 11. December.

Kladderadatsch.

Humoristisch-satirisches Wochenblatt.

Kladderatasch'ın, *Anna Grosser'in yazarlarıyla tanıştığı döneme ait bir nüshasının başlığı*

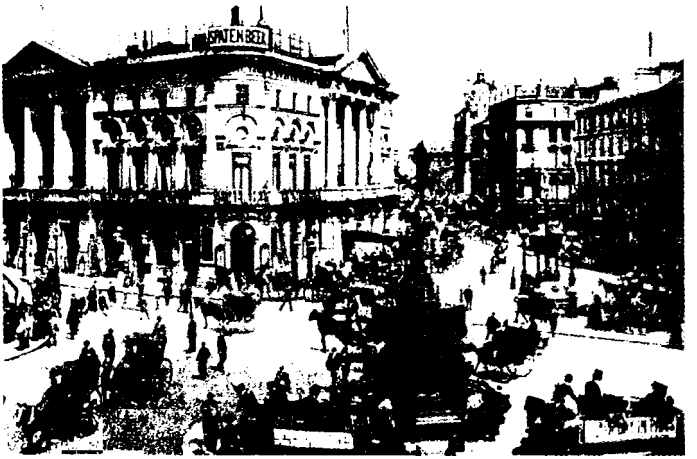
yuluyor, bu konular üzerinde fikir yürütülüyor, tartışılıyordu. Gece saat 10'a doğru Dohm'ların üç kızı odalardaki sürgülü dolaplardan çatal bıçak takımlarını, küçük servis tabaklarıyla bardakları çıkarıyorlardı. Takımlar salona serpiştirilmiş masalara paylaştırılıyor, sonra da ellerinde dumanı tüten, içi sosis ve patates salatası dolu kâselerle geliyorlardı. Her köşede bildiğimiz markadan sıra sıra bira şişeleri duruyordu, bunları almak için kimse davet edilmiyordu. Dohm'ların evi Berlin'in ta kendisiydi.

Yaşlı Dohm için de şu gerçek öykü anlatılıyordu: Wagner derneğinin başkanı olarak Bayreuth'da *Siegfried* operasının ilk gösterimine gitmiş. Tabii parterde, altın topuzlu bastonuna yaslanmış vaziyette ilk sırada oturuyormuş. Wagner'in o coşkulu müziğine karşın çok geçmeden mışıl mışıl uykuya dalmış, tam Waldwebens'in en yumuşak piyanissimosu çalındığı sırada altın topuzlu bastonu gürültüyle yere düşmüş. Seyirciler bu terbiyesizliğe isyan etmiş, söylendiğine göre Wagner de müthiş öfkelenmiş; Wagner derneğinin başkanı için de tabii bu son derece sıkıcı bir durummuş, sonradan olayla ilgili yapılan şakaları da sineye çekmek zorunda kalmış.

Dohm'ların evine takdim edilmem sayesinde o zamanların tabiriyle, Berlin'in "salon"larına davetler peş peşe geldi. Günün her saatinde yapılan davetlerdi bunlar, çay saatleri, supeler, akşam yemekleri. Ev sahipleri, sanatı sosyeteye tanıştırmakta yarışıyorlardı, sanatçılara da çoğunluk iyi ödeme yapılıyordu. Benim de böyle akşamlar için birkaç angajmanım oldu. Bu etkinliklerin çoğunda Grosser'le karşılaşıyordum, yakın ilişkimizi kimseye sezdirmemek bizim için zor oluyordu. Bir yandan da bu saklambaç oyunu beni epey eğlendiriyordu, çünkü böyle davetlerde çevremde hayranlarım hiç eksik olmuyordu.

Mayıs ayında iyi organize edilmiş bir konser turnesi için Londra'ya gittim; tanıdıklar aracılığıyla Londra'da bir ailenin yanında kalmam tavsiye edilmişti, beni sıcak karşıladılar, konuk olduğum evde kızıl hastalığı baş göstermeseydi, her şey çok güzel olacaktı. Bu tür hastalık çıkan evlere İngiltere'de altı hafta sıkı karantina uygulanıyordu, tabii bir gece içinde evi terk etmek zorunda kaldım. Bir pansiyona yerleştim, hatta yanıma hiç evlenmemiş bir oda hizmetçisi de verdiler. Ama yaşlı hizmetçi tam bir cadalozdu, içkiciydi. Beni konserden almaya geldiğinde çoğu kez sarhoş oluyordu. Mesafeler çok uzak olduğu için metroyla gitmek bana oldukça pahalıya geliyordu, konser tuvaletimle minibüse biniyordum (çoğu kez de hava yağmurlu oluyordu). Böyle durumlarda içkiden başını kaldıramayan antipatik refakatçim minibüse binerken yere yuvarlanıyor, ben de onu oracıkta yatar vaziyette bırakıyordum.

Konserler ve açılışlar beni feci hayal kırıklığına uğratıyordu. Tamamen ticari bir zihniyetle düzenleniyordu, sanatla ilgisi yoktu. Benim de yer aldığım Albert Hall konserlerine akşamları çok sayıda ünlü kişi geliyordu; dikkatler hep onların üzerinde yoğunlaşıyor, diğerleri figüran olarak kalıyordu. Bazı akşamlar iki üç piyanist ya da bazen tek veya dört keman birden sahne alıyordu, bizim Alman seyirciye göre tam bir zevksizlikti bu. Piyanist gösterisini bitirince de eline birkaç kuruş sıkıştırılıyordu, parasını alan gidiyordu. Bana en anti-

Anna Grosser'in konser verdiği dönemde Londra'da Picadilly Circus

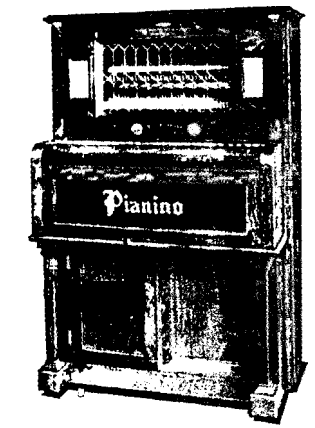
patik gelen de, uzun mesafeler aşmak zorunda kalarak geldiğim Londra'da sadece eşlikçi olarak verdiğim özel konserlerdi. Konser bitiminde eşyalarımı toplayıp yola çıktığımda Tanrıma şükrediyordum; Londra'da, Avrupa'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar kendimi yalnız ve terk edilmiş hissediyordum çünkü. Görmeye pek fırsat bulamadığım kentin güzelliklerine karşı haksızlık yaptığımı biliyorum; ama sürekli prova ve bir sürü davet nedeniyle hem zaman bulamıyordum, hem de kentin bitmek bilmeyen sisli ve yağmurlu havasında pek de keyfim olmuyordu.

Berlin'e döner dönmez, anneme nihayet nişanlandığımı söylemek üzere hemen Leipzig'e hareket ettim. Sırrımı sadece dostum Montbe'lerle paylaşmıştım. Böylece sessizce evlendik, gazeteye verdiğimiz ilanla bütün dünyayı da şaşırttık. Kocamın ailesi olmadığı için, düğünden bir gün sonra annemi ziyarete gittik.

Berlin'de Bir Kış

Geleceğe neşe ve mutlulukla bakıyordum. Yanımda bana moral verecek, sanatımı teşvik edecek bir kocam ve güzel bir evimiz vardı, para sıkıntımız da yoktu.

Ev kadınlığı görevlerimi ciddiye alıyordum, bu yüzden de cadaloz hizmetkârımızın şiddetli direnişiyle karşılaşıyordum. Özellikle de sabahları erken kalkmama müthiş kızıyordu; kocam, tiyatro eleştirmenliği görevi nedeniyle eve geç geldiği, sabahları da geç kahvaltı ettiği için, o da uykucu olmuştu. Tiyatro ve opera galalarının eleştirileri çoğunluk gece yazılırdı. Gösteri biter bitmez acele yazı işlerine koşuyordu, çalışmasını bitirdiğinde de, sanatçılar kahvesinde akşam yemeğini yer, meslektaşları ve sanatçılarla geceyi tartışırdı. Gala gecelerine çoğunluk ben de gidiyordum, başka günler de sık sık tiyatro ve operada birlikte oluyorduk. Tiyatrodan sonra çoğunluk Lutter und Wagner'de yapılan uzun toplantılardan bir süre sonra pes ettim. Sadece örneğin Friedrich Haase ya da Josef Rainz gibi ünlü isimlerin geldiği akşamlara katılıyordum. Aksi halde gücümü harcamak istemiyordum, çünkü kış aylarında yoğun bir iş trafiği oluyordu. Kocam beni çevreye tanıtmak için olağanüstü çaba gösteriyordu, konser acenteleri de benim için devamlı iş bağlantıları kuruyorlardı. Gerçi bu konserlerin çoğu fazla bir maddi kazanç getirmiyordu; gittiğim kentler küçüktü, ama seyircisi kaliteliydi. Ayrıca da halka açılma alışkanlığı kazanmam; hâlâ üzerimden atamadığım ürkekliğimi ve korkumu yenmem açısından bu konserler yararlı oluyordu.

Dönemin mekanik eğlence aracı, Anna Grosser'inse resitalinde çalmak zorunda kaldığı "pianino"nun bir örneği

Küçük bir garnizon kentinde verdiğim konserlerden biri özellikle anılarımda kalmıştır. Öğlen üzeri vardığımda, bir arabayla gardan alınarak, kontun, bir süre kalacağım şatosuna götürüldüm. Öğlen yemeğini, üniformalı ve eldivenli uşaklar servis ediyordu, her şey asalete uygun ve muhteşemdi. Konta konser salonunu sordum, onu ancak akşam görebilecektim! İyi bir enstrüman olup olmadığını sordum, yanıt; "Sanırım var" oldu. Kuşkulanmaya başlamıştım. "Saygıdeğer bayandan saat altıda hazır olmasını rica edeceğim, birlikte gideceğiz" dedi sadece.

Soğuk bir kış günüydü. Yolculuğumuz bir saat sürdü, arabamız boş bir arsanın ortasında durduğunda, korkularımın yersiz olmadığını gördüm. Endişelenmekte haklıydım. Konser salonu koca bir samanlıktan ibaretti. Yeşil çam dallarıyla süslenmişti, cılız bir ışıkla aydınlatılmıştı. Gözlerim boşuna bir sahne ve bir piyano aradı, köşede kendi halinde bir pianino[20] duruyordu. Yüreğim ağzıma gelmişti, bu piyanoda bir Wagner akşamı yapacaktım! Program iyi seçilmişti, güçlü ve ses gerektiren parçaları bu piyanodan nasıl çıkaracaktım?

Salon şık giyimleriyle göz alan seyircilerle yavaş yavaş dolmaya başladı, öncelik üniformalılardaydı. Çoğu kendini tanıtıyordu, etrafta birtakım eski asil ailelerin adları dolaşıyordu. Aslında durum son derece komikti, ama ellerimle ayaklarım buz kestiğinden, gülecek halim kalmamıştı. Donmuş bir heykel gibi bir subay bana, o piyano zımbırtısına

20 İlk örneği 1780'de Johann Schmidt tarafından yapılan küçük mekanik duvar piyanosu (ç.n.).

kadar refakat etti; dehşet içinde, kürsünün üzerindeki mumların yanmadığını gördü. Ben teşekkür ederek, bunun önemli olmadığını söyledim, bunun üzerine genel bir şaşkınlık oldu. Bu sefil tenekeden nasıl olup da sesler çıkarabildiğimi bugün bile hâlâ anlamış değilim; sonuçta sonsuz bir keyifle parmaklarımı üzerinde gezdirdim. Yine de eğitimli bir seyirci topluluğunun beni dinlemiş olduğuna, alkışlarını da esirgemediğine şükretmeliydim. Bu konser salonu garabeti neyse ki hayatımda ilk kez karşıma çıkıyordu. Konser ajansıma bu olayı anlatırken de az öfkelenmedim, net kazancım topu topu 100 marktı. Başıma gelenleri kocama anlatınca da gülmekten gözlerinden yaş geldi.

Mesleklerimiz sayesinde kocamla birlikte hareketli ve zengin bir toplumsal yaşamımız oluyordu; her şeye her yere katılıyorduk. Bu topluluklardan birinde Bill Bismarck bana masama kadar eşlik etmişti, o zamanlar pek bir gururlanmıştım. Ünlü heykeltıraşın karısı güzel Grete Begas'ı da unutmamalıyım. Çay saatlerinde sık sık şezlongunun yanına oturur, bu özel kadının güzelliğini seyrederdim. Yürüyebilecek durumda olmadığı için, kadın erkek birçok hayranını ressam elinden çıkmışçasına süslü şezlongunda uzanmış bir halde kabul ediyordu. Sahiden bir hastalığı mı vardı yoksa rol mü yapıyordu, hiçbir zaman anlayamamıştım. Sohbetler heyecanlı, esprili hatta biraz da fazla serbestti, ama Bayan Grete pek severek konuştuğu Berlin ağzıyla araya girince, kimse buna karşı gelemiyordu.

"Voss Teyze"nin sevdiği iş arkadaşı Ludwig Pietsch'in doğum günü de bir "başka olay"dı. Pietsch de tıpkı Dohm gibi az odalı, küçük bir dairede yaşıyordu, ama doğum günü bahanesiyle herkes bu çok değer verdiği adama saygısını göstermek için geliyordu, yağmur gibi hediye yağıyordu. Aynen Dohm'larda olduğu gibi, bu doğum gününde de odalar hiç boş yer kalmamacasına doluyor, yer bulamayanlar balo giysileriyle merdivenlere oturuyordu, alışık olmadıkları bu sıkışıklık bile bütün ziyaretçileri keyiflendirmeye yetiyordu.

Alman İmparatoru ailesi ile birlikte

O günlerin sosyete yazarı Ludwig Pietsch, kış sezonunun bu en önemli olayını da tabii gazetesine aktarırdı. LP'nin (Ludwig Pitsch) kendilerinden söz etmesi sosyetedeki herkes için büyük bir onurdu, kadınlar ertesi sabah gazetede güzel tuvaletlerinin övgüsünü, erkekler de, örneğin Bay X'in imparator erkânının muhatabı olma onuruna erişmiş olduğu haberini okumaktan hoşlanırlardı.

Balo da doğrusu her haliyle muhteşem olurdu. Böyle akşamlar 1870-71 Zaferi'nin Almanya'ya neler kazandırdığının adeta bir göstergesiydi. Ülkede her alanda en yüksek hedeflere ulaşılmıştı, Alman devleti bana göre artık sapasağlam ayaklarının üzerindeydi. Herkesin büyük saygı duyduğu Alman imparatoru, arkasında yakışıklı oğlu veliaht Friedrich ile karısı prenses Viktoria olmak üzere, Eski Opera Binası'nın salonlarında bütün ihtişamıyla boy gösterirlerdi. Yaşlı imparatordan başka, üniformasıyla gelen Bismarck da en çok hayranlık toplayanlardan biriydi.

Müzik başlar, localarda herkes ayağa kalkar, konuklar arasında soluksuz bir sessizlik olurdu. O devrin modası rengârenk üniformalarıyla muhteşem bir görüntüydü bu. Burada ışıl ışıl bir yıldızlı nişan, orada kadife üzerinde parlayan sırma işlemeler ya da ipek kumaş üzerinde simli kuşaklar

göz alırdı. Üniformaların bu renk cümbüşüyle kadınlar yarışamazlardı, o tarihlerde üstlerinde "Cul de Paris"nin pek de güzel olmayan modasını taşırlardı, ama buna karşılık hepsi de hakiki, kıymetli ziynetler takarlardı. Daha sonra müzik bir saat kadar ara verirdi, o zaman "cercle" (daire) oluşturulurdu, seçkin zevat halk arasında şuna buna takdim edilirdi. Sanatçılarla bilim adamları hemen veliaht prenses Viktoria'nın çevresini alırlardı; Menzel, Begas, Helmholz ve diğerleri onun samimi dostları arasındaydı.

Kocam bu baloda benim en iyi kılavuzumdu. Bütün önemli kişileri, sanatçıların çoğunu şahsen tanıyordu. Ludwig Pietsch yazacağı haberlere malzeme toplamak üzere bir baştan bir başa evi dolaşırdı. Geç vakit dans ve supeye sıra gelirdi. Kafamızda bir sürü izlenimle ancak sabaha karşı eve dönerdik.

Bu arada yorucu kış aylarında Hollanda'ya çok uygun bir konser turnesi imkânı doğdu. Rotterdam Tiyatrosu'nun o tarihlerde çok tanınan bestecisi ve orkestra şefi Gernsheim beni kendi özel korumasına aldı. Onun yanında kalıyor ve Rotterdam'dan Hollanda'nın diğer kentlerine konser gezilerine çıkıyordum. Gittiğim her yerde iyi orkestralar buluyordum, konserlerde Chopin'in (Op. 11, 1 numaralı) Mi minör Piyano Konçertosu'nu, Amsterdam'da Beethoven'ın (Opus 58, 4 numaralı) Sol majör Piyano Konçertosu'nu çaldım. Bu turnede iki rastlantı beni özellikle pek sevindirdi: Rotterdam'da, konserin birinci sopranosu Leontine v. Dötscher benim kuzinimdi, Amsterdam'daki orkestra şefi de, Leipzig Konservatuvarı'ndaki öğrencilik yıllarımdan hocam von Röntgen'in oğluydu. Bu konser gezilerimde eksikliğini en çok hissettiğim şey, gittiğim kentlerde görülecek yerleri etraflıca gezerek, güzelliklerini doya doya içime sindirecek rahat bir zaman bulamamaktı. Bir gün orkestrayla prova, ertesi gün konser derken, kendimi yormamaya da özen göstermek zorundaydım.

Hollanda'ya gitmeden önce, bir dizi Alman şehrini de ziyaret etmiştim, bu yüzden eve oldukça yorgun döndüm. İlkbaharda hem ben hem de kocam artık iyice bitmiş bir hal-

19. yüzyıl sonlarında Rotterdam

deydik. Seyahate çıkmadığım zamanlarda da, mesleğim gereği ihmal edemeyeceğim bir sürü toplumsal sorumluluklarım oluyordu. Kocam *Nord und Süd* gazetesindeki görevinin dışında, *New York Times* ile bir Amerikan ve bir İngiliz gazetesi olmak üzere yabancı üç gazetenin de muhabirliğini yapıyordu. Bunlara ek olarak *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* için de ayrıca tiyatro ve konser eleştirileri yazıyordu.

O ilkbahar kendimize bir başka ev aradık. Bu evimiz daha güzel, daha büyük ve kentin "epeyce dışındaydı", Behrenstrasse'deki evimizden daha havadar ve sevimliydi. Von-der-Heydt Caddesi üzerindeydi, arka pencereleri kanala bakıyordu, geniş balkonundan yemyeşil ağaçlar görünüyordu. Aynı ağaçlar bugün hâlâ yaşlı ve soylu görünümleriyle kanalı çevreliyorlar. Evimizde her şeyi yerli yerine yerleştirdikten, yaşlı hizmetkârımız da nihayet toz olduktan sonra, sonunda hak ettiğimiz tatile çıkabilecektik.

Gottfried Keller'le tanışma

İsteğim üzerine Engadin'e gittik ve kendimize altı haftalık bir zaman ayırdık. O zamanın özel posta arabasıyla Chur'dan Albula üzerinden Pontresina'ya gidiliyordu. Posta arabasının

ağır temposuyla yaptığımız bu yolculuktan, bugün tren ya da arabayla yapılanlardan çok daha fazla keyif aldığımı söyleyebilirim. Orada tam beş hafta geçirdik, sağlığımıza özen göstererek alabildiğine özgür yaşadık. Kocam tatil boyunca tekrar yola çıkacağımız günü heyecanla beklemişti; dönüşümüzde Zürih'te Gottfried Keller'i[21] ziyaret etmeye niyetleniyordu çünkü. Uzun zamandır yazarla mektuplaşıyordu, yapıtlarının da büyük hayranıydı. Keller'in ününün dünyaya duyurulmasında ona epey yardımları olmuştu, şimdi de kendisiyle yüz yüze gelip sohbet etmek istiyordu.

Zürih'e geldiğimizde "Belediye Kâtibi"nin evini aramaya koyuldu. İki berbat basamağı çıkıp kapının tokmağını çaldı. Kapıyı açan somurtkan bir kadın, "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. Kocam kartını uzatarak, "Bay Keller'le görüşmek istiyorum" dedi. Kadın karta bakarak, "Bunu ne yapacağım ki?" diye sorunca, "Kartı Bay Keller'e verip, beni kabul edip etmeyeceğini soracaksınız?" dedi. Kadın hemen "Buna gerek yok" diye itiraz etti. "Sizi kabul edemez, yabancıların ziyaretinden hiç hoşlanmaz."

Kadın bunları söylerken hep İsviçre aksanıyla konuşmuştu, bu yüzden söylediklerini size aynen aktaramıyorum ne yazık ki. Kocam bunun üzerine, Bay Keller'in gerçekten şu anda da böyle düşünüp düşünmediğini sorunca, kadın mağrur bir ifadeyle, kendisinin Keller'in kız kardeşi olduğunu, dolayısıyla ne düşüneceğini çok iyi bildiğini söyleyerek kestirip attı. Kocam durumu artık anlamıştı. Bu defa dostça, şaka ve espriyle karışık, bu yaşlı eksantrik kadının fikrini değiştirmeye uğraştı, lafı evirdi çevirdi, bir aşağı bir yukarı derken sonunda başardı, bir sonraki akşamüstü, saat 9'da X Gasse'deki şarapevine gidecekti, Keller'le orada buluşacaktı. Hakkında bilgi edinmesi için de Grosser'in, üzerine birkaç not yazdığı kartını da kardeşine ileteceğine söz verdi.

21 Gottfried Keller (1819-1890) İsviçreli edebiyatçı. Kısa hikâyeleri ve romanlarıyla ünlüydü. Başta *Köydeki Romeo ve Jülyet* olmak üzere, Türkçeye çevrilmiş eserleri de vardır (e.n.).

19. yüzyıl sonlarında Zürih

Kocam neşeyle ve iyi haberlerle Otel Baur au Lac'a gelerek bana olanları anlattı. Şarapevinde buluşacaklarına çok sevinmiştim, bu vesileyle ben de onunla beraber giderek, anlatım sanatının ustasıyla tanışacaktım. Bu arada zamanımızı göl üzerinde gezintiler yaparak, yöresel yemekler yiyerek ve uyuyarak geçiriyorduk.

Büyük bir merakla kararlaştırılan akşam yola koyulduk. Keller şarapevinde, önünde yarım litrelik şarap kabıyla tek başına oturuyordu. Onu hemen tanıdık. Önce kocamı selamladı, uzun zamandır mektuplaştığı birini şahsen tanımaktan memnun görünüyordu. Kocam, "Karımla birlikte geldik" deyince, Keller'in bana bir bakışı vardı ki görmeliydiniz –küçümseyici, hor gören bir bakış! "İyi hadi oturalım" dedi. Tokalaşmamızın dışında, benimle hiç konuşmadı. Diz kırıp selamlayarak ürkek bir şekilde masaya iliştim, bir anda ikisi de rahatlamıştı, bense bu ufak tefek adamı iyice gözlemleyebilecektim. O büyük yapıtların yazarını kafamda çok başka hayal etmiştim. Kısa bacaklı, gövdesinin üst kısmı tıknaz, küçük bir göbek ve gözlükler, üstelik pek de özenli giyinmemiş-

ti; itiraf edeyim, Stauffer-Bern'in çizdiği gravürün tıpatıp aynısıydı.

Kocam, Keller'in iyi şaraba zaafı olduğunu bildiği için hemen en kalitelisinden bir Burgund sipariş etmişti, Keller'in özellikle bu şarabı sevdiğini biliyordu. Sohbetleri içtikçe daha bir hararetlenmişti. Benim kadehimde ise bir damlacık şarap kalmıştı, çünkü kocam hep Keller'in ve kendisinin kadehini dolduruyordu. Öyle koyu bir sohbete dalmışlardı ki, onlar için yer, zaman ve ben sanki yok olmuştuk. Kadehler birbirini izliyordu, saat gece 11'e doğru korkunç şekilde acıkmıştım. Her zaman o denli dikkatli olan kocam beni görmüyordu bile. Gece yarısından epey sonra ikisinin de bacakları iyice ağırlaşmış vaziyette nihayet yerlerinden kalktılar. Vedalaşırken Keller kocama, "Yarın akşam yine gelin, konuşmamıza o zaman devam edebiliriz" dedi. Kocam nihayet benim de orada olduğumu hatırladı, beni işaret ederek Keller'e, "Karımı da getirebilir miyim?" diye sordu. "Tabii tabii gelebilir, hiç rahatsız etmiyor!" Ağzımı hiç açmadığım için hoşuna gitmiş olmalıydım ki, içtenlikle elimi sıktı.

Zürih'teki ertesi günümüzü de Keller'e feda edecektik. İyi bir şarap keyfinden sonra kocam önce güzel bir uyku çekti. Ertesi akşam yine buluşma yerimiz olan şarapevine yollandık. Midemi garantiye almıştım bu kez, akşam saat 10'a doğru da bir şeyler yemeyi şart koştum. Keller'in bugün de benimle konuşup konuşmayacağını merak ediyordum. Ziyaretimiz ufak bir değişikliğin dışında önceki gibiydi, bu kez beyaz Burgund'dan sonra yola çıkışımızın şerefine kocamın ısmarladığı şampanya içildi. Ben de fosur fosur sigara içerek adeta Keller'le yarıştım, gece boyunca ikimizin de elinden sigara düşmedi. Şampanya en sevdiğim içkiydi, ben de bu fırsatı değerlendirdim. Arada bir Keller bana, "Zürih'i beğendiniz mi?" gibi aptalca sorular soruyordu, sonra ikisi yeniden derin konuşmalarına dalıyorlardı, kulağıma en son çalınan Dante ve Homeros'a benzer isimler oldu. Sonra kafam masanın üzerine düştü, tatlı ve derin bir uykuya daldım.

Vedalaştığımızda saat sabahın üçüydü, dokuzda trenimiz kalkıyordu. Uyuyacak pek az zamanımız vardı, akşamdan kalmış mahmur bir halde gara gittik. Bavyera istasyonlarından birinde uyanıp sosisle bira alınca keyfimiz yerine geldi. O tarihte trenlerde yemekli vagon yoktu.

Pauline Lucca ile turnede

Kış sezonuna, kesin bir kararla girdim; dışarıda çok konser vermeyecektim, daha çok Berlin'deki büyük etkinlikleri sağlama alacaktım. Ama Pauline Lucca ve Mirschwinsky ile İskandinavya'ya altı aylık bir turnemiz vardı, kuzeyi görmek isteyen kocam da bu yolculuğumda bana eşlik etmek istiyordu.

Berlinli ünlü müzik editörü Simrock'la geçen kış kurduğumuz dostluk bu kış daha da ilerlemişti. Evlerinde her zaman müzik tutkunu bir çevreyle bir araya geliyorduk. Ren bölgesinin konuksever insanları bizleri pek seviyordu. Böcklin'den şahane dört tablonun süslediği salonda, Dvorák, Joachim ve hepsi de ressam olan Enke, Becker ve Meyerheim'larla tanıştık. Kışın sonuna doğru; şubat ayında Simrock'lar evlerinde Brahms'ı ağırlayacaklardı, bize yeni bestelerini çalacaktı, hepimiz heyecanla bekliyorduk.

Simrock bana Dvorák'ın birinci piyano konçertosu üzerinde çalışmamı önermişti, Berlin Filarmoni'de büyük bir temsilde ilk kez seslendirilecekti. Teklif bana cazip geldi, tabii çok prova yapmak zorundaydım, bu yüzden de pek az sahne alabildim.

1883 Kasım ve Aralık aylarında Pauline Lucca'yla yolculuğumuz gerçekleşti. Kocam altı ay izin almayı başarmıştı. Kopenhag'da buluşacaktık. Daha istasyona girer girmez, karşımıza üzerlerinde üç sanatçının "portreleri" olan dev afişler çıktı. Her resmin altında bir slogan yazılmıştı. Benimkinde, "Avrupa'nın en ünlü Wagner yorumcusu Anna Grosser" diyordu. Bundan daha güçlü bir reklam duyurusu olabilir miydi? Yolculukta bize eşlik eden emprezaryo, programıma

Liszt'in Wagner transkripsiyonlarını almamı şart koşmuştu, çünkü Wagner İskandinavya'da henüz çok az tanınıyordu, bu konserden çok şey bekliyordu. İki konser kesinleşmişti, ikisi de o dönemde Kopenhag'ın en büyük konser salonu olan Tivoli'de yapılacaktı.

Varışımızdan hemen sonra Barones Wallhofen'e (Pauline'in adı şimdi öyle olmuştu) kendisini ne zaman ziyaret edebileceğimizi sorduk, öğleden sonra çaya davet edildik. Beş dakika geçmemişti ki birbirimizle hemen kaynaştık. Lucca doğal, açık yürekli neşeli bir Viyanalı'ydı. Benim de bir Avusturyalı olduğumu öğrenince pek sevindi.

Lucca'nın, kısaca "Mirsch" diye çağırdığı, Mirschwinsky'yi henüz görmemiştik; ama ertesi gün öğleden önce tam zamanında geldi. Pek az Almanca konuşan, sempatik, güzel bir Polonyalı'ydı. İlk konser iki gün sonraydı, böylece Kopenhag'ı gezmek için biraz zamanımız vardı. Kocam hemen Thorwaldsen Müzesi'ne koştu, havanın güzel ve güneşli olduğu bir gün de kanal boyunca dolaştık. Kentin harika konumuna hayran kalmıştık.

İlk konser akşamı yine sahne öncesi nöbetim tutmuştu, Lucca beni yatıştırıyordu: "Ama Annerl, saçmalığı bırakın, bu kadar korkmayın!" Ve sonrası büyük bir başarıydı. Özellikle Mirsch defalarca sahneye çağrıldı, aryaların son bölümünü birkaç kez tekrarladı. Başka hiçbir yerde rastlamadığım bir dinleyici vardı. Sahneye fırlıyorlar, sanatçılara adeta saldırıyorlardı. Kuzeylilerin bu kadar ateşli olabileceklerini hiç düşünemezdim. Alkışların küçük bir bölümü de banaydı, ama ne kıskanmış ne de hayal kırıklığına uğramıştım, daha fazlasını zaten beklemiyordum. İkinci gün de salon aynı şekilde dolmuştu, emprezaryonun mutluluktan ağzı kulaklarındaydı. Hemen iki konser daha programa eklendi. Konser arası biz de biraz soluk aldık. Son konsere saray erkânı da geldi, başarımızın doruk noktasıydı bu. Her yerden davet alıyorduk, kentin önde gelenleri bize ziyafet verdiler.

Bu konser turnemde nihayet bir şehri rahatça dolaşıp gezebildiğim için mutluydum. Lucca, "Dolaşmaya keyfim yok,

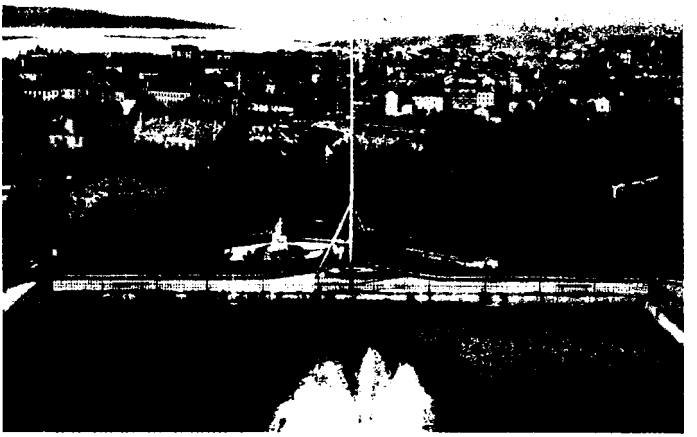
Stockholm'deki Sanat Enstitüsü

burası Viyana kadar güzel değil" diyordu, Mirsch'in de yapacak başka işleri vardı, sadece hayranlarına imza yetiştirmek ona yetiyordu. Böylece çevreyi tek başıma dolaşıyordum.

Turnemiz Stockholm'e devam etti. Kışa karşın harikulade bir yolculuktu, iki gün yoldaydık.

Atmosfer harikaydı, yol boyunca herkes başından geçen eğlenceli ve komik olayları anlatıyordu. Lucca müthiş keyifliydi, Mirsch kendisiyle baş başa kalmıştı, çevresinde çekici kadınlar yoktu. Bu neşeli hava içinde yolculuğumuz su gibi akıp geçti. Garda sanat dünyasının ileri gelenleri ve basın tarafından karşılandık, Kopenhag'daki başarımız duyulmuştu. Yine caddelerdeki tüm köşe başlarını süslemiştik.

Kopenhag güzeldi, ama Stockholm onu fersah fersah geride bırakmıştı. Harikulade konumu olan zengin bir şehirdi. Şatonun karşısında bulunan otelimiz, görkemli ve zarif bir binaydı. İyi bir tiyatrosu vardı, en iyi müzik burada icra ediliyordu. Özel galeriler kendilerini destekleyen hayırseverlerle övünüyordu. Kentin üzerine sis perdesi gibi inen soğuk ve kar, büyüsünü artırıyordu. Yaşam serüvenimde İstanbul dışında, bundan daha güzel bir başka kent daha görmedim.

Anna Grosser'in ziyaret ettiği dönemde Christiania adıyla anılan Norveç'in başkenti Oslo

Konserler eski minvalde gidiyordu. Mirsch ve Lucca iki büyük yıldızdı, dünya sanki bu ikisinin etrafında dönüyordu. Bense çoğunluk *Wotan'ın Vedası* ve *Ateşin Büyüsü* parçalarıyla sadece başarının zevkini çıkarıyordum. *Ateşin Büyüsü*'nün motifini piyanoda çalmak çok etkileyiciydi, ama sanatsal değeri olmayan bu alıştırma, yani konser salonlarında piyanoda Wagner çalmak, artık burama kadar gelmişti. Hep aynı şeyi çalmak da çok can sıkıcıydı, üstelik. Wagner de piyano müziği değildi.

Gothenburg ve İsveç'in bir başka kasaba kentindeki iki konserden sonra, son hedefimiz olan Norveç'in, o tarihlerde Christiania denilen başkentine doğru seyahatimiz devam etti. Güneş pırıl pırıldı, tek üzüntümüz mevsimin kış olmasıydı, ama ormanları, dik kayalıkları ve fiyortlarıyla bu özgün doğanın yaz aylarında daha da güzelleşeceğini tahmin edebiliyorduk.

İlk konserimizin topladığı hayranlık tahminlerimizin üstündeydi. Peş peşe program dışı parçalar çaldık. Ben de bir kez daha piyanomun başına geçerek büyük bir zevkle Cho-

pin'den bir vals seslendirdim. Konserde, Liszt'in piyanoya uyarladığı *Uçan Hollandalı*'nın *Spinnlied*'ini çalmıştım, dinleyiciler da *capo* (tekrar) istemişlerdi, ama ben kendime iltimas geçerek onlara sevdiğim Chopin'i dinlettim. Seyircinin isteğine karşı çıktığım için özellikle pek memnun olan Lucca da beni alkışladı; Chopin'i yorumlama tarzımı beğenmişti.

Mirsch'in, özellikle de kadınlar arasındaki başarısı, Kopenhag ve Stockholm'dekini çoktan geride bırakmıştı. Kadınlar hayranlıktan adeta kendilerinden geçtiler. Longjumeau'nun *Postillion* (posta arabacısı) eserindeki ünlü aryasının sonundaki tiz tonu söylerken piyanist eşlikçisi piyanonun başında hayranlıktan ağzı açık donup kaldı. İnanılmaz komik bir durumdu, hırsından öfkesi kabaran Mirsch tekrar çalmasını isteyince, eşlikçinin büsbütün eli ayağına dolandı, devam edemedi. Anlaşılan marazi bir vecd halindeydi, sonunda kadını sahneden uzaklaştırmak zorunda kaldılar. Ben hemen yerimden fırlayarak piyanoya geçince, Mirsch aryasını tekrarlayabildi.

İkinci konserimiz de aynı derecede başarılıydı. Bu arada ülkeyi ve insanlarını tanımaya pek zaman bulamadık, yaşadığımız yeni şeylerden de biraz yorulmuştuk. Bir an önce eve dönmeye hazırlandık.

Lucca'dan ayrılmak bize zor geldi, çok farklı ve iyi yürekli bir insandı. Beni Viyana'ya evinde kalmaya davet etti. Annerl'e güzel bir konser ayarlamaya da söz verdi.

Dvorák konseri

Tekrar Berlin'de olmaktan memnundum, nihayet sakin bir şekilde Dvorák konserine hazırlanabilecektim. Planlanan filarmoni konserinde şubat ayı başlarında çalacağımı öğrendim, orkestrayı Dvorák'ın kendisi yönetecekti. Önümde tam altı hafta vardı.

Berlin'de beni dinleyecekleri büyük gece nihayet geldi. Dvorák bizim konuğumuz oldu, bu benim için büyük mutluluktu, çünkü bestelerini önceden etüt etme olanağım olacak-

tı, bütün ayrıntıları kendisiyle tartışabilecektim. Benim memleketlimdi, Bohemyalı'ydı, ancak aslen Alman değil Çek'ti, neyse ki bu çelişki aramızda hiçbir zaman belirgin bir şekilde ortaya çıkmadı. Pek bir kazancı yoktu, ama sanatı her yerde büyük saygı görüyordu. O sırada Simrock'ların yanında kalan Brahms'ın konserime gelmesi istemesi de iyi bir rastlantıydı. Kocamın gençlik yıllarından bu eski dostunu şahsen tanıyacaktım.

Dvorák konseri benim için tam bir başarıydı. Yorumumda çok iyiydim, kendimden de emindim. Eleştirilerin hepsi çok olumluydu, Dvorák'ın eserine gelen eleştiriler ise pek o kadar iyi değildi. Nitekim bu eser o günden sonra dünyaya açılamadı, çünkü bir piyano resitaline yeterince uygun değildi. Gerçi orkestrasyon ve çalgıların uyumu çok iyiydi, ama piyanist eserin içinde kayboluyordu. Orkestra, piyanonun çalışını sarmalayacak yerde, konumunu tartışılır duruma sokuyordu. Ama seyirci yine de alkışlarını esirgemedi, Dvorák da elimi tutarak bu coşkuyu benimle paylaştı.

Kocam Simrock'larda geçirdiğimiz bir akşam, galayı bizim evde kutlamayı kararlaştırdı. O gün yine ev kadınlığına soyunmak zorunda kalacağım diye yüreğim hopladı. Ama kocam bana hiçbir sorumluluk yüklemeyeceğine dair söz verdi, her şeyi ona bırakacaktım. Programın ilk yarısında her şey yolunda mı diye görmek üzere olabildiğince çabuk eve koşturdum. Gözlerime inanamadım, müthiş şaşırmıştım, neredeyse evimi tanıyamayacaktım. Bütün odalar derlenip toplanmıştı, yemek odasında büyük bir soğuk büfe hazır bekliyordu, oturma odalarında dört kişilik küçük sofralar kurulmuştu, mutfakta şarap ve bira sıralanmıştı. Memnun olabilirdim, yamak kendini ispatlamıştı.

Kocam konserden sonra Dvorák ve Brahms'ı büyük bir merasimle eve getirdi. Bu arada Begas'la Bayan Grete de gelmişlerdi. Yardımcısı, Grete'yi kollarında yukarı taşıdı, Grete bütün geceyi pek de rahat olmayan bir iskemlenin üzerinde oturarak geçirdi, ama halinden memnundu. Konuklarımın arasında Simrock'ları, Joachim dörtlüsünü, Wildenbruch ve

karısını, elli yıl sonra da hâlâ isimleriyle ün yapan daha pek çoklarını sayabilirim; ama bir de Adolf Menzel'den söz etmek isterim. Onun geleceğini tahmin edememiştik; topluluk içine pek ender çıkardı. Sonuçta evimiz, neşeli insanlarla dolmuştu.

Brahms'lı saatler

Filarmoni konserinden bir hafta önce Simrock'lardan bir davet aldık. Davette yaklaşık olarak şöyle deniliyordu: "Bu akşam evimizde Brahms'ın yeni bir yaylı çalgılar dörtlüsü çalınacak. İcra edenler Joachim ve dörtlüsü. Bu etkinliğe davetlisiniz, Brahms, Grosser'in eşini tanımaktan memnun olacaktır." Böylece en büyük dileklerimden biri gerçekleşmiş oldu. Simrock'larda, sadece Brahms'ın müziğine hayranlık duyan çok samimi küçük bir grup toplanmıştı, başka kimse yoktu. Brahms beni samimi bir şekilde karşıladı. Büyük romantik ustanın yeni yarattığı yapıtını, sessiz bir huşu içinde ilk biz dinledik, olağanüstü güzellikteydi.

Simrock'lar, Brahms'ın havasında olduğunu gördükleri an, bizi hemen müzik akşamlarına çağırıyorlardı. Brahms virtüöz bir piyanist değildi, bunun için yeterince çalışmış değildi, ama havasında olduğu günler –ki bunun için sempatik dinleyicilere gereksinimi vardı– o zaman dinleyenler tekniği unutuyor, üstadın ilahi müziğinin etkisine kendilerini bırakıyorlardı. Dâhi bestecinin de bulunduğu böyle sakin huzurlu bir akşam, Amalie Joachim, üstadın piyanosu eşliğinde bestecinin henüz gün ışığına çıkmamış harika liedlerinden pek çoğunu söyledi.

Sonunda Brahms da piyanoya geçti, odanın loş ışığında hafiften çalmaya başladı, kimse ne olduğunu anlamamıştı. Doğaçlama mıydı yoksa zihninde tasarladıklarının kâğıda dökülmüş notaları mı? Simrock, müziğin etkisiyle sarsılmış, öylece sessiz, duygu dolu otururken, birden yerinden fırlayıp bestecinin üzerine atılarak, "Bu piyano eserleri bitmiş vaziyette mi? Bana verin! Hemen basalım. Hemen yayımlayalım!" dedi.

Brahms, "Sahiden herkesin hoşuna gitti mi?" diye sordu. "Bu notalar alacakaranlıkta yazıldılar, lamba ışığına dayanamazlar" diyerek bana dönüp ekledi: "Bu şeyi asla bir konserde büyük bir seyirci kalabalığının önünde çalmayın, etkili olamazsınız!"

"Sadece müzikten anlayan küçük bir çevrede çalmak isterdim" diye çekinerek cevap vermeye cesaret ettim, Brahms teşekkür ederek bana elini uzattı. Bugün elli yıl sonra üstadın söylediklerinde ne kadar haklı olduğunu görüyorum.

Johannes Brahms'ın Anna Grosser ile tanıştığı yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı

Güzel konuşmalar ve iltifatlarla arası pek iyi olmayan Brahms, "Hadi bakalım artık hayallere paydos! Grosser, bize Strauss'dan bir vals çalın bakalım, puroları ve biraları da getirin" diye homurdanarak bizi daldığımız duygu dünyasından çekip çıkardı, uyandırdı.

Bayan Simrock, Ren bölgesinin neşeli havasıyla, Joachim'i elinden; Bay Simrock da Bayan Amalie'yi belinden kavrayınca dans başladı. Kocamın çaldığı Viyana valsleri her zamanki gibi herkesi coşturmuştu.

Brahms daha sonra, sanat dostu dük çiftinin konuğu olmak üzere Berlin'den Meiningen'e gitti. *Üçüncü Senfoni*'siyle *Akademik Balo Uvertürü*'nün galası yapılacaktı. Bir İngiliz ve bir Amerikan gazetesi kocamı bu olayla ilgili haberleri yazmakla görevlendirmişti. Yine hoşuna gideceği bir görevdi bu, ben de ona refakat ettim. Meiningen'de anılarımda kalan küçük bir öyküyü de bu arada aktarmak isterim. Kocam, gezinti esnasında Bülow'un Meiningen'de ünlü bir tiyatro

oyuncusu olan ikinci karısıyla hararetli bir konuşmaya dalmıştı. Ben, Brahms ve Bülow epeyce uzaktan onların arkasından yürüyorduk. Şakalarını hiçbir zaman kendine saklamayı beceremeyen Bülow birden seslendi: "Grosser, demek dul karımla gezintiye çıktınız!"

İmparatoriçe Augusta'nın yanında

Bu kış bizim için oldukça hareketli geçti. Nisan ayında İmparatoriçe Augusta'dan küçük, samimi bir gruba resital vermek üzere bir davet aldım. İmparatoriçenin sık sık müzikli geceler düzenlediğini duymuştum. Benim dışımda şimdi adını anımsayamadığım bir şarkıcı daha vardı. Kraliçe piyanonun yakınında oturuyordu, derin reveransımı yaptım, samimi bir şekilde başını eğerek, "Chopin çalmanızı rica edebilir miyim?" diye sordu. Belli bir program hazırlanmamıştı.

Ben (Op. 47, 3 numaralı) *Do majör Balad*'la başladım. Bitirdiğim zaman imparatoriçe Chopin'den bir parça daha istedi. Bu kez *Berceuse* ve *Hüzünlü Vals*'i seçtim. Kimse alkışlamadı, uzun boylu, resmi bir bey yanıma yaklaştı, bana kolunu uzatarak kulağıma, Majestelerinin teşekkür ettiğini ve Liszt'den bir parça rica ettiğini söyledi. Bunun üzerine Wagner'in *Nürnbergli Usta Şarkıcılar* operasından piyanoya uyarladığı *Am stillen Herd*'i çaldım.

Bu parçayla gecenin müzikli bölümü sona ermişti. İmparatoriçe yerinden kalktı, torunu Prusya Prensi Wilhelm'in kolunda bana doğru geldi. Hakkımda şaşılacak kadar çok şey biliyordu, bana yönelttiği iltifatlar arasında, Berlin Operası'ndaki kadın erkek bütün şarkıcıların hemen hemen çoğunun Bohemya ve Avusturya kökenli olduklarını, bu yüzden benim de oralı olmama hiç şaşırmadığını söyledi. Kendisi Weimar'lı bir prenses olduğu için Liszt'i de şahsen tanıyordu, bana ondan da sonsuz bir saygıyla söz etti. Bu arada ben de, mermer kadar donuk yüzlü torununu iyice inceleme fırsatını bulmuştum. Kafamdan, "Zavallı çocuk mutlaka feci sıkılıyorsundur!" diye geçirdim.

Kocam evde beni sabırsızlıkla bekliyordu. Daha kapıdan girer girmez bana, "Eee söyle bakalım nasıl geçti?" diye sordu, "Simrock'larda daha güzeldi" diye geceyi kısaca özetledim, bu yanıtta her şey vardı. Gece rüyamda donuk yüzlü Prens Wilhelm'le uğraştım. Sonraki yıllarda onu kayzer olarak birkaç kez daha göreceğim, o gün hiç aklıma gelmezdi.

Birkaç hafta sonra bir konser daveti üzerine Brüksel'e gittim. Bir oda müziği aksamında ve Belçika Kralı ile Kraliçesi'nin huzurunda büyük bir saray konserinde çaldım, resitalimi taltif için bana Belçika saray piyanisti unvanını da verdiler. Ne ki bu unvandan pek yararlandığım söylenemez.

Liszt'i son ziyaretim ve Brahms'la yeniden buluşma

Kocamla 1885 yılında, Bayreuth'ta *Tristan*'ın galasına giderken, o sıralarda, yakınlarda bir yerde kızının yanına yerleşmiş olan Liszt'i de ziyaret ettik. Onun çok hasta olduğuna ve epey değiştiğine dair bir sürü söylenti kulağıma gelmişti. Evi pek rahat değildi, yaşam tarzına da uymuyordu. Yaşlılığı ve hastalığı o yakışıklılığını nasıl da yıpratmıştı, bunu görmek beni üzdü. Ziyaretimize çok sevinmişti, ilgisini ikinci kocamdan da esirgemedi, onu çok sıcak bir samimiyetle karşıladı. Ama bir süre sonra konuşmaların onu yorduğunu fark edince hemen kalktık. Üzgün bir şekilde merdivenlerden inerken, parlayan bir yıldızın sönmekte oluşunun acısı içime çöreklenmişti.

Yaz tatilinde tekrar Pontresina'ya gittik. Simrock'lar aynı otelde kalıyorlardı. Kalışımız Brahms'ı ziyaretle anlam kazandı. Bu kez onu yalnız bulmak hoşumuza gitti. Alpler ona iyi gelmişti, doğa onu rahatlatmıştı. Bol bol sigaralarımızı tüttürdüğümüz keyifli bir akşam sohbetinde, kocamla nasıl karşılaştıklarını anlatmaya başladı. Viyana'da tanışmışlardı. Tuna kıyısındaki kentte henüz yeni tanınmaya başladığı günlerde, *Requiem*'in ilk temsili veriliyordu. Viyanalıların o tarihlerde Brahms'ın müziğinden haberleri yoktu, nitekim o muhteşem *Requiem*'in gösterimi fiyaskoyla sonuçlanmıştı.

Gerçi alkış almıştı, ama daha çok ıslıklanmış ve homurdanmalara maruz kalmıştı, ama o sırada uzun boylu, genç bir adam arka sıralardan iskemlesinin üstüne sıçrayarak koca elleriyle deli gibi alkışlamaya başlamış, "Bravo, *da capo* (tekrar) Brahms, Brahms!" diye bağırmıştı. Bu çıkışıyla salondaki tatsız havayı gerçekten değiştirmeyi başarmıştı. Genç adamın coşkusu salondaki kalabalığı etkilemişti. Brahms onu arka sıralardan fark etmiş ve yakından tanımak istemişti. Böylece Grosser birkaç dostu tarafından sanatçı odasına götürülmüştü. Brahms kadirbilir bir insandı, o günden sonra da kocamın sadık dostu olarak kalmıştı.

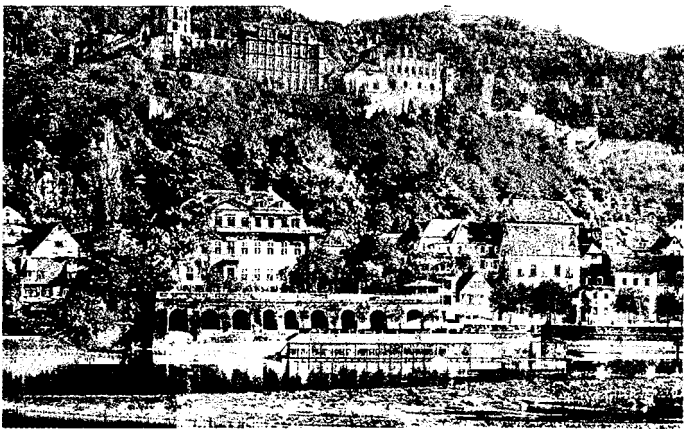
Berlin'de geçirdiğimiz üçüncü kış, mutluluk içinde yaşadığımız bu kentten ayrılışımı kolaylaştırdı. Mesleki birtakım sıkıntılar kocama hayatı zehir etmişti, beni hep yanında istiyordu, hiçbir konser turnesini düşünemiyordum. Hayata bunca bağlı insan, marazi bir haldeydi. En iyi ilacın yer değiştirmek olduğuna inanıyordum. Neresi hoşuna gidiyorsa orada kalıp iyice gevşemek, her şeyi unutmak ona iyi gelecek, kendini bulacak, eski dengesine kavuşacaktı. Önüne birçok seyahat planı koyuyordum; kafamda ve yüreğimdeki tek yer Roma'ydı. Sadece iki yabancı gazetenin muhabirliğini üstlenip diğer işlerini bırakmaya sonunda onu ikna edebildim. Ev kiraya verildi, bavullar toplandı, yolculuğa çıktık.

Tekrar ne zaman, nerede yerleşecektik, henüz bilmiyorduk.

Heidelberg'de mola

Frankfurt üzerinden yeni açmış çiçeklerle donanmış dağ yolu boyunca ilk durağımız olan Heidelberg'e gidiliyordu. Burnumuza güneyin kokusu geliyordu, güneş sıcacık parlıyordu, gözlerimi kapadım, az sonra göreceğim İtalya'nın masmavi gökyüzünü hayal etmeye koyuldum.

Hayatımın bu yeni bölümünde de, her zamanki gibi yine beklenmedik olaylarla karşılaşacağımı hissediyordum. Bana öyle geliyordu ki, hayatım yine planladığımdan çok başka

Anna Grosser'in ziyaret ettiği yıllarda Heidelberg

mecralarda seyredecekti. Heidelberg –senin onurlu kent surlarında ve ormanlık tepelerinde, çılgın akan nehrinde geçirdiğimiz günlerde, senin doğa güzelliklerindeki uysallık ve sevimliliği, içtenlik ve neşeyi buldum.

Kentin romantik havası bizi çabucak esir aldı. Kocam tanınmayacak şekilde değişmişti, bütün sıkıntılarıyla Berlin tamamen unutulmuştu. Tatile çıkmış öğrenciler gibi etrafı dolaşıyor, her adımda yeni bir güzelliği keşfediyorduk. Hemen yakındaki Baden Baden'de Brahms'ı görmeyi umut ediyorduk, birkaç haftalığına orada olacaktı.

Grosser profesörlerin grubunda yabancılık hissetmedi, kendi evindeymiş gibi rahattı, müziğimi de beğenmişlerdi. Kısacası yine sosyal bir yaşamın içine girmiştik, ama burası Berlin'den çok farklıydı. Heidelberg Üniversitesi'nin 500'üncü kuruluş yılı kutlanacaktı. Bu, bütün dünya için büyük bir şölen olacaktı. *Breslau* gazetesi kutlamayla ilgili haberleri yazmakla kocamı görevlendirdi. Törene bütün dünyadan ünlü kişiler davet edilmişti, onları ağırlayabilmek amacıyla biz de burada kendimize acele bir ev düzeni kurmaya karar verdik. Hemen Bismarck Meydanı'nda güzel bir daire kiraladık ve döşedik.

İlk konuğumuz, o sıralar yaşı altmışlarda, ününün zirvesinde olan filozof Kuno Fischer'di. Yine Roma'daki gibi, anlayışlı bir doktor buldum, kısa zamanda en yakın dostumuz ve aile doktorumuz oldu, bu gelenek ne yazık ki artık pek yok. Profesör O., önerileri ve yardımlarıyla vazgeçemeyeceğimiz biriydi, karısıyla da çok iyi anlaştık. Ama daha çok benim yaşlarımdaki kızıyla anlaştım. İnanılmaz zekiydi ve az bulunur iyilikte biriydi, kısa zamanda dost olduk. Yaşam serüvenimin sonuna yaklaştığım şu günlerde, hâlâ hayatta kalan yakınlarım arasında en sadık, en yakın dostum odur.

Pauline Lucca'yı ziyaret

Büyük kutlama töreninden önce, bana bir konser ayarlamayı vaat eden Pauline Lucca'yı ziyaret etmek üzere Viyana'ya gittim. Ayrıca Helmsberg Oda Müziği Dörtlüsü, Viyana'da Brahms Yaylı Çalgılar Beşlisi'yle çalmamı rica etmişti. Tabii bu vesileyle Brahms'ı da ziyaret edecektim. Viyana'da Pauline Lucca'nın, bir zamanlar Prens Rasumowskij diye birine ait olan muhteşem sarayında kalacaktım. Beni samimiyetle karşıladı. Kocası Baron Wallhofen sempatik, ama biraz donuk ve soğuk bir Kuzey Almanyalı'ydı; ailenin tek kızı, evin ayrı bir katında bir bakıcı kadınla oturuyordu, onu bir kez bile göremedim. Kızı tam gelişememişti, sanıyorum onun bu kötü yazgısı Lucca'ya büyük acı veriyordu; kızın sağır ve dilsiz olduğu söyleniyordu. Kişiliği, müthiş güzelliği ve harika sesiyle bütün insanları büyüleyen bu kadın böyle bir kaderi bütün ağırlığıyla omuzlarında taşımak zorundaydı.

Viyana sosyetesini öğleden sonraları çevresine nasıl topladığını bir görmeliydiniz! Genelde son derece mesafeli olan Avusturya aristokrasisi Pauline Lucca'ya çaya geliyordu. Ondan daha sempatik bir ev sahibesi olamazdı, rahat ve kendinden emin bir şekilde, zengin donanımlı salonlarda rahat ve kendinden emin prenslerin, baronların arasında dolanıp duruyordu. Bir keresinde beni pencerenin yanına götürerek, çok önceleri Rasumowskij'nin sarayına ait olan, şimdiyse çoktan

şehir parkına dönüşen yeşilliğe bakıp, "Bakın Annerl," demişti, "orada gördüğünüz parktaki bir bankın üzerinde sık sık oturur, açlıktan karnım guruldamasın diye, bluzumun kemerini iyice sıkardım. O zamanlar bu sarayın sahibesi olarak burada yaşayacağımı hayal bile edemezdim. Sevgili Tanrım beni gırtlağıma kadar parayla boğdu, ama gerçek şu ki, beni üne kavuşturan Berlin oldu."

Mirschwinsky'den hiç söz açılmadı. Sadece bir kez, "Çok budala bir adamdı, kadınlar onu mahvetti" dedi.

Bir gün beni sahne provalarından birine götürdü. Lüks atlı arabasıyla, Kraliyet Operası'na gittik, gösteriş ve şatafat onun için önemliydi, bunu herkesten iyi bilirdi. Ama işin ilginç ve eğlenceli yanı, bu görkemi sadece kendi otlağında pazarlamasıydı. Operanın kapıcısı arabanın avluya girmesine izin verdiği andan itibaren, artık Barones Wallhofen değil, sadece sanatçı Pauline Lucca oluyordu. Tiyatronun havası onu gerçek kişiliğine döndürüyordu. Wallhofen Baronesi, canlandırdığı bir "rol"den ibaretti. Kulis elemanlarından, oyun yönetmenine kadar oradaki bütün insanlara hep "Sen, sen" diye hitap ediyor; büyük küçük, erkek kadın herkesi inanılmaz bir enerjiyle idare ediyordu. Herkes tarafından seviliyordu, çevresindekilerin mutlu yüz ifadelerinden bunu görmek mümkündü. Ricacılar peşini bırakmıyorlardı, elinden geldiği kadar onlara yardım ediyor, istediklerini veriyordu. Sahnede ise artık kendi evinde, kendi gerçek kimliğindeydi. Müzikal ve dramatik bütün yeteneklerini orada ortaya seriyordu. En unutamadığım temsili ise Götz'ün besteleyip sahneye koyduğu Shakespeare'in *Hırçın Kız* oyunundaki performansıdır.

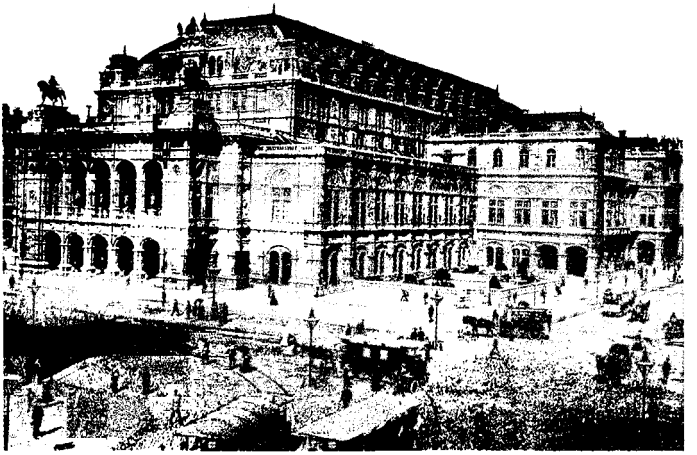
Helmesberger Dörtlüsü'nün sahne aldığı akşam bana göre çok iyiydi, memnun kalan Brahms temsilden sonra sanatçı odasına gelerek, çalışımı övdü; ama dörtlüyle daha fazla prova yapabilmiş olsaydım, çok daha iyi çalacağıma inanıyordum. Onlarla sadece bir kez prova yapabilmiştik. Brahms kocamın gelmemesine biraz homurdandı. Sonra da onu bir daha göremeden salondan ayrıldı. Pauline Lucca'nın temsiline ise bir kez bile gelmedi, Lucca buna biraz öfkelendi, bana

bir keresinde, "Brahms'ın neden gelmediğini biliyorum. Liedlerini söylemediğim için bana kırgın, ama neden söylemediğimi çok iyi biliyorum, bana göre çok ağır ve şarkıya uygun değiller" demişti. Dramatik parçalar Lucca'ya daha uygundu, lirik besteler başka tonları gerektiriyordu. Böylece Brahms'ı Viyana'da umduğumdan çok daha az görebildim.

Lucca'nın himayesindeki konserler, sanatımda bana müthiş bir başarı sağladı, ama maddi bakımdan hiçbir kazancım olmadı. Destekçimin bütün çevresi elbette konsere gelmişti, ama Viyana'da henüz çok az tanınıyordum, bu yüzden ilgi o denli büyük olmadı. Bu konserlerin gelecek kış sezonuna hazırlık olacağını düşünüyorduk. İleriki günlerde her şeyin çok daha farklı seyredeceği ise o günlerde aklıma gelmiyordu. Bilseydim, Viyana'nın müzik çevreleriyle bağlantı kurmak için bunca çaba harcamazdım. Viyana'da kaldığım on gün boyunca oradan oraya koşturup durdum, benim için tek umut ışığı bir tek Rasumowskij Sarayı kalmıştı.

Bu arada Heidelberg Şenlik günleri yaklaşmıştı. Karlsruhe'li Profesör Hoff'un düzenlediği tarihi şenlik geçit resmi ve üniversite ile kilisedeki resmi törenlerin bütün hazırlıkları tamamlanmıştı. Güneşin ışıl ışıl parlattığı kent, şölensel süslerle donanmıştı. Veliaht Prens Friedrich ile Baden Grandükü şölene geleceklerini bildirmişlerdi. Bütün evler damlarına varıncaya kadar kente gelen yabancılarla tıklım tıklım dolmuştu. Profesörler daha aylar ve haftalar öncesinden meslektaşlarını Heidelberg'deki şenliğe davet etmişlerdi, her biri kendi konuğunu ağırlamakta yarış ediyordu. Dünyanın her yerinden çağrılı bilimadamları vardı. Hepsi, unutulmayacak ölümsüz isimlerdi, 1870-71 zaferinde, vatanlarına çok hizmetlerde bulunan Almanlardı. Heidelberg, dünyanın dört bir yanından akın eden yabancı bilimadamlarını ağırlamaktan gurur duyuyordu.

Evimizin balkonundan tribünlerde oturmuş kadar rahatça geçit resmini seyredebiliyorduk. Tabii birçok konuk davet etmiştik. Rudolf v. Ihering, göğsü nişanlar, yıldızlar ve kurdelelerle donanmış frakıyla daha sabahın sekiz buçuğunda ka-

Viyana Operası

pıda görünmüştü. Aslında o gün frak zorunluluğu yoktu, ama Ihering, sırtında frak olmasaydı, köylülerin ona yol vermeyeceklerini iddia etti, "Bir duvar gibi önümde set kurdular" dedi, sonra da madalyaları göğsünden söküp cebine koydu, frakı çıkartarak ev sahibinden aldığı bir ceketi sırtına geçirdi. Bir de Profesör James Bryce'yi anımsıyorum, bizde yemek yemiş olan bir hukukçu ve Oxford Üniversitesi'nin temsilcisiydi, Almanca'yı anadiliymiş gibi iyi konuşuyordu. Daha sonra ünlü Fransız matematikçisi Charles Hermite'i de hatırladım; yüzündeki sahte ifadesi ve koca kafasıyla aslında pek Fransız'a benzemiyordu.

Geçit resminin genel tablosu, değerli ve pahalı kostümlerin ihtişamına rağmen donuk görünümüyle özel bir izlenim bırakmadı. Buna karşılık akşam şatoda yapılan kutlama havaya uygundu. Eski şatonun avlusunda neşe, hareket, ihtişam ve rengârenk bir dünya vardı, bundan daha güzel bir düzenleme düşünülemezdi.

Şenlik karmaşasının sarhoşluğu geçince Profesör v. Ihering bizi Göttingen'e davet etti. Kendisinden, bir üniversite konserinde Schumann'ın piyano konçertosunu çalmam için

aracı olmasını istemişler. Evinde konuk olduk, dünyaca ünlü yaşlı bilimadamı harikulade bir ev sahibiydi. İnsanı büyüleyen bir anlatım yeteneği vardı: Sohbetimiz en ufak bir şekilde bayağılığa kaymadan, son derece ölçülüydü. Ihering nadir yiyeceklerden oluşan sofraya da düşkündü. Kelimenin tam anlamıyla o güne kadar rastladığım en büyük gurmeydi. Dört gün boyunca sofrada geçirdiğimiz zevkli saatler unutamadığım anılar olarak belleğimde yer ettiler. Gece yarılarına kadar süren akşam ziyafetlerinde sekiz kişiden fazla olmuyorduk. Sofrada kadın olarak ben ve Bayan Ihering vardık, sadece erkeklerin zeki ve esprili konuşmalarını dinlemekle yetiniyorduk, o kadar. Dinlemenin de öğrenilmesi gereken bir sanat olduğunu özellikle o günlerde kendi kendime çok telkin ettim, ilerde bunun yararını da gördüm. İnsanların birbirlerini ne kadar zor anladıkları her zaman dikkatimi çekmiştir.

Yeni bir gelecek

Bu ziyaretimden hemen sonra İskandinavya'ya ikinci bir konser gezisi yaptım, ama bu kez yalnızdım ve Wagner çalmayacaktım. Planlanan bir Berlin konserini iptal ettim, çünkü artık daha fazla seyahat ve stresi kaldıracak durumda değildim. Özlemle beklediğimiz şey nihayet gerçekleşmek üzereydi. Kocam baba olacağı fikriyle sevinçten deliye dönmüş, bense yaşı biraz geçkin her anne gibi epey sarsılmıştım, biraz da korkuyordum. 1887 Ağustos'unda Profesör O.'nun yardımıyla bir oğlan çocuğunu dünyaya getirdim.

Anne olmanın mutluluğuna bürünmüştüm. Mutluluğun burada, dünyanın en güzel köşesinde beni bulması büyük bir şanstı, çünkü orman ve dağ havasında çocuğum bir büyük kentte olduğundan daha çabuk serpilip büyüyecekti. Annemin bir an önce yanıma gelerek anneanne olma sevincini yaşamasını planlıyordum. Annem aklıma gelince, evet anne sevgisinin ne demek olduğunu ancak şimdi daha iyi anlıyordum.

İlk haftalarda düşüncelerim hep bu minvalde gidip geliyordu. Sadece içinde bulunduğum güzel anı yaşıyordum, ta

ki kocam bir gün, yüzünde ciddi bir ifadeyle odaya gelene kadar, bana *Köln Gazetesi*'nden bir teklif aldığını söyledi, İstanbul'a devamlı muhabir olarak gidecekti, koşullar son derece uygundu.

Kafama tokmak yemiş gibi oldum. Haber, hâlâ zayıf olan bünyemi büsbütün sarsmıştı. Kocam beni hiç böyle bir halde görmemişti, küçük Günther'ciğimi kollarıma aldığım gibi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Sonra kocamdan beni yalnız bırakmasını rica ettim. Bu yeni duruma önce iyice alışmalı, üzerinde düşünmeliydim. Bir anda bütün hayallerim gitmişti. Kafama yığınla düşünce üşüşüyordu. Serüven dolu, bana yabancı uzak bir ülkede bir çocuk nasıl büyütülebilirdi? Bırakın konuştukları dili duymayı, hayatımda o güne kadar bir tek Türk bile görmemiştim. Ah, ya sanatım, geleceğim de yok olmuştu, dünyanın bir ucundan konser turnelerine çıkmak mümkün değildi –hoşça kal Bayan Müzik! Ya annem ne olacaktı? Onu bir daha görebilecek miydim?

Kocama engel olmamalıydım, yeni yaşamında bütün sadakatimle hep yanında durmalıydım, bu benim görevimdi, uzun mülahazalardan sonra bu düşünceyi kabullenmem epey zaman aldı. Politikayla uğraşmak kocamın çoktandır arzu ettiği bir şeydi, bunu biliyordum. O zamanlar da tam da Balkan sorununun gündemde olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük devletlerin diplomatik oyunlarını kararlı biçimde etkilemeye başladığı bir dönemdi. Ayrıca kocamın, becerilerini orada en iyi şekilde değerlendirebileceğini tahmin ediyordum. 1 Ocak 1888'de İstanbul'da bulunmak zorunda olduğu için acele karar vermek zorundaydık.

Anlaşma *Köln Gazetesi*'yle yapıldı. Hazırlanmamız için önümüzde üç ayımız vardı. Kocam önce birkaç aylığına tek başına Osmanlı ülkesinde kalmaya karar verdi. Ayrılık zor gelecekti, ama doktor çocuğumuz için bu uzun yolculuğu biraz ertelemenin doğru olacağını söyleyerek görüşümüzü destekleyerek bizi yüreklendirdi. Sevgili Heidelberg'den ayrılacağımız düşüncesi canımı sıkıyordu. Ama kocamın yokluğu sırasında annemin yanımda daha uzun süre kalacağını düşüne-

rek teselli buldum. Bu geçici dönemi Leipzig'de onun yanında geçirecektim. Bu da evimizi yeniden boşaltacağız demekti. Eşyayla birlikte dairemizi bir başkasına devretmek için iyi bir fırsat çıktı. Aralık ayı ortalarında çocuğumla trendeydik. Yine bizim iyi, yaşlı profesörün tavsiye ettiği Heidelberg'li harika bir çocuk bakıcısı bizimle geliyordu.

Annemin, torununu kollarında tuttuğu andaki sevinci görülmeye değerdi. Birden hareketlenmiş, gençleşmişti. Evi çok küçük olduğu için orada kalmadık. Bizi iyi bir pansiyona yerleştirdi, oturma odasında beni bir sürpriz bekliyordu, yine benim kadim dostum ve destekçim Blüthner buraya harika bir piyano koymuştu. Tanrı vergisi mizacımla, hayatı olduğu gibi kabullenmiş, yeniden kendimi bulmuştum. Birlikte muhteşem bir Noel akşamı geçirdik, çocuğum ağacın süslü ışıklarına bakıyor, annem şükrederek ellerini açıyordu, sevgili babamız da henüz üç aylık olan bebek için resimli kitaplarla oyuncaklar yığmıştı. Tatil günleri biter bitmez kocam hemen binbir gece masallarının ülkesine gitmek üzere yola çıktı! Trenin penceresinden bana, "Gelecek Noel İstanbul'dayız!" diye seslendi. Ben de, "Orada çam ağacı var mı?" diye yanıt verdim. Hareket eden trenden bana seslendiğinde, ne söylediğini duyamadım.

Leipzig'de yeniden hayatın içindeydim, adım başı gençlik günlerimin anılarıyla karşılaşıyordum. Gerçi sevgili dostlarım Montbe'ler artık burada değillerdi, ama Fiedler'in evinde yine en sevilen konuk bendim. Yaz ayında şehir çocuk için oldukça sıcak ve tozluydu, bu yüzden Leipzig'e yakın bir yerde Grostewitz'de, Fiedler ailesinin çiftlikevinin hemen yakınında küçük bir ev kiraladım. Evde pek az eşya vardı: Leipzig havasının iyi geldiği sevgili küçüğümü, annemi, yaşlı çocuk bakıcısı ve çocuk arabasıyla, Blüthner'in verdiği piyanoyu da alarak yazlık evimize yerleştik. Komşularımız Fiedler'lerin bize epey yardımları oldu, özellikle de çoluk çocuk evlerinin bahçesinde dolaşmamıza izin vererek.

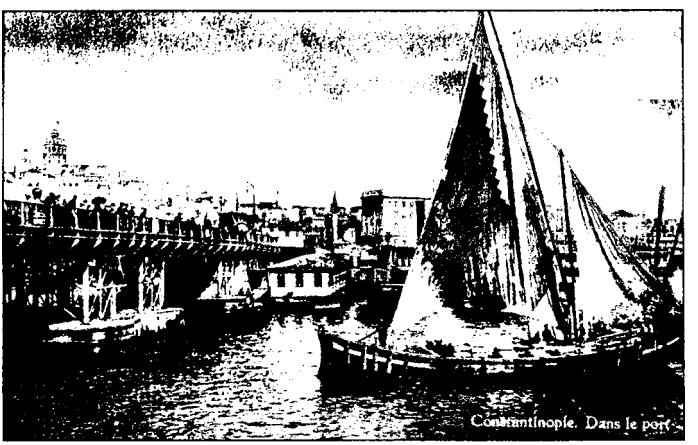
Yaz ayları öylece geçti. Oğlumun birinci yaş gününü kocam olmadan geçirmek üzücüydü. Ama artık Osmanlı ülke-

sine büyük yolculuğumuz kararlaştırılmıştı: 1888 Ekim ayı sonunda yola çıkacaktık. Kocam bizi Viyana'da karşılayacaktı. İçimde seyahat tutkusu yine kıpır kıpırdı. Grosser, İstanbul'daki yaşamı bana öyle renkli anlatıyordu ki, özellikle de Boğaziçi'nin ne muhteşem olduğunu betimleyecek söz bulamıyordu.

Nihayet Almanya'dan ayrılacağım gün geldi, Osmanlı ülkesinin ikinci vatanım olacağını henüz bilmiyordum. Bu dünyada her şey önceden tayin edilmişti, Türkler buna *"kısmet"* diyorlardı, beni yaratana ne kadar şükretsem azdır; sağlıklı bir iyimserlik ve yazgımın üstesinden gelecek güce olan inancı bana verdiği için... Yolculuklar dönemi artık bitiyordu, şark beni otuz yıl alıkoyacaktı. Çekingen, hafif tertip ürkek, yaşı 35'e gelmiş bir kadın olarak yabancı bir ülkeye ayak basmaya hazırlanıyordum; saçları ağarmış bir ihtiyarken de orayı terk edecektim. Kendi isteğimle değil, binlerce memleketlim gibi bir sığınmacı olarak İstanbul'dan ayrılacaktım. Acı ve üzüntülerimin eksik olmadığı 30 güzel ve zorlu yıl; ama sevdiğim, değer verdiğim her şey ve kendimi kanıtlamak adına savaş verdiğim o yıllarda geliştim, kendi benliğimi buldum, olgunlaştım.

O günlere dönüp baktığım zaman, başkasına değil de bana böyle bir yaşantıyı verdiği için yazgıma şükrediyorum.

İstanbul:
Başka Bir Âlem

Anna Grosser Rilke'nin çok sevdiği Yeni Köprü

İstanbul'da Evvel Zaman İçinde

Türklerin ülkesine yolculuk

Güzel bir sonbahar günü, yanımda küçüğüm ve çocuk bakıcısı kadınım Kaethe'yle birlikte Bodenbach ve Prag üzerinden Viyana'ya gitmek üzere yola çıktım. Her yerde geçmişin anıları kafama üşüşüyordu. Herrnskretschen'de minicik bir çocukken annemin elinde, yüzmek için Elbe nehrine atlıyorum. Uzun boylu müzisyen amcam kuartetiyle karşıma çıkıyor, çaldıkları müziği duyar gibi oluyorum. Prag garında gözlerim boş yere sevgili kuzenim Jaroslaw von Rilke'yi arıyor –ama hepsi çoktan başka güzel dünyaya göçmüşler. Jaroslaw hayatta olsaydı acaba benim bu serüvenime ne derdi? Büyük bir olasılıkla her zaman yaptığı gibi hoşnutsuz bir şekilde başını sallayacak, ama dargınlığı uzun sürmeyecekti. Şu anda yanımda mışıl mışıl uyuyan oğlumu görseydi kimbilir nasıl sevinirdi. Onu terk etmemeye kararlı olan yaşlı Kaethe'si de şu anda yanımda uyuyor, bense bilmediğim bir geleceğe uzanan yolculuğumda bir sürü düşünceler ve endişelerle boğuşuyordum. Bundan böyle memleketim olacak bu yeni yabancı dünyayla ilgili kendime bir yığın sorular soruyordum. Birden trenden ta uzaklarda ovalık arazide, Melnik'i ve küçük kentin ortasında, annemle babamın evlendikleri küçük kiliseyi gördüm. Annem o günü bana öyle güzel ve canlı tasvir etmişti ki, düğün töreni adeta gözlerimin önünde canlanmıştı.

Birden derin bir yeisle gözlerimden yaşlar boşandı, kendimi tutamıyordum. Aniden başucumda beliren yaşlı Kaethe de

benim gibi hüngür hüngür ağlamaya başlamaz mı, bana, Türklerden müthiş korktuğunu söyleyerek, en iyisi tekrar eve dönelim dedi. Zavallıcık o güne kadar Heidelberg'den dışarı adımını atmamıştı, en fazla Mannheim'e kadar gitmişti. Onun sızlanmasıyla kendimi toparladım, utanmıştım. Birkaç gün Viyana'da kalabileceğimizi, kötü Türklerin yanına gidip gitmemeye sakin kafayla orada karar verebileceğini söyledim. İstemiyorsa oradan tekrar Heidelberg'e dönebilirdi. Ağlaması durmuştu, o ana kadar ikimizin ağlama konserine bir üçüncü kişi olarak viyaklamasıyla katılan küçük Günther'i gülerek kollarına aldı.

Kocamla Viyana'da buluşmamız çok duyguluydu. Gerçi biraz kıskanmadım diyemem, çünkü artık oğlumun birinci plana geçtiğini fark etmiştim. Yuvadan ayrılalı beri daha da serpilen oğlunu büyük bir gururla kollarına alarak faytona taşıdı. Yanına yaklaşıp, yaşlı Kaethe'nin küçüğe çok iyi baktığını kulağına fısıldayınca, hararetle bakıcının elini sıktı, avcuna sıkıştırdığı bir Türk altınıyla karşılama daha bir anlam kazanmış oldu.

Viyana'da beş gün kalacaktık, bu günleri de çoğunluk Brahms'la geçirdik. Üstat elli beş yaşıyla yaratıcılığının zirvesindeydi. Durumu, Viyana'da kendisinden önce yaşamış bestecilerden çok daha iyiydi; eserleri hayatta iken seviliyor, beğeniliyor, ona maddi kazanç ve refah da sağlıyordu. Alışkanlıklarında yine eskisi gibi alçakgönüllüydü. İki büyük odası olan bir evde oturuyordu; oturma ve çalışma odalarına yatak odasından geçiliyordu, her şey yerli yerinde ve düzenliydi, yaşlı bir hizmetkâr onu iyi evirip çeviriyordu. Ferah görünümlü oturma odasında tek lüks eşya, yıllardır eski ustalardan topladığı harika elyazmalarından bir koleksiyonun muhafaza edildiği güzel bir dolaptı. Koleksiyoner heyecanıyla dolaptakileri bize gösterdi: İlk olarak kocamın yıllar önce kendisine hediye ettiği Beethoven'ın *Missa Solemnis* notalarını uzattı. Büyük bir piyanonun üzerinde, tek resim olarak, Bayan Herzogenberg'in gümüş çerçeveli bir portresi duruyordu. Gözlerim boşuna Clara Schumann'ın bir resmini aradı;

Viyana'da bir meydanda kurulu pazar

onun anıları, kuşkusuz yabancı bakışların giremeyeceği yüreğinin derinliklerine gömülüydü. O gün ondan ayrılırken, bize anı olarak Parzenlied'in elyazması notalarını verdi.

Viyana'da kaldığımız sürece, Brahms'la Roter Igel'de her gün buluşmak üzere sözleştik. Roter Igel o zamanlar faytoncuların gittikleri bir meyhaneydi. Brahms'la birlikte ne güzel saatler geçirdik! Ama bizim nasıl olup da böyle kültürsüz bir ülkede, kendi deyimiyle, ilkel bir halkın arasında evimizi kurmaya karar verdiğimizi bir türlü anlayamıyordu. Onu her yoldan ikna etmeye çalıştık, bizi ziyaret edebileceğini söyledik, kocam coşkulu sözcüklerle şarkın güzelliklerini anlatmaya koyuldu; fakat Brahms dediğinden şaşmıyordu, asla "yabanilere" gitmem diyordu. Yine de kocamı ilgiyle dinledi, kimi çarpıcı tasvirleri aktarırken de kendini tutamayıp güldü. Yemekten sonra onu müdavimi olduğu kahveye kadar götürdük, saat dörtte de çalışmak üzere evine döndü.

Akşamları çoğunluk Lucca'ya gidiyorduk, yola çıkmadan bir gün önce de *Hırçın Kız* oyununda onu bir kez daha seyretme mutluluğuna eriştim. Ertesi gün artık Avrupa'ya kesin bir elveda diyecektik. Viyana'da kaldığımız sürece harika bir

hava vardı. Kaethe sırtında pamuklu elbisesiyle, bulvarın güneşe bakan tarafında bütün gün çocuk arabasını dolaştırıyordu. Daha korunaklı sıcak şeyler giymemekte inat ediyor, bunları yolculukta yanına da almak istemiyordu. "Nasılsa sıcak bir ülkeye gidiyoruz" diyordu.

Bizim de üzerimizde sonbaharlık giysiler vardı, ama iyi ki son anda, içi kürklü bir kışlık paltoyu bavuldan çıkarıp rulo halinde paketleyerek yanıma almıştım. İçinde çocuk eşyası olan koca bir sepeti kompartımanımıza aldık, daha sonra yolda geçireceğimiz üç gün için kaynatılmış üç şişe süt, bizim için de bir yiyecek sepetini ekledim. Bunları anlatıyorum, çünkü okurlarım o günün koşullarında yapılan yolculukların nasıl olduğunu bilmezler. Elli yıl önce ne Şark Ekspresi, ne de yataklı vagonlar vardı, tabii yemekli vagon da yoktu. Bir aksilik olmazsa dört günde varacağımızı tahmin ediyorduk. Tren Budapeşte-Belgrad üzerinden Bulgaristan'a ve Sofya'dan da sultanların eski kenti Edirne'den İstanbul'a gidiyordu.

Budapeşte'de hava hâlâ güzeldi, ama çocuğumuz huzursuzlanmaya başladı, mızmızlanıyor ve ağlıyordu, aklıma kötü şeyler geliyordu! Budapeşte'den sonra şarkın kokusunu duymaya başladık, İstanbul'a kadar bizi götürecek olan birinci sınıf dedikleri kompartıman tahtakurusu ve akla gelen her türlü haşaratla kaynıyordu. Kocam ihtiyaten yanına böcek ilacı almıştı, önceden güzergâhı çok iyi biliyordu, nerede bir yarık, bir çatlak varsa hepsine ve minderlerin üzerine ilacı sıktık. Tabii sonuç feciydi, gözlerimiz ilacın etkisiyle yaşarmıştı, zavallı yavrucak da neredeyse soluk alamaz hale gelmişti. Bir sonraki istasyonda Kaethe'yle çocuk bir başka kompartımana geçtiler. Bu yetmezmiş gibi çocukta bir de kusmayla ishal başladı.

Hava aniden soğumuştu, çünkü dağlara gelmiştik. Gözümüzü çocuktan ayıramıyorduk, her saat biraz daha artan korkum beni dehşete düşürüyordu. Sonunda süt de dondu, termometrede sıcaklık düştü, henüz trenlerde ısıtma da yoktu; en azından bu güzergâhtaki sefil vagonda. Daha sonra her türlü konforla donanımlı Şark Ekspresi'yle Almanya'ya

seyahat ettiğim günlerde, Balkanlar'a bu ilk yolculuğumu sık sık anımsamıştım. Ama o gün çocuğumu sarıp sarmaladığım kürk paltomu yanıma aldığıma şükrediyordum. Tren durunca, çocuğu ısıtmak için lokomotiften sıcak su getirttik. Biz de konyak ve şarapla ısınıyorduk. Soğuk giderek artıyordu, tren de kaplumbağa hızında gidiyordu. Sofya'ya bir saat kala gücümün sonuna geldiği bir an dayanamadım: "Çocuğum ölecek" diye ağlayarak bağırınca, kocam, "Cesaretini kaybetme, az sonra Sofya'ya varacağız, meslektaşlarımdan birine, en iyi otellerden birinde sıcak bir oda tutması ve çocuğumuza bir doktor bulması için acele tel çektim, oğlumuz iyileşene kadar orada kalacağız" dedi.

Meslektaşı tam zamanında Sofya tren istasyonunda bizi karşıladı. Buz gibi havada, açık bir faytonla –bir başkasını bulamamıştık– Bulgar prensinin rezidansına gitmek üzere yola çıktık. Yine umutlanmıştım, rahatlayıp biraz çevreye bakınca, köy yolunun perişan halini bile görebildim. Yolun iki yanında sıra sıra tenekeden kulübeler göze çarpıyordu, aralarından otelin taş duvarları yükseliyordu. Tanrıya şükür, odalar sıcaktı, yataklar temizdi, içlerine sıcak sulu büyotlar konmuştu, sıcak çaylı semaver masanın üzerindeydi ve bir Alman doktor bizi bekliyordu. İyice rahatlamıştım, artık her şey yolunda gidecekti. Sıcak bir banyo, açık bir çay, temiz sıcak yatak çocuğa iyi gelmiş, sakinleşmişti. Yavaş yavaş biz de kendimize geliyorduk, çocuğun yatağını hemen yanıma çektim, ama Sofya'daki bu ilk gece gözüme uyku girmedi.

Alman mantalitesine göre son derece ilkel olan otelde beş gün kaldık, kapı dışına çıkmadım, ama pencereden kentin ne denli yoksul ve pis, halkın nasıl pejmürde ve perişan olduğunu görebiliyordum. Burası, bir Alman prensinin yaşadığı Bulgaristan başkenti miydi, akıl alır gibi değil. Tek tesellimiz, kendisine çok şey borçlu olduğum Alman doktordu, çünkü çocuğumuz görülür şekilde iyileşmişti, neşeyle oyuncaklarıyla oynuyordu, artık yolumuza devam etmeyi düşünebilirdik.

Son durağa kadar bir gün ve bir gecemiz daha vardı. Edirne'de Türk topraklarına girmiştik. Çocuğun durumu iyi

Anna Grosser'in İstanbul'a yaklaşırken gördüğü Yedikule surları

olduğu için, yine pencereden dışarısını seyredebiliyordum, renkli bir insan kalabalığı ellerinde bavullarıyla kompartımanımıza doğru geliyordu. Sabah saat sekizde yeni vatanımıza gelmiş olacaktık. Karadan yolculuk yapanlar, genelde gemiyle gelenler kadar şehre girişin zevkine varamıyorlar, ama İstanbul'a geliş trenle de çok ilginçti. Marmara Denizi'nin görünüşü ve üzerinde nöbet tutulan yüksek burçlarıyla tren yolu boyunca uzanan surlar tablo gibiydiler. Kente girene kadar pencere yanından ayrılmadan manzaranın keyfini çıkardım.

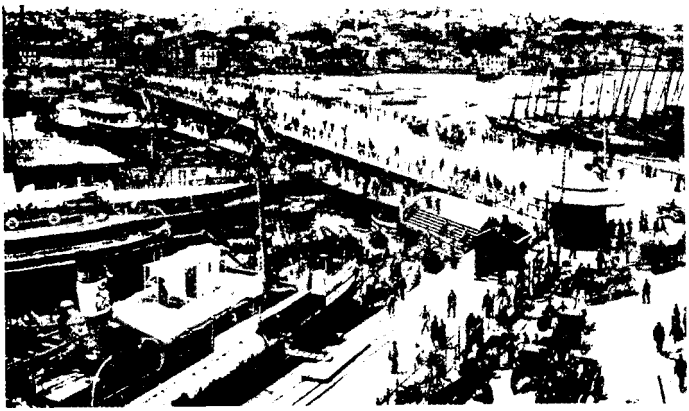
Kente yaklaştıkça tren iyice denize yakınlaşıyordu, şimdi aramızda sadece Bizans şehir surları vardı. Yoksul halkın yıkılmaya yüz tutan, hap kadar minik ahşap kulübeleri surların harap taşlarına adeta yapışık gibiydi. Ama bu evcikler, antik yapının ihtişamını bozmuyorlardı, onların birer parçası olmuşlardı. Yolumuz, dört kulesi hâlâ ayakta olan eski Bizans surlarının ve eski Bizans imparatorlarının ünlü Yaldızlı Kapı'sının bulunduğu Yedikule'nin önünden devam ediyordu. Manzarayı seyrettikçe, yabancı bir yere gideceğim endişesini yavaş yavaş kafamdan silmiştim. Kocam henüz nerede ve nasıl oturacağımızı söylememişti, bana sürpriz yapmak istiyordu.

Yeni evimiz

Tren, İstanbul garına girince, ellerimizdeki bavulları almak için itiş kakış trenin merdivenlerine saldıran hamalların kulakları sağır eden çığlıklarıyla karşılaştık. Sanki adamlar delirmiş gibiydiler, bavul taşıma karşılığında alacakları birkaç kuruş için itişip kakışıyorlardı, arada bir de, "Efendim, bahşiş" diye bağırıyorlardı. Kendimizi sağ salim bir arabaya (faytona) atmıştık ki, İstanbul'un sokak köpekleriyle ilk kez burun buruna geldim, aç hayvanlar bir anda arabamızın etrafını sarmışlardı. Öteden beri ıslah olmaz bir hayvanseverdim, birden içim acıdı, yolculuk için yanımıza aldığımız yiyeceklerden kalanları hemen hayvanların önüne attım. Keşke yapmasaydım! Çünkü arabamız hareket edince, bütün bir köpek sürüsü havlayarak peşimize takıldı. Caddenin bir köşesine gelince sürü birden durdu, bir başka sürünün önlerine çıktığını gördüm. Daha sonra, bu köpeklerin kentin belli bölgelerini aralarında adeta paylaştıklarını, bir sürünün kendi bölgesinin sınırından dışarı çıkmadığını öğrendim.

Araba, balık ve sarımsak kokan küçük kirli sokakların karmaşasından geçerek yoluna devam ediyordu. Her yerde, bizim salaş diyeceğimiz minicik dükkânlar görüyordum. Dükkân sahiplerinin çoğu işlerini dışarıda açık havada yapıyordu ve bütün bu yoksulluğun arasından Yeni Cami'nin görkemli mimarisi yükseliyordu.

Az sonra İstanbul'u Galata'ya bağlayan köprüye gelmiştik, sağda Boğaz; solda Altın Boynuz (Haliç) görünüyordu, tam karşıdaysa Galata vardı. İlk kez keyfine vardığım ve görmekten, seyretmekten asla bıkmadığım bu manzara beni müthiş etkilemişti. Köprüyü geçtikten sonra, kentin banka ve ticaret merkezi Galata'ya geldik. Yol buradan kentin Avrupa yakası olan Pera'ya dik olarak devam ediyordu, Pera bir tepenin üzerindeydi. Faytonumuz bu dik yokuşu dörtnala tırmandı; etrafımı seyretmekten soluğum kesilmişti; bana hepimiz arabadan dışarı fırlayacakmışız gibi geliyordu. Arabacı, yorgun düşmüş zavallı atları deli gibi kamçılıyordu. Fayton-

Anna Grosser, İstanbul'a ulaştığında Sirkeci Garı'ndan Beyoğlu'ndaki evine gitmek için geçtiği Galata Köprüsü'nün manzarasını seyretmekten asla bıkmamıştı

ların bu şekilde sürülmesine alışık olan kocam beni yatıştırıyordu. Çok şükür bir evin önünde durduk.

Nihayet oturacağımız eve sağ salim varmıştık. Hizmetkârlar ordusu bizi saygıyla karşılamak üzere kapıda bekliyordu. Elimi önce, bütün yabancı dillerde, bana "hoş geldiniz efendim" diyen beyaz giyimli aşçıya uzattım, sonra oda hizmetçisi sevimli Rum kızının elini sıktım ve üstü başı biraz kirli görünen bir uşağı başımla selamladım.

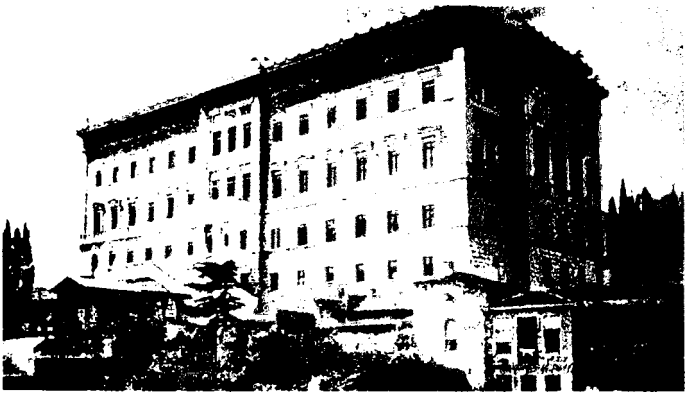
Ardından büyük bir merasimle merdivenleri çıkarak yemek odasına geldik, şahane hazırlanmış bir kahvaltı sofrası bizi bekliyordu. Kahvaltı hiç de fena değildi. Bebeğimiz de dadısı Kaethe'yle bize katıldı. Neşeli ve mutluydum, bizi rahat ettirmek için yaptıklarından dolayı kocama minnettardım. Ev bir İngiliz ailesine aitti, birkaç aylığına Londra'ya gitmiş, evi de içinde gerekli bütün eşyası ve personeliyle birlikte kocama kiralamışlardı. Çocuk odası üçüncü, bizim yatak odalarımız ise ikinci kattaydı, birinci katta iki salon, girişte yemek odasıyla küçük bir hol vardı. Mutfak bodrumdaydı. İnilip çıkılan merdivenleriyle tipik bir İngiliz eviydi.

Tepebaşı'ndaki Meşrutiyet Caddesi'nin 19. yüzyıl sonlarındaki görünümü. Günümüzdeki Odakule civarından İtalyan Konsolosluğu yönüne bakarken sağda görülen yeşillikler, belediyenin işlettiği Tepebaşı Bahçesi'ne aitti, günümüzde burada katlı otopark yer almaktadır

Kaethe çocuk odasında musluk olmadığı için homurdanmaya başlamıştı; su dolu kovaları çoktan yukarıya sürükleyerek taşımıştı bile. Elimle uşağı işaret ederek, her şeyle onun ilgileneceğini söyleyip onu olabildiğince yatıştırmaya çalıştım. Evi yakından incelediğimde aslında ben de pek o kadar memnun kalmadım, ama hiç renk vermedim, kocamın neşesini bozmak istemiyordum. İngilizlerin iyi eğittiği personeli sayesinde yeni koşullara çabuk alıştık. Talimat vermeme gerek kalmıyordu, her şey saat gibi işliyordu. Evin üçüncü katındaki çocuk odasından İstanbul ve Altın Boynuz'un görünüşü harikaydı. Pencereler batıya bakıyordu, güneşin muhteşem batışını buradan seyredebiliyordum –evet bütün renkleri ve ışıltılı ihtişamıyla şark burasıydı.

Kocam gelir gelmez kendi işine dalmıştı, bense henüz hiç kimseyi tanımadığım için, çoğu zaman yalnız kalıyordum. İstanbul'un havası çocuğuma iyi gelmişti, arada bir temiz havaya çıkarılması gerekiyordu, ama binaların ve evlerin üst üs-

İstanbul'da günümüzde konsolosluk olarak kullanılan Alman Büyükelçiliği

te yığıldığı sokaklarda nereye gidilebilirdi? Ermeni aşçı imdadımıza yetişti, evimizin hemen yakınında çok güzel bir park varmış, "Jardin de la Municipalite" [Tepebaşı Bahçesi], "the little doctor" (küçük doktor) –bizim küçüğe öyle diyordu– her gün oraya gitmeliymiş. Arkasından ekledi: "Orası çok güzeldir." Personelle konuşmalarımızı iyi kötü bir Fransızca ya da İngilizce'yle yapıyorduk, hizmetkârlar bu iki dili de başını gözünü yararak konuşuyorlardı. Aşçımızın tavsiyesi üzerine Kaethe ve çocuk arabasıyla yola çıktık, küçüğüm pusetinde, bir elinde oyuncağıyla beyazlar giymiş mutlu mesut gülüyordu, sokakta hemen herkesin dikkatini çekiyorduk. Türkler çocukları çok seviyorlardı, küçüğü onların okşamalarından korumak için epey zorlanıyordum. Özellikle de kırmızı fesli erkeklere bayılıyordu, onlara sevimli sevimli gülümsüyordu. Aşçı bizi parkın kapısına kadar götürmüştü. Giriş ücreti ödedik, ne ki çok güzel denilen park beni müthiş hayal kırıklığına uğrattı. Kocaman bir meydana kumlar serpiştirilmişti, etrafta birkaç da cılız ağaç vardı, hepsi buydu, yine de çevresine banklarla oturacak yerler sıralanmıştı. Hava güneşliydi, park ise boştu, çünkü giriş ücretini herkes ödeyemiyordu. Tüm bunlara rağmen çocuk için ideal bir yerdi. Artık rahatlıkla eve dönüp Bay Blüthner'in burada da bana sağlamış

olduğu piyanomun başına oturabilirdim; Blüthner'in İstanbul'da da bir şubesi vardı.

Masallar ülkesinde dört günümüzü tamamladıktan sonra, kocama bir kere de bana Grande Rue de Pera'yı[22] göstermesini rica ettim. "Evet, hemen bugün yapabiliriz" dedi, "Alman elçiliğine gideceğim, sen de benimle gelirsin!" Yolda kocamın bir yığın ahbabıyla karşılaştık, ayaküstü tanıştırmalar derken, sonunda üç kişi olduk. Alman elçiliğinin tercümanlarından biri olan Bay v. Eckard sağımdaydı; çok şakacı biriydi, yoldan geçenlere ilişkin espriler yapıyordu. Birden durdum ve sordum: "Peki Grande Rue de Pera'ya ne zaman geleceğiz?" İki erkekten etrafı çınlatan bir kahkaha koptu ve gelen yanıt: "Deminden beri üzerindeyiz ya!" oldu. Şaşkınlığım mutlaka yüzüme vurmuştur. Cadde dar, parke taşlar kötü, yaya kaldırımı da aynı şekilde delik deşikti, her köşeye köpekler öbeklenmişti, evlerin önüne çöpler yığılmıştı, Türklerin başkentinin Avrupa yakasındaki en büyük caddesinin 1888 yılındaki görünümü böyleydi.

Cadde-i Kebir'in sonunda büyük bir mezarlık vardı,[23] berrak mavi gökyüzüne yükselen heybetli ihtiyar servi ağaçları artık geçmiş yüzyılların tanıklarıydılar. Alman Büyükelçiliği mezarlığın karşısındaydı, kışla üslubunda yapılmış, düz damın her köşesinden kudretli bir kartalın başını çıkardığı modern bir saray havasındaydı.[24] Elçilikten göz alabildiğine uzanan panoramik bir manzara görünüyordu: Önümüzde Prens Adaları'yla Marmara Denizi, sonra Eski Saray[25] ve efsanevi öyküleriyle Kız Kulesi, muhteşem mavi Boğaziçi ve karşı kıyıda, Asya yakasında, servili mezarlığıyla[26] Üsküdar, bütün bu manzaraya ruh ve can katan her türden gemiler.

22 O dönemin Cadde-i Kebir'i, günümüzün İstiklal Caddesi (e.n.).

23 Günümüzde AKM'nin yerini ve Gümüşsuyu'ndan Dolmabahçe'ye inen İnönü Caddesi'nin inişe göre sol tarafını kaplayan mezarlık 20. yüzyıl başlarında şehir dışına nakledilerek imara açılmıştı (e.n.).

24 Bina bu niteliği dolayısıyla halk arasında "Kuşlu Saray" diye anılırdı (e.n.).

25 Topkapı Sarayı o dönemde bu adla anılırdı (e.n.).

26 Karacaahmet Mezarlığı (ç.n.).

Her şeyi, hatta çirkinlikleri bile büyüleyici bir güzelliğe dönüştüren güneşin parlak ışınlarının da etkisiyle, muhteşem şark burada ilk kez ruhumun derinliklerine işliyor ve kalbimi fethediyordu. O andan itibaren bu ülkeyi sevdim; mutlu olmaya ve diğer ülkelerle kıyasladığım zaman her defasında içime çöken vatan hasretini de unutmaya karar verdim.

Sosyeteye giriş

O günün akşamı Bayan v. Hobe'nin büyük davetine gidecektik, itiraf edeyim, biraz çekiniyordum. Hobe Paşa, Osmanlı ordusunda reform yapmak üzere Almanya'nın birkaç yıllığına gönderdiği subaylardan biriydi. Bayan v. Hobe kocamı Berlin'den tanıyordu, yazardı, özellikle de tiyatro eserleri yazıyordu. Güzel bir kadındı, çok görgülüydü ve topluluklarda ön planda olmayı iyi beceriyordu. Verdiği büyük gece davetlerine, Pera'nın uluslararası camiasından üst düzey kişiler seve seve katılıyorlardı. Gerçi kendisini henüz ziyarete gitmemiştim, ama bana o derece samimi yazmıştı ki, davetini teşekkür ederek kabul etmekten başka çarem kalmamıştı. Kocam da gitmeyi arzu ediyordu, mesleği gereği bu çevrelerle ilişkisini sürdürmek istiyordu, bu çevreler politik haberlerine sağlam bir kaynaktı. Beni akşam davetine götürecek araç tam bir sürpriz oldu. Görünüşleriyle bana pek de tekin gelmeyen iki adam (hamal) evin avlusuna bir tahtırevan getirmişlerdi. Kendimi bir başka yüzyıldaymış gibi hissettim, hamallar beni hafifçe sallayarak taşırlarken, gözlerimin önünde çocukluğumun *Binbir Gece Masalları* kitabından bir resim canlandı. Erkekler tahtırevanı hemen hiç kullanmıyorlardı, kocam bize yetişmekte zorlanıyordu. Adamlar, "*Varda, varda*" (dikkat, dikkat) diye bağırarak yolu açıyorlardı. Yağmurlu havalarda ve akşam davetleri için böyle bir tahtırevan gerekliydi, çünkü yollar tozluydu, ince topuklu ayakkabılarla yürünecek gibi değildi, yağmurlu havalarda ise ayakkabıların tabanları mahvoluyordu. O tarihlerde İstanbul'da iki küçük atlı tramvaydan başka toplu taşıma aracı yoktu.

Hobe Paşa'nın evi dışarıdan pek görkemli sayılmazdı, ama içeri girer girmez görünüm hemen değişiyordu. O günün koşullarına göre petrol lambalarıyla aydınlatılmış, iyi ısıtılmış bir hol, yere ve merdivenlere döşenmiş değerli halılar, üniformalı hizmetkârlar, etrafta mis gibi parfüm kokusu, pahalı ve en modern tuvaletleriyle kadınlar, her dilde yapılan konuşmalardan çevreye yayılan bir uğultu... Ürkmüş bir halde kocamın koluna yapıştım, bıraksalar hemen evime dönerdim.

Yukarıda, birinci katta, Hobe Paşa'yla karısı salonun kapısında beni içten bir samimiyetle karşıladılar. Ziyaretçilere bütün yabancı dillerde beni ünlü bir piyanist ve Liszt'in öğrencisi olarak tanıttılar. Bu tarz tanıştırılmaktan hoşlanmamıştım, göz ucuyla kocama işaret ederek, beni gruptan uzaklaştırmasını istedim. Sıkı sıkı koluna sarılmıştım, çünkü bu karmaşada yalnız kalmak istemiyordum. Bir dereceye kadar akıcı bir Fransızca konuşabildiğime de seviniyor, bu vesileyle çoktandır rahat uykusunda olan Bayan Zöpfel'i bir kez daha minnetle anıyordum.

Artık tam takım orada bulunan Alman subay aileleriyle tanışmaya sıra gelmişti. Hepsinden önce Goltz Paşa'yla tanıştım. Türkler arasında epey ünü vardı, sonraları özellikle de milliyetçi Türklerin idolü olmuştu. O tarihlerde 40 yaşlarında, bilge yüzlü, sade görünümlü gerçek bir askerdi. Bu gecenin en büyük kazancını ona borçluyum, çünkü beni Bayan v. Heuser'e tanıştırdı. Önce onu tanıyıp tanımadığımı sordu, hayır yanıtını alınca da, bana kolunu uzatarak, kendi deyimiyle, "Bizim Nettchen" dediği Bayan Heuser'e götürdü. Ona neden *nettchen* dediklerini de şöyle anlattı: "Brandenburg zırhlı süvarisinden Binbaşı v. Heuser'in takım arkadaşlarıydık, bu olağanüstü sevimli kadın, son derece "*net*"[27] olduğu için bu adı uygun gördük." Şimdi minik, zarif, çekici kadının önündeydim, eskiden ve yakından tanıdığı biriymişim gibi samimiyetle elini uzattı. Kocam daha önce onu ziyaret etmiş ve benden bahsetmişti. Dostluğumuz bu özel gecede

27 "Net" Almanca zarif, sevimli, samimi, hoş anlamını taşır (ç.n.).

başladı, bütün bir yaşam boyu, ta öldüğü güne kadar da sürdü. Tanışır tanışmaz koyu bir sohbete daldık; müzikle ilgilendiği, iyi piyano çaldığı, şarkı da söylediği için çabuk anlaştık. Ertesi gün ona çaya gitmeye söz verdim.

Sonra yerlere kadar eğilip selam vererek kendilerini tanıtan Türk, Rum, Ermeni; farklı ırktan birçok insan! Ve hep aynı soru! En tipik olanı da, "*Madame, quand avez-vous votre jour de reception?*" (Madam sizin resepsiyonunuz ne zaman?) Bu soru karşısında her defasında sıkılıyordum, ne cevap verebilirdim ki! Sevgili Nettchen sıkıntıdan kurtulmama yardımcı oluyordu: "Sizin hangi gün insanları kabul edeceğinizi bilmek istiyorlar." "Ama hiçbir gün, istemiyorum ki, bunun niçin gerekli olduğunu anlamıyorum. Bu insanların hepsi bana gelmek istemeyecekler ya" dedim. O da bana, sadece "*C'est encore incertain*"[28] diye yanıt vermemin yeteceğini söyledi. Sonra beni aydınlattı. Burada beylerin ziyaret yapmaları, en azından davet sözü vermeleri âdetmiş.

Aradan bir saat geçmişti ki, ev sahibi geldi, bana kolunu vererek, muhteşem donatılmış büfeye götürdü. Heyecandan evimdeki akşam yemeğine yüz vermediğim için kurt gibi acıkmıştım. Nihayet korktuğum an gelip çattı. Herkes benden bir şeyler çalmamı istiyordu. Müzik bilgilerini kanıtlamak için de dört bir yandan, "*O Madame, un petit morceau de François Litz*" (Madam, Liszt'ten küçük bir parça) diye bağırıyor, bestecinin adını her biri farklı yabancı dillerde telaffuz ediyordu. "Evet, ama etrafta piyano görmüyorum" deyince, ev sahibi, "Aman tabii ki, işte şurada" diye beni kolumdan tutarak müzik odasına götürdü. Orada eski görünümlü bir duvar piyanosu duruyordu. "Hayır bu piyanoda çalmam mümkün değil, bir konser piyanosu olmalı, ama hepinizi en yakın zamanda evimde görmeyi umuyorum, küçük salonumda Blüthner'in verdiği harikulade bir piyanom var, onunla size istediğiniz kadar Liszt çalarım" dedim. Müthiş hayal kırıklığına uğramışlardı, ama dediğimden dönmedim. Kocam yavaşça kulağıma fısıldadı: "Aferin, iyi yaptın."

28 Bu henüz belli değil.

Akşam bitmek üzereydi, birden Berlin'de yaşayan Bayan Dohm aklıma geldi, o olsaydı, konukların gitme vakti geldiğinde, "Evet, böylece bu güzel akşam da sona erdi" derdi. Bu geceyle kıyasladığımda, sanatçılar, bilimadamları, yazarlar ve tiyatro sanatçılarıyla geçirdiğimiz unutulmaz güzel saatlerimiz aklıma takıldı, üzgün bir halde kendimi, evime götürecek tahtırevana bıraktım.

Anna Grosser, o günler bir daha geri gelmez!

Alman elçiliğinde hayır için verilen konser

Gelecek haftalarda oldukça yoğundum, zorunlu iş ziyaretleri yapıyordum. Gittiğim yerlerde çoğu kez sadece kartlarımı veriyordum, bu arada kocamın kartlarını vermeyi de unutmuyordum. Bazen görüşmeyi kabul edince de, hep aynı cümleyi kekeliyordum: "Kocam özür diliyor, çok işi vardı, gelemedi." Bunu söylerken vicdanen rahattım, çünkü çoğu kez bütün gün onu görmüyordum. Evde olduğu zamanlar da rahatsız edilmek istemiyordu. Haberleri ve telgrafları elden geçiriyordu. Cadı kazanı gibi kaynayan Balkanlar'da her an heyecanlı bir şeyler oluyordu.

Şarkın renkli yaşamına giderek alışmıştım. Sosyal yaşantımızın hareketliliği had safhadaydı. Bütün yabancı elçiliklerin ve müşavirliklerin davetlerine gidiyorduk, ama en çok da Alman elçiliğinde Bay ve Bayan v. Radowitz'le birlikte olmak hoştu. İç içe geçmiş geniş toplantı salonları, büyük şölenlerin düzenlendiği geniş balo salonu, elçiyle eşinin verdikleri sayısız davete ve düzenledikleri etkinliklere uygun, çok güzel bir mekândı. Bayan v. Radowitz Rus asıllıydı, herkesi büyüleyen sevimli haliyle etkileyici bir görünümü vardı. İki güzel kızları Marie Louise ile Nadine mevkilerine gölge düşürmeden flört etmesini çok iyi beceriyorlardı. Baba Radowitz de canlı, enerjik, sevimli bir adamdı. Her davette mutlaka dans olurdu. Gecenin sonuna doğru, kocamın topluluğu coşturan Viyana valsleriyle, herkes bildiği tarzda dans ederdi.

Ama küçük topluluklara sık sık ciddi müzik de yapıyordum, buna talep çoktu. Askeri ataşe Baron Seefried ve eşi, elçilik danışmanı Kont Vernstroff ile Amerikalı karısı sürekli dinleyicilerim arasındaydılar; Kontes Vernstroff ve ailesi kocamı New York'tan tanıyorlardı. Bir de Testa vardı, olağanüstü zeki, zarif bir diplomattı, şark dünyasını en iyi bilen kişi olarak tanınıyordu. Alman elçiliğinde baştercümandı. Yaşadığı ülke ve insanları hakkındaki geniş bilgisi, üstün dil becerisi ve yeteneği sayesinde, uluslararası diplomaside, Almanya'nın Sultan Abdülhamid nezdindeki yerini ve etkisini sağlamlaştırmayı başarmıştı. Büyük devletler, siyasetin iplerini elinde tutan Sultan'ın lütfuna mazhar olmak için bir sürü entrikanın içindeydiler. "Boğazın hasta adamı" ise, dış güçlerin kıskançlığını kendi çıkarları yönünde kızıştırmayı çok iyi beceriyordu. Kördüğüm olmuş entrikaların üstesinden gelmek öyle kolay becerilecek bir iş değildi, ancak şark dünyasını iyi tanıyan uzmanlar gerçeği, doğruyu görebiliyorlardı.

Konuklara açık bir diğer ev de, Sir William White'ın İngiliz elçiliğiydi; karısı Danzigli bir Alman'dı. Rus elçiliğinin de tabii önemli bir yeri vardı. Elçi Nelidov'du, elçilik baştercümanı da Maximov'du, Testa'dan sonra mesleğinde en sevilen ve de korkulan biriydi; gerektiğinde çok gaddar olabiliyordu, ama topluluk içinde son derece rahat, sempatik, gerçek bir eski Rus'tu. Kaliteli bir şaraba hayır demezdi, saat gece on bir buçuk oldu mu da gözleri dalardı. Fransız elçiliğinin parlayan yıldızı güzel karısıyla bilge Montebello'ydu, verdikleri her davette esprili bir hava eserdi. Ne var ki konuşulanlar, yapılan espriler biz Almanlara göre pek etik değildi; devamlı dedikodu, şamata yapılır, açık saçık hikâyeler anlatılır, herkes de bunlarla eğlenirdi. İstanbul'a geldiğimiz dönemde bu sosyetik yaşam tam kıvamındaydı. Daha sonra gelişen olaylar ve siyasi oluşumlar toplumsal yaşamı da etkileyince, yabancı elçilikler arasındaki bu yakın ilişki de giderek gevşemeye başladı. Ama 1888 yılında böyle bir hava henüz hissedilmiyordu; biz de bu çok uluslu yaşamın içindeydik.

O tarihlerde Almanya İstanbul'da kendine önemli bir yer edinmişti. İyi bir devlet okulu, Rahip Suhle'nin başında bulunduğu bir Alman Protestan Kilisesi, hemen her ulustan insanın hizmetinde olan Dr. Mühlig yönetimindeki Alman Hastanesi bunlardan birkaçıydı. Çeşitli şenliklerin ve toplantıların düzenlendiği, Almanların büyük sosyal tesisi Teutonia yazık ki biz gelmeden hemen önce yanmıştı. Alman kolonisinin sosyal yaşamı için büyük bir kayıptı bu.

Başlangıçta bir tek gün bile evimizde olamıyorduk. Her gün yeni bir memleketlimle tanışıyordum. Osmanlı gümrük ve maliyesini reform amacıyla gelen uzmanlar, Osmanlı devlet bankasının,[29] özellikle de çok iyi dost olduğumuz müdürleri Weber ve Mülfing gibi bankacılar ve daha pek çokları. Sosyal yaşamımız biraz hafifleyince, evimizde zevkimize ve alışkanlıklarımıza uygun kendi düzenimizi nihayet kurabildik. Her pazar Bay von Kühlmann bize öğlen yemeğe geliyordu. Kocam yabancı bir şehirde tek başına olduğu günlerde onunla çok ilgilenmiş, evine almış ve bazı konularda akıl vermiş, onu desteklemişti. Bay von Kühlmann Bavyeralı'ydı, o sırada da Şark Demiryollarının genel müdürüydü. Ünlü bir yazarın kızı olan karısı Bayan v. Redwitz onunla birkaç yıl İstanbul'da yaşadıktan sonra, çocukları nedeniyle Münih'e dönmüştü. Kendisini çok sonraları tanıdım, güzel ve bilgili bir kadındı, İstanbul'dan ayrılması sosyetede büyük bir boşluk yaratmış olmalıydı. Bay v. Eckardt da sık sık bize gelir, birlikte müzik yapardık. İyi keman çalıyordu. Soğuk ve resmi toplantılardan sonra böylesi akşamlar ve öğleden sonraları bizim için gerçek bir dinlenme oluyordu.

Yanan Teutonia'nın yerine olabildiğince çabuk bir yenisi yapılacaktı. Hemen bir komite oluşturuldu ve bağışlar gelmeye başladı, ama toplanan para yine de yeterli değildi. Ben bu amaçla iki piyano akşamı düzenlemeyi teklif ettim. Planımdan Bay v. Radowitz'e söz ettim. Elçilikteki büyük balo salo-

29 Kastettiği, aslında resmi devlet bankası niteliğini taşımasa da bu görevi yapma imtiyazına sahip bulunan Osmanlı Bankası olmalıdır (ç.n.).

nunu açmaya hazırdı, programımı gösterdim; Scarlatti'den başlayarak Liszt'e kadar tarihsel sıralamaya göre en güzel ve en iyi piyano parçalarını çalacaktım. İstanbul'da o güne kadar böyle bir resital olmamıştı, elçi ve eşi konuya çok ilgi gösterdiler. Reklamımı ne kadar iyi yaptığını deneyimlerimden bildiğim için, bütün hazırlıkları kocama bıraktım. Her iki resital de Alman elçiliğinde yapılacağı için, yüklüce bir maddi kazanç sağlayacağımı umuyordum. Bunda yanılmamıştım da, çünkü Alman elçiliğinde diplomatik zevatla bir akşam geçirmek, bu çevrelere çok cazip geliyordu. Giriş ücretleri tek fiyat ve çok yüksekti, üç gece için Alman parasıyla yirmi mark.

İlk gece Beyoğlu'nun Cadde-i Kebir'ine her milletten insan aktı, tahtırevanlar peş peşe geliyordu. Tahtırevanla keyifli keyifli sallanmak bile her zamanki sahne korkumu azaltmamıştı. Elçiliğe vardığımda Bay Testa'dan müjdeli haberi alınca sevindim. Sultan Abdülhamid iki konser gecesi için yüz bilet satın almıştı. Müthiş bir şeydi bu. Haber salonda hemen ağızdan ağıza yayılmıştı. Bay Testa'nın espriyle bana anlattığına göre, olay biraz karmaşık düşüncelere de yol açmıştı. Almanya'ya özel iltimas geçilmesini kıskananlar olmuştu. O gece gerçekten iyi çaldım, pek alışık olmadıkları müziği ilgiyle dinlememişlerdi, hafif İtalyan opera aryalarını belki daha iyi anlarlardı, ama benim umurumda değildi, kendi bildiğimi yapıyordum, bir kez de insanlara gerçek Alman sanatını sunmak istiyordum. Bu müziğim de herhalde ilgi çekecekti. Konserin sonunda herkes etrafımı alarak elimi sıktı ve durmadan niye olduğunu bilmediğim, "*Je vous felicite madame*"[30] sözünü duyuyordum. Dinleyicileri en çok *Ay Işığı Sonatı* etkilemişti. Parçanın muhteşem birinci bölümünden sonra bütün salonu derin bir sessizlik kaplamıştı. İkinci gece, herkesin bildiği gibi, minik bölümlerden oluşan Schumann'ın *Karnaval*'ını çalmak hoşuma gitti. Kocam programdaki her parça için tek tek Fransızca açıklamalarını yaptı. Dinleyicilerin bü-

30 Sizi tebrik ederim madam.

Abdülhamid'in Yıldız'da cuma selamlığına çıkışı

yük bölümü o güne kadar Schumann'ın bir eserini duymamıştı, yine de örneğin *Pierrot* müthiş alkış topladı.

Sultan'ın huzurunda konser

Çok özel bir ödül ya da çok özel bir nişan verdiği zaman, Sultan'a şükranlarını sunmak üzere cumaları Yıldız Sarayı'ndaki Selamlığa gitmek âdettendi. Abdülhamid bizim pazarımıza denk düşen cuma günleri, sıkı koruma altındaki bölgesinin dışında bulunan camiye giden yolda, halkın karşısına çıkıyordu. Yıldız Sarayı, Avrupa'dakilere benzer oldukça iyi görünümlü bir caddeyle Beyoğlu'na bağlanan bir tepenin üzerindeydi. Yol dik bir şekilde önce küçük sevimli bir meydana çıkıyor, oradan çiçekle donatılmış bir bahçede iyice gizlenmiş güzel bir köşke gidiyordu. Sultan'ın bazı yaz gecelerinde orada kaldığını söylemişlerdi, ama kimse bu konuda daha fazla bir şey bilmiyordu.

Sultan'ın cuma namazına gidişi, yabancılar için görülmeye değer bir olaydı. Ama ya elçilik ya da konsolosluktan mutlaka bir "izin belgesi" almak gerekiyordu. Töreni izleye-

cek seyirciler için caminin karşısına alçak teraslı bir ev yapılmıştı. Orada kahve ve tatlı servis edilirken, bir yaver gelen konukları selamladı, herkes ona elindeki kartı uzattı. Bu arada caminin çevresine saray erkânıyla hükümetin üst düzey kişileri toplanmıştı. Hassa askerlerinden bir grup yürüyüşe geçti, bu arada da Sultan kutsal hareminin açılan büyük kapısından şatafatlı arabasıyla çıktı, karşısında Başmabeyinci Münir Paşa oturuyordu, araba ağır ağır yokuş aşağı indi. Yolun iki yanına sultanın saray muhafızları sıralanmıştı. Abdülhamid'in üzerinde gri bir asker paltosu vardı, kılıcını bacaklarının arasına sıkıştırmıştı. Sultan'ın haremini taşıyan pencereleri sıkı sıkı perdelenmiş lüks bir fayton daha önceden caminin avlusuna girmişti, araba sürücüsünün yanında haremağası oturmuştu. Ancak, kadınların faytondan inmelerine izin verilmiyordu; atlar sıkıca bağlanıyordu. Belki bir zamanlar gözü pek biri faytonun dizginlerini ele geçirdiği gibi, arabanın içindeki bu değerli ganimeti kaçırmıştı, kimbilir.

Sultan'ın gelişi sırasında etrafı bir ölüm sessizliği sardı, sadece Türkçe emir duyuldu: "*Dikkat, selam dur!*" Abdülhamid sağa sola selam verdi, ama bana sanki yüzünde ürkek bir ifade varmış gibi geldi. Caminin küçük avlusunda hazır ol vaziyette bekleyen askerlerin önünden geçerek, arkasından onu takip eden yüksek rütbeli subaylar ve ileri gelen diğer zevatla camiden içeri girip gözden kayboldu.

Yarım saatlik arada elçilik birinci tercümanı Bay Testa'yla bir emir subayı yanıma gelerek, bana kâtip ağzıyla bir davetiye uzattı; Sultan akşam saat altıda beni akşam yemeğine bekliyordu. Akabinde ona bir resital sunacaktım. Donup kalmıştım, adeta dilim tutulmuştu. Destek almak istercesine Testa'ya yaslandım, bölük börçük birkaç sözcükle, bunun benim için büyük bir onur olduğunu söyleyerek teşekkür ettim. Bu arada saat bire gelmişti, akşama topu topu sadece beş saatim vardı. Testa nasıl bir tuvalet giyeceğim konusunda bana fikir verdi; dekolte olmayacaktı, uzun kollu bir akşamüstü kıyafeti yeterliydi. Çalacağım ilk eser olarak benden, Osmanlı ulusal marşı olan Hamidiye Marşı'nın istenmesi canımı sıkmıştı,

Yıldız Sarayı'nda köşkler ve yapay göl

eseri hiç duymamıştım, üstelik notaları da yoktu. Kocam heyecanımı benimle paylaştı, en iyisi töreni bırakıp hemen gitmekti, artık devamını seyretmekle ilgilenmiyordum. Ama erken ayrılmam nezaketsizlik olacaktı, bu yüzden kalmak zorundaydım.

Asker kalabalığında yeniden bir hareketlilik görüldü. Tek kişilik küçük zarif bir fayton bu kez caminin kapısının önüne geldi. Sultan arabaya bindi, dizginlerini aldı, yanında oturan sevgili oğlu Burhanettin Efendi'ye seslendi, ardından arabasını sürdü. O an o güne kadar görmediğim komik bir şey oldu. Ne kadar rütbeli zevat ve subay varsa, hepsi elleri göbeklerinin üzerinde kavuşturmuş vaziyette, oldukça dik yokuşu arabanın arkasından koşturarak saray kapısına kadar Sultan'a eşlik ettiler. Gerçekten gülünecek bir durumdu, aralarında zorlu yokuşu soluyarak tırmanmaya çalışan bir sürü yaşlı ve şişman Türk de vardı, yakışık almayan bir seremoniydi bu. Sonraları sık sık selamlıkta bulundum, gerçi her seferinde karşılaştığım muhteşem görüntü beni etkiliyordu, ama sonuna doğru sıkılıyordum.

Bu hareketli öğleden önce seremonisi biter bitmez acele eve koşuşturdum, yolda bir müzik mağazasından Hamidiye Marşı'nın notalarını aldım ve hemen ezberlemeye başladım.

Saat beşe doğru Yıldız Sarayı'ndan bir emir subayı kapımın önündeydi, kocam için de bir davetiye getirmişti. Çok nazik bir davranıştı, bir bakıma rahatlamıştım, çünkü oraya gitmek beni müthiş tedirgin ediyordu. Yıldız Sarayı'ndan gönderilen araba gelmişti, Hamidiye Marşı'nın notalarını koltuğumun altına sıkıştırdım. Yine sabahki yoldan gidiyorduk, ama bu sefer her zaman kapalı duran büyük kapılardan geçerek doğrudan doğruya binbir gece masallarına gelmiştik.

Kapalı duran ve muhafızlar tarafından korunan üç kapı önümüzde açıldı. Yıldız, Abdülhamid'in 33 yıllık iktidar döneminde, bir tek cuma günleri terk ettiği devamlı ikametiydi. Basit küçük bir kır köşkünden koca bir semt yaratmıştı; harem köşkleri, kışlalar, şehzadelere ayrılmış köşkler bir tek ölümlünün bile kontrolden geçmeden ayak basamayacağı yüksek duvarların arkasına gizlenmişlerdi. Herkes Abdülhamid'den ne kadar korkuyorsa, o da kurbanlarının intikamından o derece korkuyordu. Büyük kapılar arkamdan kapanınca içimi hafif bir ürpertinin sarmasına şaşmamalı.

Sarayın içinin hiç de öyle fevkalade bir görünümü yoktu. Merdivenler ve koridorlar kırmızı halıyla kaplanmıştı, duvarlarda güzel tablolar asılıydı. Büyük bir kabul salonunda diğer davetliler vardı, hepsi de erkekti, tek kadın bendim. Münir Paşa bizi bekliyordu, herkese tanıştırdı, hepsi de Türk'tü. Sonra çok güzel bir yemek odasına geçildi. Münir Paşa bana kolunu uzatarak masada yanıma oturdu. Henüz Sultan'ı göremediğim için şaşkınlıkla çevreme bakıyordum. Münir Paşa biraz Almanca konuşuyordu. Muhteşem bir sofra kurulmuştu, zengin bir mönü vardı, tek içki şampanyaydı. Türklere şarap yasaktı, şampanya "soda", gazoz olarak kabul ediliyordu. Yemeklerin hepsi soğuktu, buna karşılık soda çok sıcaktı. Dondurma ve meyveden sonra, ülke âdetlerine uygun olarak Türklerin kuzu eti, bol soğan ve pirinçle yapılan ulusal yemeği pilav servis edildi. Çok şükür bu yemek sıcaktı, çok da lezizdi.

Yeniden uzun koridorlardan geçtik, o sırada Münir Paşa anlaşılan benim merakla bakan gözlerimden okuduğu bazı

sorular hakkında bana bilgi veriyordu. Sultan her zaman yalnız yemek yiyormuş, yemekler Pera'daki bir lokantadan geldiği için soğukmuş. Şimdi tiyatro salonuna gelmiştik, etrafı localı bir galeriyle çevrili fazla büyük olmayan bir salondu, bir yanda parmaklı kafesin arkasında harem, ortada sultanın locası, haremin karşısında davetli konukların oturacağı koltuklar vardı.

Birden kendimi başmabeyinciyle ortadaki locanın altında buldum. Korkmuş ve ürkmüştüm. Salonun ortasına büyük bir piyano yerleştirilmişti, kapağı açıktı, önünde bir iskemle ve ona dayanmış, sırmalı üniformasıyla bir adam duruyordu: İspanyol Aranda Paşa, saray orkestrası şefiydi. Bana doğru gelince, hemen kendisine, nasıl davranmam gerektiğini sordum. "Sultan işaret edene kadar bekleyeceksiniz, sonra piyanonun önüne kadar gelip ortadaki locanın önünde reveransınızı yaparsınız, orada Sultan'la şehzadeler bulunuyor. Sonra birkaç akor tınlatırsınız, Hamidiye'yi duymak isterler, arkasından programınıza geçersiniz. Ama ancak Sultan bana işaret edince, resitalinizi sona erdirebilirsiniz. Yanınızda duracağım ve size zamanında haber vereceğim." Tutuk bir halde, ne dinlemeyi arzu ettiklerini sordum. "Ne olursa" diye yanıt verdi, "Hadi şimdi benimle gelin!"

Çevik bir hareketle piyanonun yanına geldi, ellerini karnının üzerinde kavuşturdu, öylece heykel gibi durdu. Ben de piyanoya gelene kadar düşerim korkusuyla, kaygan parkede minik adımlarla arkasından onu takip ettim; çok şükür hiçbir şey olmadan bana ayrılan yere vardım, Sultan'ın locasına kaçamak bir bakış atarak, en derin reveransımı yaptım. Piyano iskemlesi oldukça alçaktı, ama artık herhangi bir destek almama olanak yoktu. Hamidiye Marşı'nı iyi kötü çaldıktan sonra olabildiğince hafif bir müzik seçtim; Liszt'in *Faust Valsi* her açıdan yeteneğimi gösterebileceğim bir parçaydı. İspanyol heykelimin, kulağımın dibinde "*bravissimo*" diye fısıldadığını memnuniyetle duyuyordum. Bu beni cesaretlendiriyor, tuşlara daha bir şevkle basıyordum. Chopin'in *Berceuse*'ünün en güzel lirik bölümünde birden durmak zorunda

kaldım. Abdülhamid müziği yeterli bulmuştu, yine derin bir reveransla sütunların arkasından süzülerek kayboldum.

Şimdi ne yapacaktım? Kocam görünürlerde yoktu, kendimi yitik bir çocuk gibi hissediyordum. Birden kurtarıcı meleğim, törencibaşı Münir Paşa göründü, kolunu bana uzatarak, "Sizi Sultan'ın yanına götürmekle görevlendirildim madam" dedi. Hay Tanrım, sırtımdan soğuk terler boşandı. Elim ayağım kesildi. Salondan locaya giden merdivenler iyice dardı, tek başıma çıkmak zorundaydım. Sonunda, diplomatik manevralarıyla bütün Avrupa'nın soluğunu kesen, dehşet saçan uygulamalarıyla tanınan zeki Sultan'ın karşısındaydım. Koca bir kanca burnun üzerinden, kömür gibi simsiyah, melankolik ve uysal bakan iki muhteşem iri göz bana çevrilmişti. Bu yüzde boşuna sert ve gaddar bir şeyler aradım. Ağzının çevresinden simsiyah bir sakal uzanıyordu. Gri asker paltosuna sarınmış küçük çelimsiz bir beden ve yine bacaklarının arasına sıkıştırdığı kılıcı sol elindeydi. Bu haliyle Türk'ten çok Ermeni'ye benziyordu.

Bana elini uzattı, pek çok güzel şey söyledi, arkasında duran törencibaşı her söylediğini Fransızca'ya çeviriyordu. Büyük fedakârlıklarla nasıl olup da elçilikte konserler verdiğime hayret ediyormuş, İstanbul'da devamlı kalıp kalmayacağımı sorunca, ben de şarkın büyüleyici güzelliğine hayran kaldığımı söyledim. Sonunda sadece kadınlara verilen bir madalyayı kendi eliyle bana uzattı. Despot bir hükümdarın nasıl olup da bu derece sempatik olabileceğine gerçekten hayret etmiştim. Kocamla beni az sonra sahnelenecek opera temsiline davet etti, *Sevil Berberi* temsil edilecekti.

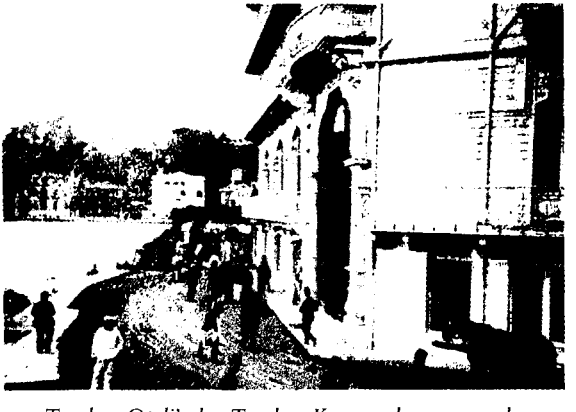
Sultan beni son derece mültefit şekilde uğurlamıştı, başarımdan ötürü sarhoş gibiydim. Madalyayı alelacele cebime sokup büyük bir gururla locama döndüm. Çok şükür kocam orada beni bekliyordu, öylesine mutlu ve sevinçliydim ki, kocamın boynuna atılmamak için kendimi zor tuttum. Sultan'ın sevgili oğlu, genç yakışıklı bir erkek olan Burhanettin yanımda oturuyordu. Çaldığım parçaların hepsini biliyordu, sohbete başladık. Bu ilk karşılaşmamızdı ama son olmadı, daha son-

ra defalarca bir araya gelerek müzik yaptık. Locamız harem locasının karşısındaydı, kafesin arasından ne yazık ki kadınları göremiyordum, ama taktıkları pırlantalarla değerli taşlar demir parmaklıklar arasından elektrikli ampul gibi parıldıyorlardı, zaman zaman da altın kafesten gülüşmeler ve neşeli konuşmalar çınlıyordu.

Az sonra Aranda Paşa'nın yönettiği opera başladı. Önceden hemen söyleyeyim, bir operanın parodisiydi sadece. Şarkıcılar ya da başroldeki diva sahneye her çıkışlarında önce Sultan'ın bulunduğu locaya dönerek saygıyla selam verince, gülmemek için dişlerimi sıkıyordum. Koro elemanları da ellerini göbeklerinin üzerinde kavuşturarak başlarını eğiyorlardı. Sanatçılar Ermeni'ydi, diva birinci tenorun karısıydı, tek kadın oydu, diğer kadın rolünü oynayanların ve şarkı söyleyenlerin hepsi erkekti. Temsil güzel değildi, metnin özünü kavramak zordu.

Birinci arada, değerli taşlarla bezenmiş minik altın fincanlar içinde kahve ikram edildi. Birden tatsız bir şey oldu. Hizmetkârlar fincanları toplarken, bu değerli mücevherden birinin eksik olduğu ortaya çıktı. Çevrede huzursuzluk ve kıpırdanmalar oldu, çünkü konuklar bir şeyin arandığının farkına varmışlardı. Elinde fincan tutmuş tek kişi kocamdı, şimdiyse köşede bir bakanla hararetli bir konuşmaya dalmıştı. Birden suçlunun o olduğunu düşündüm, çünkü Alman âdetlerine göre kahve fincanını mutlaka içtikten sonra bir yere koymuş olmalıydı. Aramalar giderek tatsızlaşıyordu, hemen kocamın yanına seğirttim, fincanı bir yere koyup koymadığını sordum. "Hangi fincan?" diye şaşkın şaşkın sordu. "Canım küçük altın kahve fincanı!" "Ah evet, orada köşede duruyor, nereye koyacağımı bilemedim" deyince tabii güldüm. Hemen uşağı köşeye götürdüm, uşak yüzünde mutlu bir ifadeyle fincanı eline aldı. Burhanettin oradakilere Türkçe olarak olayı anlattı, hepsi gülüştü.

Nihayet opera temsili bitti, üzerimizde müthiş bir başarının yarattığı hayranlık duygusunun bıraktığı etkiyle, veda ederek ayrıldık. Kendimi ölü gibi bitkin bir şekilde arabaya

Tarabya Oteli'nden Tarabya Koyu ve karşı yamaçlar

attım, bugün çok yorucu ve dolu dolu geçmişti. Sabaha karşı saat üçte yatağımıza henüz girmiştik ki kapının zili çaldı. Israrla devam ediyordu. Kalkıp açmaktan başka çare yoktu, uşaklar derin uykudaydılar. Kapıda Sultan'ın emir subayı duruyordu. Alışık olmadığım bu gece ziyaretinden ürkmüştüm. Esrarengiz Sultan'ın elçisi benden kimbilir ne isteyecekti, yorgunluktan sinirlerim yıpranmıştı, hayaletler görüyordum. Ama sonunda olayın aslı anlaşıldı, hoş bir sürprizdi. Emir subayı verdiğim konserin karşılığında, bana hiç beklemediğim bir armağan getirmişti; içi altın sikkeleriyle dolu sıkı sıkı mühürlenmiş bir kesecik. Emir subayının imzalamak üzere bana uzattığı kâğıtta yazılı miktarda olup olmadığını görmem için, keseciği açıp içindekileri saymam gerekiyordu. Bütün bunlar alışık olduğum şeylerden o kadar farklıydı ki! Elimde para kesesiyle, bir daha rahatsız edilmemeyi umarak, gülerek yatağıma döndüm.

Boğaz'da yaz havası

Artık *Grande Societe de Pera*'nın (büyük Beyoğlu sosyetesi) Boğaz'da yazlığa çıkma zamanı gelmişti. Kocam elçiliklerle ilişkilerini sürdürmek istediği için, biz çok önceden taşınmış-

Tarabya'daki Alman Büyükelçiliği'nin yazlık binaları

tık, ama taşınmadan önce gelecek kış için Avrupa konforuyla donanımlı güzel bir daire kiralamıştık. Sonbaharda Berlin'den eşyamız gelecek, evimizi istediğimiz gibi rahat bir şekilde düzenleyecektik. Kaethe'yi Almanya'ya gönderecektik, Türklerin yanında daha fazla kalmak istememişti, yeni bir çocuk bakıcısı kadın arıyorduk. Yardımımıza yine İngilizler koştu. Yıllarca kibar bir İngiliz evinde çocuklara bakıcılık yapan fevkalade bir *nurse* (hemşire) kendisine yeni bir yer arıyormuş. Onu hemen yanımıza aldık, hiç de pişman olmadık.

Mayıs ayında, çocukla bakıcıyı da yanımıza alarak, Tarabya Oteli'nde önceden ayırttığımız bir odaya yerleştik. Eski bir oteldi, pek modern sayılmazdı, ama Boğaz kıyısındaydı. Biz kuzeyliler için şarkta bir yaz mevsimini asla hayal edilemeyecek bir şeydir. Burada mayıstan ekim sonuna kadar yağmur ve puslu günler pek ender görülüyor, gökyüzü her zaman masmavi ve güneş pırıl pırıl, bir de nefis deniz havası. Dolunay ve yıldızlı geceler ise rüya gibi. Gündüz, öğlen saatlerinde genellikle dışarı pek çıkılmıyor, ama öğleden sonra saat beşten itibaren modern yaşam başlıyordu: Bütün elçiliklerin büyük parkların içinde köşkleri vardı, özellikle de Tarabya'daki Alman elçiliğinin parkı çok güzeldi. Yine Tarabya'daki Fransız elçiliği eski bir Türk konağının içindeydi, ahşap bi-

naya dışardan bakıldığında muhteşem salonları görülmüyordu. O zamanki Fransız elçisi Markiz Montebello harika davetler vermekte pek becerikliydi; konakta ve bahçede çok güzel gecelerimiz oldu. Yaz aylarında da farklı elçiliklerdeki sosyetik yaşam çok hareketli ve canlı geçiyordu. Boğaz'ın dört bir yanından kayıklarla ve küçük buharlı teknelerle konukların elçiliklere gelişini seyretmek çok hoş oluyordu. Erkeklerin parlak üniformalarıyla madalyaları mı, yoksa kadınların pahalı tuvaletleriyle ziynetleri mi daha görkemliydi, insan kestiremiyordu. Siyasi entrika oyunları sosyetenin izin verdiği ölçüde burada da sümen altından yürütülüyordu. Sultan'ın Yıldız'daki sarayından gelen casuslar her yere sızmışlardı, bu yüzden konuşmalar çoğunluk fısıltıyla yapılıyordu.

Daha o günlerde siyasi hava kızışmıştı, her an Ermeniler bir kargaşa çıkarabilirdi, Balkanlar büyük devletlerin sorunlu çocuğuydu. Kocamın Tarabya'daki işi kış aylarında Pera'da olduğundan daha zordu; resmi yerel haberleri toplayabileceği tek ve en iyi kaynak akşam davetleriydi. Bu toplantılar onun için bir görev, benim için ise bir eğlenceydi. Çoğu kez gece yarısından sonra telgraf çekmeye gidiyordu.

Ben piyanomu da yanıma getirtmiştim. Öküzlerin çektiği bir arabanın üzerine bağlayarak hayvanların rahvan gidişiyle Boğaz'ın tepelerinden Tarabya'ya kadar saatler süren nakliyeye piyanom iyi dayanmıştı. Yollar arabalar için oldukça iyi sayılırdı. Tarabya'nın biraz ilerisinde, Boğaz kıyısındaki yalıların bulunduğu Büyükdere'den bir yol, kentin Karadeniz kıyısına kadar uzanan tek güzel yeşilliği olan Belgrad ormanlarına gidiyordu. Buranın, asırlık ormanlara benzeyen muazzam bir bitki örtüsü vardı, sarmaşıklar ağaçlardan ağaçlara dolanıyordu, ağaçların gövdeleri kalın ve görkemliydi. Türlü türlü hayvanatla haşaratın yuvalandığı çalılıklar her yeri kaplamıştı. Görüntü masallardaki gibi ve romantikti, ama Karadeniz'den esen serin meltem geçit vermiyordu. Yaz ayları sevilen bir piknik alanı olan bu ormana, çevreden sık sık insanlar akın ediyordu. Daha çok, hemen yakınlarındaki kentin su ihtiyacını karşılayan büyük bir gölet olan Bentler'de uygun

bir yer bulup piknik yapıyorlardı. Daha ilerde ormanın ortasında bir de Bizanslılardan kalma, iyi korunmuş bir su kemeri vardı.[31]

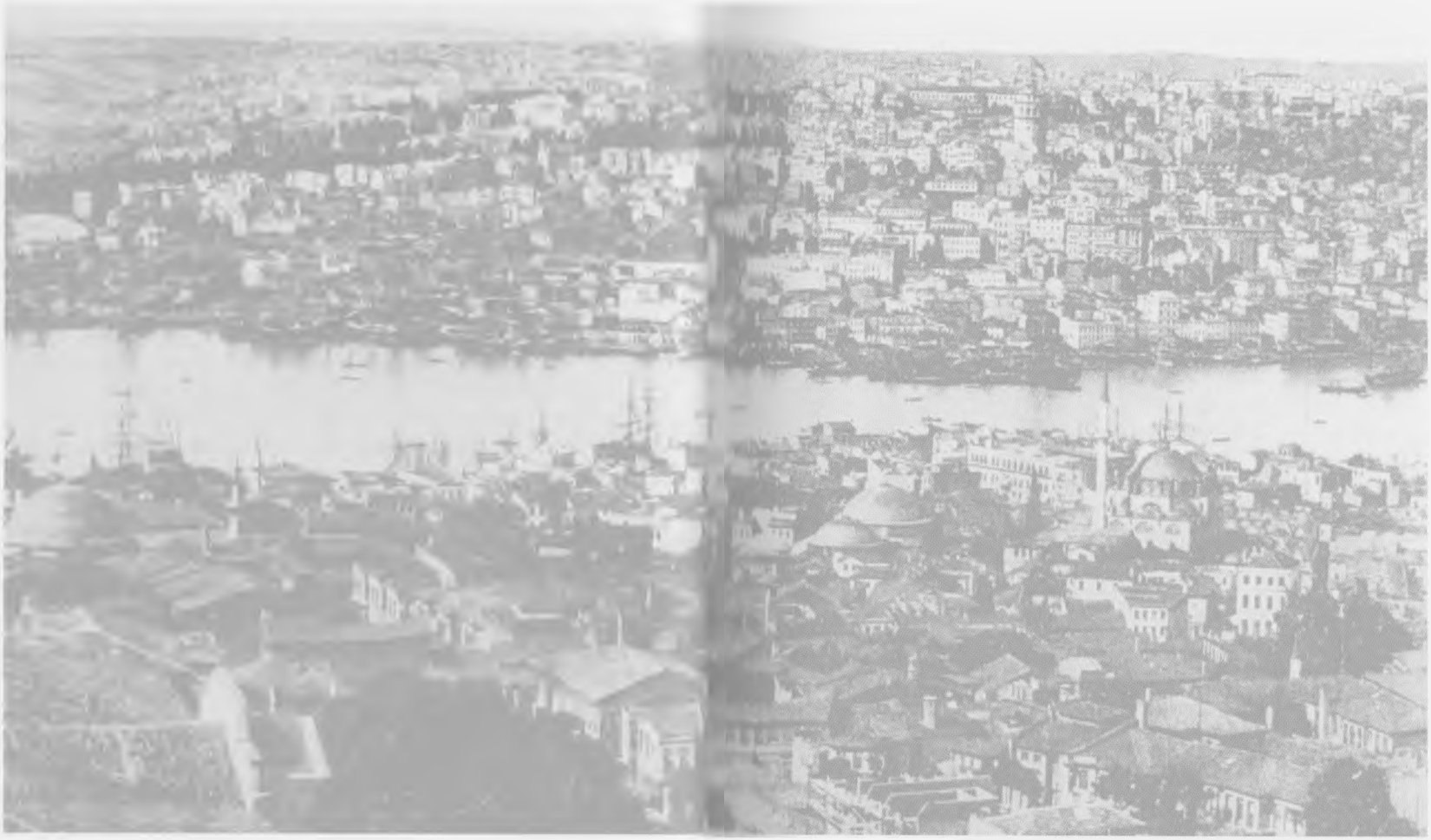
Tarabya'da en hoşlandığım ve büyük zevk aldığım şey dolunaylı gecelerdi. Bayan v. Heuser'le Boğaz'da kayıkla muhteşem gezintiler yapıyordum. Bu kayıklar çok ilginçti, uzun ve dardılar, binmek için epey prova yapmak gerekiyordu. Kayığın içinde oturmak mümkün değildi; iki kişi neredeyse yatar vaziyette uzanıyor, en ucunda kayığı idare eden *kayıkçı* dedikleri adam oturuyordu. Deniz dalgalı olduğu zamanlarda bile kayık sakin yoluna devam ediyor, hoş bir sallantısı oluyordu. Türk kayıkçılar usta bir teknikle ve güvenli kürek çekiyorlardı.

Yaz çok çabuk geçti, çocuğumun hemşirenin yanında iyi bakıldığını bildiğim için, gönül rahatlığıyla bir yaz geçirmiştim. Sabah güneşinin aydınlattığı, gümüşi bir sis örtüsünün arkasından camileri ve minareleriyle uyanan İstanbul'u vapurdan seyretmek ne müthiş bir şeydi! Önde, Bizans'tan yadigâr sur kalıntılarıyla çevrili Eski Saray,[32] ta uzaklarda adalarıyla Marmara Denizi... her gördüğünde insanı büyüleyen bir tabloydu. En güzeli ise sıcaktan bunalan şehirden, tam güneş batarken Tarabya'ya dönüştü. Anadolu yakası altın rengine bulanıyor, minik pencereli yoksul ahşap evler batan güneşin yansımalarıyla ışıl ışıl parlıyorlardı. Az sonra yüzlerce minareden yükselen ezan sesi duyuluyordu. Rüzgârın estiği her yönden, yankılanan müezzinin gür sesi kentin her yerindeki bütün Müslümanlara ulaşıyordu. Günde üç kez[33] gökyüzüne yükselen bu dua üzerimde unutulmaz bir etki bırakmıştır. Allah büyüktür!

31 Kanuni döneminde Mimar Sinan'ın inşa ettiği Kırkçeşme tesislerine ait su kemerleri, Avrupalılar tarafından 20. yüzyıl ortalarına dek Bizanslılara ait kabul edilirdi (e.n.).

32 Topkapı Sarayı. Sarayın deniz surları Bizans'tan kalmadır, ancak Sur-ı Sultani olarak anılan kara surları Fatih tarafından 15. yüzyılda inşa ettirilmiştir (e.n.)

33 Yazar beş vakti üç vakit olarak hatırlamış.

Anna Grosser-Rilke'nin ailesiyle birlikte oturduğu dönemde Galata ve Beyoğlu

Agence de Constantinople

Bu arada Pera'da Su Terazisi Sokağı'ndaki evimizi döşemiştik. Son derece modern Avrupai bir daireydi, ön cephede üç oturma odasıyla yemek odası vardı, yatak odası ve banyo arkadaydı, bu üç mekâna da musluk konmuştu. Hizmetkârların odası tamamen ayrı bir yerdeydi. İngiliz stili avuç içi kadar minik ilk evimizden sonra bu ferahlık hoşuma gitmişti; ama ne yazık ki evin manzarası yoktu, ne deniz ne de Altın Boynuz görünüyordu. 1889 Eylül ayında Tarabya'dan ayrılarak yeni evimize yerleştik.

Aynı anda, kocamın Osmanlı ülkesinde bir haber ajansı açma planı da gerçekleşti. O güne kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan gazetelere telgrafla haberleri gönderen tek kaynak Paris'teki Havas Ajansı'ydı, haliyle daha çok Fransız etkisindeydi. Kocam olabildiğince bu etkiyi azaltmayı tasarlıyordu. Bunu gerçekleştirmek pek kolay olmadı. Alman elçisi v. Radowitz ile Avusturya elçisi v. Calice'nin destekleriyle büro kuruldu. Agence de Constantinople adını alan büro, Birinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetini sürdürecekti ve kritik dönemlerde Almanya'nın çıkarlarına çalışmayı hedefliyordu. Ajansımız Avrupa'daki bütün büyük ajanslarla, Havas, Reuter, Viyana'da Wolff ve Roma'da Stefani ajanslarıyla ticari işbirliği içindeydi. Haberler, o zamanlar şark ülkelerinde geçerli olan Fransızca dilinde yayınlanıyor, aynı zamanda bütün dünya kentlerinden borsa haberlerini de veriyordu. Bu son derece büyük bir girişimdi, Fransızların yaygın etkisini azaltmayı amaçlaması yönünden de siyasi önem taşıyordu. Ajansın finansmanı da garantilenmişti; gazeteler, Osmanlı Bankası, bütün yabancı elçilikler ve tabii Osmanlı hükümetiyle Sultan, birçok da okur ajansa aboneydiler. Kocam ajansın müdürü oldu, işi zordu ve sorumluluk istiyordu, ayrıca *Köln Gazetesi*'nin muhabirliğini de sürdürüyordu. Üzerine fazla iş alması beni endişelendiriyordu, sinirli hallerini, hepsinden çok da uykusuzluğunu buna bağlıyordum.

Osmanlı hükümet merkezine adını veren Babıâli

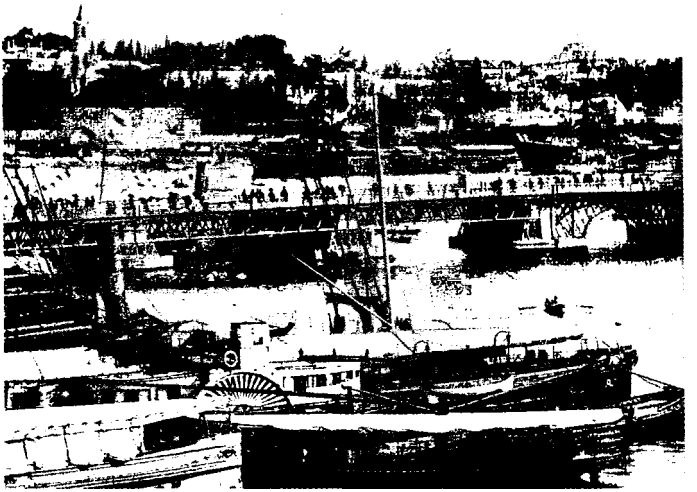
Babıâli'deki hükümet binaları

Kocamın artık hükümet merkezi olan *Babıâli*'yle eskisinden daha sık işi oluyordu. Babıâli'de yaşamın akışı çok ilginç ve değişikti. Herkes bakanlıklara istediği gibi rahatça girip çıkabiliyordu. Hiçbir yerde kapılar kapalı değildi, kapı önünde sadece göbekli bir kapı bekçisi duruyordu, önceden herhangi bir başvuru yapmaya gerek kalmadan, her isteyen rahatlıkla sadrazamın ya da diğer vezirlerin yanına girebiliyordu. Eşyasız, çıplak salonların en sonunda büyük diplomat masalarında hükümetin önemli kişileri oturuyordu. Öğleden sonraları saat ikiden itibaren hareketlenme başlıyordu. Sadece yabancı elçiliklerle konsoloslukların tercümanları değil, yüksek ve orta tabakadan birçok insan, üst düzey zevattan herhangi biriyle görüşmek ya da sorunlarını aktarmak üzere oraya geliyorlardı; hatta dilenciler bile her zamanki alışkanlıklarıyla yere çökmüş bekleşiyorlardı.

Önemli siyasi sorunlar herkesin önünde açıkça görüşülüyordu. İnsanların serbestçe girdiği, halkın aşağı tabakasından ve yoksul insanların isteklerini, şikâyetlerini dile getirdikleri bu yerde, büyük Avrupa devletlerinin "siyaseti" de konuşuluyordu. Gerçi istekler vezirin kulağına fısıldanıyor, o da aynı şekilde yanıtını fısıldayarak veriyordu. Ama halktan gizli ve kapalı yapılan tek şey buydu, çok ilkel bir yöntemdi, geleneklerinde son derece tutucu olan Türkler bu âdetlerinden çok sonraları vazgeçtiler. Babıâli'ye bu tarz bir ziyaret bir Avrupalı'ya garip geliyordu. Bazen kocam Babıâli'ye giderken beni de yanına alıyordu: Yıllar sonra oraya daha sık gitmem gerekecekti, bu süssüz, çıplak binanın koridorlarında artık herkes beni tanıyordu.

Gerçek Şark

Hareketli yaşamım biraz durulmuştu. Kocamın mesleği gereği üstlendiği toplumsal yükümlülüklere alışmıştım, beni eskisi kadar yormuyordu, zamanımın çoğunu almasına da artık eskisi kadar izin vermiyordum.

Anna Grosser'in üzerinde yürümeyi sevdiği "Yeni" Köprü

Yaşamıma biraz renk getirsin diye, kentin İstanbul yakasını[34] dolaşmaya başladım. O güne kadar sadece birkaç kaçamak yapmıştım, şimdiyse haftada iki kez bu zevki yaşıyordum. Beyoğlu ve İstanbul birbirlerinden çok farklıydılar. Beyoğlu gerçek şark değildi, kentin yarı uygarlaşmış bu Avrupa yakası uzun vadede benim için ilginç olmaktan çıkıyordu. Beyoğlu'ndan Galata Köprüsü'ne günün her saati çalışan tünelle iniliyordu; tüneli bir İngiliz firması inşa etmişti.[35] Burası korkunç pis bir liman semtiydi, bazı yan sokakları Altın Boynuz boyunca uzanıyordu. Altın Boynuz güzel değildi, Pe-

34 O dönemde İstanbul adı, bugün Suriçi denilen, Fatih ve Eminönü ilçelerinin kapladığı bölge için kullanılırdı (e.n.).

35 Tünel projesi Eugene Henri Gavand adlı bir Fransız mühendis tarafından geliştirilmiş, işletme imtiyazı alındıktan sonra 30 Haziran 1871'de inşaatı başlamıştı. Ancak mali nedenlerle inşaat yarım kalınca Temmuz 1872'de İngiliz uyruklu "The Metropolitain Railway of Constantinople From Galata to Pera" şirketi inşaatı tamamlamıştır. 1874 sonunda hayvan taşımalı deneme seferleri, Ocak 1875'te normal seferler başlamıştır (e.n.).

ra'nın bütün lağımları, çığırtkan kayıkçıların kayıklarının doluştuğu bu suya dökülüyordu. Çoğu zaman dayanılmaz bir koku sarıyordu etrafı. Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, ama çok sayıda Avrupalı'nın da yaşadığı tam bir iş merkeziydi burası. Karanlık yüzlü küçük dükkânlarda her türlü hırdavat satılıyordu. Galata, sokaklarda başıboş dolaşan köpeklerin en sevdiği yerdi, kasaplarla balıkçılardan atılan artıkları afiyetle yalayan bu zavallı aç hayvanlar için burası tam bir cennetti.

Kentin Avrupa yakası olan Galata'dan İstanbul yakasına insanların çoğu kayıkla geçiyordu. Bense her zaman köprünün üzerinden yürümeyi yeğliyordum, bazen "Eski",[36] çoğu kez de "Yeni[37] dedikleri köprülerden. Aslında ikisi de köhneydi ya. Köprü üzerinde her ırktan insana rastlamak mümkündü. Şurada tablo gibi işlenmiş kostümleriyle bir grup Hintli, biraz ileride süslü etekleri ve bluzlarıyla Rumenler, Bulgarlar, Rumlar, hepsi de milli kıyafetleriyleydiler, aralarında her zamanki sakin halleriyle yürüyen Türkler ve yabanıl görünümleriyle Arnavutlarla Kürtler... Muhteşem renkli bir tabloydu! Bakmaktan yorulduğunuz zaman Köprü'nün parmaklıklarına dayanıp solda süslü kıyılarıyla Boğaz'ı ya da sağda Altın Boynuz'un sularında seyreden irili ufaklı vapurları, arkasında sayısız camileri ve saraylarıyla İstanbul yakasının harika görünümünü seyredip mest olabilirdiniz. Önünüzden kara çarşaflara sarınmış tepeden tırnağa örtülü Türk kadınlarıyla –kibar kadınlar ipek, yoksullarsa pamuklu kumaştan yapılmış çarşaf giyerdi– eşeklerin, atların ve hamalların taşıdıkları tahtırevan üzerinde adamlar geçerdi. Her an çökecek izlenimini veren köprünün üzerindeki bu yoğun hareketlilik sürerken, başıboş dolaşan hayvanlarla insanların gürültüsüne iskelelere demirli Boğaz gemilerinin tiz düdük sesleri karışırdı. Bu keşmekeşte bir de, görünce dehşete düştüğünüz çoğu cüzamlı sefil dilenciler vardı.

36 Unkapanı Köprüsü (e.n.).
37 Galata Köprüsü (e.n.).

Yeni Cami "mimarisindeki vakurlu sükûnet"le ay ışığı altında

Bu karmaşadan ve renkli dünyadan sonra Yeni Valide Camii'nin[38] mimarisindeki vakurlu sükûnet insana bir mucize gibi geliyor. Artık kentin öte yakasındasınız. Burada da her birinin altında birer küçük dükkân olan ahşap evleriyle daracık sokaklardan geçiyorsunuz. İnsanlar işlerini dükkânının dışında sokakta yapıyor, aynı zamanda yemek de pişiriyor.

Acıkmışım, tam da bir kebapçı dükkânının önündeyim, hemen girişinde odun ateşi üzerinde bir şişe geçirilmiş kuzu eti dönüyor. Kokusu insanı cezbediyor, ben de Türk aşçıya elimle işaret edip, o şeyden yemek istediğimi anlatmaya çalışıyorum. Sakin ve terbiyeli, temiz bir masada bir iskemle göstererek, "*Buyrun hanımefendim!*" diyor. Sonra içeriye gidip ellerini yıkıyor, bir tabakla keskin bir bıçak alarak hâlâ şişte dönmekte olan etten küçük parçalar kesiyor. Yanına da bir küçük ekmek koyuyor. Hiç bu kadar lezzetli bir kuzu eti yememiştim. Çatal bıçak yok. Et parçalarını ekmekle birlik-

38 Günümüzde kısaca Yeni Cami adıyla bilinir (e.n.)

Anna Grosser'in dikkatini çeken seyyar aşçılar

te ağzınıza atabiliyorsunuz. Hemen bir porsiyon daha ısmarlayınca, terbiyeli adamcağızın yüzünde bir gülümseme yayılıyor. Karnım doyunca daha bir güçlenmiş olarak dolaşmaya devam ediyorum.

Geniş gövdeli bir çınar ağacının altında bir kahvecinin mekân edindiği küçük bir meydana geldim. Meydana, küçük taburelerle minik masalar konmuştu. Şarktaki bütün kahveler gibi geleni çoktu, ama hep erkekti. Çünkü çınarın altındaki bahçeli meydan aynı zamanda bir berber dükkânıydı da. Bir tabureye iliştim, şekerli bir kahve ısmarladım, sigaramı yaktım, bayağı keyiflenmiştim. Bana merakla bakıyorlardı, ama rahatsız edici bir durum yoktu; bir anda etrafımı dilencilerle köpekler sarıverdi, dilencilere Osmanlı parasıyla birkaç kuruş uzattım, köpeklere de ekmek parçacıkları attım. O kadar çok görecek, gözlemleyecek şey vardı ki, bu küçük kahveden bir türlü ayrılmak istemiyordum. Ne yazık ki Türklerle konuşamıyordum; bana bir yığın soru soruyorlardı, ama yanıt veremiyordum. Artık son hedefim olan çarşıya gitme zamanı gelmişti.

Beyazıt'ta Küllük kahvesinin bitişiğindeki seyyar berberler

Yol beni mis kokularının yayıldığı baharat çarşısına[39] götürdü. Daha içeri girer girmez insanı mistik bir hava sarmalıyordu, içerinin etkileyici, pitoresk bir aydınlatması vardı. Işık, tavandaki pencerelerden geliyordu, dışarıdaki feci sıcağa karşın burası serindi. Türkler dükkânlarının önünde bilgece, vakur, sakin, yere çömelmiş oturuyorlardı; ne bir bağırtı, gürültü ne telaş vardı. Bu kutsal mekânda olmaktan sonsuz hoşnuttum, gerçek şark burasıydı. Hemen hepsi Türk olan satıcılardan yaşlı olanların başlarındaki fesleri, beyaz yumuşak bir bezle sarmalanmıştı. Ne güzel insanlar görmüştüm orada, uzun ak sakallarıyla nasıl da saygı uyandırıyorlardı! Dünyanın bütün baharatları burada satılıyordu, en kıymetlisiyse gül suyuydu.

Yeniden dışarıya gün ışığına çıktım, bu yakanın en büyük alışveriş merkezindeydim. Yan yana dükkânlar dünyanın en harika halılarıyla tıka basa doluydu. Çarşıdan dışarıya uzanan yolun çevresini her türden küçük satıcılar sarmıştı. Sucu-

39 Mısır Çarşısı (ç.n.).

lar, kafasında dengelemeye çalıştığı büyücek tablasında leziz tatlılarla dolanan şekerci, bir çeşit puding satan muhallebici, yoğurtçu, mevsimine göre kavun çeşitleri, taze incir, üzüm, çilek satan satıcıları gördükçe dayanamıyordunuz, hepsinden tadıyordunuz. Tıka basa doymuştum, yorgun bitkin bir halde sonunda çarşıların en büyüğüne geldim.[40] Ana kapıdan girer girmez bir antikacı kolumdan yakalayıverdi, Rus asıllı bir Musevi'ydi, oldukça iyi Almanca konuşuyordu. Buhara işlemeli bir divana oturur oturmaz, hemen üzerine serili olan örtü gözümü ısırdı, benim piyanonun üzerinde bir benzerini görmüştüm.

Buranın alışveriş adabına henüz yabancıydım. Kurnaz satıcı –Spickbock diye komik bir adı vardı ve üzerine basa basa dükkânın sahibi olduğunu söylüyordu– benim sadece işlemelerle ilgilendiğimi fark etmişti, ama yine de bıkıp usanmadan bana değerli antikaları gösteriyor, durmadan da çay ikram ediyordu. Semaver fokurduyordu, çay da çok lezzetliydi. Sonunda divanın üzerindeki işlemeli örtünün fiyatını sormaya cesaret ettim, "Satılık değil, dün bir Osmanlı prensesi satın aldı" dedi. Bütün saflığımla ona inandım, dönüp gitmek üzereydim ki, dehşetle yerinden fırlayıp arkamdan gelerek, "Prenses 20 lira ödedi, sen 21 ver bu kıymetli parça senin olsun" dedi. Aldatıldığımı anlamıştım, bu kez pazarlık başladı. Gülmekten kırılıyordum, pazarlıkta giderek cüretimi artırıyordum. Son olarak bir buçuk lira teklif ettim. Ahlayıp poflayarak parçayı bana bir liraya bıraktı, muzaffer bir edayla, ucuz alışverişimden gururlanarak evin yolunu tuttum.

Bay ve Bayan v. E ve v. H kocamla çay masasındaydılar, o harikulade parçayı açıp gösterince, benimle bir güzel alay ettiler, aldatılmıştım, örtü, makine işiydi ve 'made in Germany' damgalıydı (Almanya'da yapılmıştı). Üzerine kahve sürülüp, birkaç yeri de yıpratılarak eski görünümü verilmişti. Bir yarım lira fazladan ödemiştim. İnsan zarar ettikçe akıllanıyor, bu ilk *leçon pour marchander*'den[41] çok şey öğrenmiştim.

40 Yabancıların Grand Bazaar, yani "büyük çarşı" dedikleri, Kapalıçarşı (ç.n.).
41 Alışveriş yapma, pazarlık etme dersi.

Alışverişlerde bu tür kandırmacalar burada insan aldatmaktan sayılmıyordu, satıcıların yabancılara uyguladıkları alışılagelmiş bir satış yöntemiydi. Ticaretin püf noktalarıydı. Sakin, kibar ve mesafeli olanlar sadece yaşlı Türklerdi, ama onlar da yabancıların deneyimsizliklerinden yararlanmayı fırsat biliyorlardı. Bu konuda en hararetli ve becerikli olanlar Ermenilerle Rumlardı; tam anlamıyla laf ebesiydiler, kurnazdılar, müthiş bir ikna etme yetenekleri vardı. Ama en kurnazları Musevilerdi. Bu kent turlarında, sadece Kapalıçarşı'yı görmekle kalmıyordum, Bizans döneminin olduğu kadar ortaçağın Venedik tacirlerinin izlerini taşıyan bütün İstanbul yakasını da tanımış oluyordum, Türklere ait sayısız cami, saray ve suru da tanıma fırsatını buluyordum.

En büyük sıkıntım müzikti, hangi türde olursa olsun konser etkinliklerinin olmamasına üzülüyordum. Ne konserler, ne de şöyle aklı başında tiyatro temsilleri oluyordu. Kış aylarında bir İtalyan opera grubu, utanç verici minik bir orkestrayla Verdi'nin operalarını sahnelemişti. Salon büyük ahşap bir barakadan farksızdı, küçük sahnedeki dekorlar hep aynıydı, son derece ilkeldi, kulisler de hiç değişmiyordu, ama sesler muhteşemdi, sanatçıların hepsi son derece doğal ve iyi eğitimliydi, hiç değilse bu insana zevk veriyordu. Özellikle de tenorlar çok iyiydi. Bayan v. H ile sık sık bu temsillere gidiyordum. Hiç bu kadar mükemmel *bravura*lar[42] dinlememiştim. Tiyatro salonu son sırasına kadar her zaman doluyordu. Seyirciler Türk, Ermeni ve Rum'du. Tiyatroda Alman olan yalnızca bizdik. Temsil sırasında sigara içiliyordu, etrafta dolaşan kahveci de iyi iş yapıyordu. Komik bir olayı anımsıyorum. Olağanüstü şişman, tostoparlak bir tenor bedenine yapışan daracık beyaz atlastan yapılmış bir kostümle sahneye çıkmıştı "ayıp yerinin" yavaş yavaş gerilerek ayrılmaya başladığını fark ettik. Zavallı adamcağızın bir yandan şarkısını söylerken yavaşça geri ge-

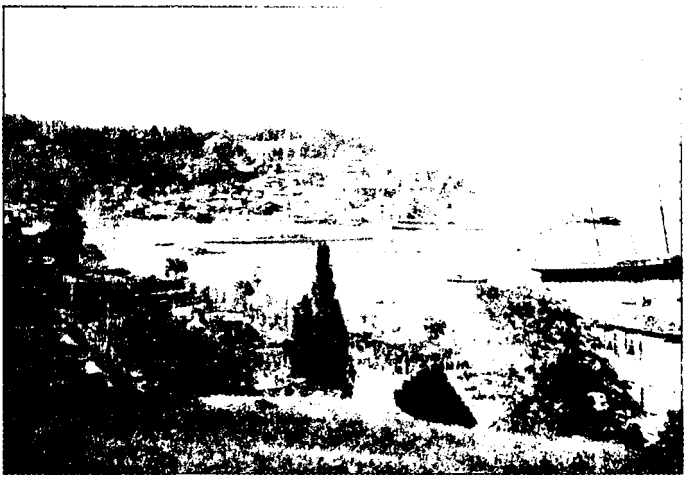
42 Alm. Parça; teknik zorlukları olan ve parlak bir yorum, virtüözlük gerektiren parça (ç.n.).

ri gidip, kulise sığınmaktan başka çaresi kalmamıştı, aryasını da orada bitirmişti. Bütün seyirciler tenoru yuhalamış, kahkahalarla gülmüştü, sonra da aryanın tekrarlanmasını istemişlerdi. Emprezaryo seyircinin çağrısı üzerine tenorun sahneye çıkmasında ısrar edince, tenor kimseye aldırış etmeden sırtına geçirdiği bir pelerinle aryayı coşkuyla bir kez daha söylemişti.

Yaza düşen gölgeler

Birtakım gönüllü insanlar yabancı elçiliklerde hayır amaçlı pek çok etkinlik düzenliyordu. Genelde hepsi de çok pahalı etkinliklerdi, ama önemli olan bunları düzenleyenlerle, katılanların karşılıklı muhabbetleri ve bu arada flört etme fırsatını da bulmalarıydı. Kış çabuk geçti. İstanbul'un kışı bizdeki gibi sert olmuyordu. Ekimden ocak ayına kadar havalar çoğunluk yağmurlu geçiyordu, şubat ayında bahar kendini hissettiriyordu, güneş ışıldıyor, bahçeler filizleniyordu; menekşeler, gelincikler ve çuha çiçekleri açıyor, badem ağaçları tomurcuklanıyordu; mart ayı başlarında da Boğaz'ın iki yakasında birden erguvan ağaçları bütün ihtişamıyla boy gösteriyordu. O zaman tek bir yeşil göremezdiniz, sadece erguvani çiçekler sarardı etrafı. Bu Boğaz'ın en güzel zamanıydı. Erguvan ağaçları, koyu serviler ve çam ağaçları muhteşem bir tablo oluştururdu.

Böylece yine yaz hazırlıkları başlıyordu. Bu kez Tarabya'da zengin bir Rum ailesinden çok güzel möbleli bir ev kiralamıştık. Nisan başlarında taşınmayı planlıyorduk. Ama mart ayıyla birlikte alışılmadık bir sıcakla birlikte yaz aniden geliverince çabuk toparlanmamız da gerektiğinden –eşya olarak sadece bavullarımızı, çocuk odasının eşyasıyla büyük piyanoyu aldık– hemen taşınmaya karar verdik. Mutluydum; çünkü kentteki evimizde, Tarabya'daki o muhteşem manzaramız yoktu. Tarabya'da ilk yazlıkçılar bizdik. Ev bir tepenin üzerindeydi, Boğaz'ın Karadeniz çıkışına kadar alabildiğine uzanan bir manzaramız vardı.

Anna Grosser'in oturduğu dönemlerde Tarabya

Bir olay neşemizi ve rahatımızı kaçırdı. Kocam *Köln Gazetesi* tarafından kısa süreliğine Bükreş'e çağrılmıştı, orada devamlı çalışan muhabir hastalanmıştı, tam da o sırada Romanya'yı kritik günler bekliyordu. Haberi duyunca, daha çok da kocamın sağlık durumundan endişelendiğim için sarsıldım. Tarabya'da herkesten uzak, sakin yaşamın hiç değilse bir süreliğine ona iyi geleceğini düşünmüştüm. Bu durumda bizim ajansı denetlemek üzere sık sık şehre inmek zorundaydım, sakin ilkbahar aylarını çocuğumla birlikte geçirme, Tarabya'daki Alman elçiliğinin bahçesinde birlikte gezinti yapma hayallerim suya düşmüştü. Her gün sabah saat dokuz vapuruyla Beyoğlu'na iniyor, öğleden sonraları üç vapuruyla dönüyordum. Bilgili ve becerikli sekreterimin de desteğiyle Agence de Constantinople'un "kadın şefi" olarak böyle bir çalışma düzeni kurmuştum.

Zaman çabuk geçti, kocam, memnun kaldığı çalışmalarının çok yorucu olmasına rağmen, gittiğinden daha sağlıklı eve döndü. Oğlumuz en güzel yaşındaydı, onunla çocuk gibi oynamak kocamın en büyük zevkiydi. Şansımıza v. Huser'ler

hemen yanımıza komşu geldiler. Doktorlar kocamın rahatsızlığının endişe verici olmadığını söyleyerek beni yatıştırdılar; dediklerine göre sinirleri aşırı yıpranmış, zamanla düzelirmiş. Ben de artık endişelenmekten vazgeçtim.

Şarkın havası sanatımı biraz etkilemişti. Gerçi sık sık çalıyordum, en büyük hayranım da her zaman kocamdı, beni saatlerce dinliyordu, ama ciddi bir şekilde kendimi geliştiremiyordum, piyano eğitimim aksamıştı. Gerçi eski repertuvarım kafama ve parmaklarıma artık iyice yerleşmişti, ama müzik dağarcığıma yeni bir şeyler eklenmiyordu. Simrock'lar piyano müziğiyle ilgili yeni ne çıkarsa bana düzenli olarak gönderiyorlardı. Böylece en azından Almanya'da yapılan müzikle sürekli ilişkide kalabiliyordum. Daha çok da Brahms'ın yeni parçalarını büyük bir coşkuyla alıyorduk. Brahms'ın senfonileriyle oda müziği parçalarını piyanoda dört el birlikte çalabilecek bir piyanistin özlemini çekiyordum.

Yaz, her zamanki rutin olaylarla çabuk geçiverdi. Şehirdekinden tek farkı, burada çeşitli elçiliklerin muhteşem bahçelerinde beş çayları ile yemek sonrası davetleriydi.

Bağdat Demiryolu

İstanbul'da siyasi entrikalar eksik olmuyordu, Abdülhamid de büyük bir beceriyle bu entrikalardan kendi çıkarlarına yararlanmasını biliyor, diplomatları parmağında oynatıyordu. Yeni Alman elçisi Prens Radolin'di, şark demiryollarının yapım ihalesindeki amansız rekabette epey etkili olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, Haydarpaşa'dan güneye kadar Anadolu'yu baştan başa kaplayan ve Bağdat'a kadar uzanan stratejik bir demiryolu şebekesi kurmayı planlıyordu. Bütün büyük devletler projeye katılmak istiyorlardı, Avrupa diplomasisi bu projenin etrafında dönüyordu, Alman elçiliğinin birinci tercümanı Testa'nın olağanüstü destekleri sayesinde bu amansız rekabette zaferi kazanan Prens Radolin oldu.

Türkleri kazanabilmek için, Avrupalılardan çok farklı iç dünyalarını ve halkın karakter yapısını çok iyi bilmek, tanı-

mak gerekiyor. Acele, telaş nedir bilmiyorlar, bunu ayıp ve yakışıksız bir şey sayıyorlar; sabırlı olmak en büyük erdem onlar için, çoğunluk bunda da başarılı oluyorlar. Bu yüzden bir diplomat Türklerin yanında başarılı olmak istiyorsa, bu müthiş sabrı herkesten önce öğrenmesi gerekiyor. Türklere ültimatom vermek mümkün değildi, anında kaplumbağalar gibi korunaklarına çekiliyorlar, ulaşılamaz oluyorlardı. Testa Türklerin bu özelliklerini çok iyi biliyor, onları çok iyi tanıyordu, bir Türk gibi Türkçe konuşuyor, âdetlerini de biliyordu. Babasıyla büyükbabası Almanya adına şark hizmetinde bulunmuşlardı, yani hep bu çevrelerde yetişmişti.

Almanların denetiminde, Alman mühendisleriyle Anadolu Demiryolları Şirketi kuruldu. Bay v. Kühlmann genel müdürlüğe getirildi. O tarihlerde Almanya'nın Osmanlı ülkesinde hâlâ önemli bir yeri vardı, gerçi v.d. Goltz Paşa İstanbul'dan çoktan ayrılmıştı, ama Türkler hâlâ ona büyük saygı duyuyorlardı, minnet duygusuyla bağlıydılar, Osmanlı ordusunun reformunu ona borçluydular. Goltz da Türk halkının pek çok özelliğine hayrandı. Bana çok kereler Türk askerlerinin meziyetlerine ve cesaretine ne denli değer verdiğini anlatmıştı.

1894 depreminden kıl payı kurtuluşumuz

Yine Almanya'ya gideceğime müthiş seviniyordum. Buna inanasım gelmiyordu. Annemi tekrar görebileceğimi hayal bile edemiyordum. Ama sonunda oldu, keyfimizi kaçıran tek şey, masraflı olacağı için bakıcı kızı yanımıza alamayıp işine son vermek oldu. Önce Marienbad'a kaplıcalara gittik; kocam aslında Karlsbad'ı istiyordu, ama akrabaları Marienbad'da olduğu için, Karlsbad'ın tuzlu suyunu Marienbad'da içmek istedi, ben de orada zayıflama kürü yapacaktım. Çocuk bana fazla zorluk çıkarmıyordu, bakıcı kız onu çok iyi eğitmişti, otelde kalmak bu yüzden bana zor gelmedi. Daha büyük kuzenleri de küçük amcaoğullarıyla olmaktan hoşlanıyorlardı. Bir sonraki kür için, Baden Ba-

den'e giderken, orada Brahms'ı da görmeyi umut ediyorduk, ama ne yazık umduğumuz olmadı, Brahms'ı ancak Viyana'ya dönüşümüzde görebildik. Ama daha önce oğlumu da yanıma alarak 14 günlüğüne annemi görmeye Leipzig'e yollandık.

Bu yolculuğumuz sayesinde büyük bir tehlikeyi yaşamadık, İstanbul'da yıllardır görülmeyen büyük bir deprem olmuştu. Bütün gazeteler haberi birinci sayfalarında manşetten vermişlerdi. Eğer sarsıntı beş saniye daha sürmüş olsaydı, taş üstüne taş kalmayacağını söylüyorlardı. Büroda işlerimize bakan terbiyeli hizmetkârımız Nicoli, kocamın her zaman dinlendiği divanın başucunda duran, Begas'ın yaptığı Adolf Menzel'in büyük büstünün sarsıntıdan yere düştüğünü bize yazdı. Kentin İstanbul yakasındaki büyük taş evler tamamen yıkılmış ya da çok zarar görmüştü; buna karşılık ahşap binalar ayakta kalmıştı.

Berlin'de işi olan kocam bizi Leipzig'den aldı, birlikte Viyana'ya gittik, birkaç gün orada kalacaktık. Brahms'la yine müdavimi olduğu Roter Igel lokalinde birlikte güzel saatler geçirdik. Ama dostane sarfettiğimiz bütün uğraşlarımıza rağmen büyük üstadı İstanbul'da bizi ziyaret etmeye ikna edemedik, şarka duyduğu nefreti yenmemiz mümkün değildi. İşimizle ilgili önemli ziyaretler yaptık; çünkü Viyana'daki telgraf bürosunun çalışanları kocamı o güne kadar şahsen tanımamışlardı, bu ziyaretleri sırasında hep kocamın yanında olmakla ne iyi ettiğimi sonradan daha iyi anlayacaktım.

Tatilimiz bitmişti, artık dönüşü düşünmeliydik. İsteğim üzerine biraz da Budapeşte'de kaldık, etrafı biraz gezdikten sonra Bükreş ve Varna üzerinden, Karadeniz'e doğru yolumuza devam ettik. Karadeniz, İstanbul'a tek güzel girişti ve bunun zevkine varmak istiyorduk. Deniz neyse ki çok sakindi, pek ender görülen bir şeydi bu. Ama evimizi biraz harap halde bulduk; resimler, porselenler ve bir sürü biblo kırılmıştı. Fakat deprem zamanı yine de burada olmadığımız için Tanrıya şükrettik.

Gece gürültüleri - harem ziyaretleri

Bir sonraki kış, kocama ajansındaki işlerinde yardımcı olmak istediğimden, yoğun bir çalışmayla geçti. Alışılmadık soğuk bir kıştı, ilk kez noelde ve yeni yılda çok kar yağdı.

Soğuktan en çok etkilenenler sokak köpekleriydi. Türkler insanın içini burkan bir duygusallıkla onlara iyi davranıyorlardı, özellikle de yoksul muhitlerde. Altlarına eski örtüler ve saman seriyorlar, yiyecek veriyorlardı. Yavruladıkları zaman da dişi köpeğin analık sevincini paylaşıyorlardı. Köpekler aralarında kendi krallıklarını kurmuşlardı, yiyecek bulmak için bulunduğu bölgenin sınırını aşmaya kalkan köpeğin vay haline! Her bölgede köpeklerin başını çeken bir bekçi köpek vardı, yabancı bir köpek o bölgeye girdi mi, hemen havlayarak arkadaşlarına duyurur, anında diğer köpekler bir araya gelip gruplaşırlardı. Yasak bölgeye sokuldukları anda ise –ki bu bazen oluyordu, korkunç bir dalaş başlardı aralarında. Tek bir köpek, sürüden kaçtı mı ya da yiyecek bulmak üzere yabancı bölgeye girdi mi diğerleri hemen üzerine atılırlar, ölesiye dişlerlerdi. Bazen böyle dalaşmalarda, savaş alanına bir araba gelip onu yerden kaldırana kadar zavallı köpek yol kenarında çürümeye bırakılırdı. Bu köpek kavgaları genelde gece yarısı olur, uykuda olan kentte, herkesi dehşetle yatağından fırlatan korkunç bir gürültü etrafa yayılırdı.

Bütün köpekler kendi bölgelerinde adeta tek yumruk halinde, birbirlerine olabildiğince destek çıkarlardı. Diğer yandan bu hayvanların kente olağanüstü yararı da oluyordu, ne bulurlarsa kursaklarına indirdikleri için sokaklardaki bütün pislikleri temizliyorlardı.

Köpeklerin gece yarısı havlamalarının dışında bir başka dehşet verici olay da, gecenin ölü sessizliğinde, itfaiyenin etrafı çınlatan, herkesi yataktan fırlatan acı siren sesleriydi. Bir yerde yangın çıktı mı –ki bu sıkça olurdu, önce yangının çıktığı semtte *bekçi*'nin derinlerden gelen çağrısı duyulurdu: "*Yangın var!*" Bu sözcüğü uzatarak defalarca tekrarlar, çağrı-

sına, kaldırım taşlarına indirilen demirden bir tokmağın tok sesi eşlik ederdi.

Çağrıyı diğer semtlerdeki gece bekçileri de duyarlar, yangının nerede çıktığını da çığırtılarına ekleyerek felaketi etrafa duyururlardı. Son sözcükler çoğu kez zor anlaşılırdı, ama çağrının amacı zaten sadece herkesin kendi dostunu ve ahbabını olaydan haberdar etmesiydi.

Bekçilerin ilk çağrısını duyan ve o tarihlerde henüz itfaiye denemeyecek olan tulumbacılar koşarak yangın yerine gelirdi. Yazları kışları çıplak ayaklı itfaiyeciler ellerindeki oyuncak gibi küçük tulumbalar ve cılız bir el feneriyle naralar atarak koşuştururdu. Aslında büyük yangınları tamamen söndüremezlerdi. Bu arada yangını fırsat bilip zengin olmak amacıyla yapılan hırsızlık olaylarına da sık sık rastlanırdı. Yangın çıktı mı kısa zamanda büyür, yayılırdı: Bazen bütün bir semt tamamen yanıp kül olurdu, bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü Türklerin çoğu yoksul, kırık dökük ahşap evlerde yaşıyordu. Yangın esnasında ve sonrasında zavallı felaketzedelerin yoksul evlerinden çıkmalarına yardım etmek, kalan son birkaç parça eşyayı vahşi alevlerden kurtarabilmek umuduyla, sireni duyan eş dost ve akrabaların en uzak semtlerden koşarak geldiklerini görürdünüz.

İtfaiye örgütü, Macar Kont Szchenyi'nin yönetimi ele almasından sonra ancak iyileştirildi. Bu reformu, örnek bir çalışmayla, o zamanın modern araç gereçleri ve askeriyede eğitim görmüş bir ekiple gerçekleştirdi. Fakat Türk tarzı ahşap evlerde, eğitimli itfaiyeciler bile her zaman büyük yangınları önleyemiyorlardı, dolayısıyla bütün bir semtin tamamen yandığı sık görülen olaylardandı. Bana garip geldiği için söylemeden geçemeyeceğim, modern itfaiye örgütlenip çalışmaya başladıktan sonra da tulumbacılardan vazgeçilmedi. Sanıyorum yeni ekibin bir önemli görevi de hırsızlıkları önlemekti. Tulumbacılar ancak çok sonraları büsbütün kaldırıldı. Geleneklerine bağlı Türklerin, hiçbir yararı olmasa bile, bir teşkilattan hemen vazgeçmemelerini anlayışla karşılamak gerekir, bu eskilerin önem verdiği bir ayrıcalıktı.

Aynı zamanda general de olan az önce sözünü ettiğim Kont Szchenyi Paşa, Macaristan doğumluydu, yıllardır Osmanlı İmparatorluğu'ndaydı, Türklerin bütün âdetlerini, geleneklerini benimsemiş, hatta Müslüman bile olmuştu. Karısı Ermeni'ydi. Onunla, yerleşmemizin ilk günlerinde tanıştık ve ailece yemeğe davet ettik. Davetimizi sevinerek kabul etti, ama çok tatsız bir şey oldu. Bakıcı hemşireyle oğlumuz da bizimle yemekteydi. Konuğumuz şaşılacak derecede iştahlı biriydi, tabağındaki kızartmasını henüz bitirmişti ki üniformasının düğmesini açmaya başladı ve birden gürültülü bir geğirme duyuldu! Bakıcı kız mosmor kesildi, oğlan gülmeye başladı ve Kont Szchenyi'nin yaptığını taklit etmeye çalıştı. Ama yetmemişti, arkasından daha kötüsü geldi: Pantolonunun en üst düğmesi de açıldı, rahatlamış bir halde yeniden geğirdi. Bakıcı kız yavaşça, "Utanç verici" diye fısıldayarak, çocuğu da alıp, gitmek için izin istedi. Bizim şişman, semiz Macar ise hiçbir şeyle keyfini bozmaya niyetli görünmüyordu, yemeğin sonunda gelen elma tatlısıyla gecenin keyfini tamamladı.

Sofrada doğal sesler çıkarmanın, yemekten memnun kaldığının bir ifadesi olduğunu çok sonra öğrendik. O tarihlerde bütün Türkler böyle yaparmış. Türk âdetlerine uyum sağlayan Macar'ın da bu âdeti benimsemesine bu yüzden şaşmamalı. Ama o günden sonra onu bir daha yemeğe davet etmedik.

Sonradan Szchenyi'nin "harem"ini de ziyaret ettim. Ama onun haremi Ermeni karısıyla kızından oluşuyordu, bu yüzden bir Türk hareminden farklıydı. İstanbul'daki ilk günlerimde, gerçi hâlâ, bizim anladığımız anlamda "haremli evler", yani çok sayıda kadının bulunduğu evler, vardı. Ama bu sadece zengin evlerin bir ayrıcalığıydı, çünkü vasat bir Türk, birden fazla kadına ve çocuğa bakacak durumda değildi. Ama hangi sınıftan olursa olsun kadının konumu hep aynıydı, yani erkek istediği anda onu boşayabilirdi. Haremdeki yaşam da asırlar öncesinin aynıydı. Orası kadınların altın hapishanesiydi.

Benim bütün merakım gerçek bir Türk haremini görmekti. *Binbir Gece Masalları*'nı okuyanlar genelde hep mucizeler bekler. Ama gerçek hiç de böyle değildi. Gerçi kafesli pencereler vardı; ama haremdeki köleler *cariye* dedikleri, kötü giyimli kadınlardı ve bu kadınlar ne genç ne de güzeldiler. Belli başlı tuvaletleri; renkli pamuklu bir etekle beyaz bir pijamadan ibaretti, bana en çok itici gelen de boyalı tırnaklarıydı. Her şeyi de merak ediyorlardı. Gelen ziyaretçilerin üzerlerini yokluyorlar, elbiselerin kumaşlarını, hatta çoraplarına, iç çamaşırlarına varıncaya kadar ne varsa elliyorlardı. Haremin başkadını, yani gözdesi, hep en son ortaya çıkıyordu, bu kibarlık gösterisiydi. Her dakikada bir yeni biri, elinde minik bir fincan kahve ya da güllü lokum, yanında da bir bardak su ve tabii ki sigaralarla içeri geliyordu, artık her şeyinizle bu kadınlara teslim oluyordunuz.

Sonunda, yanında haremağalarıyla evin sahibesi görünüyordu; bu adamlar bana feci itici geliyordu, çünkü insanı taciz eden ve kendilerini müthiş beğenmiş bir halleri vardı. Evin hanımı, çoğu kez sırtında zevksiz bir Avrupai tuvalet, yüzü boyalı ve pudralı ortalıkta dolaşıyordu. Sonra divana kuruluyordu, yanına oturmamıza izin vardı. Anlaşmamız zor oluyordu, çünkü Türkçe bilmiyordum, o tarihlerde Türk kadınları da Avrupa dillerini pek ender konuşabiliyordu, birinin devamlı tercüme etmesi gerekiyordu. Sohbet genelde aynı minvaldeydi, kaç çocuğunuz var diye soruluyordu, benim bir çocuğumun olmasını küçümsüyorlardı. Sonra, bizim alışık olmadığımız hassas konulara geçiliyordu. Eğer mevsimlerden kışsa donuyorduk, çünkü böyle bir konakta her taraf pencereydi, büyük geniş odalar da mangalda odun ateşiyle ısıtılıyordu. Neyse ki hep sıcak nefis bir çay içiyorduk. Usulen haremde iki saatten fazla kalamıyorduk.

Çok kibar ve aristokrat birinin, örneğin saray erkânından bir prensin ya da vezirin harеminde de teşrifat yönünden pek büyük bir farklılık göremezdiniz. Sadece kadınların sayısı artıyor ve hepsi de daha güzel oluyordu; bilhassa Çerkez kadınlar çok güzeldi. Salonlar daha zengin ve zarif döşenmişti, yer-

deki halılar sıcak bir hava veriyordu; ama bütün eşya sadece duvar boylarınca uzanan divanlardan ibaretti. Burada haremağalarının daha özel bir görevi vardı, ziyaretçileri aşağıda kapının önünde karşılıyorlardı. Her biri bir yanınızdan kollarınıza giriyor, sizi nezaketle yukarı çıkarıyorlardı. Bu çirkin adamları her defasında bu kadar yakınımda görmekten doğrusu hiç hoşlanmıyordum.

Karanlık günler

Kocama *Köln Gazetesi*'nden önemli bir görev vermişlerdi: Her an ölümü beklenen Çar III. Aleksandr'ın vatanı Rusya'ya gidecekti. Yolculuk cazipti, görev de önemli ve onurluydu. Fakat kocamın sağlık durumu gün geçtikçe kötüye gidiyor, beni de endişelendiriyordu. Kendisinin sabırsızlıkla beklediği, benim de korktuğum telgraf sonunda geldi; kısaca, hemen yola çıkın deniyordu. Çar Kırım'da Livadia denilen bir yerdeydi. Harika bir yerdi, onunla birlikte gidemediğime doğrusu çok canım sıkılmıştı, kocamın bürosunda kalmam ve çocuğumla olmam gerekiyordu. Elinde parlak bir tavsiye mektubuyla yola çıktı. Çar ölmeden önce orada olmanın telaşıyla, sinirleri iyice gerilmişti. Neyse ki çar haftalar sonra öldü de, şahane Livadia'yı gezip dolaşma, biraz da dinlenme fırsatını buldu. Mektuplarında Kırım'ın güzelliklerini öve öve bitiremiyordu.

Şimdi başımdan geçen en üzücü olayları anlatmak istiyorum. Mutlu günlerim gibi bunları da unutmak mümkün değil. Kocamın ıstırabı dayanılmaz şekilde artmıştı. Nauheim'a kür tedavisine gidecekti, ama büroda kalmak zorunda olduğum için ona refakat edemiyordum. Üç haftalık tatilimizi güç bela yapabilecektik, çünkü Alman sanayiiyle ilgili bir sürü önemli iş devreye girmişti, kocam da bu şirketlerin temsilciliğini üstlenmişti, fakat bütün bu yorucu işlerin üstesinden gelecek gücü kalmamıştı. Ajansta onu temsil etmek durumundaydım, çünkü *Köln Gazetesi*'nin temsilciliği çok önem kazanmıştı.

Ondan ayrılmak bana çok ağır geldi, içimde kötü şeyler olacağına dair bir his vardı. Sadık büro personeli Nicoli kocamla birlikte gitti. Korktuğum başıma geldi. Kocam Ağustos ayında bizden ayrılmıştı ve ben 10 Ekim'de oğlumla Berlin'e giden bir ekspres trendeydim, tek umudum kocamı sağ görebilmekti. Kocamın en küçük kız kardeşi onu Nauheim'dan alıp Berlin'e getirmişti. Fazla sert gelen kaplıca onu mahvetmişti, doktor yanlış tanı koymuştu. Berlin'de Viktoria-Augusta Hastanesi'ne nakledilmişti, tek arzusu beni ve oğlunu görmekti.

Telgrafı aldıktan birkaç saat sonra istasyondaydım, Viyana'daki haber bürosuna telgrafla seyahate çıktığımı bildirdim, geri kalan her şeyi hiç düşünmeden arkamda bırakabilirdim, neyse ki güvenebileceğim becerikli bir sekreter vardı, ötesini düşünmüyordum. Berlin'de görümcemin kocası beni bekliyordu. Bana bir şey söylemesine gerek yoktu, çok geç kaldığımı biliyordum. Çocuğu hemen Leipzig'e annemin yanına gönderdim; onu yoldan arayıp haber vermiştim.

Bundan sonra olanları anlatmayacağım, yeni bir hayat beni bekliyordu.

Yeni Mesleğimde

Gittiğim yol bana hep sağlam ve güvenli görünmüştü, şimdiyse acımasızca bir yana savrulmuştum. Beklemediğim bu son, mutluluğumu parçalamıştı. Yeni bir yaşam kurmalıydım; çünkü çocuğumu bir an bile aklımdan çıkarmıyordum. Sadık hayat arkadaşımı Berlin'deki Invaliedenfriedhof (Harp Malülleri Mezarlığı) denen mezarlığa defnettikten sonra, bir yığın tatsız ama gerekli işi akrabalarımın da yardımıyla yoluna koydum. Sonra Wolff telgraf bürosunu ziyarete giderek, Viyana'daki büro onayladığı takdirde, ajansı benim sorumluluğuma verip vermeyeceklerini sordum. Wolff Viyana'ya danışmaya gerek kalmadan isteğimi onayladı, hepsi de büroda eskiden beri çok çalıştığımı biliyordu. Hemen Leipzig'e annemle çocuğun yanına koştum. Henüz tam anlamıyla kendimi toparlayamadığım için, önce biraz sakinleşmeliydim. Geleceğin neler getireceğini henüz bilmiyordum. Annem benimle İstanbul'a gelmeye karar verdi, çünkü her halükarda oraya dönmek zorundaydım. Beni rahatlatan bu kararı annem, çok iyi biliyordum ki zor vermişti. Bu fedakârlığının karşılığını hayatım boyunca ödeyemeyeceğimin de farkındaydım.

Dönüşte, telgraf bürosunu ziyaret etmek üzere, birkaç günlüğüne Viyana'da mola verdik. Büroda beni, Avusturyalıların kendilerine özgü sıcaklığıyla karşıladılar, gerçi kocamın ölüm haberini duyunca epey sarsılmış göründüler, ama gelecek aylar içinde işle ilgili herhangi bir değişiklik yapmayı düşünmediklerini söyleyerek garanti verdiler, ancak ajansın yönetimini üstlenmem konusunda Macaristan hükümetinin de onayını almaları gerekiyordu. Budapeşte'de mola vererek ba-

kanlık müsteşarı ile konuyu bizzat görüşmemi önerdiler; bu durumda yolculuğumuza yine kısa bir ara vermek zorundaydık. Macaristan'da ummadığımız bir samimiyetle karşılandık. Büronun yetkilisi Dr. Bamberg Viyana'dakilerin kararını duraksamadan kabul etti. "Erkek işi" kabul edilen bir görevi üstlenecek biri olarak bana, tam anlamıyla bir centilmen gibi davrandı. Dr. Bamberg Macaristan'da tanınmış bir yazar ve bilimadamıydı; ayrıca sanatçı bir yönü de vardı, ama bu, memuriyetteki resmi kimliğini etkilemiyordu.

İstanbul'a dönüşümüz bu kez çabuk oldu; çünkü artık konforlu Şark Ekspresi'ni hizmete koymuşlardı. Garda bizi sekreter ve sadık hizmetkârımız Nicoli karşıladı. Böyle bir eve dönüşü, ancak benimle aynı olayları yaşamış olanlar anlayabilir: Şimdi beni zorlu bir dönem bekliyordu; yerine getirilecek bir yığın formalite vardı. Evin masraflarını iyice kısmalıydım, bir Rum kızı dışında bütün hizmetkârların işine son verdim. Kocamın geliri benimkinin iki misliydi, ben sadece ajansın getirileriyle geçinmek durumundaydım. Daha küçük bir yere taşındım, gereksiz ne varsa hepsini sattım; evin zemin katını da büro yaptım. Burası İstanbul'da ilk oturduğum ev gibi İngiliz tarzındaydı. Döne döne çıkan bir merdiveni vardı, taşındıktan hemen sonra oğlum tırabzandan kayarak bir kat aşağıya düştü. Düştüğünü fark etmemiştik, her yerde onu aradıktan sonra zemin katta baygın bir halde bulduk. Bu acılı aylarımızda buna benzer başka heyecanlar da yaşadık. Oğlum hafif bir beyin sarsıntısıyla ucuz kurtuldu, neyse ki bütün sıkıntılı günlerimde olduğu gibi, bu kez de annem yine yanımdaydı.

Bu arada geleceğimi nasıl şekillendireceğime dair endişeli bir bekleyiş içindeydim. Haber ajansının yönetimine ilişkin planlarımda hem Alman, hem Avusturya elçilikleri bana epey destek oluyorlardı, ama mücadele etmek zorunda olduğum bir sürü güçlükler de vardı, bu gerginlik ve belirsizlik giderek dayanılmaz bir hal almaya başlamıştı. Bir gün beklenmedik bir şekilde Macaristan bakanlık müsteşarı ziyarete geleceğini bildirdi. Onu yürek çarpıntılarıyla karşıladım, ama endişele-

rimden de kurtulmuş oldum: Her şey istediğim şekilde kolaylıkla halledildi, beni Türklerin ülkesine bağlayan yazgım da böylelikle belli oldu. Uzun zamandan beri ilk kez rahat bir soluk alıyordum.

Annem için Osmanlı ülkesinde yaşamak büyük bir fedakârlıktı. Yabancı bir ülke ve yabancı bir halkla bağdaşamamıştı, onu bir türlü sokağa çıkaramıyordum; yabanıl erkeklerden ve sokak köpeklerinden ürküyordu, cadde ve sokakların pisliğinden de iğreniyordu. Ya 1888 yılında burada olsaydı ne diyecekti acaba! Çünkü ben o günden bugüne şaşılacak gelişmelerin olduğunu görüyordum, örneğin artık bütün sokaklar ve evler havagazı lambalarıyla aydınlatılıyordu, petrol lambaları tarihe karışmıştı; sadece kış aylarında odalar hâlâ petrol sobalarıyla ısıtılıyordu. Ulaşım araçları ve yollar yeniden yapılmış, iyileştirilmişti.

Evin geçimiyle artık kendim ilgileniyordum, alışverişi eskisi gibi cömertçe hizmetkârlara bırakmıyordum; ev işleri için sadece bir kızla akıllı uslu Nicoli'yi tutmuştum. Her sabah çarşıya çıkıyordum, alışveriş yapmaktan müthiş hoşlanıyordum; çünkü her şey öyle boldu ki, tam bir göz ziyafetiydi. Sepetlerde rengârenk sebzeler, güneyin şahane güneşinde olgunlaşmış meyveler bana gülümsüyorlardı; mevsimine göre üzümler, portakallar, incirler, armutlar, erikler... Balık Pazarı'nda ıstakozlarla istiridyeleri komik fiyata alıyordunuz, öğünleri bu kadar az bir parayla, bol miktarlarda hazırlamak bana müthiş zevk veriyordu. Hizmetkârlar için, her zaman ayrı yemek yapılıyordu, çoğunluk sebze ve pirinçle pişirilen kuzu etine alışıktılar. Pilavla, kuzu eti, bol soğan ve domates oldu mu keyiflerine diyecek yoktu. Önceleri hizmetçilere öfkeleniyordum, Avusturyalı ya da Macar kızlarla, yerlilerden daha iyi anlaşacağımı zannetmiştim; gerçi iyi yemek pişiriyorlardı, ama diğer yandan bana pahalıya mal oluyorlardı, sonunda yine bir Rum aşçı tutmaya karar verince rahat ettim. Pırlanta gibi bir kızdı, 1918 yılına kadar yanımda kaldı.

Bana verilen bu görev sayesinde kendime güvenim geldi, özellikle de Türk resmi çevrelerindeki saygınlığım arttı, ilk

kez bir kadına böyle bir iş emanet edilmişti. Zamanla sayıları artan gazetelerin yazı işleri müdürleri beni ziyarete geliyorlardı. O tarihlerde İstanbul'da her dilde gazete çıkıyordu. Sadece Almanca gazete yoktu, kısa bir süre sonra o da oldu. Gelenlerle Fransızca konuşuyor, birlikte sigara ve kahve içiyorduk, bu bana müthiş keyif veriyordu. Özellikle Türkler ziyarete geldi mi, hemen küçük fincanlarda kahve ikram etmek âdetti, bürodaki hizmetkâr emir beklemeden hemen bu milli geleneği yerine getiriyordu.

Kocamın ölümünden sonra umutsuzluğa düşmediysem, cesaretimi ve enerjimi kaybetmediysem, bunu ardı arkası kesilmeden üzerime yığılan işlerime deli gibi sarılıp, durmaksızın çalışmama borçluyum. Çünkü kocamın yokluğu benim için çok önemliydi. O, evimin mutluluğu olduğu kadar, beni müziğimde de her zaman desteklemiş, yüreklendirmişti, onun gayretleri sayesinde çevremde iyi bir sanatçı olarak tanınmıştım. Sık sık kuşkuya da düşmüyor değildim, acaba kocamın ölümünden sonra Berlin'de kalıp öğretmen ve konser piyanisti olarak hayatımı orada sürdürmem daha mı doğru olurdu diye; ama çocuğuma iyi bir eğitim güvencesi sağlayacak birikimi daha çabuk edineceğime inandığım için buradaydım, beni bu ülkede tutan buydu. Geleceğimi sadece bu yönden değerlendiriyordum, müzik, hayatımın başlıca hedefi olmamalıydı.

Yine Tarabya'da

Yaz kapıdaydı, yeniden Tarabya'ya kök salmaya hazırlanıyordum, annemi biraz daha burada kalıp bizimle oraya gelmeye ikna ettim. Yine Tarabya'nın tepelerinde, Bayan v. Heuser'lere yakın küçük bir ev tuttum. Ev bu kez eşyasızdı, tam bir göç olacaktı bizim için. Taşınacağımız gün kapımızın önünde, güçlü kuvvetli dört öküzün çektiği iki araba bekliyordu. Atletik görünüşlü sekiz hamal ellerine geçirdikleri her eşyayı gelişigüzel arabalara yüklemeye başladılar. Bense saha komutanı gibi sağa sola emirler yağdırıyordum: yatak takım-

ları, bulaşık masaları, bir elbise dolabı, birkaç komodinle birkaç iskemle; gereksiz safraları ise bıraktık. Hamallar bütün eşyayı, bir taşıyıcı kayış ya da destek aracı olmadan sırtlarında götürüyorlardı. Enselerine bir deri yastık yerleştirmişlerdi, hafif ağırlıktaki bütün yükleri onunla dengeliyorlardı, hatta piyanoyu bile. Taşıma esnasında yüksek sesle bağrışıyorlar, elle kolla işaretleşiyorlardı; ne söylediklerini anlamadığım için rahatsız oluyordum. Tarabya'daki evde salon ve yemek odası yoktu, sadece oturma odasına eşya kondu, en büyük konfor hasır iskemlelerle şezlonglardı. En çok dikkat gerektiren mutfak edevatıyla porselenlerdi; hamallar bunları sırtlarında sağa sola sallayarak, ahlayıp puflayarak koşar adımlarla arabaya taşıyorlardı.

İnanılmaz bir el çabukluğuyla iki araba ağzına kadar dolduruldu. Sabah saat yedide yola çıktılar. Arabaların birinde Helena, diğerinde Antoine oturmuşlardı, yeni işe aldığım bu uşak bir Hırvat'tı. Eşyamın sağ salim eve varacağını düşünemiyordum, sahilden tepeye Tarabya'ya varana kadar arabada ne varsa hepsinin parça parça sokaklara döküldüğünü hayal ediyordum. Ama anneme korkumu belli etmemeliydim; çünkü bu maceralı taşınma yüzünden bana zaten müthiş öfkeliydi. Öğleye doğru saat on birde vapurla Tarabya'ya vardığımızda içimde bir endişedir başladı, acaba annem evi nasıl bulacaktı? Ama vapur yolculuğumuzun güzel geçmesi onu neşelendirmişti, denizde sakin sakin yol alan buharlı gemiden de pek memnun kalmıştı. Tepeyi olabildiğince yavaş tırmanmaya koyulduk, insanı yoran bir yokuş değildi neyse ki. Yolun sonuna geldiğimizde gözlerime inanamadım; öküzlerin çektiği arabalar çoktan kapımızın önündeydiler, yükün yarısını da boşaltmışlardı. Bayan v. Heuser sağa sola emirler yağdırıyordu, Helena yüzünde munis bir gülümsemeyle, elinde süpürge, kova ve bezle yatak odasını temizliyordu. Tek bir parça dahi kırılmamış, bir tek eşya parçalanmamıştı, sadece hepsinin üzerini kalın bir toz tabakası kaplamıştı. Bolca bahşişle ödüllendirdiğimiz hamalların bu kadar eli çabuk, hızlı ve becerikli çalışmasına annem bile şaşırmıştı. Bir iş günü

karşılığında hamallara bir parça ekmekle bir baş soğan yetiyordu; buna rağmen herkül kadar kuvvetliydiler, v.d. Goltz söylediklerinde haklıydı, halk bu gücünü kanaatkâr olmasına borçluydu.

Annemse tahmin ettiğim gibi evi beğenmedi. Sade, ahşap bir evdi, ama Fransız elçiliğinin bahçesine bakıyordu, içi serindi, oturma ve yemek odalarıyla, büyük bir salonun bulunduğu zemin kat küçük bir bahçeye açılıyordu. Her şey yerli yerine konup, pırıl pırıl temizlenerek, salon çiçekler ve resimlerle süslendikten sonra, piyanonun üzerine de Liszt'in portresi asılınca, evimiz rahat, sıcak bir havaya büründü, annem de eve alıştı. Sonunda ben nefsimi yenip kocamın ölümünden bu yana elimi sürmediğim piyanomun kapağını açmaya cesaret ettim. Şu anda bunları yazarken, o gün gözyaşlarına boğulmuş öylece oturduğum sırada oğlumun minik elleriyle nasıl boynuma sarıldığını ve benim gibi acı acı hıçkırdığını bugün hâlâ dünmüş gibi hatırlıyorum. O andan itibaren kendimi yeniden güçlü hissettim. İkimizin bu feryat ve figanının üzerine bayan v. Heuser geldi, her zamanki rahatlatıcı sözleriyle beni yatıştırdı. Artık annem ve oğlumla birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyordum. Annemin sadık bakıcısı Gustel Teyze de Leipzig'den gelerek bize katıldı. Gustel Teyze erken yaşta dul kalmıştı, evin ikinci kızı sayılıyordu, annemin onun himayesinde olduğunu bilmek beni rahatlatıyordu.

Tarabya'da yaz aylarında, hayal edemeyeceğimiz kadar güzel günlerimiz oldu. Her gün denize girmek üzere sahile iniyorduk. Oğlum yüzmeyi çabuk öğrendi; suyun dibine dalarak balık gibi yüzen yerli yaşıtlarını taklit ediyordu.

Annem Gustel'le birlikte tekrar Leipzig'e döndü. Cesaret gösterip yolculuklarını Karadeniz üzerinden yapmışlardı. Ayrıldıktan sonraki üzüntülü günlerimde, eve mutlu döndüklerinin haberlerini alarak teselli buldum. Küçüğüm merdivenlerden düştükten sonra artık iyice gözden çıkarttığım şehirdeki yalnız evime döneceğim düşüncesi içimi ürpertiyordu. Ama tatil günleri bitmişti, çocuğum okula gitmek zorundaydı. Bu arada dokuz yaşına gelmişti, ondan ayrılmaya da ya-

vaş yavaş kendimi hazırlıyordum, çünkü okula başlayacaktı, İstanbul'daki Alman Okulu o zamanlar sadece ilkokul düzeyindeydi. Onu sonbaharda Leipzig'deki Thomas Gymnasium'a göndermek konusunda annemle anlaşmıştım. Oğlumdan ayrılmak düşüncesi bana inanılmaz zor geliyordu, ama okumak zorundaydı ve İstanbul bir Alman gencinin geleceği için doğru bir adres değildi.

Bilimadamının ziyareti

İstemediğim halde tekrar İstanbul'un sosyal yaşamına döndüm. Beni durmadan oraya buraya çekiştiriyorlardı, evimiz yeniden hareketlenmişti, buna bir de Almanya'dan yakın ahbapların ziyaretleri eklendi.

Heidelberg beni unutmamıştı. Şark dillerinden uzman olan Profesör M. İstanbul'da dört hafta kaldı, bu süre içinde hemen her gün bizim konuğumuz oldu. Onunla yeniden kentin İstanbul yakasını gezmeye başladım. Bilgili bir adamla dolaşmak, Arap, Türk yazısı ve sanatıyla ilgili yeni şeyler öğrenmek bana heyecan veriyordu.

Bazen komik şeyler de oluyordu. Örneğin Kur'an ayetlerini yüksek sesle okuduğu zaman Türklerin onu neden anlamadığına şaşırıyordu. Çoğu kez pek çok imam etrafımızı alıyor ve bu yaşlı komik Alman'a gülmekten kırılıyorlardı. Ama bunun yanı sıra Arap yazısını büyük bir beceriyle sökebilmesine de hayran kalıyorlardı. Arapça ve Farsça sözcükleri katarak konuşmaya kalkışınca da, etraftakilerin çoğu ne söylediğini anlamıyorlardı. Bir Türk de gerçi konuşurken Arapça sözcükler kullanıyordu, ama profesörün söylediği tabirleri bilemiyorlardı. Profesör çoğu kez buna öfkeleniyor, her defasında da, Türklerin Türkçe konuşamadıklarını iddia ediyordu.

Rum kiliselerinde de aşağı yukarı aynı şeyler oluyordu. Orada da eski Yunanca bilgisiyle ve zor yazıları sökmekteki ustalığıyla övünüyordu. Ama aklı başında yeni kuşak Rumlar bile, Alman bilimadamının eski Yunanca konuşma tarzını

anlayamıyorlardı –onlar bizim Almanyalı bilginden farklı bir Yunanca konuşuyorlardı.

O güne kadar henüz Fener'e gitmemiştim. Burası, Müslüman İstanbul'un ortasında, Haliç'e hâkim bir mevkide, Rum Ortodoks Patrikliğinin merkeziydi; muhteşem bir kiliseyle birkaç okul da bu kompleksin içindeydi. Söylendiğine göre burası Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi sırasında Bizanslı ailelerin sığındığı bir yerdi. Türkler bütün yabancı dinlere son derece hoşgörülü oldukları için, onlar da burada âdet ve geleneklerini sürdürmüşlerdi. Vapurla geçerken, aşağıdan bakınca, bu yapı üzerimde hep muazzam bir etki bırakmıştı, ama yukarı çıkıp içine hiç girmemiştim. Profesörün öğrenme merakı sonunda beni de oraya götürdü. Burası bir başka dünyaydı. Kilisenin içi, altın varaklar üzerinde tasvir edilmiş aziz ikonlarıyla tıka basa doluydu. Her yerde büyük bir ihtişam ve görkem göze çarpıyordu, ama bir camiye girerken beni saran o ulvi havayı burada bulamadığımı söyleyebilirim.

Akşam, ziyaretçime *Ay Işığı Sonatı*'nı çaldım, müziğe tutkundu. Bana sohbetiyle hoş saatler geçirten, bu, her şeyiyle ölçülü ve gözlemci düşünür ve bilimadamını müziğimle bir başka havaya sokmayı başardım.

Müziğin tesellisi

Bu arada oda müziği için bir yaylı sazlar dörtlüsü kurmayı başardım. Birinci keman, Brassin adında iyi bir sanatçıydı; adı Fransız'a benziyordu, ama Alman asıllıydı. Osmanlı ülkesine nasıl geldiğini bilmiyorum. Çok iyi keman çalıyordu, iddia ettiğine göre de, Bayreuth Birinci Wagner Festivali'nde orkestrada birinci keman olarak çalmıştı. Rastlantı sonucu onunla tanıştığıma seviniyordum. Ama onu benimle müzik yapmaya ikna etmek kolay olmadı. Ancak, kardeşinin Wagner motiflerinden büyük bir ustalıkla piyanoya uyarladığı transkripsiyonları çaldıktan sonra teklifime yanaştı. Brassin bunun dışında da oldukça ilginç bir tipti, içine kapalı bir ha-

yatı vardı, pek az kimse onu tanıyordu. Nadir güzellikte iki eski İtalyan kemanı vardı, biri Guarneri'ydi.[43] Tek dostu çellist Lucas'tı, Bohemyalı bir müzisyen ve oda müziği için iyi bir elemandı. Viyolayı Düyun-ı Umumiye'de memur olan Avusturyalı bir amatör çalıyordu, tutkulu bir oda müziği sanatçısıydı.

Grubun konsere hazır olduğunu gördüğüm bir akşam, piyano dörtlüsü olarak resital vermeye karar verdik. Epeydir kendimi bu kadar mutlu hissetmemiştim. Gençlik anılarımda sözünü ettiğim korucubaşı amcam, bütün canlılığıyla gözlerimin önüne geldi. Müziğin yaslı, acılı ve yalnız zamanlarında insana nasıl ilahi bir güç verdiğini hiçbir zaman, o günkü kadar yürekten duyumsamamıştım.

Yaptığımız müzik mükemmel değildi, bunu biliyordum, ama bu sadece bir başlangıçtı; çalışarak zamanla daha iyiye gidecekti. Her hafta bir araya geldik, bazen de üçlü olarak çaldık. Daha sonra grubu beş kişiye çıkardık, ikinci keman olarak genç bir Rum'u grubumuza almıştık. Yeni meslektaşlarıma klasik ustaların parçaları zor gelmiyordu; çünkü bu bestecilerle yetiştiklerini hemen anlıyordunuz. Ama sıra Schumann'a gelince beceremediler, Brahms'ı ise şimdilik akıllarına bile getirmiyorlardı. Onlara notaları yanlarına alıp biraz da evde prova yapmalarını rica ettim, ama bunda da pek başarılı olamadım; keyiflerini kaçırmak istemediğimden sonunda vazgeçtim. Yine de, bazen bir Brahms ya da Dvorák'ı, notaları bir bakışta çalacak seviyeye getirebildim. Ben besteleri bir kez daha dinlemeye can atarken, onlar kendilerine yabancı olan bu müziği tanımaya çalışıyorlardı. Geç saatlere kadar çalıyorlar, müziğe doymuyorlardı. Sonuçta fena sesler de çıkmıyordu.

Benim için bir ilginç karşılaşma da Paulo Janko'yla tanışmamızdır. Macar asıllıydı, piyano yapımında dâhiyane bir sistemi geliştirmişti. Janko Piyanoları hakkında çok şey duymuştum, ama görme ve dinleme fırsatım olmamıştı. Bu yetenekli insanın yolunun İstanbul'a düştüğüne sevinmiştim. Va-

43 Andrea Guarneri, İtalyan keman yapımcısı (ç.n.).

tanında ve Almanya'da büyük maddi kayıplar ve uğradığı hayal kırıklıklarından sonra ekmek parasını kazanmak için yeni bir yer edinmek zorundaydı. Büyük piyano firmaları gerçi buluşunu takdir etmişler, hatta yeni aletler de yapmışlardı; fakat sistemle ilgili geliştirilen teknik değişikliklere, piyano virtüözlerinin uyum sağlaması zordu. Bir miktar para ve birkaç reklamla belki yaşamını sürdürebilirdi, ama her ikisi de olmadığı için, dâhiyane buluşunu yaşama geçirmek artık geleceğe kalmıştı. Paulo Janko'yla hemen yakın bir dostluk kurduk, ilk kez evinde kendi eseri mucize aletiyle çalışını dinledim. Bu mucidin dramatik öyküsü beni üzmüştü. Janko aynı zamanda mükemmel bir müzisyendi de, piyanomda doğaçlama fantezileri çalmasından çok hoşlanıyordum. Osmanlı ülkesinin adeta çölü andıran müzik yaşamında, o benim için bir vahaydı.

Almanların abone usulüyle, dörtlü grubumla gelecek kış dört oda müziği konseri düzenlemeye karar verdim. Konserlerden şahsi bir kazanç beklemiyordum, elde edilecek gelir müzisyenlerin arasında paylaştırılacaktı, bu yüzden teklifimi sevinerek kabul ettiler.

Zor günler

Ama bu arada oğlumu Leipzig'e götürmek zorundaydım. Yine yaşamımın zorlu bir dönemi beni bekliyordu, ama her şey düşündüğümden çok farklı olacaktı.

Leipzig'e vardığımızda, annem yeni bir eve henüz taşınmıştı. Günther'in lisede girdiği sınavda bilgisi, yaşına uygun bir sınıfa alınması için yeterli görülmedi. Belki dışardan yardımcı dersler aldığı takdirde becerebilecekti; ama bunu sağlayabilmem mümkün değildi, bir alt sınıftan başlamak zorundaydı. Bana genç bir öğretmen tavsiye ettiler. Okul başlayana kadar orada kalacak, sonra da Viyana'daki büro benimle görüşmek istediği için hemen yola çıkacaktım.

Fakat Günther okulun ilk gününden eve kızamıkla döndü. Doktor, hastalığın normal seyrini takip edeceğini, endişe

edecek bir şey olmadığını söyledi, rahatlıkla yola çıkabilirdim. Veda seremonisine girmek istemediğimden Günther uykudayken yola koyuldum. Bu hayatımın belki de en büyük çılgınlıklarından biriydi. Zavallı çocuk gece yarısından sonra uyanarak bana seslenip de gelmediğimi görünce, ağlama krizine tutulmuş, durmadan beni çağırmış. Yatağından fırlamış, dışarı çıkmak istemiş, doktor geldiğinde yüksek ateşle durmadan sayıklamış. Doktor, çocuğun kalbinden endişelendiği için sabaha kadar yanında kalmış. Bunun üzerine annem acele telgraf çekerek beni geri çağırdı.

Viyana'ya sabah erken saatlerde gelmiştim, aynı günün akşamı yine trenle Leipzig yolundaydım. Çocuğumu sağ göremeyeceğim diye ölesiye korkuyordum. Yatağın başucunda doktorla karşılaştım. Odaya girerken doktor bana doğru gelerek, "Hemen yanına gitmeyin, burada olduğunuzu ona yavaş yavaş söyleyerek hazırlayacağım" dedi. Çocuğun "Anne, anne" diye mırıldandığını duyunca, daha fazla dayanamayıp hemen yanına koştum. Gözlerindeki ifadeyi ve söylediğini asla unutmayacağım: "Hep yanımda kalacaksın değil mi?" Bunu söyledikten sonra külçe gibi yatağına yığıldı, ellerimi sıkı sıkı tutarak bana sarıldı. Böylece bütün gün kımıldamadan yanında kaldım. Ateşi ancak ertesi gün öğleden sonra düştü, akşamüzeri de, hâlâ ellerimi sıkı sıkı tutmuş vaziyette uykuya daldı. Doktorun dediğine göre büyük tehlike atlatılmıştı, hiçbir şekilde heyecanlanmaması gerekiyordu, "Gözlerini açtığı zaman sizi yine başucunda görmeli" diye kesin talimat verdi. Çocuğumun durumu günden güne daha iyiye gitti. Doktor yine de çocuğu ihmal etmemem gerektiğini söyleyerek beni uyardı; kalbi zayıftı, en ufak bir heyecana gelmemeliydi. Kızamık normal seyrinde gitti, sekiz gün sonra oğlum ayağa kalktı; gücüne yeniden kavuşana kadar bir süre daha Leipzig'de kalacaktık. Bu arada Viyana ve Berlin'deki yokluğumun nasıl karşılanacağını düşünüp endişe ediyordum. Annem de geçirdiğimiz zor günlerden etkilenmişti, ben de oğlumdan gizli yolculuğa çıktığım için, olanlardan kendimi suçluyordum.

Tekrar İstanbul'da

Nihayet oğlumla tekrar İstanbul'a dönebilecektim. Trende bizimle beraber Bay H. adında Wüttenberg'li bir yedek subay seyahat ediyordu. Şvab aksanıyla konuşuyordu, sempatik bir yol arkadaşıydı. Anadolu Demiryolları'nda görev almak istediğini öğrendim: Demiryollarının genel müdürü Bay v. Kühlmann'la yakın dostluğum olduğu için ona bazı tavsiyelerde bulunabilirdim. Almanlar hakkında pek de dostane düşüncelerinin olmadığını çok iyi bildiğim, herkesin de pek bir korktuğu İsviçre kökenli Müdür Huegenin'i de tanıyordum.

Eve döndükten birkaç gün sonraydı, bir gece yarısı benim küçük oğlan birden yatak odamda belirdi, sakin bir sesle, "Anne kalk, ama sakın korkma, karşımızdaki ev yanıyor" dedi. Pencerelerin önünde alevlerin fışkırdığını görüyordum, tahtalar müthiş bir gürültüyle gıcırdıyordu, birkaç pencerenin camı da kırılmıştı. Yazı masasından kâğıt ve nakit para alarak, her ihtimale karşı giyimli vaziyette çocuğumla aşağıya sokağa fırladık. Bütün ev sakinleri kapının önüne toplanmıştı; alevlerin bizim eve sıçrama tehlikesi büyüktü. Birden yanımda kimi göreyim? Bizim yolculuk arkadaşımız H.; bana yardım için gelmiş. Duygulanmıştım. O günden beri de H., her zaman benim en yakın dostum olarak kaldı, sonraki günlerde zaman zaman kendisine bazı konularda yardım edebildiğim için de memnunum. İstanbul'un artık gelişmiş olan itfaiye teşkilatı, bu büyük yangını söndürmeyi başardı. Sabaha karşı korkusuzca yataklarımıza girebildik. Kömürleşen birkaç pencere pervazıyla, kırılan camlar dışında herhangi bir zarar ziyan olmamıştı.

Bu büyük yangını, Leipzig'de olduğum sırada dostlarımızın benim için kiraladıkları yeni evde yaşamıştık. Şimdi yine istediğim gibi tek katlı bir dairem vardı, çünkü avuç içi kadar, merdivenli bir evde rahat edemiyordum. Burası büyük ve modern kiraeviydi, eskiden kocamla birlikte oturduğumuz caddenin üzerindeydi. Düz damın üzerindeki teras, benim oğlan için ideal bir oyun alanı olmuştu, evin bütün çocukları

orada toplanıyordu. Özellikle de uçurtma zamanları için ideal bir yerdi. İstanbul'da uçurtma oyunları bizdekinden çok farklıydı, önemli olan uçurtmayı havaya salıvermek değildi, karşılıklı müthiş bir uçurtma savaşı veriliyordu, amaç karşısındakinin uçurtmasını düşürmekti. Oyun sırasında damlarda gerilimli sahneler yaşanıyordu, bu amansız mücadelenin hırsıyla oğlan çocukların yanakları alev alev yanıyor, hepsinin yüzlerinde meraklı bir soru okunuyordu: "Acaba benimki daha çabuk yükselip, diğerininkini aşağıya indirebilecek mi?" O tarihlerde uçurtma uçurtmak Osmanlı İmparatorluğu'nda neredeyse milli bir spor haline gelmişti; sadece çocuklar değil, yetişkinler de bu oyuna katılıyorlardı, havanın rüzgârlı olduğu günlerde, gökyüzü gözleri kamaştıran rengârenk uçurtmalarla dolardı. Hükümet daha sonra bu eğlenceli sporu kent sınırları içinde yasakladı, yarış sırasında çıkan kavgaların tehlikeli boyutlarda artması, uçurtmaların yere düşmesiyle meydana gelen kazalar nedeniyle olmalıydı.

Yeni evimizde en çok kentin İstanbul yakasına bakan manzarayı seviyordum. Ortasında piyanomun durduğu çok büyük odayı salon yapmıştım, büromu da buraya daha iyi yerleştirmiştim, evin diğer sakinleri de bu değişiklikten memnundular. Sosyal yaşantım yeniden hareketlenmişti. Piyano dersleri vermeye başladım. Şimdi artık evli olan ve Pera'nın en seçkin semti Şişli'de kendine ait bir konakta oturan Şehzade Burhanettin benden sık sık resital vermemi rica ediyordu. Bu akşamların karşılığında iyi ücret alıyordum, gelirim böylece giderek artıyordu. Oğluma küçük bir servet sağlamayı başarmıştım, Osmanlı İmparatorluğu'nda kalma kararımın doğru olduğu da böylece ortaya çıkmıştı. Oğlumun öğrenimiyle Almanya'dan getirttiğim özel bir öğretmen ilgileniyordu. Böylece ileride liseye devam edebilecekti.

O günlerde Alman konsolosluğunda da bir görev değişikliği oldu. Merakla beklenen yeni başkonsolos, parlak bir ünü olan konsolos danışmanı Stemrich'di. Aynı anda yeni bir elçi de geldi. Bu büyük değişikliğin asıl nedeni, Kayzer Wilhelm'in buraya yapacağı ziyaretti; bu ziyaret politik yönden

büyük önem taşıyordu. Kısa süreliğine Prens Radolin'in yerine getirilen Saurma Jeltsch'den sonra, İstanbul'da her geçen gün biraz daha önem kazanan bu görev için, Berlin Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Baron Marschall von Biederstein uygun görülmüştü.

Stemrich önce yalnız geldi, yanında karısı yoktu. Konsolosluktaki memurlar ve Alman kolonisi, güvenebilecekleri bir lidere kavuştuklarını anlamakta gecikmediler. Zekâsı ve sevimliliğiyle kısa zamanda bütün kalpleri kazandı. Bu tayini Marschall'ın ailesiyle gelişi izledi, vakit geçirilmeden Alman kolonisi için elçilikte ilk davet verildi. Bu vesileyle yeni elçi çiftle tanıştım. Müzikle çok ilgili olan elçi, şahsımda iyi bir piyanistle tanıştığına sevinmişti. Sanatçı ama aynı zamanda haber ajansının yöneticisi olarak, politik alandaki faaliyetlerim sayesinde elçilikte yerimi bulmuştum, Marschall'ın korumasına da girme şansına böylece erişmiş oldum. Oğlum da Marschall'ın çocuklarıyla arkadaş oldu, kısa zamanda elçiliğin bahçesi çocukların eğlence ve oyunlarıyla şenlendi.

Elçinin karısı duyarlı bir kadındı, kısa zamanda çevresinde sevildi. Ciddi bir kadın, sorumluluğu olan bir anneydi, birinci planda ailesi için yaşıyordu, zamanını ağır bir rahatsızlığı olan büyük oğluna harcıyordu. Hepsinden öte, hayır için yapılan bütün organizasyonlarda, özellikle de kiliseyle ilgili olan etkinliklerde faal üye ve yöneticiydi. Yardıma gereksinim olan her yere, boy göstermek değil iyilik yapmak için yetişirdi. Konsolosluk birinci tercümanının karısı Bayan Testa için de aynı şeyleri söyleyebilirim. Yüreği, Hıristiyanların hayırseverlik duygusuyla doluydu, yalnız ilki Protestan, ikincisi ise Katoliklerin hayırseverliğiydi. Marschall ve Testa ailelerinin arasında son derece uyumlu ve dostane bir ilişki vardı. Her iki kadın da bugüne kadar hayatımda büyük bir rol oynamıştır.

İmparatorun doğum günü her zaman Teutonia'da verilen resmi bir akşam yemeğiyle kutlanırdı. Davette Alman elçiliği ve Alman başkonsolosluğu ile yüksek rütbeli Türkler ve Sultan'ın temsilcileri de hazır olurdu. Davet sadece erkekler için-

di. Elçi, doğum günü sahibi için kısa bir konuşma yapar ve bir kutlama telgrafı gönderirdi. O güne kadar her şey programa uygun yapılmıştı, hiçbir elçi gerekenin ve kuralın dışında konuşmamıştı. Ancak Bay v. Marschall'ın çok iyi bir hatip olduğu biliniyordu: İmparatora verilen yemek davetinde Alman kolonisi onu ilk kez dinleyecekti, konuşmasının elbette siyasi bir arka planı olacaktı. Herkes büyük bir merak içindeydi, Teutonia'nın yönetimindeki kadınlar, bu tarihi olayı galeriden izleyebilmeyi umuyorlardı. Nitekim kendilerine izin verildi. Bay v. Marschall beklentileri boşa çıkarmadı: Sakin hali, düşüncelerindeki berraklık olağanüstü etkileyiciydi. Bu, önemli bir kişinin kendi ağzından duyduğum ilk siyasi konuşmaydı, önümüzdeki yıllarda beklenen gerginlikleri sessizce haber veriyordu, konuşmanın üzerimden atamadığım etkisiyle, Teutonia'da kutlamaya katılan erkeklerin eşlerini ağırlamak üzere eve gittim; çünkü kayzerimizin yeni yaşını iyi bir akşam yemeğiyle de kutlamak istiyorduk. Hararetli siyasi tartışmalarla neşeli bir yemek oldu.

Gece yarısından sonra ısrarla kapı zili çaldı, Teutonia'daki kutlamaya katılan birkaç erkek bizimle olmak istemişti, hepsinin keyfi yerindeydi. Bu kadar eğlenceli bir kayzer doğum gününü bir daha hiç yaşamadım. Genelde böyle geceler Teutonia'da şafak sökene kadar sürerdi, doğruyu söylemek gerekirse, gelenlerin hepsi de çakırkeyifti.

Yaz gelince, yine eskiden olduğu gibi Tarabya'ya taşındık. Aynı tepenin üzerinde aynı eski küçük evdeydik, öncekinden daha güzel değildi ama orasını seviyorduk, sadece öğretmenimiz memnun değildi. Bir sabah, bodrum katındaki pencereden güneşlenmek için süzülerek dışarı çıkan bir yılanı yakaladı. Evde yılan olduğunu çoktan biliyordum ama köşkün sahibesi "Bunlar zehirli değil" diye beni yatıştırmıştı, evin uğuru sayılıyordu, üstelik haşaratı da öldürmeye yarıyorlardı. Ama bizim yürekli pedagog burada bir saniye bile kalmak istemedi, onu inadından vazgeçirmek için epeyce uğraştım. Öğretmenlerinin korkak olduğunu çocukların öğrenmesini istemiyordum. Sonbahar bu sefer çabuk geldi, tabii bizim tekrar

Almanya'ya gidişimiz de yaklaşmıştı. Artık bizim oğlanın, özel hocanın elinden kurtulup bir Alman lisesine gitme zamanı gelmişti. Bu arada biraz daha kuvvet toplamıştı; bizden ayrılmak onu eskisi kadar sarsmayacaktı. Ama çocuğumu bu kadar erken bir yaşta yıllarca yaban ellere bırakmak benim için ne kadar zordu! O tarihlerde bir mektup ancak dört beş günde alıcısına ulaşabiliyordu; aman Tanrım, bu arada kimbilir neler olabilirdi! Beni tek teselli eden, verdiğim bütün emeklerimin çocuğum için olmasıydı, hayatımı belki bir yığın şeylerle doldursam da, önümdeki tek hedefim yine oğlumdu.

Bu arada annem öldüğü için, Leipzig yerine Frankfurt'u seçtim. Günther oradaki Goethe Lisesi'ne gidecekti. Sınıf arkadaşlarının çoğu Frankfurt'un iyi ailelerinin çocuklarıydı, bizim "Küçük Türk"ü aralarına seve seve aldılar. Ayrılışımız gerçekten de çok zor oldu –ama on bir yaşındaki oğlum her şeyi yiğitçe göğüsledi.

Dört hafta sonra tekrar İstanbul'a döndüğümde tanıdıklarımı büyük bir heyecan içinde buldum, Kayzer'in Kudüs'ü ziyareti kesinleşmişti, yolunun üzerinde İstanbul'a da uğrayarak Sultan'ı ziyaret edecekti. Yıldız Sarayı'nda çoktan hararetli hazırlıklara başlanmıştı. Saray bahçesinin en güzel köşesinde yeni bir konak döşenmiş, masallara yakışır bir ihtişamla süslenmişti; saray nedimeleriyle kayzerin emir subayları da burada kalacaklardı. Herkes ve her şey en küçük ayrıntısına kadar iyice düşünülmüştü; bir tek şey unutulmuş, akıllara çok geç gelmişti: Sarayda sadece alaturka tuvaletler vardı, nasıl olduğunu tarif edemem, çünkü bizim kullanım tarzımızdan çok farklıydı. Elçilikte bir davet verilip verilmeyeceğine ilişkin Alman kolonisinde hararetli tartışmalar sürerken, Kayzer ve eşinin gelişi konusunda ayrıntılı bilgiler henüz konsolosluğa ulaşmamıştı. Kolonideki insanların Kayzer'e takdim edilmeleri konusunda da kesin bir şey söylenmiyordu. Yine de her olasılığa karşı kadınlar tuvaletlerini, erkekler de fraklarını ütületmek üzere gardıroplarından çıkarmışlardı, hemen bütün toplantılar ve akşam yemeği davetlerinde hararetle ve bütün ayrıntılarıyla konu-

şulan konu buydu. Diplomatik zevat ise çevrede esen bu huzursuz havadan etkilenmişti, muhalif ve düşmanca entrikalar yavaştan kendini göstermeye başlamıştı. Resmi haberler, ajans kanalıyla duyurulacağı için en çok da beni sıkıştırıyorlardı. Bense bütün bu karmaşanın içinde sükûnetimi kaybetmiyordum, çünkü Alman elçiliğinden aldığım habere göre Kayzer ancak aylar sonra gelecekti.

Bunlar olurken, Alman sanatçılar kış sezonu başlarında İstanbul'da konserler vermeye hazır olduklarını bildirince çok sevindim. Sultan Abdülhamid'in huzurunda verdiğim konserdeki başarımı gazetelerde çıkan haberlerden okuyunca heyecanlanarak bana gelmişlerdi. Sanatçıların arasında Profesör Kwast da vardı, karısı Kwast-Hodap adıyla bilinen ünlü bir piyanistti. Çok sevindim tabii, çünkü Kwast Leipzig Konservatuvarı'ndan bir meslektaşımdı, gerçi karısını çalarken dinlememiştim ama hakkında çok şey okumuştum. Onları bir gün eve davet ettim, bana en güzel ve en zor klasik müzik parçalarını çaldılar; çalışlarına hayran olmuştum. Alman elçiliği her iki sanatçıyı küçük bir topluluğa konser vermek üzere davet etti.

Ani bir kararla yeniden taşınmaya giriştim. Frankfurt'tan dönüşümde yolda iki tanıdığa rastlamıştım, bana evlerinden taşınacaklarını, ama kendi kiracıları olan iki yaşlı beyi de kabul edebilecek birine evi verebileceklerini söylediler. Birden kafamdan şimşek gibi bir düşünce geçti: "Evi sen alabilirsin." Hemen yoldan geri dönüp, Postacılar Sokağı'ndan aşağıya inmeye başladık, merdivenli feci bir yoldu, ama tablo gibiydi, İtalya'nın ara sokaklarına benziyordu. Ev, ağır demir kapısı olan, görkemli bir binaydı, eski bir manastırın bulunduğu bir meydanlıktaydı, hemen yanında, arsanın sahibi olan küçük bir İspanyol Kapusen Manastırı vardı, kimbilir belki de eski zamanlarda Venedikli tacirler burada konaklamışlardı. İçeriye girdik. Tavanları yüksek, aydınlık, muhteşem odalar, merdivenli güzel bir ev; birinci katta balkonlu büyük bir salon, ikinci katta bekâr yaşlıların oturduğu daire, bir üstte daha küçük odalar ve Boğaz'la Marmara'nın büyüleyici görünü-

Anna Grosser Rilke'nin Tomtom Kaptan Sokağı'nda oturduğu ev (2009)

müne açılan bir teras; uzakta Topkapı Sarayı'nın tepesi, irili ufaklı vapurlarıyla büyük bir liman şehrindeki yaşamın nabzının attığı hareketli bir liman. Ama en güzeli, evin güzel, büyük bir bahçesi olmasıydı. Ev elçiliklerin bulunduğu semtin tam ortasındaydı, Avusturyalılar, Ruslar ve Fransızlar komşularımdı, çok yakınımızda İstanbul'un en büyük Katolik kilisesi[44] vardı, hemen bitişiğinde de dediğim gibi küçük İspanyol manastırı; bütün bu araziye Terra Santa deniliyordu. Çevre son derece sessizdi, merdivenler nedeniyle sokağa arabalar giremiyordu, evin her yanı güneş görüyordu. Birkaç saat içinde anlaştık, kendilerini iyi tanıdığım evdeki iki bekâr, Alman toptancı tüccar W ile Bay H, rahat yaşamlarını bozmadığımıza sevindiler, mutlu oldular. Fiyat da, yanımızda kalacak kiracıların katkısıyla son derece uygundu.

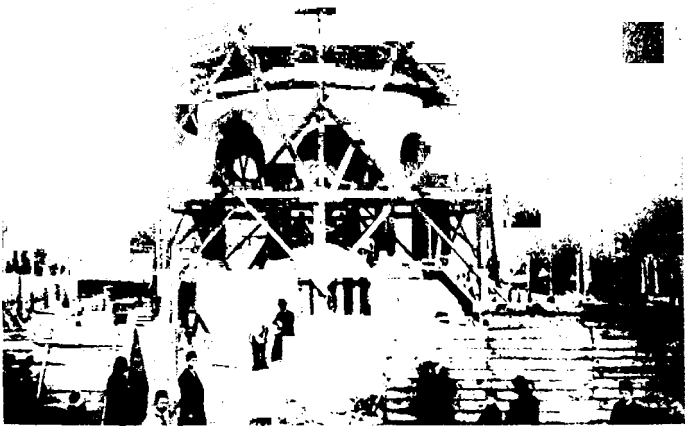
Oğlumdan ayrılmış olmamın ilk aylardaki üzüntüsünü, bu büyük değişiklik sayesinde kolay atlattım; gece gündüz yapacak, düşünecek o kadar çok şey vardı ki! Hayallerimde yaşattığım eve nihayet kavuşmuştum; büyük bir bahçeye sahip olma arzum da gerçekleşmişti, acı olan tek şey bu mutluluğu eşim ve oğlum olmadan yaşamak zorunda kalmamdı.

44 Galatasaray-Tünel arasındaki Santa Maria Draperis Kilisesi (e.n.).

Kayzer'in Ziyareti

Bir sonraki yıl nihayet Kayzer Wilhelm beklenen ziyaretini yaptı. Alman Kayzeri ve eşi yanlarında geniş maiyetleriyle birlikte ilkbahar aylarında İstanbul'a geldiler. Bu vesileyle bütün şehir baştan başa temizlendi, yıkık ahşap evler, mezbeleler tahta perdelerle çevrildi. Sadece dilencilerle köpekler her zamanki yerlerinde kaldılar, bu da fena değildi aslında, çünkü şarkın bir parçasıydılar. Elçilik ve konsolosluk hummalı bir çalışma içindeydi, bizim ajansın da işi başından aşıyordu. Kayzer ve eşi, daha önce de değindiğim gibi, bir kiliseyle bir hastanenin açılışında bulunmak üzere Kudüs'e gideceklerdi: Kayzer'in eşi bu açılış töreninde bulunmayı çok arzu etmişti. Yollarının üzerindeki İstanbul'a yapılacak bu ziyaret ise sadece bir nezaket gösterisi değil, aynı zamanda önemli bir siyasi fırsattı da.

Çiftin kentteki ziyaretleri bütün ayrıntılarıyla programlanmıştı. Her şey yolunda gitti; Sultan'ın Kayzer'in eşini bizzat masaya davet ettiği, Yıldız Sarayı'nda verilen gala yemeği muhteşemdi, bizim birinci tercüman Testa ile Türk başmabeyincinin karşılıklı konuşmalar sırasında tarafların anlaşmalarını sağlamaları pek kolay olmadı. Böyle törenlerde alışılagelen diğer önemli konuşmalar Almanca yapıldı, anında Türkçe'ye çevrildi –iki ülkenin dostluk ve kardeşliğinden bol bol söz edildi. Abdülhamid, şarklılara yakışır bir cömertlikle, Kayzer ile eşini hediyelere boğdu. Yağmur gibi hediyeler yağdı. Kayzer gezip gördüklerinden özellikle birine hayran oldu, neredeyse onu da hediye olarak almak isteyecekti. Arkeoloji Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey, sahip olduğu değerli ha-

Kayzer Wilhelm'in hediyesi olarak inşa edilen Alman Çeşmesi

zinelerin üzerine titriyordu. En ufak bir zarar görmemiş olan ve Büyük İskender'e atfedilen o muhteşem lahti bulan şanslı kişiydi. Kurnaz Hamdi Bey, günümüze kadar iyi korunmuş bu muazzam yapıtı, o sırada onarım gerektirdiği bahanesiyle, büyük ve korunaklı bir tahtaperde ile çevirmişti. Bu tahtaperde sayesinde lahti kurtarmış oldu, aksi halde Kayzer hayran kalırsa, yapıt bir anda onun malı haline gelebilirdi.

Kayzer'in eşi, sokakların sefaletinden etkilenmişti, özellikle sakat çocukları gördükçe gözleri doluyordu. Sultan'ın kendisine armağan etmek istediği kıymetli elmasları almamakta çok direndi, bu mücevherlerin değeri karşılığındaki nakit para sokaktaki fakirlere dağıtılsın istiyordu. Verilen armağanları reddetmenin Sultan'a büyük hakaret olacağını ona anlatmakta hayli zorlandık.

Alman kolonisinin elçilikteki büyük resmi kabulü de aynı şekilde programa uygun gerçekleşti. Kayzer'e takdim edilmek de beni onurlandırdı, aynı zamanda garip bir mutluluk da duydum. Yıllar yıllar önce yaşlı büyükannesi İmparatoriçe Augusta'nın huzurunda verdiğim konserden sonra, yüzünde donuk bir ifadeyle bana nasıl kolunu uzattığını hatırladım.

Alman Çeşmesi'nin açılış töreni

Bakışları şimdi de ciddiydi, ama gözleri parıldıyordu. Anılarımda sade ve iyi bir kadın olarak kalan genç imparatoriçeye salondaki bütün kadınlar, v. Marschall'ın bulunduğu salonda takdim edildiler. Davet öğleden sonra yapılmıştı, elçiliğin pencerelerinden içeriye güneş, ışık ve göğün mavisi akıyordu, bütünüyle etkileyici bir görünümdü. Her şey yolunda gitti, donanımlı zengin bir büfe de midelerimizi rahatlattı.

Kayzer'in ziyaretiyle yoğunlaşan bu yorucu günler araya herhangi bir tatsızlık girmeden geçti, her yerden yağmur gibi madalyalar, nişanlar yağdı. Ayrılmadan önce Kayzer ile eşi Alman okulu, hastanesi ve kilisesine yüklüce bir bağışta bulundu. İmparator, Abdülhamid'e derin saygılarını sunmak amacıyla çok özel bir armağan düşünmüştü; tasarımını ve yapımını Alman sanatçıların üstlendiği muazzam bir çeşme. Hem içme suyu hem de dindar insanların abdest almaları için bir çeşmenin vakfedilmesi Türk halkına önemli bir armağandı. Çeşme, Büyük Theodosius'un ünlü Yılanlı Sütun'unun bulunduğu kentin İstanbul yakasındaki Atmeydanı'nda[45] in-

45 Sultanahmet Meydanı (ç.n.).

şa edilecekti, aynı meydanda Yılanlı Sütun'un yakınında devasa kubbesiyle Bizanslılardan kalma muhteşem Ayasofya ile Türk mimarisinin şaheseri Sultan Ahmet Camii vardı. Ama son derece iyi niyetle düşünülmüş olan bu armağan bitip de üzerindeki kalın örtü açıldığında büyük bir hayal kırıklığı yarattı, çevresindeki bunca antik ve muazzam mimari yapıtın ortasında çeşme çok küçük kalmıştı; minik, sevimli bir şekerliğe benziyordu.

Türk Âdetleri

Başımdan geçen en can sıkıcı olay

Huzurunda verdiğim konserden beri Abdülhamid'in gözü üzerimdeydi. "Agence de Constantinople"un yöneticisi olarak ajanların sürekli gözetiminde olduğumu da çok iyi biliyordum. Bu beni aslında pek rahatsız etmiyordu, kurduğu muhbirlik sistemi hükümdarın baskıcı kişiliğinden kaynaklanıyordu.

Bir gün Sultan'ın bir emir subayının beni görmek istediği bildirildi, getirdiği haber beni az şaşırtmadı. Emir subayı beni Yıldız'a götürmek üzere gelmişti: Majesteleri benimle şahsen görüşmek istiyordu. O sıralarda etrafta yine Sultan'ın baskıcı yönetimine ilişkin söylentiler dolaşıyordu; Sultan'ın hoşuna gitmeyen insanlar, olayın aslı aydınlatılmadan, aniden ortadan yok oluyorlardı, hiçbir zaman bunun açıklaması da yapılmıyordu. Kendisi de hayatına kastedileceği endişesiyle korku içinde yaşıyordu. Sarayında bile güvendiği pek az insan vardı, nerede gecelediğini dahi kimse bilmiyordu. Hareme giderken korku peşini bırakmıyordu, her gün değiştirilen yatak odalarının kapılarında, son derece güvendiği bir Çerkez nöbet tutuyordu.

Sultan'ın çağrısına karşı çıkamazdım. Olabildiğince serinkanlı olmaya çalışarak, emir subayına, kıyafetimi değiştirene kadar beni beklemesini rica ettim. Sultan'ın bu ani davetinden haberdar olmaları, her türlü olasılığa karşı akşama kadar geri dönmezsem, benim nerede olduğumu bilmeleri ve araştırmaları için başkonsoloslukla elçiliğe gönderilmek üzere

acele kısa birer not yazdım, her iki mektubu büro sekreterine verdim.

Yıldız'a kadar arabayla yapılan yolculuk benim için epey heyecanlı oldu, aslında bana eşlik eden subay son derece sempatikti, çok iyi Almanca konuşuyordu, yol boyunca bana Almanya'daki askerlik günlerini anlattı. Sohbeti beni biraz olsun rahatlatmıştı. Saray girişine kadar bir sürü büyük kapıdan geçerken, buraya ilk gelişimi hatırladım. Beni nelerin beklediğinden habersizdim, o zaman da ürkek ve korkaktım, ama nedeni başkaydı; Hamidiye Marşı'nın ezberlediğim notalarını kafamda tekrarlayıp duruyordum. Nihayet ana kapıya vardık, haremağalarıyla bir yığın başka resmi zevat etrafımı alarak beni küçük bir salona götürdü, o ana kadar yanımda olan subay ayrıldı, bu rahatsız ve küçücük salonda en az iki saat tek başıma oturup bekledim. Arada bir haremağası elinde kahve, şekerleme ve sigaralarla içeriye süzülüyordu. Nihayet sempatik subay, beni majestelerine götürmek üzere tekrar göründü.

Sultan beni büyük bir samimiyetle karşıladı, subay konuşulanları tercüme ediyordu. Fransızca anladığı için Fransızca konuşuyordum, böylelikle tercümanın onu yanıltıp yanıltmadığını anlamış oluyordu; Almanca anlamıyordu çünkü. Bana elini uzatarak, ajans yöneticisi olarak çalışmalarım hakkında iltifatlar yağdırdı; Yıldız Sarayı da bizim haberlere aboneydi. Sonunda ana konuya gelindi: Benim Alman elçiliği ve ailesiyle sıkı ilişkide olduğumu biliyordu, dolayısıyla orada konuşulan siyasi önemi olan haberler konusunda kendisini bilgilendirmemi teklif etti. Benim para kazanmam gerektiğini de biliyordu, bu emeğimin karşılığında maddi bağlamda da iltifatlarına mazhar olacaktım. Sözün kısası benden casusluk yapmam isteniyordu.

Kaçamak bir yanıt verdim; Sultan'ın bana gösterdiği güvenden dolayı kendisine müteşekkirdim, ancak istekleri üzerinde düşünmek için bana birkaç gün izin vermelerini rica ettim. Kısaca veda ederek ayrıldı. İçim ürpermişti, diğerleri gibi ben de boynuma bir taş bağlayıp kendimi Boğaz'ın sularına

salıvermeyi düşündüm. Bu korkuyla, yanımda yine emir subayıyla eve nasıl döndüğümü bilmiyorum. Araba Beyoğlu'na yönelip de, sağ salim evime geldiğimde rahat bir soluk aldım.

Osmanlı ülkesindeki hayatımda başımdan geçen en tatsız olaydı bu. Ertesi sabah Bay v. Marschall'a Abdülhamid'le konuşmamı aktardım, sakin mizaçlı elçi bana elini uzatarak, Baden Baden aksanıyla, "Bu kişinin sizden ne öğrenmek istediğini doğrusu bilmek isterdim, biz sizinle politika konuşmuyoruz ki, sadece Mozart çalıyoruz" dedi. Ben de büyük bir içtenlikle güldüm ve "Ben de aynı düşüncedeyim ekselans" dedim. Böylece konu kapanmıştı, Sultan benim yanıtımı daha çok bekleyecekti.

Bu olayı kimseye anlatmadım, hep sustum; ama dünyanın gidişatı artık şarkta da çoktan değiştiği için, bunu anılarımda açıklamak istedim.

Türklerin müzik sevgisi

Yeniden müziğe başladığım için, İstanbul'daki çalışma alanım giderek genişliyordu. Bana iyi para getiren piyano dersleri sayesinde, üst tabakadan pek çok Türk'ün evine de gidiyordum. Ama bu dersler aslında hiçbir zaman hoşuma gitmedi, sadece maddi nedenlerden ötürü veriyordum o kadar.

Bana sadık kalan öğrencim, bizim büyük Alman müzik üstatlarımızı anlayan ve seven Şehzade Burhanettin'di. Bach'ı bu kadar iyi çalması şaşılacak bir şeydi. Ama verdiği davetler can sıkıcı olmaya başlamıştı, müzik akşamları düzenliyor, sık sık da beni davet ediyordu. Akşama, saat sekizde yemekle başlanılıyor, sonra müziğe geçiliyordu, çoğunluk iki piyanoyla çalıyorduk, ara vermeden gece yarısı ikiye kadar sürüyordu. Ben sonunda pes ediyordum, dinleyiciler de, ama o bana mısın demiyordu. Anılarımda özellikle yer eden bir gece, Belçika elçisi Madam Monchere ile iki kızına verdiği davetti. Üçü de müzikten hiç anlamıyordu. Gösterişli akşam tuvaletleriyle gelmişlerdi. Mevsimlerden kıştı, salonlar buz gibi soğuktu, mangal da odaları ısıtmaya yetmiyordu. Bütün ye-

meklerin her zamanki gibi soğuk ve sadece şampanyanın sıcak olduğu akşam yemeğinden sonra müzik başladı. Zavallı üç Belçikalı'nın yüzleri giderek daha solgun bir hal alıyordu, gözlerini açık tutmakta zorlanıyorlardı –sadece ben ve Şehzade Efendi piyanoda resitale devam ettiğimiz için ısınmıştık.

Türk müziği dinlemek arzusunun yerine getirilmesi ve bir çay içmek üzere öbür salona geçmemiz rica edildi. Gece yarısı saat ikide Madam Monchere, "Ayrılmak üzere izin isteyebilir miyim, yoksa prens gidene kadar beklemek zorunda mıyım?" diye de sordu. Böyle bir protokol hakkında benim de kesin bir fikrim yoktu. Tam o anda şehzade efendi, elçi hanıma doğru gelerek biraz daha kalıp kalmayacağını sordu. Arzu ettiği Türk müziğini dinlemek üzere öbür salona geçebilirdi. Elçi hanımın yüzü sarardı, ama böyle bir zevkten mahrum kalma cesaretini gösteremedi, bense bizi neyin beklediğini biliyordum. Altı yedi adam, yerde bağdaş kurmuş, telli sazlar çalıyorlardı, aralarında iki flüt de (ney) vardı, bazen de şarkı söylüyorlardı. Aman Tanrım müzik devam ederken arada sigara ve çay içmek de serbestti. Sabah saat 4,5'ta nihayet gitmemize izin verdiler, Belçikalı kadınlar herhalde bu geceyi büsbütün farklı bir şekilde hayal etmişlerdi.

Yıl boyunca birçok zevkli konser dinleme fırsatım oldu. Alman sanatçıların konser turnelerini İstanbul'a yapmaları moda olmuştu artık, hepsi de ellerinde bir tavsiye mektubuyla bana geliyordu, ben de burada başarılı konserler verme ve maddi kazanç konularında onlara olabildiğince yardımcı oluyordum. Elimdeki biletleri almaları için zorladığım eşim dostum, beni görmekten artık hoşlanmıyordu. Buna karşılık bütün ünlü sanatçılar bana müteşekkirdiler, evde de harika müzik dinleme fırsatım oluyordu böylece. Ünlü Bohemya Yaylı Çalgılar Dörtlüsü dört haftalığına İstanbul'a gelmişti, her gün onları dinlemeye gittim. Başarılı Bohemyalılar, dolu salonlara birkaç akşam konser verdiler, hatta Yıldız Sarayı'nda da çaldılar. Dvorák ve Smetana'yı özellikle çok hayranlıkla seslendiriyorlardı, Brahms'a da hak ettiği yeri veriyorlardı programlarında. Konserlerinden birinde Schumann'ın *Piyano*

İçin Beşlisi'ni birlikte çaldık. Bu dört hafta, Anna Grosser'in bir haber ajansı yöneticisi olduğunu ve sanatçı kariyerine ihanet ettiğini unuttum.

Sultan'ın orkestra şefi olan İspanyol Aranda Paşa, müzik sevgisini benimle paylaşıyordu. Sultan'ın huzurunda verdiğim o önemli konserde tanıştıktan sonra, evinde sevilen konuklarından biri oldum, paşayı insan ve müzisyen olarak daha yakından tanıdım. Karısı Fransız'dı ve harikulade güzellikte iki kızları vardı, Pera'nın büyük uluslararası sosyetesinde, paşanın evi benim için soluklandığım, rahat ettiğim bir vaha gibiydi. Davetsiz gidebildiğim Osman Hamdi Bey'in evinin de anılarımda hoş bir yeri vardır; Arkeoloji Müzesi Müdürü bu bilgili adam için müzik her şeyin üstündeydi. Bir keresinde büyük bir hararetle, yaptığı kazıyla Büyük İskender lahitini nasıl ortaya çıkardığını ve büyük bir beceriyle Kayzer'den nasıl sakladığını anlatmıştı.

Bir gün evime, büyük keman ustası Marteau karısıyla birlikte geldi, ikisi de sapına kadar Fransız'dı. Marteau, Joachim'in öğrencisiydi, eğitimini Almanya'da, Berlin Müzik Yüksek Okulu'nda tamamlamıştı. Joachim ölünce onun yerine geçmişti, bu atama, gazetelerde hararetli tartışmalara yol açmıştı; böyle önemli bir göreve bir Fransız'ın getirilmesi vatanperverlikle bağdaştırılamamıştı. Bense bu ziyaretle çok ilgilenmiştim, hakkında bu kadar söz edilen bir kemancıyı bir kere de kendim dinleyeceğim için seviniyordum. Marteau ufak tefek, canlı bir adamdı, karısıysa zarif ve güzeldi. Onları evimde görme onurunun asıl nedenini çok sonra öğrenebildim. Benim kendilerini Şehzade Burhanettin Efendi'ye götürmemi, onun aracılığıyla da Sultan'ın huzurunda konser vermek üzere davet edilmek istiyorlardı. "Bunu, Fransız elçiliği aracılığıyla yapmanız daha iyi olmaz mıydı?" şeklindeki sorum üzerine biraz duraladılar. Anlaşılan siyasi nedenlerden ötürü diplomatları bu işe karıştırmak istememişlerdi, çünkü Almanya ile Fransa arasındaki ilişkiler zaten oldukça gergindi. Şehzade Burhanettin'in nezdinde saygın bir yerim olduğundan, Marteau'ya, bir müzik akşamına davet edileceği ko-

nusunda güvence verebilirdim, hatta Marteau'nun Sultan'dan bir madalya alma arzusu da gerçekleşebilirdi, Bayan Marteau da bu vesileyle bir haremi ziyaret etmek istiyordu. Bütün bu isteklerini yerine getirecek durumda olduğumu bildikleri için, bir akşam da bizim evde çalma arzusunda olduğunu söyledi. Bunu memnuniyetle kabul ettim tabii, ben ve dostlarım büyük kemancının harika çalışını hayranlıkla dinledik. Eline kemanını aldığı zaman bambaşka biri oluyordu.

Şehzade Burhanettin teklifimi memnuniyetle karşıladı, böylece Marteau'larla şehzade efendinin huzurunda bir akşam daha geçirdim. Belçikalılarla geçirdiğimiz akşamdan pek farklı değildi, sadece bir fark vardı; bu kez Marteau gece geç vakitlere kadar elinden kemanını bırakmadı, biz de Bayan Marteua'yla zamanımızı haremi ziyaret etmekle geçirdik. Ancak sonuç hem Bayan Marteau hem de kemancı için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Ayrılırken prens kendilerine bir kutu uzattı; kadın merakla açmak üzereyken, hemen kulağına eğilip, bunu şimdi yapmaması gerektiğini fısıldadım, birlikte arabayla dönerken, yaktığımız bir kibritin cılız ışığında kadın minik paketi açtı; içinde sadece bir kravat iğnesi vardı, pırlantalı bir inci iğne. Güzel kadının öfkeli yüzünü hiç unutmayacağım; ikisinin de öfkesi zor dindi.

Ama yine de sonunda bir nişan aldılar –Sultan'ın huzurunda verdikleri konserden sonra.

Göksu ve saire

Türklerin pazarı olan cuma günleri özellikle hareketlenen Göksu'ya, bir süre önce karadan daha rahat bir yol yapılmıştı. Buraya Galata'dan kayıkla da ulaşılabiliyordu. Cuma günleri yüzlerce uzun kayık peş peşe, gittikçe daralan Boğaz'ın[46] kıyısını takiben, sonunda minik bir dereyi geçip sulak çayırların arasından geniş yeşillik bir düzlüğe varıyorlardı. Bu dereciğin Türk aileleri için vazgeçilmez bir cazibesi vardı; ilkba-

46 Özgün metinde hatalı olarak Altın Boynuz diye yazılmıştır (e.n.).

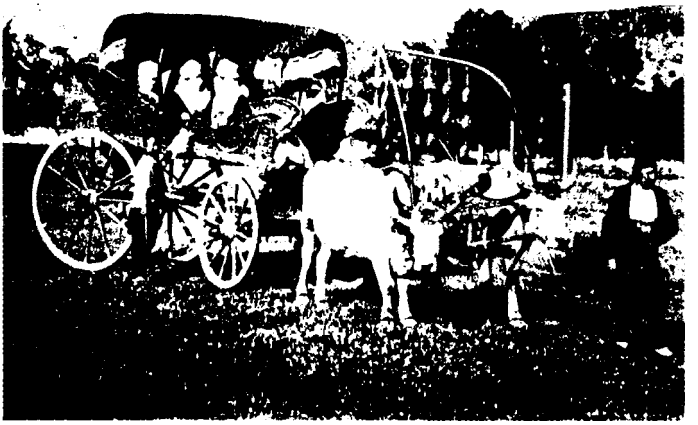

Göksu mesiresi

har, yaz, hatta sonbahar aylarında sabahın erken saatlerinde, kadınlar, çocuklar yanlarında haremağalarıyla, her türlü sofra ve mutfak edevatını alıp, ya deniz yoluyla ya da karadan tepeyi aşarak buraya geliyorlardı. Dere ağzına kilimler seriliyor, güneş batıncaya, çevredeki camilerden müezzinin sesi duyulana kadar, cuma günlerini büyük bir neşeyle burada geçiriyorlardı. Her aile, yanında getirdiği ney ve davullarla[47] kendi müziğini yapıyordu. Görülmeye değer, rengârenk canlı bir tabloydu, her şey büyüleyiciydi; burada orta tabaka Türk halkının yaşamına, eğlence biçimlerine ilişkin bir izlenim kazanıyordunuz. Böyle gezilerde her zaman yanımda olan Bayan v. H ile ben de bu cennet gibi çayırlıkta bütün bir günümü geçiriyordum; çimenlere uzanıyor, Türk yemekleri yiyor, ardı ardına Türk kahvesi ve sigara içiyor, kendimizi tatlı bir sıcaklığa koyvermiş şekilde, mavi gökyüzünün altında daha böyle nice güzel saatleri hayal ediyorduk.

İlkbahar ve sonbaharları, hafta arası günlerde de, biraz hava alıp koşup dolaşsınlar diye köpeklerimi de yanıma alarak, öğleden sonraları bir arabacıyla yine oraya gitmekten

47 Kastedilen vurmalı çalgı, kudüm ya da bendir olmalıdır (e.n.).

Öküz arabasıyla mesireye giden kadınlar

hoşlanıyordum. Orada da başıboş köpekler oluyordu, ama sayıları sokaklardaki kadar çok değildi. Benim Terrier cinsi köpeklerim bu gezileri pek seviyorlardı. Arabayla yolun başına kadar geliyor, sonra yaya olarak çayırlığa iniyorduk, bu sakin öğleden sonralarını, kalabalık cuma günlerinden daha çok seviyordum; sıkıcı olan, her seferinde yanıma bir uşak almak zorunda kalmamdı, çünkü bir Avrupalı olarak buralarda dolanmak pek tekin değildi. Doğa manzarası bana yurdumu anımsatıyordu, belki beni oraya çeken de buydu.

Göksu'nun bir başka özelliği daha vardı. İlkbahar aylarında İstanbul'daki halıların yıkanma yeriydi, adeta bir fabrika işini görüyordu. Kilimler, halılar çimlerin üzerine seriliyor, hamallar tarafından su ve sabunla iyice fırçalanıyor, minik derenin suyunda durulandıktan sonra güneşe kurumaya bırakılıyordu –halıları yıkamak için ideal bir yöntemdi! Her ilkbahar ben de halılarımı Göksu'ya gönderiyordum, çoğu değerli olan bu parçalar da Türk usulüyle yerinden alınıyordu. Bizim semtin hamalları katırlarıyla kapıya kadar geliyorlardı, ellerinden herhangi yazılı bir kâğıt almadan, sadece ücreti

ödeyip, güvenerek halılar teslim ediliyordu. Sekiz gün sonra, malınız aynı şekilde, harika temizlenmiş olarak elinize ulaşıyordu. Türk dürüsttü ve asla çalmıyordu.

Türk ailelerin bir eğlencesi de çarşı hamamlarını ziyaret etmekti. Haftanın iki günü hamamlar kadınlara ayrılmıştı; sabahın erken saatlerinde çocukları, haremağalarıyla, yanlarına yiyecek ve içeceklerini, yastık ve örtülerini de alarak büyük hamamlara gidiyorlardı. İyice yerleştikten sonra, çıplak vaziyette, sıcak buharda öylesine bir ter döküyorlardı ki, sudan çıkmış gibi pırıl pırıl oluyorlardı. Ardından masaj geliyordu, sonra biraz dinleniliyor, sigara ve kahve içiliyordu. Çocuklar kendi aralarında neşeyle oynuyorlar ve durmadan şeker yiyorlardı. Türk kadınlarını bu özel aile yaşamlarında seyretmek çok eğlenceliydi. Anneler, kaynanalar, büyükanneler, kız kardeşler, teyzeler herkes orada oluyordu, pek ender güzel kadına rastlıyordunuz, bizim ölçülerimize göre fazlaca tombuldular. Türk kadınlarının bu şekildeki hamam sefası güneş batana kadar sürüyordu.

Deve kervanlarının gelişini de sık sık yaşadım. İnsanlar da camiye gelişleriyle gidişlerinde, bütün doğallığıyla eski Türk yaşamını sergiliyorlardı. Dev çınarların altındaki kahvede saatlerce otururdum; halkın bu canlı hareketliliğini seyretmek her defasında beni büyülerdi. Her şey bir erdem ve sükûnet içinde olurdu. O tarihlerde halkın okuması yazması yoktu; bu yüzden caminin önünde, minik bir masanın başında bir arzuhalci oturmuş olurdu, aralarında kadınların da bulunduğu bir dizi müşteri, mektuplarını yazması için arzuhalcinin etrafını alırdı, tıpkı Babıâli'deki gibi, herkes fısıldayarak yazılacakları söylerdi. Cami duvarının dibinde, birkaç kuruşa çizmeleri pırıl pırıl boyayan henüz çocuk yaşta küçük ayakkabı boyacıları sıralanmış otururdu, elleri boş kalınca becerilerini ve mesleklerini öven sözlerle yüksek sesle bağırarak müşteri çekmeye çalışırlardı, arada bir de ellerindeki tahta fırçalarla boyacı kasasına ritmik hareketlerle vururlardı. Bütün bu hararetli alışverişte bile doğuştan gelen bir vakar sezilirdi. Arada bir de, mallarını, ya başlarının üzerinde ya da küçük bir

eşek ya da yaşlı bir atın sırtında taşıyan sokak satıcıları geçerdi. Bir şey almak istemediniz mi asla ısrar etmezler, malını etrafa duyurmak için, arada bir tekdüze bir sesle seslenerek yollarına devam ederlerdi. Akşama doğru müezzin, yüzü göğe dönük, caminin minaresinden ezanı okurdu. Seslenişi rüzgârın geldiği her yönde aynı anda çınlarken, uzaklardan yakınlardan binlerce kez aynı sözler yansılanırdı: "Tanrı uludur. Tanrı'dan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir."

Güneş batımında artık kervanlar gelmeye başlardı.[48] Develerin, başları yukarıda, vakur adımlarla yük taşırken gelişlerini izlemek muhteşemdi. En ufak bir gürültü çıkarmayan, sessiz, vakur, insanlarla hayvanlar, bu tablonun birer parçasıydılar. En çok da akşamları develerin Göksu çayırındaki geçidi beni etkilerdi. Gördüğüm her şey bir şölendi sanki: batan güneşten çevreye yayılan ışınların ihtişamı ve suskun, sessiz, huzur dolu doğa. Ve birden geniş çayırı çevreleyen hafif meyilli tepelerden, korlaşmış gökyüzüne karşı birer siluet gibi haşmetle süzülen deve kervanı hayran bakışlarımın önünden geçerdi. İnanılmaz bir görüntüydü bu.

Türk düğünleri

Biz Avrupalılar için Türk düğünleri oldukça garip, çoğu kez de eğlencelidir. Türkler eski âdetlerine göre çocuklarını çok erken yaşta nişanlıyorlar; hatta yaşıtı arkadaşlarıyla oyun oynamalarına izin bile vermiyorlardı. Her iki tarafta da ebeveynler, nişan ve evlenmeyi ciddi bir alışveriş olarak görüyorlar. Kızlar 14-15 yaşında evlilik çağına geldiler mi, nişan yapılıyor, damat müstakbel karısını düğün gününden önce göremiyor. Pek çok Türk düğününde bulundum, küçük burjuva denilen çevrelerde de, törenler hep birbirinin aynı oluyor.

48 Deve kervanları 20. yüzyıl başlarına dek, özellikle Anadolu'dan yiyecek ve yakıt taşımak için en çok kullanılan nakil aracıydı (e.n.).

Burada üst düzey diyebileceğimiz kibar bir düğünü aktarmak istiyorum. Evlenecek olan Harbiye nazırının kızıydı; Bayan v. Heuser'le ben de düğüne davetliydik. Nazır Kadıköy'de muazzam bir konakta oturuyordu, davet, "8 Haziran Pazartesi saat sekizde, düğün törenine bekliyoruz" diye duyurulmuştu. Biz de saat yedide, en güzel akşam kıyafetlerimiz, dekoltelerimiz, takılarımız ve nişanlarla süslenmiş olarak, arabalarımızla, yeni köprüyü geçerek vapura geldik. Kadıköy'e geldiğimizde araba bulamadık, incecik saten ayakkabılarımızla eğri büğrü kaldırımlardan konağa kadar yürümek zorunda kaldık. Nihayet konağa vardık. Bahçede çoktan insanlar toplanmıştı. Kalabalığı yararak ilerlemek epey zor oldu. Konağın kapısında, bizi tanıyan bir emir subayı duruyordu. Artık koruma altındaydık, harem bizim için açıldı. Pek çok Türk kadınıyla, çoğu "*la creme de la haute societe*"den (yüksek sosyetenin kaymak tabakası) gelen prensesler oradaydılar, üstlerinde Paris moda salonlarından aldıkları dekolte tuvaletleri, boyunlarında değerli ziynetleri ile boy gösteriyorlardı. Gelinin annesi bizi Türklere has candan bir samimiyetle karşılayarak hoş geldiniz dedi ve mültefit konuşmalara başladı. Herkes rahat sedirlerin üzerine oturmuştu; çay, kahve ve sigara ikram edildi. Gelin ortalarda yoktu.

Nihayet, böyle bir günün en önemli şahsiyeti olan sütanne kapıda göründü, gelin odasına davet edildik. Bir tahtın üzerinde solgun, ürkek, brokar tuvalet giymiş bir yavrucak oturuyordu; minik başının etrafındaki alınlığına sıra sıra mücevherler diziliydi, zavallıcığın kollarına neredeyse boğazına kadar bilezikler takılmıştı, boynundan da bir sıra inci kolye sallanıyordu, kısacası mücevherci dükkânı gibiydi. Alınlığından yere kadar gümüş teller sarkıyordu, konuklar şans getirsin diye bu tellerden bir parça koparıp alabiliyordu. En fazla 16'sında olan çocukcağız, elinde ağır bir yelpaze tutuyordu. Sırtındaki ağır tuvaletin altında adeta ezilmiş, tahtta kımıldamadan oturuyordu, bu haliyle yürek burkan bir görünümü vardı, protokol sırasına göre önünden geçen her kadına minik elini uzatıyordu. Bu merasim iki saat sür-

dü. Sonra tokmakla kapıya üç kez vuruldu. Damat gelmişti, gelini ilk kez görebilecekti. Bizi acele yan salona aldılar. Bu arada sütannenin, zavallı kızcağızı tahtından indirip, müstakbel eşini karşılamak üzere kapıya doğru götürdüğünü ancak görebildik. İster istemez minik kurbana içim acıdı, gözlerim dolu dolu oldu.

Damat, arkasında kalabalık maiyetiyle geldi, bizi selamlayarak önümüzden geçerek gelinin odasına girdi. Soluklar kesildi, etrafı derin bir sessizlik kapladı. Az sonra kapı yine açıldı ve önümüzde inanılmaz komik bir sahne sergilendi. Damadın önünde bir haremağası, elinde altın ve gümüş sikkeyle dolu bir keseyle göründü, damat keseden bir avuç parayı alıyor, kalabalığın önüne saçıyordu. Herkes yere dökülen paraların üzerine saldırdı, yerde sürünmeler, birbirini itelemelerle bir karmaşadır başladı. Kadınlarsa, şans getiren bir sikke bulmak umuduyla nerdeyse yerlerde yuvarlanıyorlardı. Halkın toplaştığı bahçeye, merdivenlerden aşağıya her yere sikkeler yağıyordu. Masalar, iskemleler, madeni parayla dolmuştu, kadınlar koşuşmaktan perişan bir haldeydiler –bu amansız mücadeleden sonra zavallı yavrucak yine tahtına geçti, şimdi insanlar yine şans getirsin diye duvaktan sarkan gelin telini almak üzere tahta gelmeye başladılar. Bu arada sütanne, genç çiftin geceyi geçireceği muhteşem yatağı göstermek üzere yanımıza geldi.

Bu seremoniden artık feci sıkılmıştık. Bu yüzden haremdeki yemeğe kalmadığımıza çok memnun olduk, onun yerine düğüne yeni gelen diplomatik heyetle, ev sahibi erkeklerle birlikte bahçede hazırlanmış olan muhteşem sofraya çağrıldık. Diplomatların duayeni Avusturya büyükelçisi, yeni evli çiftin onuruna kadeh kaldırıp bir konuşma yaptı. Yemekte olanlardan hemen herkesi tanıyordum. Daha sonra Tokatlıyan'a giderek, güzel bir yemekte, havamızı bulduk, düğünün gerginliğini ancak üzerimizden atabildik. Güneş batana kadar tahtında oturmak zorunda olan zavallı yavrucağı arada bir düşünmeden de edemedim.

Bu üst düzey bir düğündü, gerçi basit halk arasındaki

âdetlerle törenler de aynıydı. Türklerin bizim hayat görüşümüze hiç uymayan çok farklı bir ahlak anlayışları var. Bir Avrupalı'nın aldırış bile etmediği bir şeyi ciddiye alıyorlar. Örneğin, sevgililerin ıssız yerlerde gezintiye çıkmaları Türklerin kabul etmeyeceği tehlikeli bir şey, bunun adliyede biten pek çok ürkütücü örneği var. Onlar için en güvenli olan, çocuklarının daima yanında olması; inanılmaz derecede çocuk seviyorlar, onlara karşı son derece müşfik ve iyiler. Bazen oğlumla gezintiye çıktığım günlerde, Müslümanların çocuğuma gösterdiği ilgi karşısında epey duygulu anlar yaşadığımı söyleyebilirim, özellikle de sarışın çocukları çok seviyorlar.

Ve Yine Politika

Siyasi açıdan huzursuz yıllardı. Gerçi halk arasında herhangi bir hoşnutsuzluk sezilmiyordu, ama daha çok üst tabakalarda, özellikle de subay çevrelerinde Abdülhamid hükümetine karşı bir memnuniyetsizlik vardı. Sultan'ın kendini hapsettiği duvarların arkasında artık bir tek huzurlu saati yoktu. Etrafta korkunç söylentiler dolaşıyordu, sık sık da öldüğüne dair haberler yayılıyordu; bu yüzden de cumaları herkes gergin bir merakla onun selamlıkta görünmesini bekliyordu. Ve Sultan nihayet her zamanki ihtişamıyla ortaya çıkıyordu, ne ki bakışları ürkek, iyice çökmüş bir adamcağız izlenimini veriyordu, onu bu halde görenler, "Boğaz'daki hasta adam"ın gerçekten çok hasta olduğuna kanaat getiriyordu. Selamlık her zamanki gibiydi, fakat yabancılar giremiyordu, çünkü başkonsolosluk artık "permi" vermiyordu.

O yıllar, yani 1907 yılı, benim de sıkıntılı zamanlarımdı. Hükümetin yığınla entrikası ve yerine getirilmesi mümkün olmayan istekleri yüzünden, ajansımın geleceğinden endişeleniyordum. Sıkıntım, Sultan'ın o sıralarda en nüfuzlu ve tehlikeli danışmanı olan Arap İzzet Paşa'nın beni yeniden huzuruna çağırmasıyla başladı. Oldukça komik bu olayı anlatmalıyım:

Resmi bir görüşme için, sabah saat dokuz buçukta Paşa'nın muhteşem konağına çağrıldığımı bildiren yazılı bir davet aldım. Neden olduğunu tahmin ediyordum; Türklerin hoşlanmayacağı bir haber yayınlamıştık. Yine yüreğim ağzımda yokuşu tırmandım: Paşa, Yıldız Sarayı'na yakın oturuyordu. Bekleme odasına bile almaya gerek duymadan beni

doğru hareme götürdüler. Yanımda haremağasıyla, her bir kapıdan bir yığın kılıksız kadının girdiği bir odaya geldik. Kadınlar hep bir ağızdan bana bağıra bağıra bir şeyler söylüyordu, haremağası tok bir sesle bu heyecanlı uğultuyu susturdu. Odada hâlâ yere serili yataklar duruyordu, birinde, yayılmış bir kadın yatıyordu. İçerde boğucu bir hava vardı, tek bir pencere bile açık değildi, kadınlar sanki parfümle yıkanmışlardı, oda öyle kokuyordu. Haremağasının söylediklerinden tek anladığım şey, kadınları "Acele edin" diye uyarmasıydı; çünkü paşa geliyordu.

Sonunda oturmak için en azından bir sandalye bulabildim. Henüz oturmuştum ki, paşa içeri girdi, sabahlıklaydı, hiç de korkulacak gibi bir hali yoktu. Çok nazik, ama soğuk bir şekilde sözü dolandırmadan esas konuya geldi; telgrafın yayınlanmasından söz etti. Konuşmama fırsat vermiyordu, aslında bu benim de işime geliyordu; yayınladığımız haberlerde, bundan böyle Osmanlı devleti hakkında kuşku yaratacak sorunlara değinmemem gerektiğini, aksi halde ajans için bir çeşit sübvansiyon olan abonelerini keseceklerini açıkladı. Türkçe yazılı bir kâğıt uzatarak imzalamamı istedi. Nihayet söz alabildim; bir yanlışlık olduğunu itiraf ederek, bundan üzüntü duyduğumu belirttim ve haberi yazanın bir tekzip yayınlamasını sağlayacağıma dair kendisine söz verdim. İnceleyen bakışlarla beni baştan aşağıya süzdü, sonra elini uzattı, vedalaştık. Yazıyı tabii imzalamadım.

Yine de benim için kötü bir durumdu. Sorunun, kişisel felaketime kadar uzanabileceğini hissediyordum, en yüksek makamdan teklif edilen casusluk görevini reddetmemin cezasını çekiyordum. Elimdeki bütün olanaklarla bu sorunu halletmek için bir yılı aşkın bir zaman mücadele ettim. Düşünmeden yayınlanan, aslında pek de önemli olmayan haberi gerçi yalanlamadık, ama bir daha böyle aptalca bir şeyin olmamasına özen gösterdik. Almanya ile Avusturya da olaya diplomatik yollardan müdahale edince, sonunda her şeyi yeniden düzeltmeyi başardım. İşimi kaybedeceğim korkusu artık geride kalmıştı.

Boğaziçi'ndeki Almanlar

Temsilcilerimiz Marschall-Biederstein ve Stemrich'e biz Almanlar toplumsal yaşamımız konusunda çok şey borçluyuz. Hem elçilik hem de başkonsolosluktaki ev sahibelerinin sıcak davetleri ve hayır için düzenledikleri etkinliklerle hayatımız renkleniyordu. Teutonia sadece erkeklerin akşamları demlendikleri bir yer değildi, konserler, tiyatro temsilleri düzenleniyor, karnavalda çılgınca dans ediliyordu.

Bayan Heuser'in kocası ölmüştü, ama İstanbul'dan ayrılamıyordu, o da benim gibi Türklerin ülkesine tutkundu, önce Trablusgarp daha sonra da Balkan Savaşı, Bayan Heuser'in çalışabileceği bir ortam yaratmıştı; Türk hastanelerinde yaralılara bakıyor, beni de sık sık yanında götürüyordu. Bu hastanelerde, Goltz Paşa'nın Türk halkına neden hayran olduğunu daha iyi anlamıştım. İnsanlar en ufak bir şikâyette bile bulunmadan, acıya katlanıyorlardı. Kendilerine yapılan en küçük bir yardıma da nasıl teşekkür ediyorlar, size nasıl minnet duyuyorlardı, anlatamam. Üsküdar (Selimiye) ve Gülhane hastanelerindeki Alman şef doktorlar ve Profesör Wieting ile Deyke bu gözlemlerini sık sık aktarmışlardı.

Alman kolonisinde de, bayan elçinin kişisel girişimiyle bir yenilik gerçekleştirdik. Alman okulunun toplantı salonunda, Alman kolonisindeki yaşlılara ve yoksullara iç çamaşırı dikmek üzere, Alman kadınları ve genç kızları için dikiş kursları düzenlendi. Başta Bayan v. Marschall olmak üzere Alman elçiliğindeki kadınlar da yoksul ve fakirler için yapılan bütün etkinliklere katılıyorlardı. Burada üretilen eşyalar, din ayrımı gözetmeksizin, muhtaç olan herkese dağıtılıyordu. Bu dikiş kurslarına bir süre sonra Türk kadınları da katıldı.

Yerli halkın eğitiminde Alman okulunun önemli bir yeri vardı. İyi yönetilen bir okuldu ve Müdür Goehring'in gelmesinden sonra da kısa zamanda gelişti. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Türk, Ermeni ve Rum çocuklardı, Almanlar azınlıktaydılar. Küçük yabancılar şarka mahsus yetenekleriyle,

Almanca'yı şaşılacak kadar çabuk öğreniyorlardı. Alman hastanesi de şef doktor Schleip'in sayesinde büyük gelişme kaydetti, pek çok Türk buraya tedaviye geliyordu. İstanbul'a gelişimden bu yana (1888) Osmanlı İmparatorluğu'nda kültürel alanda olağanüstü ilerleme kaydedildiğini görüyordum, bunda Almanya'nın tartışmasız büyük katkısı ve payı olmuştur.

Elçilikte de bazı şeyler değişmişti. Bay Testa yıllardır sürdürdüğü birinci tercümanlık görevinden ayrılmıştı. Şarkı en iyi bilen, görevinde son derece değerli işler gerçekleştiren biri olarak bu değişiklik, Alman elçiliği için büyük bir kayıptı. Kısa bir boşluktan sonra bu zor göreve Konsolos Weber getirildi. Osmanlı ülkesinde doğmuş bir Alman'dı, ülke dilini ve âdetlerini çok iyi biliyordu. Osmanlı Bankası'nın Müdürü M'nin kızı olan karısını çoğumuz, çocukluğundan beri tanıyorduk. Bu yüzden hepimiz çok sevindik. Şarkta konuşulan bütün yabancı dilleri biliyordu.

1906 yılında Alman kolonisinin çok sevdiği Başkonsolos Stemrich İran'a tayin edildi. Stemrich'in Türk Alman ticari ilişkilerindeki hizmetlerini burada söylememe gerek yok. Tavsiyeleri ve eylemleriyle her zaman bana yardım eden Stemrich'in ayrılmasına en çok ben üzüldüm. İran'daki başarılı çalışmalarından sonra Berlin Dışişleri Bakanlığı danışmanlığına tayin edildi, hemen sonra da ne yazık ki öldü. Onu bir daha göremedim, ama kocamın da gömülü olduğu Berlin'deki Harp Malülleri Mezarlığı'nda (Invaliedenfriedhof) onu hep şükranla anarım.

Bu arada, artık yetişkin bir genç olan oğlumu görmeye iki yılda bir Almanya'ya tatile gidiyordum. Şimdi daha da hızlanan, konforlu trene binerken, oğlumu göreceğim için tarifsiz bir mutluluk duyuyordum. İşimle ilgili her şeyden uzakta rahatça üç gün bir başıma kalacağıma da inanıyordum. Bu yüzden her defasında büyük bir coşku ve sevinçle yola çıkıyordum.

Oğlum Frankfurt'ta lisede olduğu sürece, bu şehir, yolculuğumun ilk durağı olmuştur. Oradan saygı duyduğum, sadık

dostum Bayan G'ye, Heidelberg'e gidiyordum. Annemi, bir yıl sonra da Gustel Teyze'yi kaybetmenin acısını bir tek orada dindiriyor, orada teselli buluyordum, sığınağım orasıydı. Almanya'ya yaptığım her üç yolculuğumda da hep sevdiklerimin ölümüne yetişebildim, her defasında geç kalmış, onları sağ görememiştim. Dresden'den, Leipzig'e giden trende aldığım bir gazeteye göz atar atmaz, annemin ölüm ilanı gözüme çarptığında, beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Oysa onu sağ görebileceğimi umuyordum, çünkü Gustel Teyze'nin bana gönderdiği son mektupta, hâlâ bir umut ışığı vardı.

Vatanım Almanya'ya yaptığım güzel seyahatlerimin arasında, bunlar da üzücü ve acılı olanlarıydı.

Amerikan Koleji

Amerikalıların propaganda amacıyla kurdukları Amerikan Koleji'nden 1906'da müzik bölümünün yöneticiliğiyle, ileri sınıflar için müzik öğretmenliği teklifi aldım. Amerikalıların o tarihte İstanbul'da iki okulu vardı, biri erkekler, diğeri kızlar içindi. Okullar Boğaz'ın en güzel semtlerinden birinde, Rumelihisarı'nda, Boğaz'a hâkim iki tepe üzerindeydi.[49] Amerikalı milyarderlerin bağışlarıyla kurulmuş zengin okullardı ve en iyi, seçkin öğretmenleriyle öğrencilerine başarılı bir eğitim garantisi veriyorlardı. Çocuklar İngiltere'deki gibi özgür yetiştiriliyordu.

Okulun yöneticisi Miss Patrick,[50] günün birinde elinde böyle bir teklifle gelince, hemen kabul ettim. Ücret gerçi pek parlak değildi, ama yine de garantisi olan bir gelirdi. Verdiğim karardan pişman olmadım, ilk günden itibaren okulun havası bana sempatik göründü. Öğrencilerim farklı milletten-

49 Kolejin erkek bölümü, günümüzde Boğaziçi Üniversitesi'ne ait olan binalarıyla Rumelihisarı'nda, kız bölümü ise günümüzde Robert Lisesi'nin faaliyet gösterdiği Arnavutköy'de yer alırdı (e.n.).

50 Mary Mills Patrick (1850-1940) Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nin 1889-1924 arasında müdürlüğünü yapmıştır.

19. yüzyıl sonlarında Robert Kolej binaları: Hamlin Hall ile daha sonra yıkılan Study Hall

di; Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler, kimi de komşu Balkan ülkelerinden gelmişlerdi. Öğretim dili İngilizce'ydi, kızların yaşları çoğunluk 15-18 arasındaydı.

Bu ırklar karışımında, kendime hemen saygın bir yer edindim. Öğrencilerimden beklediğim saygı çerçevesinde, kısa zamanda iyi dostluklar kurduk; müzik dersi verme tarzımı beğenmişlerdi. Haftada iki günü kolejde geçiriyordum, iki haftada bir de, hem alışmaları hem de sıkılmadan ezbere çalmayı öğrenmeleri için, konser akşamları düzenleniyordu. Derslere büyük ilgi vardı, genç kızlar inanılmaz gelişme kaydediyorlardı, içlerinde en yetenekliler özellikle Bulgarlardı. Onlarla birlikte iki piyanoda Beethoven ve Mozart'ın konçertolarını çalıyorduk. İlk büyük bitirme sınavında en iyi öğrencim, yine bir Bulgar kız, Saint Seans'ın çok zor piyano konçertosunda parlak bir başarı elde etti. Kolej o güne kadar, müzikte böyle bir başarı görmemişti.

Aslında bir hayli yorucu olmasına karşın bu çalışmamdan çok memnundum. Bu vesileyle de evde yoğun bir şekilde prova yapmam gerekiyordu, çünkü okulun muhteşem konser sa-

lonunda halka piyano resitalleri verme sorumluluğunu üstlenmiştim. Öğleden sonraları düzenlenen bu resitallere Beyoğlu'nun en seçkin tabakası geliyor, böylelikle müzik okulumuzun ünü giderek yayılıyordu. Bir süre sonra öğrenci sayısı artınca, yeni öğrenim elemanları almak zorunda kaldım. Haftanın iki günü severek okula gidiyordum; iyi eğitim görmüş yaşlı hocalarla harika vakit geçiriyorduk.

Mevleviler ve Rufailer[51]

İstanbul'daki iki derviş tekkesinin müritleri, Tanrı'ya ve Peygamberlerine olan sevgilerini, dini inançları gereği, her cuma kendilerine özgü danslarıyla ya da feryad-ü figanla sergiliyorlardı.

Mevlevileri ilk seyrettiğimde beni derinden etkilemişlerdi. Gösteri çok basit bir salonda düzenlenmişti, sema alanı pek geniş değildi, tahta parmaklıkla çevriliydi, az yüksekte bir balkon vardı, burada seyircilerle, semazenlere müzikleriyle eşlik eden dervişler yer alıyordu. Biri ney üflüyordu diğerinin elinde, biçimi bizim bildiğimizden çok farklı bir çeşit mandolin vardı, olağanüstü uzun bir sapın üzerine altı tane tel gerilmişti;[52] üçüncü dervişse kudüm çalıyordu. Dervişler ayak bileklerine kadar inen etek ve kolları yırtmaçlı yeleklerinden oluşan kıyafetlerini giymişlerdi, her şey kahverengiydi, kafalarında galiba devetüyünden yapılmış bir başlık vardı.

Müzik çok hafif ve yumuşaktı, neyin sesi baskındı, neye aksak ritimleriyle kudüm eşlik ediyordu. Müzik epeyce bir devam ettikten sonra, semahanede bir derviş göründü. Ağır ağır semaya başladı: çıplak ayaklarıyla, avuçlarının biri yu-

51 Özgün metinde batı dünyasında tanındığı adlarla anılan bu iki tarikatın çeviride Türkçe adları kullanılmıştır. Yazar Mevlevilerden "Dans Eden Dervişler", Rufailerden "İnleyen Dervişler" olarak söz eder. Özgün metindeki tarikatlarla ve ayinlerle ilgili terimler de aynı yönde Türkçeleştirilmiştir: "dans" yerine sema, "flüt" yerine ney, "garip görünüşlü bir davul" yerine kudüm, "dans pisti" yerine semahane ya da sema alanı, "eteklik" yerine tennure, "pelerin" yerine hırka (e.n.).

52 Tambur (ç.n.)

karıya diğeri aşağıya bakar vaziyette, kolları iyice yana açık olarak, küçük bir daire de çizerek kendi ekseni etrafında durmadan dönüyordu. Sonra birer birer diğer dervişler geldi; yaşlı genç erkekler, on iki yaşlarında genç oğlanlar. Hepsi birden, birbirlerine dokunmadan dönüyorlardı, müzik giderek hızlanıyor ve sesi yükseliyordu; tennureler dönüşün hızıyla şişiyor, kabarıyordu. Şimdi müzik gittikçe hızlanıyor, tennureler adeta kocaman araba lastikleri gibi şiştikçe şişiyordu, gözler iyice açılmış, kendinden geçmiş, mest olmuş yüzleri gökyüzüne dikilmiş olarak müziğin hızlı temposunda tiz sesler eşliğinde hu çekerek[53] sema eden dervişler, nihayet sahne dışında duran kardeşleri tarafından hırkalarına sarılarak sahneden uzaklaştırılıyorlardı. Renksiz ve tekdüze olan sema, buna rağmen seyirciler üzerinde her zaman müthiş büyüleyici bir etki bırakıyordu. Ben iyice gevşemiş, adeta yorgun düşmüştüm, ter içinde kalmıştım. Bir tür, Tanrı'ya ibadet olan bu gösteriden yorgun düşmüş bedenimi dinlendirmek üzere kendimi dışarıya, temiz havaya atarak, türbenin avlusunda bir banka oturdum. Beni ziyarete gelen ahbaplarımla daha sonra sık sık buraya geldim, ama zamanla, bu dansların biraz da kazanç sağlamak amacıyla yapıldığını anlamıştım. Zira yabancı ziyaretçilerin sayısı çoğaldıkça giriş ücreti de artıyordu.

"İnleyen dervişleri" de her zaman cuma günleri görebiliyordunuz. Bunun için de Boğaz'ın karşı kıyısına, Üsküdar'a gidiliyordu. Halkın bu pek hayran olduğu ve rağbet ettiği tekke, Beyoğlu'ndaki dervişlerin sema ettiği yerden[54] daha küçüktü. Bu dervişlerin özellikle saygı görmesinin nedeni, vecd halindeyken, daha bir güç kazanarak, dokundukları hastaları iyileştirmeleriydi.

Bu ayine hazırlıklar uzun zaman alıyordu. Müzik aynıydı; ney, tambur ve bendir ile aralıksız yarım tonlardan oluşan kı-

53 Yazar yanlış hatırlamış olmalı. Mevlevi seması esnasında dervişler ne hu çeker ne de herhangi bir ses çıkartır (e.n.).

54 Günümüzde Divan Edebiyatı Müzesi olarak kullanılan Galata Mevlevihanesi (e.n.).

sa bir tema duyuluyordu; dervişler bir halka oluşturuyor, önce yavaş daha sonra hızlanarak, başlarını sağdan sola atıyorlar, her defasında da ağızlarından hep "Allah" sözünü ayırt edebildiğimiz boğuk bir sesle bağırıyorlardı, hepsi aynı ritim ve tempoda bunu tekrarlıyordu. Sonra bedenlerinin üst kısımlarıyla sallanırken, bir yandan da birbirlerine omuz atıyorlardı. Sanki şiddetli bir fırtınaya tutulmuş gibi sallanıyorlardı. Sonra da yabani bir şekilde gömleklerini yırtıyorlardı –seyredilmesi dehşet vericiydi! Nihayet baş derviş durmalarını işaret ediyordu. Hepsi de iriyarı, katana gibi adamlar ter içinde oldukları yerde kalıyorlardı. Müzik susmuştu.

Ardından iyileşmeyi bekleyen hastalar içeriye alındı. İki felçli erkekle pek çok küçük çocuk. Müzik yeniden başladı; tekrar bağrışmalar, yabani feryatlar. İki felçli boylu boyunca yerde yatıyordu, birden bir derviş, çıplak ayaklarıyla yerde yatan hasta adamla çocukların üzerine çıkarak aşağı yukarı yürümeye başladı. Dervişler hep bir ağızdan kendilerini kaybetmişçesine feryat etmeye başladılar, bu defa dervişlerden biri vecd halinde iken yanağına bir şiş sapladı. Daha fazlasına bakamadım. Neredeyse bayılmak üzereydim, beni acele alıp sürüklercesine dışarı götürdüler.

Bu can yakıcı ayini bir daha asla seyretmeye gitmedim.

Türk bayramları

Müslümanların bize değişik gelen "Ramazan"larını da yaşadım. Bütün bir gün ne sigara, ne bir meşrubat içiliyor ne de yemek yeniliyordu. Türkler için son derece eziyetli günlerdi; onları sigaradan mahrum etmekten daha büyük bir ceza olamazdı. Yük taşıyıcılarının, askerlerin ve halktan diğer insanların, ellerinde sıkı sıkıya tuttukları sigarayı yakmak için, ne büyük bir hasretle top atışını beklediklerini görmek insanı hüzünlendiriyordu. Tek açlıkları sigaraydı, yoksa yemek yemek, su içmek ikinci planda kalıyordu onlar için.

Oruç zamanı, İstanbul geceleri şenleniyordu. Bütün camiler ışıklandırılıyordu, gökyüzünün koyu laciverdinde, mina-

relerin arasında asılan mahyalar, büyüleyici bir görüntü veriyordu, mahyalarda çoğunluk ayetler yazılıydı. Bütün İstanbul ışık içindeydi, Altın Boynuz ve Boğaz her gece aydınlatılıyordu, binlerce minik petrol lambasından yayılan aydınlık büyüleyici bir etki bırakıyordu. Camilerin içi de aynı şekilde ışıl ışıldı. Ramazanda, Ayasofya'da bir gece ibadetinde[55] bulunmak olağanüstü bir duyguydu. Yabancılar camilerin üst mahfellerinden namazı seyredebiliyorlardı. Aşağıdan dua eden binlere insanın uğultusu duyulurdu. Her birinin altında serili bir seccade, yüzleri kıbleye dönük, Prusyalı askerler gibi sıra sıra dizilmiş, inançlı bir yığın insan. Minberde duran imam, "Tanrı uludur" diye dua ederken, binlerce insan aynı anda başını yere koyarak secde ederdi. Gök gürültüsünü andıran tok bir uğultuydu bu, öylesine etkileyiciydi. Sesleri hâlâ kulaklarımda, unutamadığım bu görüntü de hâlâ yüreğimdedir. Erkekler kafalarındaki feslerle secde ederlerken, adeta rüzgârdan eğilen gelinciklerden bir tarlayı andırırdı. Türk âdetlerine göre, Tanrı'ya yapılan bu ibadette kadınları asla göremezdiniz; onlar ibadetlerini kafeslerinin arkasında yaparlardı.

İbadetten sonra neşeli, eğlenceli bir gece hayatı başlardı. Zengini fakiri ile bol bol yemekler yenilir; tiyatroya, diğer eğlence yerlerine gidilirdi, bize basit gelen bu eğlencelerden Türkler büyük zevk alırdı. Bu eğlenceler, bizim Till Eulenspiegel'imiz[56] benzeri eski halk ağzı farslarla yapılan kukla tiyatrosuyla, Abdülhamid'in huzurunda gördüğüm kötü opera temsillerine benzeyen ve kadın rollerinde sadece Ermenilerin sahne aldığı bazı küçük kabare gösterileriydi. Bütün bu eğlence curcunasında, her şey şaşılacak derecede sakin ve edepli seyrederdi; çünkü alkolün tahrip edici etkisi yoktu. Oruç zamanında kadınlar da geceleri sokağa çıkabiliyorlardı, tabii tepeden tırnağa çarşafa bürünmüş olarak; kibar harem ka-

55 Teravi namazı (ç.n.).

56 Almanların Karagöz, Keloğlan ya da Nasrettin Hoca'ya benzetilebilecek halk kahramanı (ç.n.).

dınları da haremağalarının korumasında büyük gruplar halinde gezintiye çıkıyorlardı.

Bütün bunlar artık çoktan geçmişte kaldı. Jön Türkler döneminde eski âdetlerden çoğunun giderek azaldığını görüyordum. Bunda halktan çok, yeniliklere açık, eğitimli Türklerin rolü olmuştur. Çünkü sıradan bir Müslüman'ın okul eğitimi yoktu, camide imamın vaazlarından ve okuduğu Kur'an ayetlerinden öğreniyordu. Camilerin ön avlusunda, yazı bilen biri otururdu, kadınlarla erkekler kendilerine gelen mektupları ona okutur yanıtlarını da ona yazdırırlardı.

Oruç tutulan Ramazan ayından sonra şeker bayramı gelir. Bu bayramda herkesin birbirine şeker ikram etmesi âdettendi. Yolda, kafalarının üzerindeki tepsilerde dostlarına götürmek üzere tepeleme şeker taşıyan adamlar görürdünüz. Sultan da, şeker bayramında, içi şeker dolu koca tepsileri, kışlalara, dostlarına ya da kendisini sevenlere gönderirdi. Kafalarında taşıdıkları şeker yüklü tepsilerle bu adamların kafileler halinde Yıldız Sarayı'ndan çıkıp, sırtlarındaki tatlı yükü yalpalaya yalpalaya istenilen adreslere götürmelerini seyretmek çok eğlenceliydi. Şeker bayramında, yoksul ve küçük rütbeli memurlara geçmiş aya mahsuben iki aylık maaş birden ödenirdi. Zavallı adamcağızlar diğer zamanlar aylarca maaşlarını beklerler, nasıl geçineceklerini bilemezlerdi. Şeker bayramlarında ise yüklüce bir para almaları garantiydi.

Halk, Sultan'ın doğum gününü de, şatafatlı bir şekilde kutlardı. İlkel olanaklarla da olsa bütün evler ışıklandırılırdı. Evlerin kapılarına Kur'an'dan bazı ayetlerle, halifenin uzun yaşaması ve sağlığı için yazılmış özdeyişler asılırdı. Evler zenginlikleri ölçüsünde aydınlatılırdı, ama en küçük kulübeler bile petrol lambalarıyla donatılırdı. Boğaz'ın aydınlatılan tepeleriyle ışıl ışıl kentin görüntüsü muhteşemdi; biz Avrupalılar, halkın, bu kadar gaddar ve merhametsiz olan halifelerine nasıl olup da böylesine muhteşem bir saygı gösterdiğine akıl erdiremezdik. Zengin ve kibar aileler kuşkusuz padişahlarının hoşuna gitmek amacıyla evlerini şenlendiriyorlardı. Çoğunun belki nefret etmesine rağmen, aşağı tabakadan halkın

bu kutsal kişiye saygı duyması ise artık kemikleşmiş bir gelenek olmalıydı.

Bir ilginç dini bayram da her sene kentin İstanbul yakasındaki büyük Acem Hanı'nda[57] İranlılar tarafından, Hz. Hüseyin'in anısına kutlanırdı. Ama o kadar acımasızcaydı ki, böyle bir kutlamaya katılıp katılmamaya bir türlü karar verememiştim; bana sadece anlatılanları biliyorum. Öldürülen peygamberleri Hüseyin'in günahının affedilmesi için Acemler kendilerini kalın sopalarla ve ışıldayan kılıçlarla dövüyorlarmış. Böyle bir fanatizmde, insanların ağır şekilde kendini yaraladığı olurmuş.

57 Sultanhamam'dan Mercan'a uzanan Çakmakçılar Yokuşu'ndaki Büyük Valide Hanı.

İki Dostluk

Acemlerden K. adında bir dostumu hatırlıyorum; İstanbul yakasında, ünlü bir halı tüccarıydı. Ufak tefek, zeki, kurnaz görünüşlü bir adamcağızdı, müthiş dilbazdı, çok da espriliydi. Zamanla dost olduk.

Onu ziyaret etmek hoşuma gidiyordu, hayatımda gördüğüm en muhteşem halılar oradaydı. İstanbul'a gelen yabancıları alışveriş sırasında nasıl aldattıklarını seyretmek eğlenceli oluyordu, ben de pek çok öğleden sonralarımı orada geçirir, sohbet ederdim. Gelenler arasında halıdan gerçekten anlayanlar pek olmuyordu. Kurnaz Acem, içgüdüsüyle uzman olanı gözüne kestiriyor, en özel, en seçkin örneklerini yere sererek, iyi iş çıkarana kadar müşteriyi bırakmıyordu. Alıcıyı ikna etmekteki becerisi, şu sözleriyle noktalanıyordu: "Madam Grosser yıllardır bizden alışveriş yapar, benden satın aldığı en güzel halılarla evi adeta bir müze gibidir. Bu gördüğünüz harika halının gerçek fiyatının 200 liranın iki misli olduğunu size kendisi de söyleyebilir, iyi bir halı uzmanıdır." O böyle konuştukça, içimden "Ah seni kurnaz yalancı İranlı" derdim. Ama aslında K.'dan, parasına göre iyi halılar da alınabiliyordu, diğer pek çok halı tüccarı gibi kazık atmıyordu. Aldatmak bu mesleğin özelliğiydi, onun için bu halı tüccarının da aynı geleneğe sadık kalmasına şaşmamak gerek, burası şarktı. K., Alman müzelerine de çok satış yaptı, bazıları çok kıymetli parçalardı. Ben de ondan birkaç halı almıştım, ama pek kıymetli parçalar değildi. Gerçi çok güzel halılarım vardı ancak onları kocam satın almıştı. Aslında ben, motifleri çok karışık olan Acem halılarından çok, Anadolu Türk halılarını beğeniyorum.

Yine böyle eğlenceli bir öğleden sonrası, akşama doğru K. ile birlikte, Boğaz'ın bir semti olan Ortaköy'e gittik. K., ailesiyle birlikte güzel bir evde oturuyordu. Karısı çok güzeldi, Avrupai bir havası vardı. Almanya'da okumuş oğullarından başka, Amerikan Kız Koleji'ne giden on altı yaşında bir de kızı vardı. Evde Avrupa âdetleri göze çarpıyordu; Madam K. örnek bir ev kadınıydı, kendisiyle ne yazık ki anlaşamadım, çünkü kötü bir Fransızca konuşuyordu. Akşam yemeği saat sekizdeydi; yemek ve servis çok iyiydi, şarka mahsus tek yemek, her zaman son porsiyon olarak servis edilen pilavdı, öyle mükemmel yapılmıştı ki, böylesini başka hiçbir yerde yediğimi anımsamıyorum. Bu son tabakla K. pek bir gururlandı, bu ulusal yemeği karısının pişirdiğini sık sık tekrarladı durdu. Ev sahibi esprili biri olduğundan yemek masasında ilginç sohbetler oluyordu.

Yemekten sonra piyanoya geçtim. Blüthner'den aldığı muhteşem bir piyanosu vardı ve tutkulu bir müzik hayranıydı. Saat onda geceyi noktaladık. Geceyi geçireceğim konuk odası konforlu ve zarif döşenmişti. Ertesi gün İranlı dostum K.'yla birlikte Beyoğlu'na döndüm, oğulları sabahın erken saatlerinde İstanbul yakasındaki işlerinin başına gitmişlerdi. K.'da ara sıra öğleden sonraları çay vaktinde bana uğrardı.

Latife

Türkler arasında tanıdığım kayda değer olan bir kişi de, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'yla evlenen Latife Muammer'di. Onu tanığımda on beş yaşında genç bir kızdı, İzmir'de multi milyoner bir tüccarın en büyük kızıydı. Ailesiyle birlikte bilinmeyen nedenlerden ötürü İzmir'i terk etmek zorunda kalmıştı, bu onun için mutlaka zor bir karar olmalıydı; çünkü İzmir'de büyük bahçesi olan muhteşem bir köşkte yaşıyormuş ve oradaki Türk tüccar çevrelerinde de tanınmış bir kişiymiş. Çocuklarına, İngiliz, Fransız ve Alman hocalardan eğitim aldırmış.

Latife Hanım'ın 8 Mart 1918'de piyano hocası Anna Grosser Rilke'ye hatıra olarak verdiği fotoğrafı

Çocukları ve bakıcılarıyla birlikte kendilerine ait İngiliz tarzında döşenmiş bir evde yaşıyorlardı. Çocuklar bu sayede yabancı dilleri esaslı bir şekilde öğreniyorlardı, ayrıca her yıl birkaç ayı Londra ya da Paris'te geçiriyorlardı, ama hiç Almanya'ya gitmemişlerdi. Latife buna rağmen Alman dili, edebiyatı ve sanatına, özellikle de müziğine büyük ilgi duyuyordu. Harikulade gözleri, anlamlı dolgun dudakları olan bu çok güzel kız, tanıştığım anda üzerimde şaşılacak bir etki bırakmıştı. Annesiyle gelmişti. Neredeyse Murillo'nun Madonna'sına benzeyen annesi hayatımda tanıdığım en güzel Türk kadınıydı. Türkçe'den başka bir dil bilmediği için konuşulanları Latife tercüme ediyordu. Latife'ye piyano dersi vermemi rica etmek üzere gelmişlerdi, beni ziyaretlerinin nedeni buydu. Kendisinden bana bir şeyler çalmasını istedim, Beethoven'ın *Ay Işığı Sonatı*'nın muhteşem adagio'sunu çalmaya başlayınca şaşkınlığım arttı. Sunumu ve kavrayışı hayret vericiydi, gerçi teknik zorlukların üstesinden gelemiyordu, ama yorumu iyiydi. Böyle yetenekli bir öğrencimin olmasına çok sevinmiştim, 1918 yılına kadar onunla yaptığım derslerden büyük zevk aldım. Akıcı ve hatasız bir Almanca konuşuyordu, büyük yazarlarımıza hayrandı; bu olağanüstü yetenekli çocuk *Faust*'un birinci bölümünü ezbere söyleyebiliyordu. Bach'ın *Fügler*'ini ne kadar net ve güzel çaldığını özellikle anımsıyorum.

Kaybedilen savaştan sonra Almanya'da, Latife'nin, Yunanlılara karşı zafer kazanarak İzmir'i işgalden kurtaran ve Anadolu'yu işgalcilerden geri alarak yeni bir Türk devleti kuran Mustafa Kemal Paşa'yla evlendiğini gazetelerden okuduğumda nasıl da şaşırmıştım. Daha sonra bu romantik kadının yüreğindeki mutluluk hayallerinin bitmesi ise beni çok üzmüştü. Bu ender Türk kadınının Mustafa Kemal Paşa'yla nişanlanma öyküsünü ilginç bulduğum için anlatmak isterim, ne kadar vatansever olduğunu gördükten ve ruhunun derinliklerine kadar onu tanıdıktan sonra, İstanbul'un güvenilir kaynaklarından duyduklarım bana son derece inandırıcı geldi. Onunla birlikte olduğum günlerde, vatanının yavaş yavaş

çöküşünün ve savaşın sonlarına doğru giderek daha da kesinleşen Osmanlı devletinin yıkılışının ona nasıl acı verdiğini, özellikle de Yunanlıların Anadolu'ya girip arkasından da doğduğu kent İzmir'i işgalinin onu nasıl kahrettiğini ve sarstığını görmüştüm.

1918'de savaşın bitmesinin ardından, İtilaf devletlerinin Türk topraklarına girmeleriyle, istenmeyen Alman olarak İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştım, dolayısıyla da Latife'yle ilgili olup bitenleri bire bir takip edememiştim. Anlatılanlara göre Türklerin kurtarıcısı ve ulusal kahramanı Mustafa Kemal Paşa, cesur Türk ordusunun başına geçmiş, zaferle noktalanan seferini tamamlamıştı. Latife, İzmir'i yeniden Türk ulusuna kazandıran bu insana, büyük bir coşku ve hayranlık duygularıyla, bir ömür boyu birlikte olmak üzere elini uzatmış olmalıydı. Kemal Paşa'nın kesin zaferinden sonra İzmir'e girişinde onu çiçekler ve defne yapraklarıyla karşılamış, babasının isteğiyle de, İzmir'de kaldığı sürece evlerinde konuk olabileceklerini söylemiş. Yine söylendiğine göre, Mustafa Kemal, o tarihlerde henüz geçerli olan toplumsal yaşamın katı geleneklerine rağmen, karşısında güzel ve peçesiz bir kadını görünce çok şaşırmış, genç kızın cesareti ve zarafetinden etkilenmiş, büyük bir hayranlıkla atından inmiş, yanında Latife ve babasıyla birlikte İzmirli zengin tüccarın evine konuk olarak girmiş. Bir süre sonra da, Türkiye'nin bu büyük, yenilikçi kurtarıcısının Latife'yle evlendiği haberi bütün dünyaya yayılmış: Latife sözünü tutmuştu. Kendine güvenen bilinçli bir kadın olarak gelenekleri kırıp, Türk kadınının önündeki duvarları tamamen yıkmayı başarmıştı; büyük reformcu Mustafa Kemal tarafından bir süre sonra da kadına eşit haklar tanınmıştı.

Evlilikleri çok mutlu olmalıydı, bütün Avrupa gazetelerinde sık sık Latife'yi eşiyle birlikte gösteren haberler çıkıyordu. Onunla birlikte ata biniyor, araba kullanıyormuş, büyük resmi davetlerde ev kadını sıfatıyla görünüyormuş, toplumsal yaşamda da harikulade kişiliğiyle etkili oluyormuş. Bu güzel ve kısa rüyadan sonra evliliğin neden sona erdiği benim bil-

gim dışında; ama tahmin edebiliyorum, çok özel, aynı derecede güçlü bu iki özel insan, sonunda ayrılmak zorunda kalmışlar.

Latife'nin yazgısını büyük bir ilgiyle izledim; bugüne kadar gördüğüm en yetenekli ve sahip olduğu özellikleriyle benim için en ilginç insan olarak anılarımda kalmıştır.

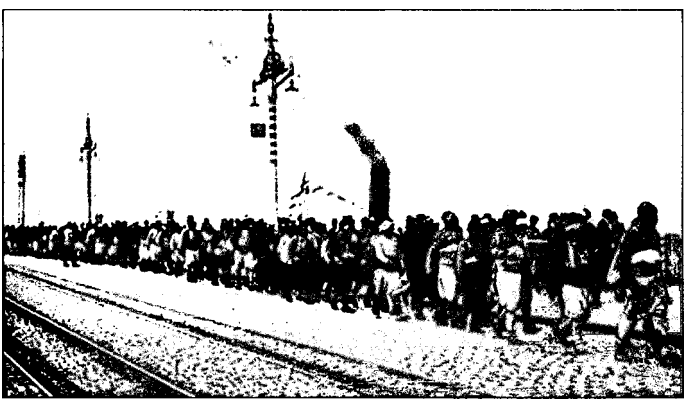
Ufukta Görülen Siyasi Karmaşa

İmparatorluk sınırlarında süregelen savaşlar yüzünden halk arasında sinirlerin iyice gergin olduğu günlerde, biz Avrupalılar için hayat huzur içinde devam ediyordu, sakin yaşantımızı sürdürüyorduk. Türklerin ülkesini tanıdığım günden beri bu devlet iktidarını ayakta tutabilmek, sınırlarını koruyabilmek için sürekli savaş halindeydi. Orada burada zaman zaman ayaklanmalar patlak veriyor, her yerde bağımsızlık ateşleri yanıyor, sürekli savaşlar oluyordu. Araplar ve Kürtler arasında isyanlar, Bulgaristan'da huzursuzluklar, buna ek olarak da Ermenilerle Kürtler arasında bitmek bilmeyen kavgalar. Bütün bu küçük halk gruplarının arkasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi yararlarına ve amaçlarına hizmet etmesini isteyen; bu amaçla da bu küçük ulusları kendi çıkarlarına kullanan büyük devletler vardı. Abdülhamid bütün zekâsı ve kurnazlığıyla, büyük devletlerin çıkarlarını karşılıklı çatıştırmak suretiyle, ülkesini en azından geçici bir süre için büsbütün parçalanmaktan kurtarmayı başarıyordu. Ama yine de herkes adeta patlamaya hazır bir volkanın üzerindeydi; hiç kimse muhalif güçlerin ne yapacağını kesin olarak bilmiyordu. Gerçek şuydu ki; Türkler artık kendilerinden olmayanlara güvenmiyorlardı, ama öte yandan Türk olmayan unsurların da kendi aralarında güvensiz bir hava esiyordu, onlar da birbirlerine güvenmiyorlardı. "Boğaz'ın Hasta Adamı" etrafında süregelen bu kavgalar olurken, birkaç yıl sonra bizim de başımızı ağrıtacak büyük bir felaket, farkına varmadan sessiz sedasız yaklaşmaktaydı.

1917 yazı dayanılmayacak derecede sıcaktı; sıcaklık bazen 32-40 dereceye kadar çıkıyordu. Geceleri de serin olmuyordu, herkes sanki bir felaketin gelmesini bekliyordu; özellikle de olası bir depremden korkuluyordu. İstanbul halkı 1894'ün büyük depremini unutmamıştı, bu müthiş sıcağın sonunda da bir deprem olacağına inanıyorlardı, çünkü o tarihlerde de aynı bugünkü gibi bir sıcak olmuştu. Halkın bu korkusunu anlayışla karşılamak gerekir. Ben de birkaç küçük sarsıntı yaşamıştım, hatta bir keresinde diğerlerinden daha uzun süren şiddetlice bir deprem de görmüştüm. Tam anlamıyla panik yaşanmıştı; uzun süren ilk sarsıntıdan sonra herkes sokağa fırlamıştı. Felaketin tam olarak geçtiğine kanaat getirene kadar herkes korkudan birkaç günü ve geceyi bahçede geçirmişti.

Bu kez feci yaz sıcağına karşın toprak neyse ki sarsılmadı. Felaket gelmedi, ama şekil değiştirerek İstanbul ve bütün dünyanın başını ağrıtacaktı.

Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde

I. Dünya Savaşı için askere çağrılmış siviller,
İstanbul'da Galata Köprüsü'nde.

Jön Türkler

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bir dönüm noktası olan 1908 yılı geldi çattı. İlk gelişmeler bu kudretli devletin bir kez daha tam bir çöküşün eşiğinden geri döndüğü izlenimini bırakmıştı. Sonunda Sultan Abdülhamid'i tahtından indirecek olan büyük Türk devrimi gerçekleşmişti. Bu darbeyi yapan sıradan halk değildi; devrim ateşini tutuşturanlar, Sultan'ın saltanatının artık devam etmesinin mümkün olmadığına kanaat getiren özgürlük düşüncesinin savunucuları Jön Türklerdi.

Her türlü özgürlük hareketini sürekli bastırmaya çalışan Abdülhamid, bu yeni idealin taraftarlarını uzun süredir sıkı takip altında tutuyordu, Jön Türklerin büyük bir bölümü bu yüzden yurtdışına kaçarak Hamid'in baskıcı rejimini yıkmak için dışarıdan çalışıyorlardı. Resmen ve alenen ortaya çıkamasalar da bu devrim fikri çoğunluk genç subaylar arasında taraftar bulmuştu. Devrimci düşünceler taşrada da filizleniyordu, çünkü Sultan'ın iradesinden uzakta, yeni atılımlar daha rahat ve kolay zemin bulabiliyordu. Nitekim devrim hareketi, Balkan politikasının cadı kazanı olan Makedonya'dan başladı. Bu topraklarda aralarında özellikle de genç subay Enver'in sivrildiği çok sayıda hararetli yandaş çıktı; devrim Enver'in önderliğinde başlatıldı. Enver Bey uzun yıllar Almanya'da bulunmuştu, Berlin'de önce Harp Okulu'nda, sonra da askeri ateşe olarak görev yapmıştı; siyasi ve askeri çevrelerde zeki ve etkili bir subay olarak tanınıyordu.

1908 devrim günlerinde İstanbul'daki hava iyice ağırlaşmıştı. Olmadık söylentilerin garip şekilde yayıldığı bu kentte her şeye inanılıyordu. Bir tek gün geçmiyordu ki, Avrupalıla-

rın katliam yapacağı masalı yayılmasın. Abdülhamid'in ölmüş olduğu da yalan haberlerden biriydi. Bu haber üzerine, korktukları Sultan'ın camiye ibadete gittiğine kanaat getirmek için, işgüzar gazeteciler her cuma selamlığa koşuşturuyordu. Bir keresinde bir Fransız muhabir, saray kapıkullarının Sultan'ın faytonuna onun bir benzerini oturttuğu haberini yazarak, bütün Avrupa'yı ayağa kaldırmıştı. Bütün bu söylentilerin bir teki bile doğru değildi: Evet Abdülhamid gerçekten de hasta olduğu için selamlığa gelmiyordu, ama hastalığı ölümcül değildi.

Çoğunluk Türk olmayan; Rum, Ermeni, Musevi ve Levantenlerin ticaretle uğraştığı, kentin liman semti Galata ve Beyoğlu'ndaki küçük esnafla tüccarın bu türden haberlere karşı tepkileri son derece ilginçti. Buna benzer her söylenti ölüm korkusuna kapılan halkta anında büyük bir paniğe yol açıyordu. Siyasi olmaktan çok başka nedenlerden ötürü Türklerle bu gruplar arasında küçük arbedeler çıkıyor, bazen tabancaların da atıldığı oluyordu. Ardından bütün kapılarla dükkânlara kilit vurulduğuna emin olabilirdiniz; yüzleri korkudan bembeyaz olmuş insanların kendilerini korumak için Beyoğlu'na kaçıştıklarına sık sık tanık olmuşumdur. Galata'da dükkânlar kapılarını kapattı mı, birkaç dakika sonra Beyoğlu'ndaki dükkânlar da aynı şeyi yaparlardı. Bir iki saat sonra ise her şey sükûnete kavuşur, gündelik yaşam normale dönerdi. İstanbul'un Türk olmayan halkı asırlar boyu kötü Türklerin korkusunu iliklerinde hissetmiş olmalıydı, oysa onlar benim bugüne kadar tanıdığım en kadirbilir insanlardı. Belki onları bu kadar dehşete düşüren unutamadıkları Ermeni kıyımıydı. Anlatılanlardan duyduğum kadarıyla bunlar korkunç şeylerdi, o sıralarda ben orada değildim. Ama sanıyorum, Ermenilerin ardı arkası kesilmeyen saldırıları genelde çok sakin olan Türklerin sabrını taşırmıştı. Vefakâr ve sadık Türklerin ulusal duygularını bu derece kabartan sağlam nedenleri olmalıydı.

Bu arada 1908 yazında Makedonya'da başlayan devrimci hareketlerin hemen ardından İstanbul'daki kışlada ve baş-

kentin ileri gelen okumuş tabakaları arasında özgürlükçü düşünceler yayılmaya başladı. Sonunda Abdülhamid yeni bir anayasa yapmak ve yeni bir hükümet kurmak üzere bir kurucu meclis oluşturmaya söz verdi.[58] Sultan'ın yandaşları bir gece içinde ortadan yok oldular, hükümeti düşürüldü, adamlardan bazıları, Tanrı bilir ya, halkı sömürerek ceplerini dolduranlar, kılık değiştirip uzaklara kaçtılar. Çoğu, önce bir yabancı elçiliğe sığınıyor sonra da yavaşça ortadan toz oluyordu. Bazı rezil herifler böylelikle ne yazık ki adaletten yakalarını kurtardılar; birkaçı tutuklandı, bugün geriye dönüp olan bitenlere bakınca, adaletin yerini bulduğu söylenebilir.

Biz Almanların işi de o tarihlerde kolay değildi, karşıtlarımız hemen harekete geçerek, küpümüzü doldurmak uğruna, Sultan'ın baskıcı rejimini gönülden desteklediğimiz iddiasını etrafa yaydılar. Kuşkusuz Sultan o zamanki kayzerimize destek vermiş, onu dost kabul etmişti ama onun, ekonomik ayrıcalıklar için verdiği bu mücadele, bize karşı zaman zaman entrikalar çevirmesini engellememişti. Bu olaylardan önce Den Haag'daki toplantıya giden, halen de tatilde olan Bay v. Marschall ile yardımcı elçi Bay v. Kiderlen-Waechter'in durumları hiç de kolay değildi. Halk yüreğinde alevlenen devrim ateşiyle, Genç Türklerin "İttihat ve Terakki" (birlik ve gelişme) heyecanına kendini kaptırmıştı; Almanlardan çok İngilizlerle Fransızları tutuyorlardı, gerçekten de galeyana gelen kalabalıktan zaman zaman "Kahrolsun Almanya" sesleri duyuluyordu. Ama bu da çabuk yatıştı; çünkü diğer devletler de çok geçmeden özel isteklerini ortaya döktüler. Durumu kavrayan yeni yöneticiler hemen Sultan'ın politikasını uygulamaya devam ettiler, tıpkı onun yaptığı gibi, kim güçlüyse bazen birine, bazen öbürüne yüz çeviriyorlardı. v. Kiderlen'le tatilden dönen v. Marschall ilk başlarda epey direnişle karşılaştılar, ama akıllı bir politikayla üstesinden gelmeyi başardılar.

58 Esas olarak ilk yapılan iş, askıya alınan 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe koymak ve işlerliğini yitirerek kâğıt üstünde kalan parlamentoyu yeniden işler hale getirmek olmuştu (e.n.).

Bu büyük siyasi dönüşüm, haliyle bizim haber bürosunun çalışmalarını da etkilemişti, işimiz artmış, büroya binlerce telgraf yığılmıştı. Çoğu telsiz telgraflar gece yarısı geliyordu; ama bu telgrafları saat beşten önce işleme koydurtmuyordum. Türk işyerleri o saatte kapalı olduğu için bunun bir anlamı yoktu; sistem henüz kurulmadığından telefonla haberleşmek de mümkün değildi. Ama haberler sabah erken saatlerde zamanında yerine ulaşsın diye, yine de saat beşten itibaren çalışmak zorundaydım. Ajans saat yedide işbaşı yapıyordu, o saate kadar tek başıma belgeleri tasnif ediyor, redaksiyonunu yapıyordum.

Genç Türkler henüz Sultan'ı tahtından indirmemişlerdi, o da her zamanki gibi selamlığa gidip geliyordu. Hakkında yine bir yığın söylenti etrafta dolanmaya başlamış, herkes onun ölmüş olduğuna inanır hale gelmişti. Bir diğer söylentiye göre de, Jön Türklerin kışkırttığı halk kalabalığının en yakın selamlıklardan birinin etrafını çevirerek, Sultan'a saldıracağı yolundaydı. Görünüşe bakılırsa, Abdülhamid'le Jön Türkler arasındaki ilişki iyice gerginleşmişti. Hatta bayram tatilinde bazı olumsuz şeylerin olması ihtimali ülkedeki yabancı temsilcilerin Sultan'la ilgili endişelerini körüklüyordu. Bu çevreler, huzursuzluklar selamlığa sıçrayacak diye de korkuyorlardı. Bu yüzden normal zamanlarda yabancılara verilen selamlığa giriş izninin bundan böyle kaldırıldığı bütün temsilciliklere duyuruldu.

Arkadaşım v. Heuser'le ben bu söylentilere inanmıyorduk, padişahın pabucunun gerçekten dama atılıp atılmadığını kendi gözlerimizle görmek üzere, birlikte selamlığa gitmeyi göze aldık. Elçilikten özel izin almadan, bir arabaya binip, her zamanki yoldan Yıldız Sarayı'na gitmek üzere yola çıktık. Ama zorluklar daha Nişantaşı'nda başladı; yürüyüş yapan askerler yolları tamamen kapamıştı, Yıldız'a çıkan yokuşu, askerlerle birlikte, çaresiz yaya olarak tırmanmak zorunda kaldık. Yol boyunca yoğun bir kalabalık birikmişti, insanlar ağaçların tepelerine bile tırmanmışlardı. Nihayet kan ter içinde, topçu subayların bariyer kurdukları, biz Avrupalılara her zaman se-

yirci locası olarak ayrılan köşke vardık. İçeri girişimizi engellemediler, kadın olarak sadece biz vardık, kendimizi prangaya vurulmuş zavallı günahkârlar gibi hissediyorduk.

Büyükelçi Bay v. Marschall'dan görevi devralan v. Kiderlen bizi görecek diye müthiş korkuyorduk; çünkü kendisi Bayan v. H'ya ısrarla buraya gelmemesini tembihlemişti. Diplomatlara ayrılan küçük köşkün pencerelerinden henüz görünmemişti. Ama o anda ikimizin de yakından tanıdığı bir Türk subay bizi yakaladı; köşkte görevliydi, bize doğru gelerek, diplomatların bulunduğu köşke girmemizi rica etti. Söylediğine göre, Bay v. Kiderlen çoktan oraya gelmişti. Direnmemiz boşunaydı, Türk nezaketinden kaçamazdık; sonuçta yukarıya, korktuğumuz salona alındık. Her zaman son derece centilmen olan Bay v. Kiderlen'in bizi nasıl karşıladığını hiçbir zaman unutmayacağım: "Hiçbir sorumluluk üstlenmiyorum" dedi, bize son sözü buydu. Ama biraz sonra rahatlamıştık, kendimize pencere kenarında güzel bir yer bulduk, kahvelerimizi, sigaralarımızı içerek, güneşli bir havada koca bir günü bayram havasında keyifle geçirdik.

Dört atın çektiği arabayla gelen Sultan her zamanki sakin ve vakur havasıyla, kendisine sunulan saygı ve şükranları kabul etti. Gerçi yanında eskiden olduğu gibi rütbeli adamları yoktu; ama gittiler diye, eminim kimse onların arkasından ağlamamıştır. Tabii hiçbir olay olmadı, herhangi bir suikast girişimi ya da başka bir tatsızlık da olmadı. Kafalarındaki kırmızı fesleriyle ağaçları çiçek gibi süsleyen insan kalabalığı, kulakları sağır edercesine, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırıyordu. Camideki ibadetten sonra askerler yürüyüşe geçti: O devrin elindeki en iyi malzeme olan, hepsi de iyi eğitimli askerlerin görüntüsü müthişti. Kalabalık sessizce ve düzen içinde dağıldı, dönüşümüz Alman elçiliğinin adamlarının merhametine kalmıştı. Bu arada cesaretimize de hayran olmuşlardı. Türklerin ülkesinin en eski yerleşik iki Alman'ı olarak, Türklerin karakteri konusunda yanılmamıştık. Bütün bu söylentiler koca bir yalandan başka bir şey değildi. Halk hâlâ padişahına bağlıydı, hiçbir şey onları bu bağdan koparamazdı.

Yunanistan Yolculuğu

Ortam durulmaya yüz tutmuştu, 1909 yılı kışı gayet sakin geçti. Padişah kafasında hangi düşünceleri olgunlaştırıyordu, nasıl planlı bir hazırlık içindeydi ve 1909 yılında da beklenmedik bir anda yeni güçlü bir patlama olacak mıydı; o tarihlerde henüz kimse bunları bilmiyordu, ama bu kez patlama Sultan tarafından geldi. Bu konuya geçmeden önce, ajansta ve kolejdeki olağanüstü yoğun çalışmalarla geçen bir kışın ardından, üstelik yıllardır Avrupa'ya yolculuk yapmadığım için, 1909 yılının baharında yaptığım Almanya yolculuğumdan söz etmek istiyorum. İstanbul'da durumlar dediğim gibi son derece sakindi ve bütün dünya her şeyin normal seyredeceğini zannediyordu.

Böylece oğlumla birlikte Heidelberg'deki yakın arkadaşlarımı bir kez daha ziyarete gittik; Dalmaçya ve Yunanistan üzerinden, dönüşte İstanbul'a gelmek üzere uzun, planlı bir yolculuğa çıkmaya karar verdik. Yanımda, doğaya, sanatın her dalına ve sanki o devirlerde yaşamış gibi eski çağ klasik yapıtlarına içten bir duyarlılıkla ilgi duyan arkadaşım Anna S. ile, annesi kadar akıllı ve anlayışlı Freiburg'da yeni profesör olan oğlu, bir de okuldan yeni çıkmış, çiçeği burnunda bilgilerle donanımlı oğlum; (kendime onlardan daha iyi yol arkadaşı bulamazdım) klasik antik çağın bizi bekleyen güzelliklerinden gerçekten haz alacak değerli yol arkadaşlarım olacaklardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, onların arasında en cahili bendim, çünkü kitap karıştırıp, araştırarak bilgi edinmemiş, kendimi bu yolculuğa hazırlamamıştım.

Kararlaştırdığımız gibi mart ortalarında St. Pölten'de buluştuk. Heidelberg'li arkadaşlarım daha önce Venedik'te kısa bir mola vermişlerdi. Yolculuğumuzu, genelde her tatil gezimde, haber bürosuna uğrayarak görüşmeler yaptığım Viyana üzerinden yaptık. Brahms ne yazık ki artık hayatta değildi. Güzel anılarımı tazelemek için yine Roter İgel'e gittim, ama orası da artık sadece faytoncuların meyhanesi olmuştu. Üstat Brahms'ın her zaman oturduğu masa artık yoktu, ama duvarda hâlâ birkaç resmi asılıydı, iyimser ve zeki bakışlarıyla faytonculara sanki yukardan bakar gibiydi.

Yolculuğumuz St. Pölten'den Abbazia üzerinden Fiume'ye devam etti. Burada ufak bir sahil vapuruna bindik, hafif hafif sallanan vapurla Dalmaçya kıyılarını dolaştık. Her ufak şehirde duruyorduk, insanlar, yükler indiriliyor bindiriliyordu; görüntüler gitgide daha bir renkleniyordu, sanki bir tiyatroda gibiydik, her şeyi büyük bir zevkle içimize sindiriyorduk. Ragusa'dan *Hohenzollern*[59] adında, daha büyük bir Avusturya vapuru ile Cattaro'ya geldik. Cattaro limanına giriş, şimdiye kadar gördüklerimizin ötesinde bir güzellikteydi; dik kayalıkların ve gittikçe daralan sıradağların önünden, sanki büyük bir kapıdan geçiyormuşuz gibi limana giriliyor, karşınıza muazzam Montenegro Dağları geliyordu. Aynı akşam başka bir vapurla Korfu'ya devam etmek zorundaydık. Hava bu arada değişmişti –büyük vapurumuz *Hohenzollern* de zaten biraz sularda dans etmişti– şimdiyse korkudan sararan benizlerimizle *Sultan*'ımızda süklüm püklüm oturuyorduk. Gerçi hava henüz açıktı, ama Adriya'dan gelen kızgın güney rüzgârı esiyordu. *Sultan* gerçekten çok bakımsız kötü ufak bir vapurdu ve feci sallanıyordu. Hemen sırtüstü yatıp gökyüzüne bakmalıydım –kendimi felaket kötü hissediyordum! Diğerlerinin nereye kaçıştıklarından haberim yoktu. Nihayet akşam saatlerinde Korfu göründüğünde yine bir araya geldik, herkes denizin kendisini tutmadığını iddia etti. Kuvvetli rüzgâr hâlâ delice esiyordu, deniz dağ gibi dalgalardan geçilmiyor-

59 O tarihteki Alman hanedanının adı (e.n.).

Korfu'daki İmparatoriçe Elisabeth'in inziva sarayı Akhilleion'un bahçesinden bir manzara

du. Az sonra daha da beteri geldi: Açık denizde devasa dalgaların arasında filikalara aktarılacaktık, tayfalar büyük bir maharetle bizi bohça gibi sandallara atıyorlardı. Mutlu bir halde sandallarımıza yerleştiğimizde halimize gülmeye başladık –hepimiz öyle berbat ve feci görünüyorduk ki! Oteldeki akşam yemeğinde kendimizi tekrar insan gibi hissedince, Tanrı'ya şükrettim.

Korfu adasında antik çağa ait pek fazla bir şey yoktu, ama üç seyahat arkadaşım yine de kendilerini o devirde sanıp bir şeyler bulmak için aramaya koyuldular. Aslına bakarsanız Habsburg hükümdarının Akhilleion'u ile yetinmek zorundaydık. Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth'in inzivaya çekilmek için yaptırttığı saray büyük bir yalnızlık içindeydi. Ancak iç dünyası zengin bir kadın böyle bir villayı sığınak olarak seçebilirdi. Akhilleion'un deniz manzarası büyüleyiciydi, onu seyretmek fırtınalı bir ruhu mutlaka huzura kavuştururdu. Korfu'da üç gün kaldık. Bu da bize yetmişti. Tekrar bir Alman vapuruna bindik. Hareket ettiğimizde hava Korfu'ya

geldiğimiz günkü gibi fırtınalıydı ve kocaman vapura inip binmek zor oluyordu. Gemiye daha önce binmiş olan yolcuların arasına, yine bir önceki gemide olduğu gibi eğlencelik paketler gibi atıldık.

Bu gemiyle Patras'a kadar gittik, oradan da Korint'e vardık. O andan itibaren arkadaşım artık sadece geçmişte yaşamaya başladı. Eski Korint'in bütün gezilecek yerlerini dolaştık, ama itiraf edeyim, fazla etkilenmedim. Korint'ten Olimpos'a gitmek üzere Yunanistan'ın içlerine doğru ilerledik. Seyahatimizi arabayla yapıyorduk, zeytinlikler arasından geçtiğimiz için bu yolculuk bana özellikle çekici geliyordu. Rüzgârın esintisiyle ağaçların dalları hareketlendikçe, her şey gümüşi bir renge bürünüyordu, esinti durunca da, her şey eskisi gibi grileşiyor, donuklaşıyordu. Şimdiye kadar hiç bu kadar dallı budaklı kökler görmemiştim, bunlar mutlaka asırlık ağaçlardı. Üç yolculuk arkadaşım birbirlerine antik Yunanistan'ı anlatırlarken, ben de kendime göre eğleniyor, o anı yaşamaya çalışıyordum; insanları, hayvanları inceliyordum, bulutsuz masmavi göğün altındaki yakıcı sıcakta aniden rüzgâr çıkıp da, ağaçlar büyüleyici bir gümüşi renkle parıldayınca seviniyordum. Hatta Yunanistan'ın hiç eksik olmayan tozu bile o anda sanki gümüş gibi ışıldıyordu. Gerçi biraz yorulmuştuk, ama bir gayretle Olympia'da müzeyi de ziyaret ettik.

Müze, zaman içinde nasıl küçük değersiz varlıklara dönüştüğümüzü duyumsatan, geçmişin paha biçilmez kalıntılarıyla doluydu. Olimpos Dağı'nın, arkeolojik kazılarının yapıldığı büyük alanı, beni olağanüstü etkiledi. Binlerce yıl önce eski Yunanlılar burada şenlikler yapar, Tanrısal barışı kutlarlardı. Büyük harabelerin olduğu alan, baharın yeni uyanan yeşilliklerinin üzerinde her renkten dağ laleleriyle bezenmiş bir halıyla kaplanmıştı sanki. Bozkırdan Paraklites'in Hermes'ine bakarken Chopin'in melodileri kulağıma geliyordu. Olimpos Dağı sanki Bach'ın *Passionlar*'ını seslendiriyordu. Duygulanmıştım, kendimi çiçeklerin arasına koyverdim, çimlerin üzerine uzandım, bilgi dağarcıklarını doldursunlar diye diğerlerini kendi hallerine bıraktım.

Bugün Olimpiyat oyunları yine yapılıyor. Sonuncusu, büyük yankı uyandıran Berlin Olimpiyatlarıydı.[60] Kutsal ateşi Olimpos'dan bizim modern Berlin kentine getiren maraton koşucusunun katettiği yolun bir bölümünden, 25 yıl önce geçmiş olmam beni garip bir şekilde duygulandırmıştı.

Olimpos'dan, arabayla Yunanistan'ın güneyine doğru yola çıktık. İlk durağımız Miken ve Tyrins'di. Burada unutmadan eklemeliyim, bütün bu gezi boyunca bize refakat etmesi için birini yanımıza almıştık. Bu, Alman kökenli Trasybulos Müller adında kurnaz bir Yunanlı'ydı. Ataları bir zamanlar Kral Otto ile birlikte Yunanistan'a gelen Bavyeralı çiftçilerdenmiş.[61] Ama kendisinin artık Bavyeralılıkla hiçbir ilgisi yoktu, tamamen Yunanlı olmuştu. İlginç bir kişiydi, zaman zaman onun sayesinde neşeli anlar yaşadık. Yedi dili mükemmel bildiğini iddia ediyordu, ama kırık dökük bir Almanca konuşuyordu. Aslında seyahatimiz boyunca görülecek önemli yerler hakkında bizi uyarması gerekiyordu; ne ki çok geçmeden arkadaşımla oğlunun yedi dil bilen kurnaz adamdan çok daha fazla bilgi sahibi oldukları ortaya çıktı. Doğanın ortasında bütün heybetiyle duran, iyi korunmuş, büyük bir antik tiyatroya uğramadan geçmek istedi, biz kendisini uyarınca da, küçümseyen bir ses tonuyla, "eski moloz yığını" diyerek geçiştirmeye çalıştı. Rahat etmemiz için ise doğrusunu söylemek gerekirse, bayağı çaba gösteriyordu; iyi kahvesi veya şarabı olan yerleri biliyordu, kendisi de sık sık bir şey içme ihtiyacındaydı. Bozuk Almancasıyla bizi, güzel olduğunu söylediği bir yere götürmek için ikna etmeye çabalaması bayağı komikti. Belli ki her yerde özel arkadaşları vardı; ona göre orası hep çok iyiydi, iyi veya kötü, istediği yere gitmek zorundaydık. Arabayla seyahat yorucu oluyordu, dayanılmaz bir sıcak vardı, ama komik sürücümüz sayesinde keyfimiz yerindeydi.

60 Yazarın anılarını kaleme aldığı dönemde yapılan 1936 olimpiyadı (ç.n.).
61 Yunan Krallığı kurulurken herhangi bir soylu aile olmadığı için, hanedan Almanya'dan "ithal edilerek" Bavyera Hanedanlığı'ndan Prens Otto Yunan tahtına oturmuştu (e.n.).

Uzun bir yolculuktan sonra nihayet erken klasik dönemden kalma heybetli bir yapı olan Tyrins Kalesi'ne vardık. Kale genel olarak iyi korunmuştu; yanında bilgili bir refakatçisi varsa, ondan da eski klasik çağ hakkında epey şey öğrenmişse, insan ancak o zaman kendini tam anlamıyla o eski çağda hissedebilirdi. Atalarının bir zamanlar yaptıkları bu devasa duvarları eminim eski Yunanlılar bile hayretler içinde seyretmişlerdir. Kalenin yapımı için üç dört metre boyunda ve bir metre eninde devasa taşlar kullanılmıştı. O zamanki insanların bu dev gibi kaya parçalarını nasıl kaldırabildiklerini, nasıl üst üste koyup bir yapıyı ortaya çıkarabildiklerini anlamak mümkün değildi.

Miken, Schliemann tarafından geçmişin molozlarından kurtarılıp bugünün insanına yeniden hediye edilmiş bir yerdi; orayı da ziyaret ettikten sonra araba yolculuğumuz Argos'da sona erdi. Oradan trenle Napflio'ya devam etmek istiyorduk. Rehberimize veda ederken bize komik bir olay yaşattı: Tren ağzına kadar doluydu, korkunç bir sıcak vardı, sarımsak kokuları içinde oturuyorduk, birden Yunanlı tercüman arkadaşımız soluk soluğa yanımıza gelerek, bizim için trene boş bir vagon ilave ettirdiğini söyledi. Hemen acele aşağıya inmeliydik, çünkü tren kalkmak üzereydi. "Bunu nasıl başardın?" diye sorduk. "Çok basit, istasyon şefine sizlerin Alman İmparatoru'nun akrabaları olduğunuzu söyledim" dedi. Çok keyiflendik, yerleştikten sonra tren artık hareket edebilirdi, istasyon şefi vagonumuzun yanında bize selam duruyordu. Kurnaz Yunanlı, ayrılışımızı iyi planlamış, umduğu bol bahşişi de almıştı; biz de imparatorun akrabaları olarak elbette görevimizi yerine getirecektik! Belki Argos'un iyi insanları bugün hâlâ bu önemli ziyaretten bahsediyorlardır, belki başka gezginler de bizim gibi, kısa yoldan imparator veya kralın akrabalığına terfi edilmişlerdir? Yunanistan da küçük hileleriyle bir bakıma şarkın bir parçasıydı.

Napflio'ya kadar gittik, oradan ufak bir Yunan vapuruyla Atina'ya vardık. Çok güzel olağanüstü bir bahar günü denizin üstünde yol alıyorduk. Yunanistan kıyıları boyunca yaptı-

ğımız o büyüleyici yolculuğu bugün bile düşünürken mutlu olurum. Çelik mavisi deniz, açık yeşil adacıklar ve parlak güneşin altında parlayan, kar beyazı minik evlerle baharın pırıltısını yansıtan kıyılar –hepsinin bir arada meydana getirdiği bu renk cümbüşü bugün hâlâ gözümün önündedir. Atina'da üç gün kaldık, bilgin arkadaşlarım antik eserlerin içinde yine keyiflerince debelenip durdular. Hava ne yazık ki çok sıcak ve tozluydu, bu durumda fotoğraf çekemiyorduk, en azından ben çekemiyordum. Atina'da İstanbul'dan tanıdığım von Wangenheim'ı ziyaret ettim, kendisi o sırada Yunanistan'da Alman elçisi olarak bulunuyordu. Evinden içeriye girerken uzaktan bir piyano sesi duydum, yetenekli piyanist kendinden geçmiş, Schumann'ın *Karnaval*'ını çalıyordu. Yavaşça içeri süzüldüm, eseri sonuna kadar çalmasını bekledim. Sohbetimiz sırasında ondan İstanbul'da siyasi durumların yolunda gitmediğini; endişe verici haberlerin olduğunu, etrafta bir sürü dedikoduların dolaştığını öğrendim. Henüz açıkça çatışmalar olmuyordu ama görüldüğü kadarıyla şimdilik yeraltından yürütülüyordu. Özellikle İstanbul'da doğru olmayan bir sürü şeyin anlatıldığını bildiğimden, henüz ciddi bir kargaşa da olmadığına göre, öğrendiklerimi kendime sakladım. Türklerin ülkesine olan sevgimden, dünyanın en güzel şehrini arkadaşlarıma öyle büyük bir heyecanla anlatmıştım ki, abartılı olması muhtemel dedikodularla onları gereksiz yere endişelendirmek istemiyordum. İçimden ise kötü bir şeyler olacakmış duygusuyla biraz canım sıkılıyordu.

Sultan'ın Karşı Darbesi: 31 Mart

Büyük bir Alman gemisiyle Pire'den hareket ettik. Hava maalesef bozulmuştu, yağmur yağıyordu. Tek dileğim ertesi günlerde İstanbul'a girerken Tanrı'nın anlayışlı olmasıydı, arkadaşlarımın şehre ilk gelişlerinde hemen hayal kırıklığı yaşamalarını istemiyordum. Fakat ertesi gün Çanakkale'den geçerken yağmur hâlâ devam ediyordu, kent bütün muhteşemliğiyle ufukta belirdiğinde artık hiç umudum kalmamıştı. Yağmurdan dolayı her taraf sis içindeydi, sayısız minareleri ve muhteşem binalarıyla İstanbul'un olağanüstü panoramasının üzerine yoğun bir sis bulutu çökmüştü. Mavi denizle, mavi gökyüzü kaybolmuştu; her yer tatsız bir griye büründüğü için, şehrin yalnızca silueti görünüyordu.

Evin içi de olması gerektiği gibi değildi, anlaşılan beklenmedik bir zamanda gelmiştim. Ev sahibinin yokluğu hissediliyordu, bazı şeylerin yeniden düzene sokulması gerekiyordu. Şehirde, Sultan'la büyük ihtilafların olduğuna dair ardı ardına gelen haberlerin dolaşması da keyfimizi iyice kaçırmıştı. Durumu artık arkadaşlarımdan daha fazla saklayamazdım, ama söylediğimde, hayret, hiç de etkilenmediler, tam tersine, belki kendileri de olaylara tanık olabilmeleri ihtimaliyle pek ilgilendiler.

Ertesi günlerde de hâlâ beklenen bomba patlamadı, bunların da yine hemen her zamanki dedikodular olduğuna kanaat getirdim. Sürekli berbat giden havaya rağmen arkadaşlarım, değişiklik olsun diye bu sefer Bizans ve İslam eserlerini görmek üzere oğlumla şehri dolaşmaya çıktılar. Bu defa onlara katılamıyordum, işime sarılmalıydım, ajanstaki sorumlu-

luklar beni bekliyordu. Huzursuzluk, Avrupa'yı da sarmıştı, dünyanın bütün başkentlerinden ajansa telgraflar yağıyordu, dolayısıyla çok çalışmamız gerekiyordu. Henüz ortada bir şey yokken, geleceklerin önceden işaretini veren, endişe uyandıran haberler geliyordu, ama yabancı gazeteler sonuçta haklı çıkıyorlardı. Gerçi çok fazla abartılıyordu, sanki İstanbul'da büyük bir karmaşa yaşandığına, yerleşik yabancıların hayatlarının ciddi anlamda tehlikede olduğuna dair haberler yağıyordu. Bu haberler arkadaşlarımın buradaki yaşantısını da etkilemişti, dışarıda endişe içinde olan akrabaları acele telgraflar çekip hemen eve dönmelerini istiyorlardı. Arkadaşlarım ise, gerçekte yaşananların Avrupa'dan gelen haberlerle hiç ilgisi olmadığını gördükleri için, birlikte geçirdiğimiz güzel günlerin tadını çıkarmaya kararlıydılar, söylentileri ve etrafta dolaşan dedikoduları umursamadan, kısa gezmelerine devam ettiler.

Hayat gayet normal devam ediyordu, halkın bu rahat yaşamına bakıp birkaç saat sonra köklü bir depremin yaşanacağını kimse tahmin edemezdi. Biz buna fırtınadan önceki sükûnet derdik ama bu, Türk halkında bambaşka tezahür ediyordu. İçten içe gelişerek hazırlığını tamamlayan büyük değişimleri öylesine bir umursamazlıkla olgunlaşmaya bırakıyorlardı ki, sonunda patlak verince de, olup bitenleri ölçülü bir sükûnet ve ağırbaşlılıkla kendi seyrine bırakıyorlardı. Şimdi padişah karşı darbeyi hayata geçirirken de yine aynı şey olacaktı. Gerçi olaylar çok ciddiydi, ama halk arasında ayaklanmaların patlak vereceği endişesinin yersiz olduğu kısa zamanda anlaşıldı.

Osmanlı devletinin iç politikasında neler değişmişti de önce böyle söylentiler yayılıyor, ardından da sonuçları ağır olaylar patlak veriyordu. Kurnaz Sultan, Jön Türklerin ilk hamlesinden sonra getirilen reformlara uymuş, sınırsız egemenlik haklarından büyük ölçüde feragat etmişti. Ama kısa bir süre sonra devrimi yapan partinin içinde büyük fikir ayrılıkları olduğunu keşfetmişti. Çok iyi çalışan gizli ajanlarının yardımıyla, halkın, geleneklerine bağlı, özellikle de eğitimsiz kesi-

minin Jön Türklerin getirdiği bazı yeniliklere pek sıcak bakmadığını saptamıştı. Avrupai fikirler ve Batı zihniyeti halkın tabanında henüz kökleşmemişti. Alışagelmiş eski Türk âdetlerini, Avrupa yaşamına uydurmak isteyen, aceleyle getirilen reform denemesi birçok yerde büyük memnuniyetsizlik uyandırmıştı. Özellikle, halktan insanlara yakın olan basit din adamları, dini yaşamı tehlikede görüyorlar, dolayısıyla da Sultan'a destek çıkıyorlardı. Böylece hemen harekete geçen Sultan, din adamlarının da yardımıyla halkın büyük bir kısmını yanına alarak onları Jön Türkler aleyhine çevirmeyi başardı. Ardından ikinci adım geldi, bu daha da kolay oldu. Kışlalarda Anadolu'dan gelen birçok asker vardı. Halifenin kutsal olan dini hüviyetine karşı bir saldırı olacağına bu askerleri inandırmak zor değildi. Mollalarla diğer din adamları yalnızca halka değil, kışlalardaki askerlere de bunları anlatıyorlardı. Anlaşılan Sultan bu işlere para harcamaktan sakınmıyordu. Böylece bu tür muhalif akımların ve paranın da yardımıyla yavaş yavaş Sultan'ın Jön Türklerden intikam alacağı ortam yaratılmış oldu.

1909 yılının Nisan ayında beklenen an geldi, işaret verildi ve bir sabah İstanbul, Sultan Abdülhamid'in duruma tekrar tamamen ve tek başına hâkim olduğu gerçeğiyle uyandı. Yeni olan devrilmiş, takip eden günlerde diktatör, idareyi yeniden ele almıştı. İlk günlerde evimden ve işimden ayrılamamış, dolayısıyla da İstanbul'daki olayların içinde olamamıştım. Fakat karşı darbenin patlak verdiği tam o günlerde, İstanbul'da hükümet merkezinde neler olduğunu görüp yaşayan oğlumla arkadaşlarımın bana aktardıklarını anlatmak isterim.

İstanbul yakasına köprü üzerinden geçmeye çekinen müşterileri küçük bir ücret karşılığında Galata'dan İstanbul tarafına taşıyan küçük kayıklardan biriyle, arkadaşlarım İstanbul yakasına geçmişlerdi. O günlerde kayıklarla yapılan bu yolculuk çok rağbetteydi, çünkü ortalıkta şöyle bir söylenti dolaşıyordu: Köprünün İstanbul tarafı Abdülhamid'e sadık askerler tarafından işgal edilmişti, köprüden geçmek yasaklanmıştı, geçenlere de ateş açıldığı iddia ediliyordu. Sonradan

bunun doğru olmadığı anlaşılmıştı. Benim üç konuğum sağ salim karşıya varabilmişlerdi ve Valide Camii'nin (Yeni Cami) önünden hükümet merkezine giden büyük caddeye[62] doğru yönelmişlerdi. Yeni Cami'nin çevresindeki manzara elbette alışılagelmiş görüntüden tamamen farklıydı. Orada diğer günler işiyle uğraşan, çalışan hareketli bir insan kalabalığı varken, o gün hiçbir dükkân açık değildi. İnsanlar caminin etrafında birikmişti, hallerine bakılırsa, aralarında hararetle olayları konuştukları anlaşılıyordu. Kalabalığın arasında çevrelerinde yığınla meraklı insanın toplandığı softalarla din adamları dikkati çekiyordu. Kendilerini merakla dinleyen insan kalabalığına, büyük bir ihtimalle olayların gidişatını anlatıyorlardı.

Oğlum da kimse tarafından en ufak bir şekilde rahatsız edilmeden, bir süre konuşulanları dinlemiş, orada olanlardan da bilgi toplamıştı. Kalabalık, Babıâli'ye doğru daha da yoğunlaşmış, trafik sıkışmaya başlamıştı. Bir mebusun birkaç dakika önce öldürüldüğüne dair yeni dedikodular ortalıkta dolaşıyormuş. Olayın olduğu yere yaklaşınca, daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığı anlaşılmış. Yollar ve meydanlar endişeli insan kalabalığıyla kuşatılmıştı. İstanbul'daki ara sokakları gayet iyi bilen oğlum, gitmek istedikleri yere varabilmek için yanındakilerle başka bir yola girmiş. Tahta barakalarının önünde oturan ve olacakları sabırla bekleyen Kürt hamalların olduğu dar sokaklardan geçerek Ayasofya'ya doğru ilerlemek istemiş. O zamanki meclis binası Ayasofya'ya yakındı ve Türklerin ülkesinin çiçeği burnundaki bu yeni kurumunun kaderi bu binanın içinde belli olacaktı.[63] Sultan mebusları evlerine gönderip, becerebilirse de meclis başkanı Ahmet Rıza'yı tutuklattırarak, son darbesini vurmak istiyordu. Bizim üç Avrupalı, Kürtlerin bulunduğu dar sokaklardan ra-

62 Babıâli Yokuşu (e.n).

63 O dönemin Meclis-i Mebusan binası, günümüzde Four Seasons Oteli ile Ayasofya arasında kalan kazı alanında bulunuyordu. Cumhuriyet döneminde Adliye olarak kullanılan bina 1933'te yanmıştır (e.n.).

hat bir şekilde geçerken, anlaşılan pek yadırganmamışlardı, hiç kötü veya düşmanca bir sözle karşılaşmamışlar, rahatça yürümelerine izin verilmişti. Ama tam da küçük bir karşı darbeye hazırlanıldığı sırada, belki de içlerinden, "Bu *Frenk*'lerin burada ne işleri var?" diye düşünmüş olabilirlerdi, çünkü Kürt hamalların da Sultan'ın tarafını tuttukları ve onun hizmetine girdikleri sonradan ortaya çıkmıştı. Böylece benim üç konuğum, Sultan yandaşlarının bulunduğu, gerçekten tehlikeli bir bölgeye düşmüştü, ama İstanbul'da öteden beri halk arasında korku salan, bir zamanlar Ermeni kıyımında rol oynamış olan bu adamlar, bizimkileri hiç rahatsız etmemiş, kendilerine gösterilen güvene karşılık vermişlerdi.

Kürtlerin bölgesini geçtikten sonra hiçbir engelle karşılaşmadan meclise giden meydana gelmişlerdi. Burada gerçekten muazzam bir kargaşa hüküm sürüyormuş. Binanın çevresi ablukaya alınmış; benim gezginler bir süre sonra bir mebusun gerçekten bazı fanatikler tarafından vurulmuş olduğunu öğrenmişler. Tabii yanlış adamı vurmuşlardı, aslında hedefleri Ahmet Rıza'ydı, öldürülen milletvekili maalesef ona çok benziyordu. Kalabalığın heyecanı gitgide artıyordu, zira bu arada meclisin büyük bir bölümü darbenin yapılacağından zamanında haberdar olmuş ve şehrin dışında kendisini güvenceye almıştı. Burada da bir olay olmamıştı, kalabalık yalnızca yaşanan olay hakkında heyecanla konuşuyor, zaman zaman belki bir ajanın kışkırtmasıyla, "Padişahım çok yaşa" diye bağırıyormuş. Arkadaşlarım yalnızca ufak bir olaya şahit olmuşlardı: Birdenbire ufak bir itiş kakış başlamıştı. Ne olmuştu? Gerçekten heyecanlanacak bir şey yoktu, genç bir oğlan, anlaşılan Türk değildi, birkaç saygısızca söz söylemiş olmalıydı, orada bulunan daha yaşlıca bazı Türkler bunun üzerine onu pataklamışlardı. Genç adamın ne söylediği tam anlaşılamamış. İyi bir dayaktan sonra her şey yine sükûnet bulmuştu. Ciddi bir olay değildi, ama şehrin başka kısımlarında, yine mutlaka katliam oldu dedikodusu yayılırdı.

Her şey normale dönmüştü, Babıâli'ye kadar gitmek mümkün olmadığından, Yeni Cami'ye dönmüşlerdi. Bu ara-

da buradaki durum tamamen değişmişti, köprü gerçekten de askerler tarafından işgal edilmişti, makineli tüfekler ateşe hazırdı, itaat etmeyen herkes kurşuna dizilmekle tehdit ediliyordu. Durum, cidden tehlikeli bir hal almıştı. İnsanlara mümkün olduğu kadar çabuk yolları boşaltmaları söyleniyordu, sandalla tekrar Galata tarafına geçip acele eve gitmekten başka çare kalmamıştı.

Darbeden sonraki günler büyük bir heyecan içinde geçti, çünkü Jön Türklerin dışarıya kaçtıkları ve kaybettikleri iktidarı şimdi oradan tekrar ele geçirmeye çalıştıkları anlaşılmıştı. Vilayette, Mahmut Şevket Paşa'ya bağlı Jön Türk taraftarı askerlerin[64] toplu halde başkente doğru yürüdükleri söyleniyordu. Avrupa'ya giden tek tren hattının kapatılma tehlikesi olduğundan, seyahat arkadaşlarımın bir an önce ilk trenle hareket etmeleri gerekiyordu. Kapıların kapanmasına ramak kala fare kapanından kurtulabilmişlerdi.

İstanbul'da şimdi silahlı çatışma başlamıştı. Enver Bey ve Mahmut Şevket'e bağlı askerler kapıya dayanmış, Pangaltı ve Şişli'den şehrin içlerine sokulmaya çalışıyorlardı. Sultan'ın yandaşı askerlerle çarpışmalar başlamıştı. Artık sokağa çıkmak mümkün değildi, çünkü her tarafta silahlı çatışmalar oluyordu. Birçok ev çatışmalara hedef olmuştu, Alman Konsolosu Mertens'in evi ön cepheden pek çok yerden kurşunlanmıştı, yaylım ateşin tam ortasındaydı, bu yüzden aile bireyleri evin caddeye bakan odalarını kullanamıyorlardı. Benim evimle bahçem de, dost bir Jön Türk'ün şarapneliyle kucaklaşmıştı, bu olay sayesinde birkaç saatliğine Avrupa'da ilgi odağı oldum, gazeteciler bu olağanüstü önemli haberi, "Agence de Constantinople"e kurşun sıkılması olayını, gazetelerine telgraf çekerek bildirmişlerdi. Sanıyorum kurşun fazlaca yukarıdan atılmış –evim aslında savaş bölgesinin dışındaydı– sonra da gelip benim bahçe duvarımda patlamıştı. Bu patlamayı hiç unutmayacağım çünkü olayın komik bir tarafı da vardı. Sabah derin bir uykudayken birden silah sesleriyle

64 Hareket Ordusu (ç.n.).

uyanmıştım, giyinmeye hazırlanıyordum ki, feci bir patlama sesi duydum, sanki odamın içinde olmuştu. Korkuyla ne yapacağımı bilemeden o sırada hemen yakınımda duran bir paravanayı önüme tuttum, herhalde mükemmel bir koruyucu olur diye aklımdan geçirmiş olmalıydım. Kurşun bahçe duvarına çarpmış, şans eseri hiçbir hasara yol açmamıştı. Daha sonra, korkudan beti benzi atmış komşularımı ve hizmetkârları duvarda açılan deliğe bakarken buldum. Bu kurşunlanma olayı kısa sürede bütün Beyoğlu'nda pek meşhur oldu, benim bahçe de bu sayede birkaç hareketli gün yaşadı; pek çok insan gelerek duvardaki deliğe şaşkınlık ve hayretle bakmıştı. Benim becerikli hizmetkârım ufak şarapnel parçalarını anı olarak sattı, sanırım iyi de para kazandı. Meraklı ziyaretçilerimden iki küçük parçayı zar zor kendime ayırabildim, bu heyecanlı olayın anısını saklamak istemeye benim de hakkım vardı.

Jön Türkler yine iktidarda

Sultan'ın karşı darbesi başarılı olamadı, eski rejimin şaşaası kısa sürdü, Anadolu'daki askerler Jön Türklere sadık kalmışlardı; kışlayla bazı birkaç stratejik noktalardaki çatışmalardan sonra, askeri birliklerin iyi yönetilmesi sayesinde ve onların da yardımlarıyla tek tük yerde çıkan ufak tefek isyanlar başarıyla bastırılmıştı. Sultan saray askerleriyle maiyeti tarafından terk edildiğini anladı, savaşı kaybettiğini kabul etti. Siyasi manevrası tahtına mal olmuştu. Şeyhülislamın fetvasıyla tahttan indirilerek Selanik'e götürüldü. Yeni hükümet orada emrine bir saray maiyetiyle, oturması için bir de köşk tahsis etmişti; bütün bu olanlara rağmen Jön Türklerin Abdülhamid'e karşı genelde çok efendice davrandıkları söylenebilirdi. Hükümdarlarından nefret etmeyen alt tabaka halkın ruh halinin bu olaylar sırasında ne derece dikkate alındığı hakkında fazlaca bilgim yok. Sultan Abdülhamid yıllar sonra, duruma hâkim olan partinin izniyle Selanik'ten İstanbul'a dönerek, Boğaz'ın kıyısında olağanüstü güzel küçük Beylerbeyi Sara-

yı'na yerleşti.[65] Bu arada gerçekten "Boğaz'ın Hasta Adamı" olmuştu. Buraya yerleştikten kısa bir süre sonra da öldü. Sonraları, Abdülhamid'in siyasi tecrübelerinden sık sık Jön Türklerin yararlandığına dair söylentiler etrafta yayılmış, onun siyaset dünyasının en önemli şahsiyetlerinden biri olduğu ileri sürülmüştü. Her ne olursa olsun, halifelik rejiminin son dönemindeki en mükemmel sultanı artık iktidarda değildi. Saygı duyulan bir şahsiyetti, devletine belli bir ağırlık kazandırmıştı. Onun yerine getirilen kişi, hükümetin kuklası olmuştu. Abdülhamid'den sonra tahta çıkan Sultan V. Mehmet Reşat kendi iradesini kullanmaktan aciz, siyasi etkisi ve hüviyeti olmayan, sadece hükümetin söylediklerine hizmet eden biriydi. Ömrünü bir nevi hapis olan kafeste geçirmişti.

Karşı devrimden sonra meclisin açılışı büyük bir debdebeyle kutlandı. Her şey büyük bir sükûnetle cereyan etti, şehir eski sakin haline kavuşmuştu, dikkati çeken bir hareket yoktu. Halk, olan biteni içine sindirmişti, bundan sonra olacakları da doğululara has bir itidalle karşılıyordu. Türkler, halka açık kahvehanelerde, berber dükkânlarında rahat ve huzur içinde oturuyor, nargilelerini fokurdatıyor, birbirleriyle konuşup tartışmıyorlardı.

Altı ay sonra bir meclis toplantısında bulundum, kapitülasyonların kaldırılmasıyla ilgili konuşuluyordu. Batılı güçler, asırlar boyu, Osmanlı devletinin yavaş yavaş çökmekte olmasından istifade ederek uyrukları için yalnızca dini alanda değil, ticari anlaşmalarda da büyük ayrıcalıkları garantilemişler, yargı mekanizmasını bile Osmanlı resmi makamlarının elinden almışlardı. Osmanlı'nın hoşgörüsüyle, başlangıçta Hıristiyan kültürüne tanınan haklar zamanla yabancıların özel imtiyazlarına dönüşmüş, bu durum, Türklere son derece ağır yükümlülükler getirmişti. Osmanlı ülkesinde olduğum sıralarda, Osmanlı resmi makamlarının bir yabancının evine el koyması imkânsızdı. Örneğin yabancıların vergi özgürlüğü

65 Balkan Savaşı'nda Yunan ordusunun Selanik'e girmesi üzerine Abdülhamid İstanbul'a geri getirilmişti (e.n.).

vardı, vergiden muaf tutuluyorlardı, İstanbul'da yaşadığım sürece ben de vergi ödemedim. Türklerin Sultan Abdülhamid yönetiminde, kendilerini boğan zincirlerden kurtulmaya çalışmalarına şaşmamalı, ama gayretlerin çoğu da başarısız olmuştur. Yeni devrim, bu bağlamda da belli bir rahatlık sağlamıştı, aslında geriye dönüp baktığımızda Jön Türklerin başkaldırışının sebepsiz olmadığını görürüz. Fakat şimdi de değişim yavaş ilerliyordu: Yabancılara tanınan imtiyazlar ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büsbütün kaldırıldı, en azından Almanlara ve müttefiklerine tanınan ayrıcalıklar. Mecliste bulunduğum toplantı hiç de öyle hararetli geçmedi, bana önceden söyledikleri gibi de ilginç değildi. Burada da şarkın sakin havası egemendi, sağ-sol arasında görüş ayrılıkları yoktu, çünkü yapılan görüşmeler esasta bütün partilerin ulusal duygularına hitap ediyordu. Salonda, her zamanki gibi sayıca az olan bazı mebusların mırıldanarak konuştukları duyuluyordu. Türk milletvekilleri sakin ve ölçülüydüler, ancak sıra Rum ve Ermeni mebuslara gelince ortalık hareketleniyordu.

Abdülhamid'in devrilmesinden sonra, Sultan'ın ikamet ettiği ünlü Yıldız Sarayı halka açılmıştı. Binlerce gizemi içinde barındıran bu masal saray, o güne kadar sadece hayallerde yaşayan büyülü bahçeleriyle artık dünyevi gözleri şenlendirecekti. Jön Türkler devrimden kısa bir süre sonra burada atlıkarıncalar ve kukla oyunlarıyla büyük bir şenlik düzenlemişlerdi. Biz de şenliğe katıldık, böylece devrik diktatörün göz kamaştırıcı yaşantısının geçtiği yerleri de görecektik. Fakat büyük bir hayal kırıklığına uğradık; bakımsız çimli alanlar, etrafa cılız su fışkırtan birkaç zevksiz fıskiyeli havuz, tavuskuşlarıyla güvercinler bu çorak görünüme biraz olsun canlılık katıyorlardı. Hatta Sultan'ın ikamet ettiği yerde bile, gördüğümüz kadarıyla pek kayda değer bir şey yoktu. Vaktiyle Abdülhamid'in huzuruna çıktığımda, içine girdiğim odalar hayalimde daha güzel kalmıştı. O gün orada düzenlenen panayır bu yanıltıcı parıltıyla aslında uyum sağlıyordu. Fakat en hayret edilecek şey ziyaretçilerdi: Bir yığın Yunanlı, Erme-

ni ve Yahudi varken, Türklerin sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Bu karşı tavır almak mıydı yoksa onları, bir tatil günlerini Göksu kıyısı yerine, Yıldız Sarayı'nın bahçesinde geçirmekten alıkoyan; doğuştan Türklere has o ince duyarlılık mıydı? Ben de üzülmüştüm; çünkü muhteşem şeyler göremememin hayal kırıklığına rağmen, devrik Sultan'ın aşağılandığı, küçük düşürüldüğü duygusuna kapılmıştım.

Bütün bu heyecanlı süreçlerden sonra günlük yaşam tekrar yavaş yavaş alışılmış akışına girdi. Yapmam gereken çok işim vardı. Avrupa ülkelerinin Osmanlı ülkesindeki yeni dönüşümle ilgili yorumları, telgraf haberleriyle ajansımız tarafından her gün düzenli olarak yayımlanıyordu; öte yandan kolejdeki meslektaşlarım da beni yeniden işe koştular. Bu arada Jön Türkler reform çalışmalarını hızla sürdürüyorlardı; uygulamalarını kabul ettirmek ve karşıt akımların üstesinden gelebilmek için de zaman zaman doğululara has sert yollara başvurdukları da oluyordu.

Güzel bir gündü, öğleden önce hiçbir şeyden habersiz İstanbul'un yeni yerleşim semtlerinden biri olan Şişli'ye gidiyordum. Birden gözüm bir sokak lambasına ilişti. Üstünde bir şey sallanıyordu. Yaklaştığımda, bir adamın asılı olduğunu gördüm. Yayalar önünden sessizce geçiyorlardı, kimse durup bakmıyordu. Dehşetten donup kalmıştım, karşıdan gelen polise bunun ne demek olduğunu sordum. Cevap olarak bu tarz idam cezalarının sabahın en erken saatlerinde infaz edildiğini, cesetlerin korkutucu örnek olmaları için güneş batana kadar asılı kalmaları gerektiğini söyledi. İlerledikçe asılmış beş kişi daha gördüm –hepsinin vatan haini olduğu söyleniyordu. Çabucak geri döndüm, çok kötü olmuştum, bu olayın etkisinden kurtulmam günlerimi aldı. Bir müddet sonra aynı sahne Galata'yı İstanbul'a bağlayan büyük köprü üstünde tekrarlanmış –Tanrı'ya şükür ben görmedim.

Böyle katı bir hükümet tarzının sadece doğuda rastlanabilecek bir başka örneği de şuydu: Bizim masum sevgili sokak temizleyicilerimiz olan başıboş köpeklerin ortadan kaldırılması gerekiyormuş. Jön Türkler sağlık alanında da re-

formlar yapmışlar ve sıhhi nedenlerden ötürü köpeklerin ortadan kalkması gerektiği kanısına varmışlardı. Belki bazı yönden haklı olabilirlerdi, ama halkın, özellikle de yaşlı Türklerin elinden, eski İstanbul yaşamının bir simgesi koparılıp zorla alınmış oluyordu. Peki bu önlem nasıl alındı dersiniz? Güzel bir günde, hükümetin emriyle koca koca arabalar şehrin bütün sokaklarını dolaşmışlardı. Köpekler ağlarla yakalanmış, arabalara atılarak limana götürülmüş, orada bir gemiye yüklenerek Marmara Denizi'ndeki ıssız bir adaya[66] bırakılarak, korkunç kaderlerine terk edilmişlerdi. Bu zavallı köpeklerin ulumaları geceleri Pera'ya kadar gelirdi. Hayvanları öldürmek dinen günahtı, bu yüzden, tek çıkar yol, hayvanları aç ve susuz ölmeye bırakmaktı. Bu davranışı örtmek ve göz boyamak amacıyla da, gazetelerde köpeklere her gün ekmek gönderildiği haberleri çıkıyordu. Birincisi böyle bir şeyin doğru olması mümkün değildi, ikincisi daha besili olan köpekler zayıfları yemiş olmalıydılar. En kötüsü ise adada su olmayışıydı. Jön Türklerin bu "reform"u beni çok üzmüştü.

Sonunda pratik düşünen bir İngiliz, hükümete bir öneride bulundu. Köpeklerin topunu satın alıp öldürdükten sonra derilerinden eldiven yapılacaktı. Bu izni almayı da becerdi, derilerle parlak bir ticaret yapmış olmalı. İnsanlığın çıkarla bütünleşmesi... Tipik İngiliz zihniyeti! Kimbilir kaç Türk köpeği derisinden yapılmış eldiven Alman kadınlarının ellerini ısıtmıştır! Yine de, hayvanların hiç değilse acılarından çabuk kurtulmuş olmalarını bilmek, beni biraz ferahlattı. Böylece yüzyıllar boyu İstanbul'un en eski simgesi olan köpekler artık tarihe karışmıştı. Bizim gibi uzun zamandır burada yaşayan Almanlar için köpeksiz sokaklara alışmak hiç de kolay olmadı. Ama benim Terrier cinsi köpeklerim mutluydu, çünkü kendilerine düşmanca saldıranlar olmuyordu artık.

Bütün bu sert önlemlere rağmen Jön Türkler yine de rahat değillerdi; hâlâ büyük olan bir imparatorlukta bütün

66 Sivriada (e.n.).

yeni reformları hızlı ve etkili bir şekilde yapabilmek mümkün değildi. Nitekim yabancı devletler bu zafiyetten yararlanmasını bildiler: Oldum olası Osmanlı İmparatorluğu'nun bir uydu devleti olan Bulgaristan kâğıt üstünde de olsa bağımsızlığını eline aldı. Makedonya da içten içe kaynıyordu, Balkanlar büyük olaylara gebeydi, yaklaşan büyük Balkan Savaşı'nın ilk işaretleri belirmişti. Bu arada Türkler, süper devletlerin birinden ağır bir tokat da yediler: İtalya yeni rejimin zaaflarından yararlanıp Trablusgarp'ta Türklere saldırdı. İyi hazırlanmış İtalyanların zaferiyle biten talihsiz bir İtalyan-Osmanlı savaşı yaşandı.[67] İtalyanlar bunu fırsat bilip, Afrika'nın büyük bir bölümünü de ele geçirdiler. Saldırıya karşı kendilerini koruyacak durumda olmayan Türklerin bütün zafiyeti bu savaşta ortaya çıkmıştı. Bu savaş iyi bir örnekti, avantajlarını fark eden Balkan devletleri Avrupa'da hâlâ hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmakta gecikmediler.

O yıl, yani 1912'de, büyükelçimiz Herr von Marschall'ın görevden alınarak Londra'ya tayin edilmesi Alman kolonisi için epey üzücü oldu. Tren istasyonundaki ayrılık sahnesi hâlâ gözümün önündedir: Yüzlerce insan peronda toplanmıştı, hükümet temsilcileri, diplomat erkânı, koloninin büyük bir bölümü, herkes oradaydı, saygı duydukları elçiyle eşini bir kere daha görmek istiyorlardı. Birden, çok aşina olduğumuz o korkunç "Yangın var" haykırışı ortalığı çınlattı, tren istasyonundan biraz ileride göğe yükselen alevler görülüyordu, gökyüzü kızıla boyanmıştı, Marmara Denizi kıyısındaki Kumkapı alevler içinde yanıyordu. Burası, tren yolu boyunca tarihi surların hemen dibinde ahşap evlerden ve barakalardan oluşan Türklerin oturduğu bir semtti. Yangın tren istasyonunun yakınında başlamış, sonra kuvvetli rüzgârın etkisiyle büyük bir hızla oralara kadar yayılmıştı. Kısa sürede bütün

67 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

raylar alevler içinde kalmıştı, tren hareket edemiyordu. Bu beklenmedik olay, ayrılığın üzüntüsüne kara bir gölge gibi düşünce, herkes bunu bir uğursuzluk işaretine vehmetti. Maalesef doğru da çıktı: von Marschall Londra'daki kısa görev süresinin hemen ardından ağır şekilde hastalanarak, Freiburg yakınlarında Baden'deki çiftliğinde öldü. Kötü önseziler ve üzüntüyle dolu bir veda olmuştu.

Von Marschall'dan sonra, Alman büyükelçiliğine Bay von Wangenheim tayin edildi, kendisini burada elçilik danışmanı olduğu sıralarda tanımıştım, Atina'yı ziyaret ettiğimde de Schumann'ın *Karnaval*'ını çalarak beni şaşırtmıştı, büyük bir müzik dostuydu. Berlin yüksek sosyetesinden güzelliğiyle ünlü Spitzemberg'le nişanlanmıştı. Bayan Spitzemberg şimdi von Wangenheim'la birlikte büyükelçi eşi olarak buraya gelmişti. Von Wangenheim'ın görevi zor bir döneme rastlamıştı. Yabancı güçlerin Türklere karşı giderek artan düşmanca tutumlarıyla ve diplomatik entrikalarla baş etmek kolay değildi. Çok çalışması gerekiyordu, işleri yoğunlaşmıştı, piyanosunu çalmaya vakit bulamıyordu. Diplomatik düzeyde siyasi olaylar birbirini izledi.

Balkan Savaşı

1912 yılı Türkler için büyük bir trajedi olacaktı. İtalya, Balkan ülkelerine sinyali vermişti; ölüm kalım için henüz böyle bir savaşa hiçbir şekilde hazırlıklı olmayan Jön Türklerin ülkesine saldırdılar.[68] İlk çatışmalar Türklerin aleyhine oldu, düşman başkente giderek yaklaşıyordu. Her şey kaybedilmiş görünüyordu, ilk büyük yenilgiden sonra büyük bir karmaşa yaşandı. Her zaman bunca sakin olan Müslüman halk bile büyük bir telaşa kapıldı; düşman, kentten birkaç saatlik mesafede Çatalca sınırına kadar sokulmuştu. Rumlar arasında, bastıramadıkları gizli ve sessiz bir sevinç sezilmekteydi; çünkü asırlardır yüreklerinde besledikleri Bizans İmparatoru Jüstinyen döneminden kalma Ortodoksların Kilisesi Ayasofya'ya yeniden haçı dikme hayalleri gerçekleşmek üzereydi; diğer Hıristiyan devletlerle birleşen Yunan birlikleri yanlarında krallarıyla İstanbul'un kapısına dayanmışlardı. Sevindiklerini yine de açıkça göstermiyorlardı, çünkü kent hâlâ Türklerin elindeydi, Balkanlar'da bozguna uğrayarak geri çekilen Türk birliklerinin, Hıristiyan halkın üzerine saldırıp saldırmayacağı da henüz kesin olarak bilinmiyordu. Moralleri bozulan askerlerin geri çekilmesi aslında büyük bir tehlikeydi ve öyle sanıyorum ki, hem sorumlu hükümet hem de yabancı temsilcilikler bu tehlikeyi bastıramayacaklar diye endişe ediyorlardı. Ama sonunda Türkler son güçlerini toplayarak savunmaya geçtiler ve Çatalca hattındaki inanılmaz direnişle düşmanı

68 Bu konuda bir başka anı kitabı: *Balkan Savaşı Günlüğü*, Güstav von Hochwächter, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

durdurmayı başararak, başkenti kurtardılar. Sonunda, benim iyi yürekli Türklerimin topraklarında rahat yaşayabilecekleri barış sağlandı.

Biz Almanların göreviyse, savaş sonunda sıkıntıya düşen halkın acılarını dindirmekti.[69] Yeni elçinin karısı kolları sıvayarak, Almanların organizasyonuyla hayata geçirilen hayır kurumlarının başına geçti. Kentte korkunç bir sefalet vardı, sadece yaralı askerler değil, halk da yardım bekliyordu; açlık felaketi, en başta da kolera olmak üzere bulaşıcı hastalık salgınları baş gösterdi. Yardım sevkıyatındaki organizasyon bozuklukları büyük sıkıntılara yol açtı; bulaşıcı hastalıkları Anadolu'dan gelen askerler taşımıştı. Almanlar ve diğer yabancı uluslar Türkler için halka açık aşevleri kurdular. Fransız rahibelerinin yönettiği, güzel, geniş bir bahçesi de olan büyük bir Katolik Manastırı bu amaçla hizmet vermeye başladı. Bahçeye kurulan bir çadıra gulaş tencereleri yerleştirildi, Bayan von Wangenheim'ın organizasyon yeteneği sayesinde yardım ekibi hemen harekete geçirildi, bütün bunlar yapılırken ben de oradaydım, çalışmaları denetliyordum. Her gün Almanların aracılığıyla sağlanan pirinçlerle bol kepçeden pilav ile kuzu eti pişiriliyordu, yarı aç yoksul Türk kadınları yanlarında çocuklarıyla akın ediyorlardı. Herkes beraberinde kendi kaşığını getirmek zorundaydı, önce kendini tanıtıyor, ardından çok sevdikleri milli yemeklerini alıyorlardı. Dağıtımı değişimli olarak iki Alman kadın yapıyordu, her şey büyük bir düzen ve sükûnet içinde yürüyordu.

Türk kadınlarının bu acı kaderlerine nasıl sabır ve tevekkülle katlandıklarına, yapılan her yardıma nasıl müteşekkir olduklarına hayret ediyordum. İyi yürekli Fransız rahibeler her konuda bize yardımcı oluyorlardı; manastırdaki geniş odalarını da askeri hastane olarak kullanılmak üzere bize tahsis etmişlerdi, içine 50 yatak yerleştirilmişti. Burada da Bayan von Wangenheim denetimi ele almıştı, ben de acı çe-

69 Savaş sonrasında İstanbul, kaybedilen eyaletlerden gelen büyük bir mülteci nüfusunu barındırmak ve beslemek zorunda kalmıştı (e.n.).

Trakya'da topların çamura saplandığı yollarda
Bulgar ordusundan kaçan Türk muhacirler

ken zavallı askerlerin yattığı salonları her gün kontrol ediyordum. Hastaların bakımını eğitilmiş bir Türk hastane ekibi üstlenmişti, Alman ve Rum doktorlar da hastaları tedavi ediyorlardı. Bu iyi yürekli, terbiyeli insanlara yardımcı olabilmek beni sonsuz rahatlatıyordu, küçük şeylerle onları yüreklendirdiğimiz zamanki minnet dolu bakışları hiçbir zaman aklımdan çıkmamıştır, hâlâ dün gibi gözlerimin önündedir. Yardımsever rahibeler siyasi gelişmelerden henüz etkilenmemişlerdi, hiçbiri öfkeli ya da kızgın değildi; ama ne yazık ki, bundan sonraki dünya savaşı burada da çok şeyi değiştirdi. Büyük çabalarla yiyecek temin edilebiliyordu; Almanların yardımı sayesinde gerekli maddi olanaklar sağlanıyor, sevkıyat en iyi şekilde örgütleniyordu. Alman büyükelçiliği ile konsolosluk mümkün olduğu kadar destek veriyorlardı. Başkonsolosun karısı pratik çözümler ve akılcı girişimleriyle; Alman resmi kurumları çevresindeki bütün kadınlar da seve seve yardıma koşuyorlardı. Bütün bu yapılanlar, çok geçmeden bütün dünyayı saracak olan zorlu bir dönem için iyi bir deneyim olacaktı.

Fırtınadan önceki sessizlik

Büyük Balkan Savaşı'nı takip eden aylar, Türklerin ülkesi için yaralarını sardığı sakin sessiz bir dönem oldu. Büyük felakete gelinceye kadar olan o kısacık süre içinde, Jön Türkler, yıkılanları yeniden toparlamak, özellikle de dağılan orduyu yeniden kurmak üzere olağanüstü bir çalışma ve müthiş bir enerjiyle harekete geçtiler. Onların gayretleri sayesinde, General Liman von Sanders başkanlığında gelen yeni bir Alman askeri misyonu, karşılarında ciddi bir şekilde çalışmalarını yürütebilecekleri sağlam bir ortam bulmuşlardı: Bu kez Almanlara karşı, önceki yıllardaki gibi, reformları engelleyecek sessiz bir direniş yoktu. Ülke yönetiminde ve mali politikalarda kaçırılan fırsatlar yeniden değerlendirildi; rejimin iç siyasetteki sıkıntıları ve büyük zorlukları ise hâlâ devam ediyordu. Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren mütarekeden sonra Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu. Enver Paşa'nın istifaya zorladığı, sonradan kurşuna dizilen Nazım Paşa'nın yerine getirilmişti. Ama sadrazamlıkta Osmanlı devletinin kaderini yönlendirecek kadar uzun kalamadı, 1913 yazında bir suikast sonucu öldürüldü. Bu arada Osmanlı mirasını paylaşma kavgalarının tekrar alevlenmesiyle İkinci Balkan Savaşı patladı, ama bunun Osmanlı devletini doğrudan etkileyen sonuçları olmadı; bu kez memnun olma sırası Osmanlı ülkesine gelmişti, eski düşmanlarının durumunu içten içe sevinerek seyretmişti.

Ama bütün bu olaylar sonuçta giderek öyle bir gerginlik yarattı ki, her milletten insanların yaşadığı bir kent olan İstanbul'a, dünya politikası bütün vahametiyle ağırlığını koydu. Gelecek olayların önsezisiyle etrafta müthiş huzursuz bir hava esmeye başladı. İtilaf devletleriyle, Almanya ve Avusturya arasındaki gerginlik giderek kendini daha şiddetli bir şekilde hissettirmeye başladı, çoklarının içinde, küçük bir kıvılcımın Avrupa'daki barut fıçısını bir anda patlatacak diye gizli bir korku vardı.

Birinci Dünya Savaşı'nı Nasıl Yaşadım

Oğlum epey önce stajyerlik sınavını vermişti, Almanya'daki mahkemelerde stajyer olarak eğitimini sürdürüyordu. 1913'ü 1914'e bağlayan yılın kışında, tercümanlık kariyerini yapmaya karar verdi, akabinde tercüman olarak dışarıya gönderildi. Beni en çok sevindiren, İstanbul'daki Alman başkonsolosluğuna tayin edilmesiydi. Böylece hayattaki en büyük arzum gerçekleşmişti, uzun bir ayrılıktan sonra yine onunla birlikte olabilecektim.

Ajansa gelen telgraflardan, Avrupa'da tansiyonun yüksek olduğu anlaşılıyordu, haberlerden biri diğerini tutmuyordu. Herkesin korktuğu fırtına patlak vermeden 1914 ilkbaharı da geçti. Bir gün, boğucu bir yaz sıcağında Tarabya'da dostlarımızla birlikte sohbet ederken, Saraybosna'daki suikast haberi geldi; önce söylenti olduğu sanıldı. Ama hemen şehre koştum, yerime bakan sekreteri gelen telgrafı çözmeye uğraşırken buldum. Haber derhal telefonla (bu arada İstanbul'da telefon şebekesi kurulmuştu) iletildi, kısa sürüde bütün kent bu korkunç olayla çalkalanmaya başladı.

O günden sonra, yeni gelişmelerle ilgili bilgi almak üzere ajansa telefonlar yağmaya başladı. Durum gerginleşiyordu, olayların önünü almak artık mümkün değildi, ülkelerin savaş ilan etmesi gerçi gergin havayı bir dereceye kadar yumuşatmıştı –gerginlik azalmış görünüyordu. Ama o günlerde, savaşın ne kadar süreceğini, ne gibi korkunç sonuçlarının olacağını henüz kimse bilmiyordu. Biz Almanlar muhteşem ordumuza güveniyorduk, bu yüzden alınan ilk kararları heyecanla karşılıyorduk.

İstanbul'da yıllar öncesinden soğumaya yüz tutan uluslararası ilişkiler, şimdi büsbütün kesilmişti. Herkes birbirini düşman gibi görüyordu, biz Almanlar sadece Avusturyalılarla işbirliği içindeydik. İtalyanlardan medet ummanın boşuna olduğunu çabuk fark ettik. Osmanlı devleti savaşın ilk ayında tarafsız kaldı. Savaşa giren bütün büyük devletlerin ihtiyat askerleri, buradaki temsilcileri tarafından vatanlarında askerlik hizmetine gönderilmek üzere İstanbul'da toplanmaya başlamışlardı. Osmanlı ülkesinin her yerine dağılmış olan Almanlar, taşrada yaşayan Fransızlar ve İngilizler, görevlerini yerine getirmek üzere dört bir yandan şehre akın ediyorlardı. İstanbul bir kez daha uluslararası büyük bir kent görüntüsü çiziyordu: Limanda, kente gelen yedekleri almak üzere, yabancı ülkelerin gemileri hazır bekliyordu. Almanlar çoğunluk trenle sevk ediliyordu, çünkü Bulgaristan ve Romanya üzerinden Balkanlar'a gidiş yolu henüz açıktı. Fransızların limandan bir gemiyle nakledildikleri gün hâlâ gözlerimin önünden gitmiyor; buna ait küçük bir olay taptaze belleğimdedir. Gidecek olan Fransızlardan birkaçını tanıyordum, geminin korkuluklarına dayanmış, rıhtımda duran yakınlarına el sallıyorlardı. Birden yaşlıca bir bey şöyle seslendi: "*Bientot, mon fils, a revoir a Berlin.*"[70] Elimde olmadan öfkeyle bağırdım, "*Monsieur, a revoir a Paris!*"[71] Sonra fırladığım gibi eve koştum, ilk kez doya doya ağladım. Tanıdıklarımdan çoğu aynı şekilde gittiler, tek tesellim oğlumdu. Askerlik eğitimini ve hizmetini henüz yapmadığı için, şimdilik konsolosluktaki görevinde kalıyordu. Ama galiba gitseydi daha memnun olurdu, gençler çok heyecanlıydılar çünkü.

Alman askeri birliklerinin merakla beklediğimiz ilk büyük zafer haberlerini nihayet alabildik. Sevincimiz sonsuzdu, Türklerle, burada yaşayan diğer yabancılar da sevinmişlerdi, ordularımızın fırtına gibi ilerlemesinden sonra, herkes savaşın nihayet sona ereceğini umuyordu. Ama bazıları en sevdiği

70 Oğlum, yakında Berlin'de görüşmek üzere.
71 Mösyö, Paris'te görüşürüz.

yakınını kaybettiği için acı içindeydi; kimi de yakınlarının akıbetinden korkuyordu.

Ancak Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın büyük desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu bizim yanımızda yer alınca, Türk-Alman silah arkadaşlığının verdiği güç sayesinde, o korkunç dört yıla dayanmak mümkün olabildi. Amiral Souchon komutasındaki, aralarında, sonradan büyük ün kazanan *Göben* ve *Breslau* gemilerinin de bulunduğu Alman filosunun desteğiyle Türkler Karadeniz'de Ruslara karşı büyük bir deniz savaşı kazandılar.[72] Gemilerin İstanbul limanına girişi müthiş bir coşkuyla karşılandı. Ama karşı darbe gelmekte gecikmeyecekti, Sırbistan ve Marne'den sürekli kötü haberler geliyordu. Vatanımızdan iyice kopmuştuk, Balkanlar kapatılmıştı, ufukta bekleyen Çanakkale Savaşları için gerekli mühimmatla, Alman subayları ve teknisyenlerin İstanbul'a ulaşması, büyük zorluklarla ve ancak dolambaçlı yollardan, ya tebdili kıyafetle ya da türlü hilelerle mümkün olabiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinden hemen sonra Çanakkale, Fransızlar ve İngilizler tarafından abluka edilmişti, tam anlamıyla kapana kısılmıştık.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş ilan etmesiyle ilgili bir olayı burada aktarmak isterim. Alman elçiliğinin önünde muazzam bir kalabalık toplanarak heyecanlı bir gösteri yapıyordu. Alman ve Osmanlı İmparatorlukları için "Yaşa! Varol!" seslerinin yükseldiği coşkulu kalabalıkta nutuklar atılıyordu; her zaman sakin görmeye alıştığım Türklerdeki bu coşku beni şaşırtmıştı. Batı cephesinde esir alınan dev gibi bir

72 Osmanlı devletinin İngiltere'ye sipariş ederek paralarını da ödediği *Sultan Osman* ve *Sultan Reşat* dretnotlarını İngiltere'nin teslim etmemesini de bahane eden Osmanlı hükümetinin yöneticileri *Göben* ile *Breslau*'yu satın almış gibi bir anlaşma yapmıştı. İsimleri *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirilen gemilerin mürettebatına Osmanlı bahriye üniformaları ve fes giydirilmiş, gemiler Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalayınca Osmanlı devleti de fiilen ve resmen Birinci Dünya Savaşı'na girmişti. *Sultan Osman* ve *Sultan Reşat*'ın hikâyesi için bkz. *Osmanlıların Dretnot Düşleri*, Serhat Özşen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008 (e.n.).

Faslı, elçilik binasının balkonundan aşağıya bakarak bir şeyler söylüyordu. Adamın konuştuğu çetrefilli dilden aşağıdakilerin pek bir şeyler anladığını sanmıyorum. Bana daha sonra Faslı'nın Osmanlı devletinin, İngiltere ve Fransa'ya açmış olduğu kutsal savaştan (cihat) söz ettiğini söylediler. O zamanlar, Alman ve Türk siyasi çevrelerinde, düşmanlara karşı bir kutsal savaş açılacağından söz ediliyordu, ancak Osmanlı İmparatorluğu o sıralarda Müslüman dünyasının önderi olarak itibarını çoktan kaybettiği için insanların kafasındaki bu hayal gerçekleşmedi. Gerçi halife hâlâ İstanbul'daydı, ama İslam dünyasındaki etkisi zayıflamış ve daha çok İslamiyet'in siyasi kanadına kaymıştı. Konuşmacıların hararetli nutuklarına bizim elçilik de tabii büyük bir memnuniyetle katıldı, sonuçta neşeli bir bayram havası yaşandı.

Geriye dönüp baktığımda, her şeyin ne kadar çok değiştiğini görüyorum. Acılı anılar geliyor gözümün önüne: 1915 ilkbaharında elçi von Wangenheim öldü; o güçlü kuvvetli insan sinsi bir hastalığa yenik düşmüştü. Ölümünden iki hafta önce kendisini ziyarete gittiğimde, onu son görüşüm olduğunu hissetmiştim –yüzüne ölümün soluğu sinmişti sanki. Sarsılmış bir halde eve döndüm, kısa bir süre sonra mezarının başındaydım. Mezarı, Tarabya'da, Alman elçiliğinin yazlık rezidansındaki muhteşem bahçede, Moltke'nin heykelinin hemen dibindedir.

Bu arada çok sayıda Alman subayı ve askeri birliği İstanbul'a geldi, kent savaş karargâhına dönmüştü. Goltz Paşa da yine sevdiği Osmanlı ülkesindeydi, gelir gelmez altıncı ordu başkomutanlığına getirildi. Türkler, özellikle de ona büyük sevgi ve saygıyla bağlı olan askerler, onu büyük bir sevinçle karşıladılar. Kütülammare'ye gitmeden önce onu evimde ağırlayabildiğim için çok mutluyum. Her zamanki gibi sade ve alçakgönüllüydü, sevdiği insanlarla birlikte olmaktan memnundu. O konuşunca herkes susuyor, büyük bir merak ve dikkatle anlattıklarını dinliyordu. Topluluğun merkezi ya da odak noktası olmak gibi bir niyeti yoktu aslında, bunun için fazlasıyla alçakgönüllüydü. Ama öyle tatlı anlatıyordu ki

ister istemez herkes kulak kesiliyordu, onu dinlemek büyük bir zevkti. Goltz Paşa 19 Nisan 1916'da Dicle askeri hastanesinde lekeli hummadan öldü. Türklerin, General Townshend'le askerlerini teslim alarak, İngilizlere karşı Kütülamare'de kazandığı büyük zaferi görmek kısmet olmadı. Zafer, Goltz Paşa'nın ölümünden on gün sonra kazanılmıştı. Osmanlı ordusunun eğitimine büyük hizmetleri olan paşa sağ olsaydı, bu savaşı da komutan olarak tamamlayacaktı.

Böyle üzücü olayların yanı sıra elbette güzel ve unutamadığım pek çok anım da var. Türk halkının, Alman kahramanlarını yücelten ve biz Almanları gururlandıran güzel anılar bunlar. *Emden* kruvazörünün batırılmasından sonra, sağ kalan mürettebat Kaptan Yüzbaşı von Mücke komutasında, büyük zorluklarla düşman Arapları yenmeyi başararak, müttefik Türklerin vatanına dönmüştü. Almanların Filistin'den İstanbul'a gelişi adeta zafer resmi geçidiydi. Türkler, *Emden* kruvazörü ile *Ayesha* gemisinin seferlerinden çok etkilenmişlerdi, her Türk evinde gemilerin başarıları konuşuluyordu.[73] Özellikle de resmi makamların bu olayın onuruna Sarayburnu'nda verdiği davet muhteşemdi. Bütün Alman kolonisi tören tribünlerinde yerini almıştı, tabii Alman temsilcilikleri de gelmişlerdi, İstanbul'da bulunan ne kadar Alman subayı varsa hepsi oradaydı. Rengârenk, cıvıl cıvıl bir görüntüydü, dı-

73 Almanya'ya ait *Emden* kruvazörü Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine tek başına 10 Eylül'de Hint Okyanusu'na açılarak İtilaf devletlerine ait gemilere karşı harekâta başlamıştı. 28 Ekim'de önce Penang adası limanındaki Rus kruvazörü *Jemçug*'u torpillemiş, sonra da bu olay üzerine peşine düşen Fransız torpidosu *Mousquet*'yi batırmıştır. Hint Okyanusu'nda toplam 22 ticaret gemisini batırdıktan sonra, 9 Kasım 1914'te Avustralya'ya ait *Sydney* kruvazörü tarafından batırılmıştır. Bu olaydan hemen önce *Emden*'in demirli olduğu Direction Adası'nda bulunan bir çıkarma birliği ise, adayı ele geçirip burada bulunan üç direkli eski bir yelkenli olan *Ayesha*'yı onartarak Yemen'e ulaşacaktı. Buradan da, Casus Lawrence'in ayaklandırdığı Arap aşiretlerinin arasından geçerek İstanbul'a ulaşmışlardı. Bir kruvazörün tek başına İtilaf devletlerine bu derece zarar verebilmesi büyük başarı kabul edildiği için mürettebat İstanbul'da kahramanlar gibi karşılanmıştı (e.n.).

şarıda muhteşem bir hava vardı, deniz ve gökyüzü masmavi, ışıl ışıldı. Kabul salonunun etrafında biriken Türkler adeta bir tablo gibiydi; rengârenk ulusal giysileri içinde Kürtler, Arnavutlar ve Anadolu'dan gelen halkla, başlarında, beyaz bir kumaşı feslerine dolayarak yaptıkları sarıklarıyla ağır başlı vakur yaşlı Türkler, gerçek şark dünyasının tipik örnekleriydi. Bu kutlamaya kadınların katılmasına bile izin verilmişti; onlar da rengârenk yaşmaklarıyla yerlerini almışlardı.

Bu arada *Ayesha*'nın mürettebatı Haydarpaşa'ya varmış, yetkililer ve halk tarafından büyük bir törenle karşılanmıştı. Küçük özel bir vapur, mürettebatı buradan alıp Sarayburnu'na getirdi, orada da Osmanlı hükümetinin ileri gelenleriyle Alman kolonisi resmi bir törenle gelenleri karşıladı. Mürettebatta çektikleri acı ve onca sıkıntının en ufak bir belirtisi sezilmiyordu. Kaptan Yüzbaşı v. Mücke, mürettebatın sağ salim dönüşlerine atıfta bulunarak, Alman usulü kısa bir konuşma yaptı, bunu, Türk ve Alman askerlerinin hoş geldin seremonisi izledi. Kısa askeri gösterinin ardından Türk ve Almanların eğlencesi başladı. Akşama doğru *Ayesha* gemisi mürettebatı, karargâhlarına gitmek üzere sıkı bir askeri disiplin içinde yürüyüşe geçince, bitmek bilmeyen alkışlar ve "Yaşa! Varol!" sesleriyle ortalık çınlamaya başladı. İnsanlar yol boyunca birbiri üstüne yığılmıştı, bizim askerler geçerken de coşkulu tezahürat yapıyorlardı. Alman askerleri görevlerinin başına dönmeden önce Alman kolonisi onların onuruna büyük bir şölen yaptı, Türkler de peş peşe davetler düzenlediler.

Unutamadığım bir anım da, Balkan hattının yarılmasından sonra Feldmareşal von Mackensen için düzenlenen muhteşem törendi. Onuruna verilecek davet için Alman kolonisi Teutonia'da toplanmıştı. Feldmareşal tören salonuna girdiğinde, hiç de zorlu bir savaştan gelmiş gibi görünmüyordu, İstanbul'a asker olarak gelen bir Alman şarkıcının söylediği *Fridericuslied* şarkısıyla karşılandı.

Bu davetten önce epey kötü günler geçirmiştik. Müttefiklerin Balkanlar'daki ilk yenilgisinden sonra İstanbul'da

adeta dünya ile bağlantımız kopmuştu. İngilizler bütün güçleriyle Çanakkale Boğazı'na saldırmışlardı, İstanbul ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyaydı, müttefik güçler her an kenti ele geçirebilirlerdi. Resmi kurumlarda, herkes bavulunu toplamış, her an düşman kuvvetlerinin kente girdiği haberinin gelmesini bekliyordu. O günlerde İstanbul'un kaderinin bir pamuk ipliğine bağlı olduğu bugün artık bir sır değil. Ama neyse ki beklenen olmadı; Almanlarla Türklerin cesareti sayesinde felaket önlendi. Bu korkulu günlerden sonra da, bizler için İstanbul'da tehlike hâlâ geçmiş değildi. Kıstırıldığımız fare kapanından kurtulabilmek için, dışardan herhangi bir yardım alma olanağımız yoktu. Alman, Avusturya ve Bulgar askerlerinin Sırbistan'a karşı kazandıkları zaferden sonra, tehlike ancak bertaraf edilebildi. Sırbistan'ın çökertilmesiyle Balkan hattı açıldı, biz de rahat bir soluk alabildik.

Bu arada oğlum evden ayrılmıştı. Savaş başladığında Almanya'daki arkadaşları silahaltına alınırken, askerlik görevini yapmamış biri olarak büroda kaldı diye çok üzülmüştü. Onu, askere gönüllü yazılma kararından ne yaptıysak vazgeçiremedik. Savaşın hemen bitmeyeceğini, bunun bir hayal olduğunu söylemişti, bu konuda hâlâ umut besleyen çevremizdeki insanlardan daha gerçekçi düşünüyordu. Ve şu anda Almanya'da herkese ihtiyaç olduğunu çok iyi biliyordu; görev aşkı onu silahaltına çağırmıştı. Doğu cephesine giderek, uzun süre Rokitno bataklıklarında kaldı. Karşılıklı mektuplaşıyorduk, ama mesafeler o kadar uzaktı ki, hayatta olduğuna dair bir haber alana kadar aradan günler geçiyordu.

Sıkıntımı unutabilmek için deli gibi işe sarılıyordum. İşlerin yoğunluğundan bunalırken bir yandan da yeni kazanç kaynakları yaratmanın çarelerini arıyordum. Önümüzdeki yıllar daha da zorlu geçecekti. Yine de cepheden gelen yeni zafer haberleri inancımızı güçlendiriyordu, haberleri sevinçle karşılıyorduk, savaşın uzamasıyla zaman zaman özellikle de Alman vatandaşlarımızın bozulan ruh halini diri tutabilmek için vatanımız Almanya elinden ne gelirse yapıyordu.

Savaş ve müzik

Hayat müthiş pahalandığı için masraflarım da artmıştı. Büyük evimin bir bölümünü iyi koşullarda kiraya vermiştim, bu da bana iyi kazanç sağlıyordu. İki bekâr kiracımın huzurunu kaçırmamak kaydıyla bir katı da askerlere vermiştim. Tabii ev eski sükûnetini biraz kaybetmişti.

Haftada iki kez evimde müzik akşamları düzenliyordum. Bunda pek zorlanmıyordum. Bana gelen Alman subayların çoğu amatör müzisyenlerdi, kimi keman, kimi çello ya da viyola çalıyordu, hatta bir flütçümüz bile vardı, en zor besteleri bile cesaretle seslendiriyorduk. Sıcak bir birlikteliğimiz vardı, subaylar savaş yıllarında, hem de şarkta, kendilerini samimi bir konukseverlik ve müzik akşamları ile ağırlayan bir Alman evi bulduklarına memnundular. Müzikli akşamlarımıza çok gelen oluyordu, çünkü erkeklere, yanlarında arkadaşlarını da getirebileceklerini söylemiştim. Yemek olarak birkaç bisküvi ve tereyağlı ekmekle bir fincan çay ikram ediyorduk; uşak Antoin gece boyunca semaveri sıcak tutuyordu. Tabii arada bol bol sohbet ediyorduk, her birinin anlatacak şeyleri vardı, ben de bu yaban ellere atılmış subaylara karşı anne rolü üstlenmekten memnundum. Kendilerini vatanlarında hissetmeleri için elimden geleni yapıyordum.

Bu arada Türk-Alman kardeşliği sayesinde, Alman hükümetinin destekleriyle düzenlenen çeşitli etkinliklerle kültürümüz de Türk halkına tanıtılıyordu. Aslında bu övülecek bir girişimdi, ama bu tür sanat etkinliklerinden zevk alan ve memnun olan sadece Alman kolonisiydi. Türk efendilerle hanımları pek bir şey anlamadan, bazen de sıkılarak yerlerinde oturuyorlardı, geri kalanlar Levantenlerdi, çoğunluk da Fransız'dılar. Yine de Almanya'dan, İstanbul'a gönderilen sanatçı ekibi, en mükemmel icralarını yapıyorlardı. Halka açık üç konserle, Sultan'ın huzurunda özel bir konser vermek üzere von Hünerfelds yönetimindeki Kraliyet Opera Orkestrası, ünlü solistleriyle İstanbul'a gelmişti. Solistler Emmi Leisner, Karl Clewing ve Leipzig Thomas kilisesinin

koro şefi Dr. Straube'ydi. Alman ve Avusturya kolonilerinin gayretleriyle düzenlenen halka açık her üç konser de büyük yankı yapmış, salon tek sıra boş kalmamacasına dolmuştu. Beethoven'ın senfonileriyle, Mozart ve Schubert'i, böyle parlak bir orkestradan yeniden dinlemek unutulmaz bir zevkti bizler için. Her üç sanatçıyla küçük özel bir çevrede yakından tanışmak fırsatını da buldum. Masada yirmi kişilik bir gruptuk, bizim sanatçıların da keyfi yerindeydi. Clewing lavta eşliğinde bir şarkı söyledi. Neşeli bir sohbetle bütün bir gece tan ağarana kadar eğlendik. Böylesi müzikli akşamlar karanlık günlerimizi aydınlatıyordu. Sultan V. Mehmed'in huzurunda verilen konser pek keyifli değildi, yine de amacına ulaştı sayılır; müzisyenlerin her birine her zamanki gibi birer nişan verilmişti; veda konserine hepsi göğüslerinde bu nişanlarla gelmişlerdi.

Kayzer'in son ziyareti

1917 yılında kayzerimiz (Wilhelm) son kez Sultan'ı ziyarete geldi. O sırada başlarına geleceklerden haberleri olmadığı için çok şanslıydılar, çünkü buluşmalarından kısa bir süre sonra iki sultan da tahtından olacaktı. Bu ziyaret de bir öncekinin aynıydı. Alman kolonisi yine Alman elçiliğinde yapılan davete çağrıldı. Saat beşte herkes toplanmıştı, hepimiz Kayzer'in gelip elimizi sıkmasını ya da kendisinden güzel bir söz duymayı bekliyorduk. Saat altı oldu, ama Kayzer hâlâ görünürlerde yoktu. Nihayet saat yedide geldi, söylendiğine göre hava güzel olduğu için Boğaz'da uzun bir gezintiye çıkmış. Saat sekizde Sultan'ın yemek davetine gidilecekti, bu yüzden, salonlarda sıralanmış bekleşenlerin önünden tek söz söylemeden acele yürüyüp geçti. En sondaki salona gelince yaşlıca bir adam gözüne ilişti, göğsü 1866-1870 savaşlarından aldığı madalyalarla doluydu. Şanslı adamın yanına giderek uzun bir sohbete daldı. Adam, benim oturduğum caddenin üzerindeki küçücük bir birahaneyi işletiyordu, kolonide herkesin tanıdığı ilginç biriydi. Bu kısa hoşsohbetten sonra gece sona

ermişti. Hepimiz müthiş hayal kırıklığına uğramıştık. Kayzer ne elimizi sıkmış ne de tek bir söz etmişti.

Bulgar Çarı Ferdinand da kısa bir ziyaret için İstanbul'a gelmişti. Bu vesileyle ben de Hazreti Muhammed'in hazineleriyle Hırka-i Şerif'inin bulunduğu Topkapı Sarayı'na girebildim. Ziyaret izni almak zordu, gerçi sarayın ön salonlarını daha önce biraz gezmiştim, ama içerlere kadar girememiştim. Bu kez şansıma, hastalanan bir gazetecinin yerine elimdeki giriş kartıyla, muhabir olarak içeri alındım. Kralın maiyetiyle birlikte, uzun zamandır kafamda hayal ettiğim ihtişamı, rahat bir şekilde tek tek görebildim. Ancak hazinelerin sergilenme şekli o kadar kötüydü ki, beni sadece ağzına kadar kıymetli taşlarla dolu olan büyük mahfazalar etkiledi.

Kayzer, Sultan'ın sırma işlemeli erguvan renginde bir kadifeyle kaplı kayığına binmişti, kayığı üstlerinde bol beyaz şalvar ve yine sırma işlemeli cepkenleriyle, yirmi kadar kürekçi hareket ettiriyordu. Kayzer kayıkta tek başınaydı. Arkadan diğer kayıklar geliyordu, en sonuncusunda gazeteciler vardı, ben de ortalarına oturmuştum. Buraya kadar gelmişken, Boğaz'ın Anadolu yakasındaki muhteşem Beylerbeyi Sarayı'nı da dolaştık. Abdülhamid, bir tarihte Fransız İmparatoriçesi Eugenie'nin ziyareti vesilesiyle yaptırdığı bu sarayda, daha sonra kendisi de hapis hayatı sürmüştü.[74]

Bu arada oğlumla mektuplaşmamız sürüyordu. Hâlâ Rusya'da Pinser bölgesinde siperlerdeydi. 1917 yazında, o tarihlerde bir Asya ordusuna kumanda eden General von Falkenhayn'ın birliğine tercüman olarak tayin edildiği haberini alınca sevindim. Sonunda İstanbul'a geldi; bir anne olarak diyebilirim ki, feci görünüyordu, bana kalırsa, asker üniforması da ona hiç yakışmamıştı. Askerde ne verdilerse her işi yapmıştı, yine de ısrarla kendini güçlü hissettiğini iddia ediyordu. Bulunduğu askeri bölgelere dair anlattıkları hiç de iç açıcı değildi, bu konuşmalarından sonra savaşın seyrine ilişkin epeyce endişelenmiştim.

74 Eugenie için sarayı elden geçirten padişah Abdülhamid değil Abdülaziz'dir (e.n.).

Dostlarım da artık tehlike sinyali veren bu toprakları yavaş yavaş terk etmeye başlamıştı; becerebilen vatana dönmek istiyordu. Benimse bürodaki işlerim iyice artmıştı; "Agence de Constantinople" savaşın son döneminde, Alman ve Avusturya hükümetinin emrinde hizmet veriyordu. Bu ülkelerin genelkurmaylarından her gün ajansa yığınla haber akıyordu; gelen telgraflarda, özellikle de müttefikimiz olan Türklerin moralini sağlam tutmaya özen gösterilmesi isteniyordu. Dünyaya umutlu haberler yayılmalıydı, böyle bir durumda aksi zaten düşünülemezdi. Şimdi ben de, Alman elçisinin bir zamanlar bana şaka yollu yakıştırdığı "masalcı teyze" rolünü oynuyordum.

Savaş İstanbul'da

Amerika, dünya savaşına girince ben de Amerikan Koleji'ndeki çalışmalarıma yeniden başladım. Manen büyük sorumluluklar isteyen bir çalışmaydı. Ne ilginçtir ki, herkes cephede ve Almanya'da olanlardan haberdardı, gelen haberlere bakılırsa, düşman, savaşı kazanacağına her zamankinden daha çok inanıyordu. Almanya'dan dönen ve oradaki yiyecek sıkıntısını anlatan tatilciler de, diğer taraftaki bolluğu gören insanların moralini bozuyordu. İlginç olan, Türklerin kolej personelini sınır dışı etmemesiydi.

Oğlum, Ruhr bölgesinde hastalanmıştı. Haftalarca askeri hastanede yattıktan sonra, İstanbul'daki Alman hastanesine getirildi, böylelikle onu sık sık ziyaret edebiliyordum. Bir sabah hastanede yatağının başucunda otururken, müthiş bir patlamayla yerimizden sıçradık, birkaç pencerenin camları patlamanın şiddetiyle kırıldı. Gücü yeten hastalar da yataklarından fırlamışlardı. Yürüyecek durumda olanlar balkonlara üşüştü. Ne olmuştu ki? Alman hastanesi, Beyoğlu'nda bir tepeciğin üstündeydi, pencereden Asya yakasına bakınca, Anadolu'ya giden trenlerin çıkış noktası olan, büyük Haydarpaşa Garı'yla çevresinin alevler içinde olduğunu gördük. Fişeklerle bombaların patlayarak havaya dağılmasıyla, yer gök sarsılı-

yordu; Haydarpaşa Garı muazzam bir cephane deposuydu. Balkondan bu korkunç sahneyi saatlerce dehşet içinde seyrettim. Alevleri söndürmek mümkün değildi; alevlerin henüz ateş almamış her yeni bir cephane deposuna yayılmasıyla, hastanemizin pencereleriyle kapıları yeniden zangır zangır sallanıyordu. Bu kentte, ahşap binaların yandığına bugüne kadar çok kereler tanık olmuştum, ama ardı arası kesilmeyen korkunç patlamalarla bu yangın, hepsinden daha feci ve dehşetliydi. Acaba bir düşmanın bombalı saldırısı ya da sabotaj mıydı, yoksa resmi ağızların iddia ettiği gibi sadece bir ihmalin sonucu muydu? Gerçek öğrenilemedi. Neyse ki fazla can kaybı olmamıştı.

Burada kısaca değinmek isterim: Çanakkale Boğazı'nın henüz kapalı olduğu günlerde, Haydarpaşa gözü pek birkaç İngiliz denizaltısına hedef olmuştu; havanın güzel olduğu bir gün, tel bariyerleri delip geçen denizaltılar, limanın dalgakıranına kadar sokulmuş, orada demir atarak garı bombalamışlardı. Haydarpaşa İngilizlerin göz diktiği bir yer olmalıydı, çünkü burası Filistin ordularıyla tek bağlantı noktasıydı. Gerçi Türkler, Almanların da yardımıyla burada sağlam bir savunma hattı kurmuşlardı, ama bazen bir denizaltı kendine geçecek bir delik buluyordu. Nitekim bir keresinde de bir İngiliz denizaltısı İstanbul limanında, denizin ortasında seyreden bir gemiyi torpidolamıştı. O zaman da ıskalamışlar, gemiyi batıramamışlardı. Hemen önünde seyretmekte olan büyük bir mavna, atışı göğüslemiş, gemi küçük bir sıyrıkla kurtulmuştu. Orada bulunan insan da epey şanslıymış! O sırada mavnanın üzerinde bir Türk hamal biraz kestiriyormuş, müthiş bir patlamayla havaya fırlamış, sonra da yumuşak bir inişle suya düşüvermiş –en ufak bir yara almadan.[75]

Zaman zaman İngiliz uçaklarının Çanakkale'den kentin üzerine uçuşları da heyecan yaratıyordu, ama gariptir ki ken-

75 Çanakkale Boğazı'ndan sızan bu denizaltılara karşı Alman hükümeti Kuzey Denizi'nde görev yapan bir denizaltısını Çanakkale'ye göndermeye karar verir. Bu denizaltının kaptanının anıları için bkz. *Çanakkale Denizaltı Savaşı*, Otto Hersing, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007 (e.n.).

ti bombalamıyorlardı. Çoğunluk gündüz geliyorlardı, ara sıra gece uçtukları da oluyordu. Türk tarafı hemen savunmaya geçiyor, çevreyi korkunç bir gümbürtü sarıyordu; özellikle de geceleri bu çatışmalar korkutucu oluyordu. Bana kalırsa Türklerin savunması, İngilizlerin uçaklarıyla verdikleri zarardan daha büyük hasara yol açıyordu. Anımsıyorum, 1918 yılındaydı, bir keresinde bu İngiliz beylerden biri saatlerce İstanbul'un göklerinde dolanıp durmuştu. Dört bir taraftan uçağa ateş açılarak düşürülmek istendiyse de, çok yüksekte olduğundan isabet almamıştı. Hemen o an havalanan Alman uçakları onu ancak uzaklaştırmayı başarmışlardı.

Dediğim gibi kolejde her olaydan haberim oluyordu, bir keresinde öğretmen arkadaşlarımdan biri, kuşkusuz iyi niyetle, Amerika'dan askeri birliklerin gönderildiğini söyleyince, sevinçten gözyaşlarımı tutamamıştım. Önceleri pek önemsenmeyen bu yardım, çok geçmeden faydasını göstermekte gecikmedi. Çok sayıda savaş malzemesiyle, silah ve en iyi şekilde donanımlı Amerikan askeri birlikleri, düşmanın ezici gücü karşısında üç yıldan fazla bir süre ayakta durmaya çabalayan yorgun Alman ordularının imdadına yetişmiş olmalıydı.

Beklenen sona doğru

1917 yılı sonlarıyla 1918 yılı başlarında Beyoğlu'ndaki yaşam tamamen değişmişti. Gıda maddelerindeki pahalılık görülür derecede artmış, kalite düşmüştü. Yine de, vatandaşlarım için bir zamanlar düzenlemiş olduğum güzel, müzikli akşamları her şeye rağmen sürdürmeye gayret ediyordum. Elçilikle olan kişisel ilişkilerim von Wangenheim'ın ölümünden sonra yerine gelen elçilerle, sadece mesleki konularla sınırlıydı. Von Wangenheim'ın yerine önce v. Kühlmann tayin edilmiş, karısı tifodan öldükten sonra çok kötü günler geçirmiş, bu yüzden sadece birkaç ay görevinde kalabilmişti. Savaşa kadar peş peşe yeni elçiler gelmişti. Diğer arkadaşlarımla ilişkilerim ise, burada kaldıkları sürece devam etti, yaşadığımız kötü günlerin üstesinden olabildiğince birlikte gelmeye

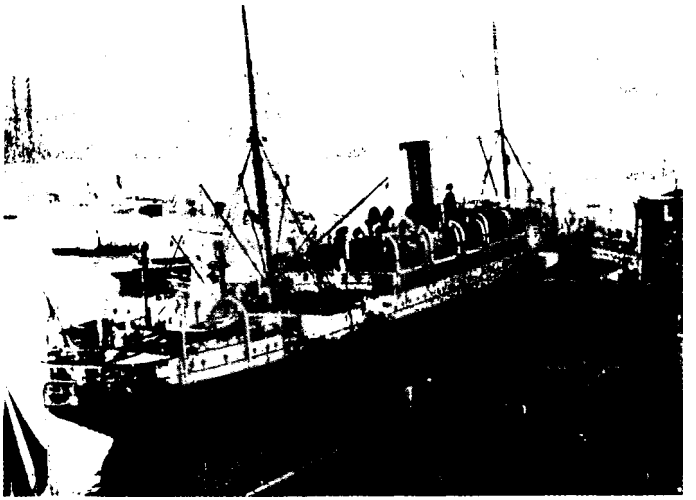
çalıştık. Ama zamanla dost çevrem de küçüle küçüle sonunda geriye sadece, geçici bir süre için İstanbul'da bulunan askerlerle subaylar kaldı. Artık zaman zaman bizim evde onlarla toplanıyorduk.

1918 yılı gelmişti, bu yılla birlikte, çok sevdiğim şarkta yaşamak üzere bana bahşedilen süre de sonuna yaklaşıyordu. Olaylar presto temposunda[76] ilerliyordu: 1918 yazında Alman ordusu toparlanarak, son bir gayretle saldırıya geçmek üzere ortaya çıkınca, biz Almanlar yeniden büyük umutlara kapıldık. Ama kader böyle istemedi, boşuna kurban verildi. Filistin cephesinde topraklar önce biraz, sonra daha çok geri alınırken, biz İstanbul'dakiler, gösterilen bu son gayretleri endişeyle karışık bir umutla izliyorduk. Başarılı olamazlarsa, yazgımızın burada, şark topraklarında biteceğini biliyorduk. Fransa'da 1918 yazında saldırılar sona erince, Ruhr'daki hastalığından sonra, artık savaş malulü sayılan oğlum kendisine tatil alabildi. Tatilini Almanya'da geçirmek istiyordu. İstanbul'dan kalkan son trenlerden biriyle hareket etti, çok geçmeden bütün kapıların arkasından kapanacağını ve Türkiye ile bağlantısının kopacağını tabii tahmin edemezdi. Nitekim gidişinden sonra henüz iki hafta geçmeden, Belgrad üzerinden Berlin'e vardığında, Makedonya'da cephe çöktü, bu ardından gelecek trajedinin başlangıcıydı. İstanbul savaşın başladığı günlerdeki gibi tekrar Almanya'dan tamamen izole edilmişti.

Osmanlıların cephelerinde de artık dayanacak güç kalmamıştı, düşmanlar dört cepheden zayıf Osmanlı İmparatorluğu ile ondan daha da güçsüz olan Bulgaristan'a saldırıya geçti. İstanbul Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler tarafından işgal edildi.[77] Zamanın sadrazamı İzzet Fuat Paşa'nın gayretleriyle hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Alman askeri birlikler serbestçe sınır dışına çıkabildiler, biz burada kalan Almanlara gelince, askerlerimizin Rusya üzerinden vatanlarına

76 Müzikte en hızlı tempo (ç.n.).

77 Yazar bu işgale yol açan Mondros Mütarekesi'ni unutmuş olmalı (e.n.).

İstanbul'daki Almanları sınırdışına götüren Corkovado *gemisi.*

dönmelerine sadece seyirci kalabildik. En büyük tesellimiz sevkıyata zamanında yetişemeyen bir küçük grup dışında, askerlerin büyük çoğunluğunun en azından tutuklanıp hapse atılmaktan kurtulmuş olmalarıydı. Bense oğlumun Almanya'da olmasına seviniyordum; ancak orada başına ne geldiğini de bilmiyordum. Çünkü dışarıyla telgrafla dahi bağlantımız kalmamıştı. Sadece düşman cephesinden gelen haberlerden olup bitenleri öğrenebiliyorduk, ne elçilik ne de diğer özel kişiler kesin bir şey biliyorlardı. Tek bildiğimiz, Almanların henüz silahları bırakmadığıydı. Bunun da kısa bir süre sonra gerçekleştiğini çok sonraları duyacaktık, acımasız bir düşman tarafından yenilmenin de ne demek olduğunu böylece öğrenecektik. Çünkü burada yaşayan Almanlar için asıl dram şimdi başlayacaktı.

Nitekim çok geçmeden, düşman cephesinden gelen bir talimatla, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Almanların ülkeyi terk edecekleri ve gemiyle ülkelerine gönderilecekleri duyuruldu. Bunun üzerine Anadolu'nun iç bölgelerinden gerçek

bir göç başladı, bütün mallara el konulmuştu. Ülkenin her yerine dağılmış Alman konsoloslukları, bu talihsiz insanları İstanbul'a nakletmek gibi güç bir görevi üstlenmişlerdi. Bir zamanlar Hamburg-Amerika hattında eğlence gemisi olan ve yıllar önce Osmanlılara satılan Alman *Corkovado* gemisi sevkıyatta kullanılacak, sınır dışı edilen binlerce insanı en kısa yoldan Trieste üzerinden Alman sınırına taşıyacaktı. Osmanlı askeri kurumlarının yeterince özen göstermedikleri geminin, durumu perişandı.[78] Bir zamanların bu lüks ve konforlu gemisinin güzel yemek salonuyla diğer salonu atlarla büyükbaş hayvanların ahırı olarak kullanılmıştı. Gemiye ilk alınan sığınmacılar içeride koca bir pislik yığınıyla karşılaştıklarını anlatmışlardı. Almanların organizasyon becerisi ve titizliği burada da kendini kanıtladı. Bu domuz ahırını yaşanacak hale getirmek üzere herkes işe sarıldı. Gemiye bizim elçilik personeliyle, başkonsolos da gelmişlerdi. Ne zaman hareket edileceğini ise kimse bilmiyordu; her gün verilen hareket tarihi bir sonraki güne erteleniyordu. Sonunda geminin makine dairesinin de son derece bakımsız ve feci bir durumda olduğu, Türk mürettebatın da onarımını yapamayacağı duyuruldu. Neyse ki sığınmacılar arasında mühendislerle makinistler vardı da, makineleri temizleyerek, çürük kısımlarını yenilediler. Yaşlı Türk kaptan bütün bu yapılanlar karşısında çaresiz kalmıştı.

Üç günlük süre

Ben hâlâ sınır dışı edilmeyeceğimi umuyordum, kafamda bu düşünce gidip geliyordu. Kolej bana, burada kalabilmem için kendi yetkilileriyle görüşüp, elinden geleni yapacağına dair söz vermişti, umutsuz değildim, çünkü bu sınırdışı etme ola-

78 Bu gemi savaş boyunca İstanbul'daki Alman subaylarının ve birliklerinin yüzer kışlası olarak kullanılmıştı. Aynı gemide konaklamış bir subayın anıları için bkz. *Türklerle Omuz Omuza*, Hans Guhr, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006 (e.n.).

yının geçici bir önlem olduğuna, barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Almanların tekrar buraya dönebileceklerine hâlâ inanıyordum. Keşke burada kalabilseydim, ne iyi olurdu; ama çok yanıldığımı anlayacaktım. Kolejde derslerimi sürdürüyor, bir yandan da yine eskisi gibi öğrencilerimle öğleden sonraları toplanarak eskisi gibi müzik yapıyorduk, bazen kendim de çalıyordum. Salon her zaman doluyordu, dinleyicilerin çoğu düşman saflarından olduğu halde, büyük bir dikkatle Alman müziğini dinliyordu. Haber ajansı gerçi hâlâ çalışıyordu, ama haberler artık eskisi gibi Viyana ve Berlin'den değil, Sofya, Belgrad ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan geliyordu –bu haberlerin nasıl ve içeriklerinin ne olduğunu tahmin edebilirsiniz. Bundan sonra tavrımızın ne olacağı ya da ajansın geleceği hakkında Berlin veya Viyana'dan herhangi bir talimat alınamıyordu. Olayları kendi gidişine bıraktım, kendimi kolejde müziğime vererek teselli bulmaya çalıştım.

Bir pazar sabahıydı, ayinden sonra kolejde çok sevdiğim arkadaşım Miss Muriel Kinney'le açık pencerenin önünde oturmuş, Boğaz'ın güzelim karşı kıyılarını seyrediyorduk ki birden kapı açıldı, içeri kolejin müdiresi Miss Patrick girdi. Yüzüne bakar bakmaz artık saatimin geldiğini anlamıştım. Yanılmamışım. "*My dear friend*," diye söze başladı, "az önce Fransız subayları gelerek bana sizin çıkış vizenizi verdiler. Üç gün içinde ülkeyi terk etmeniz gerekiyormuş." Aynı gün öğleden sonra kolejden ayrıldım; öğrencilerimle meslektaşlarım beni bu çok sevdiğim yerden alıp götürecek olan arabanın etrafında, veda etmek üzere toplanmışlardı. Bahçe kapısına kadar bana eşlik ettiler, çok heyecanlanmıştım, ama sükûnetimi korumalıydım. Sakin olmam gerekiyordu, daha düşünecek çok şey vardı; işlerimi halledebilmem için bana sadece üç gün süre tanımışlardı. Siyasetle ilgim yoktu; siyasetçi de değildim, kendi halinde bir sanatçıydım, ama ajansta yönetici olarak yaptığım çalışmalar görevimden ayrılmamı gerektirecek kadar şüpheli görünmüştü demek.

Beyoğlu'nda sadık büro memurlarımla hademe kadrosundaki personel beni bekliyorlardı. Alman konsolosluğundan,

dolu olduğu için *Corkovado*'ya artık başka yolcu alınmayacağını duymuşlardı. Şimdi ne olacaktı? Beynim boşalmış, çaresiz öylece kalakaldım. Gemide bulunan elçilik danışmanına acele bir mektup yazarak durumumu anlattım, beni gemiye alabilirler mi diye sordum. Gelen cevap olumluydu, sadece, üç gün içinde mutlaka gemide olmam isteniyordu, çünkü sonra hareket edecekti. Gerekli işleri tamamlayabilmem için gece gündüz çalışmam gerekiyordu. Geminin hareket tarihi 15 Kasım olarak belirlenmişti. Yağmurlar başlayınca işler daha da zorlaştı. Evime hemen bir talip buldum, içindeki eşyayla bir yıllığına kiraya verdim, yanıma sadece gerekenleri aldım, zaten gemiye, sadece büyük bir bavulla bir de el bagajına izin veriyorlardı. Bütün güzel eşyalarımı, özellikle de kıymetli halıları bırakmak zorundaydım. Neredeyse bütün malvarlığımı gözden çıkarmıştım. Ama her şeyi bu kadar çabuk halledebildiğime memnundum. Buradaki hayatımın sonunu çok başka hayal etmiştim, yine de her şeyi bu kadar trajik görmemeye çalışıyordum. Bir yıl içinde tekrar dönüp yeniden işlerimin başında olacağımı umut ediyordum. Böylesi hayallere kapılmıştım, çünkü Almanya'da gerçek durumun nasıl olduğunu, bizi nelerin beklediğini ben dahil yolculuğa çıkanlardan hiç kimse bilmiyorduk.

Veda

Bana tanınan sürenin son gününde yağmur boşandı. Evime ve bütün personele veda ederek, yanımda sadık sekreterim ve 30 yıl bana hizmet veren terbiyeli odacım Nicoli'yle limana doğru yola çıktığımızda İstanbul yağmurun da etkisiyle çirkin yüzüne bürünmüştü. Fransız ve İngiliz askerler geminin merdivenlerinde durmuş kâğıtları kontrol ediyorlardı, güç bela içeriye, ülkem insanlarının yanına varabildim. Beni sevinçle karşıladılar, gemiye binen son sığınmacı olduğum için yerim oldukça kötüydü. Ancak her şeye o kadar ilgisizdim ki, hiçbir şey umurumda değildi. Tek tesellim oğlumu yeniden görebilme umuduydu; ama ondan da hiç haber almamıştım, onu Almanya'da nasıl ve nerede bulacağımı bilmiyordum. Buradan ayrıldığından beri ondan mektup alamamıştım.

Bana ayrılan kamaraya yerleşerek her an geminin kalkmasını beklemeye koyuldum. Güverteye çıkmadım, sürekli ağladığım için kendimden utanıyordum. Gece yarısına kadar bu böyle sürdü gitti, sonunda uykusuz geçen üç gecenin yorgunluğuyla uykuya daldım. Sabahleyin, lombozdan cılız bir ışığın girmesiyle uyandığımda, bir an için kendimi toparlayamadım; ben neredeydim? Nihayet kendime gelince, geminin hâlâ yerinde durduğunu fark ettim. Yattığım yer çok sert olduğundan bütün uzuvlarım uyuşmuştu, son bir gayretle gücümü toparlayıp çevremi gözden geçirdim. Işık yanmıyordu, su da yoktu. Kapıyı açtım, dışarıda ölüm sessizliği vardı. Saatimi kurmayı unuttuğum için, henüz çok erken olduğunu düşünüp, yeniden kamarama döndüm, benim gibi berbat ka-

maralara kapatılan talihsiz yolculardan birinden belki bir yaşam belirtisi alabilirim umuduyla beklemeye koyuldum.

Nihayet büyük gemide hareketlenme başlamıştı. Geminin labirent gibi koridorlarında keşif gezisine çıktım, arada bir küçük kapılardan birini açıyor, içeri bakıyor ve tanıdık yüzlerle karşılaşıyordum. Burnuma gelen mis gibi kahve kokusunu izleyip yemek salonuna vardım, orada bir şeyler atıştırdım. Gücüm sanki yerine gelmişti. Rastladığım tanıdıklardan gemideki düzen hakkında bilgi aldım, rahatımız için her şeyin en iyi şekilde organize edildiğini öğrendim. İlk günün sabahı çabucak geçti. Pek çok tanıdığımla birlikteydim; beni de aralarında gördüklerine memnundular. Hepimizin neşesi yerindeydi, herkes geleceğe umutla bakmaya çalışıyordu. Şimdilik tek isteğimiz bir an önce geminin hareket etmesiydi. Hâlâ limandaydık, çevremiz düşman savaş gemileriyle çevrilmişti, ülkeyle bağlarımız tamamen kopmuştu, artık hiç kimse gemiden dışarıya çıkamazdı, yukarda güvertede ise her şey yolundaydı, insanlar şezlonglara uzanmış güneşleniyorlardı.

Bu arada birinci ve ikinci sınıf kamaralar konforlu bir şekilde hazırlanmış, temizlenmişti. Toplantı salonları da biraz daha rahat bir hale getirilmiş, hatta iyi bir piyano bile konmuştu. Kendime biraz daha iyi bir yer bulmak istedimse de başaramadım. Gemiye son binen yolcu olduğum için üçüncü sınıf kamarayla yetinmek durumundaydım, bir başka tatsız sürpriz de kamaramda bile tek başına olamayacak oluşumdu. Öğleden sonra, Fransız subaylar yanlarında Moda'dan üç kadınla kamarama geldiler, Kontes X ve iki yetişkin kızı benimle birlikte kalacaklardı. Kontes Fransız Levantenlerindendi, Württemberg'li bir kontla evliydi, fakat kont uzun zamandır Osmanlı İmparatorluğu'nda değildi, anımsadığım kadar Stuttgart yakınlarında bir yerdeydi. Hararetle sözünü ettiği kocasının malikânesine, ucuz yoldan gitmek için, sanıyorum bu sınır dışı edilme olayından yararlanmıştı. Gemide edindiğim bir yığın yeni izlenimle yorgun bir halde, dinlenmek üzere kamarama döndüğümde, üç kadını iyice yerleşmiş buldum.

Gergin bir bekleyişle geminin artık kalkacağını umut ediyorduk; ama azap dolu sekiz gün daha limanda bekleyecektik. Geminin makine aksamı hâlâ onarılmamıştı; Türk kaptan her konuda deneyimsizdi. Mayın tarlalarından geçeceğimiz için, İngilizler Türk kaptanın yanına bir İngiliz donanma subayı vermişlerdi, Alman mühendisler de makine dairesinde çalışmaları denetliyorlardı. Düşman resmi makamlarının üç gün içinde gemide olmam gerektiğini söylemeleri boşunaymış.

Hareketimizden önce son dakikada bir Alman mühendis Fransız karısıyla birlikte gemiye bindi, kadın da benim kamarama havale edildi. Bu kaçış yolculuğunda dört Fransız kadınıyla birlikte olduğum için aslında mutluydum, itiraf edeyim hepsi de bana karşı son derece iyi ve samimi davrandılar. Bu arada *Corkovado* güvertesindeki havaya iyice uyum sağlamıştım, sabahtan akşama kadar İstanbul'daki arkadaşlarımla birlikte vakit geçiriyordum. Akşamları briç partisine katılıyordum, gündüzleri de güvertede havamızı buluyorduk. Zaman zaman da neredeyse koca bir ömür geçirdiğim, rüya gibi güzel günler yaşadığım, benim sevgili İstanbuluma içimde sonsuz bir hüzünle ve özlemle bakıyordum.

Geminin hâlâ limanda demirlendiği son gece korkunç bir patlama yeri göğü inletti. Herkes "infilak" diye bağırarak güverteye koştu. Benzin ve petrol yüklü bir düşman yük gemisi bizim geminin hemen yakınında infilak etmişti. Göğe yükselen ve çevreyi gün ışığı gibi aydınlatan alevler, petrolle tutuşan deniz ürkütücü bir veda sahnesiydi. Bu Boğaziçi'nde o güne kadar tanık olduğum son yangın olacaktı. Anında etrafa yıldırım hızıyla bir söylenti yayıldı, yangının nedeni, ağzına kadar insan yüklü gemimize karşı başarısız bir suikast girişimiydi. Hemen ertesi gün çok şükür kazasız belasız hareket ettik.

Sarayburnu'nu dolaşıp ta İstanbul ve Boğaz iyice gözden uzaklaşınca, müthiş bir umutsuzluğa kapıldım. Genelde, her zaman gerektiği yerde anında karar verip harekete geçen biriydim. Şimdiyse ellerim ayaklarım bağlı, çaresizdim; kendi-

mi bana sadece acı verecek bir yazgıya terk etmiştim. Hayatımda ilk kez pes ediyordum, her an kendimi suya atabilirdim. Yabancı bir ülkede kendi gayretimle inşa ettiğim her şeyin, kâğıttan bir ev gibi çöktüğünü açıkça görüyordum. Hayatımın dolu dolu geçen bir dönemi geçmişte kalmıştı, yaratıcı olduğum, ürettiğim günler artık yoktu. Sakin ve güzel bir yaşlılık geçirme hayallerim bitmişti. Ağırlığı altında ezildiğim bütün bu kuruntulardan beni kurtaran tek şey, yeniden görmeyi umut ettiğim oğlumdu.

Yurda dönüş

Yolculuğumuz kasım ayı sonuna rastlamıştı, tıklım tıklım dolu yaşlı bir gemiyle yapılan bir Akdeniz yolculuğu için pek uygun bir zaman değildi. Kamaradaki sıkışıklığa ise yavaş yavaş alışmıştım; akşamları nasılsa birçok eski dostla birlikte güvertede geçiyordu. Muhteşem papazımız Kont L., usanmadan düzenlediği eğlencelerle, bitmek bilmeyen yolculuğumuzu katlanır hale getiriyordu, ben de zaman zaman müziğimle ona katılıyordum. Geminin büyük salonunda piyano akşamları yapıyordum. Piyano iyiydi, iyi bir müzik dinleyicisi de vardı. Pazar ayinlerinde koroya eşlik ediyordum, papaz da bütün iyimserliğiyle yüreklerimizi ferahlatan konuşmalar yapıyordu. Gemimizin, mayın tarlaları arasından geçmek zorunda kaldığı için hantal bir şekilde seyretmesinin nedeni böylece aydınlanmış oluyor, kendini affettiriyordu. Şansımıza, bir İngiliz kaptan gemiye yardımcı olarak verilmişti, yoksa iyi yürekli yaşlı Türk kaptanımıza kalsaydı çoktan havaya uçmuştuk.

Başkonsolosun karısı M., donanımlı bir yılbaşı ağacını bile düşünmüştü, bu becerikli kadın sayesinde ışıklar altında Noel'i de kutladık. Yolcular da ellerinde küçük birer hediyeyle kutlamaya katıldı; bu güzel sürprize, günler öncesinden hazırlanmıştık, ben de piyanoda sevilen Noel şarkıları çaldım. Sığınmacılar arasında birkaç çocuk da vardı, ciddi havamıza biraz olsun neşe katıyorlardı. Sonuçta hepimiz eli-

mizde neyimiz varsa, hepsini kaybetmiş insanlardık, geleceğin ne getireceğini de bilmiyorduk, bilinmez bir geleceğe doğru yol alıyorduk.

Trieste limanına girmeden bir hafta önce geçirdiğim ağır bir kazada elimi yaraladım. Kamaramdaki lombozu kapatmak isterken parmaklarımı sıkıştırmıştım. Feci bir sancı ve panikle ciddi bir kalp spazmı geçirdim, güvertedeki doktorların yardımları sayesinde yeniden hayata döndüm. Yaşadığımız korkunç günler ve bu sefil gemi yolculuğunun yarattığı stres, benim gibi 65 yaşında bir kadına ağır gelmişti. Kamara arkadaşlarım neyse ki her konuda bana yardımcı oldular.

Trieste'den sonra yolumuza trenle devam edecektik. Ama limana varınca, Trieste'nin artık Avusturya topraklarına ait olmadığını öğrendik, dolayısıyla devam etmemiz mümkün değildi. İyice halsiz düşmüş, perişan bir haldeydim; tek isteğim, onca temizlikten sonra neredeyse yeniden bir ahıra dönüşen bu pis gemiden bir an önce inmekti. Gece gündüz güvertede devriye gezen İtalyan askerlerin gözetimindeydik, yiyeceklerimiz tükenmişti, İtalyanlar da gereksinimlerimizi karşılamıyorlardı; hiç değilse Venedik'te karaya çıkmamıza izin vermeleri için epey uğraştık. İlk kez kaderin acımasızlığını görüyorduk, hayatımızın en kötü günleri asıl şimdi başlayacaktı, bunu hissediyorduk. Gemimizle ilk lagünleri geçerken –akşam güneş batışında Venedik'in silueti ufukta hayal meyal seçiliyordu– genç evli bir kadınken İtalya'da geçirdiğim günleri, o zamanlar yeni bir dünyayı tanımaktan ne kadar mutlu olduğumu anımsadım. Hayatımda ilk kez "deniz" görmüştüm. Unutamadığım eski günler!

Gemimiz güç bela yanaştı. Feci bir yağmur başlamıştı, gece ve yoğun sis hastaları fena yakaladı. Ben, bir elim sarılı, sağlam elimde bavulumla, yalpalayan ip merdivenlerden bota indim. Yük istasyonuna geldiğimizde sırılsıklam olmuştuk. Peki, tren neredeydi? Raylarda sıra sıra yük ve hayvan vagonları uzayıp gidiyordu; üçüncü sınıf tek bir vagon, askeri hastane olarak kullanılıyordu, beni dikkatlice hemen bu vagona yerleştirdiler. Her şey İtalyan askerlerin gözetiminde ya-

pılıyordu. Diğer sığınmacıların gemiden tamamen boşaltılması bütün bir gece sabaha kadar sürdü. Yolcular bir özel trene bindirilene kadar yaşadığımız karmaşa anlatılır gibi değildi. Münih'e kadar, bu insanların bakımlarının ne şekilde sağlanacağını kimse bilmiyordu. İtalyanlar bunun için herhangi bir hazırlık yapmamışlardı; istasyon idaresinin tek isteği, treni bir an önce hareket ettirmek, buradan uzaklaştırmaktı. Bir sonraki istasyonda istediğiniz kadar alışveriş yapabilirsiniz, diye de bizi avutuyorlardı. Bu yüzden elimizdeki ağır yükleri burada bırakmak zorundaydık. Neyse ki Almanların organizasyon becerisi imdada yetişti, hemen erkeklerden küçük bir komisyon oluşturuldu, ne kadar bavul, sandık ve benzeri yük varsa komisyonun gözetiminde Münih'e gönderilecekti. Herkes elindeki yük miktarını küçük bir kâğıda yazarak verdi, bu beylerin fedakâr gayretleriyle, bütün kıymetli eşya iki hafta içinde Münih'e sağ salim ulaştı.

Geçirdiğim kaza işe yaramıştı, beni, neredeyse büyükbaş hayvanlar gibi bir yerden bir yere aktarılan diğer yolculardan daha büyük bir ihtimamla vagona yerleştirdiler. Öğle saatlerinde verilen ilk büyük molada, trene koca kazanlarla kahve, süt ve ekmek getirdiler. Kavga dövüş kendimize biraz yiyecek bir şeyler alabildik; ödemeyi Osmanlı parasıyla yapıyorduk. Verona, tren yolculuğumuz sırasında anılarımda çölde bir vaha gibi kalmıştır; nihayet güneş göründü, hava da ısındı. Trenimiz yine kentten epey uzakta pis bir yük istasyonunda durmuştu. Burada trenden inebilecektik. Kalın yün bir battaniye ile bir yastık alarak kendimi güneşli bir yere attım. Tanıdıklarım ve dostlarım etrafımı aldılar, yiyecekler getirildi, hatta bir şişe Chianti şarabı bile vardı. Verona'dan Avusturya sınırına birkaç saatlik mesafedeydik; az sonra bu feci yük treninden kurtulup, adam gibi vagonlara binebilecektik. Şarapla yemek öyle iyi gelmişti ki, derin bir uykuya daldım, sınıra geldiğimizde beni kucaklarında taşıyarak istasyonda bekleyen trene götürdüler. Innsbruck'a kadar aralıksız uyudum, uyandığımda şaşırdım, Innsbruck'daydık, herkes rahatlamıştı, yolculuğumuz bundan sonra neşe içinde devam etti.

Anavatanda

Hedefimiz Münih'ti. Kendimi henüz iyi hissetmediğim için büyük bir kentin karmaşası beni ürkütüyordu. Münih'ten önce bir istasyonda trenin dezenfekte edileceğini öğrenince biraz dehşete kapıldım. Bu yüzden Rosenheim'da inip, bildiğim küçük bir dağ kasabasında birkaç gün kalmaya karar verdim. Trenden ineceğimin haberi çabuk duyuldu. Kompartımanlarından çıkan eşim dostum bana veda etmeye koştular. Güzel bir otelde, konforlu bir odaya girdiğim anı asla unutmayacağım. Haftalardan sonra nihayet banyo da yapabilecektim. Yeniden insana dönmüştüm, iyice rahatlamıştım, hiç kımıldamadan aralıksız tam on iki saat uyudum.

Ertesi gün uyandığımda, içeriye giren güneş ışığı gözlerimi kamaştırdı, saat öğlen on iki olmuştu. Sağlıklı bir uyku çekmiştim, gücüm yeniden yerine gelmişti. Artık Almanya'daydım, şimdi tek arzum oğluma kavuşmaktı. Ama onu nerede arayacaktım, ona Rosenheim'da olduğumu nasıl haber verecektim? Sonunda Berlin'deki arkadaşlarıma bir telgraf çektim, oğlum Berlin'deyse mutlaka onları haberdar etmiştir, adresini de biliyorlardır diye düşündüm. Otelde keyifle akşam yemeğimi yediğim sırada garson yanıma gelerek beni Berlin'den telefonla aradıklarını söyledi, bir de ne duyayım, benim oğlanın sesi! Tanrı'nın bir mucizesiydi bu.

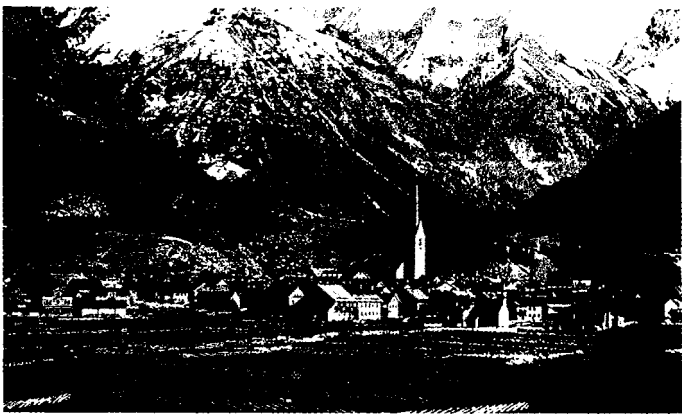
Ertesi gün oğlumdan ayrıntılı bir mektup aldım, bana kesinlikle Berlin'e gelmememi tavsiye ediyordu. Durumlar tatsızdı, devrimci ayaklanmalar oluyordu, ileride ne olacağı bilinmiyordu. Ne yapıp edip Berlin'den uzak durmalıydım, Bavyera'da küçük bir dağ kasabasında daha iyi olanaklar

aramalıydım. Oğlum bu arada asker üniformasını çıkarmıştı, memuriyette bir üst kademe sınavlarını vermek üzere Potsdam'da bir mahkemede görev almıştı. İleri sürdüğü nedenleri gözardı edemezdim, zaten bundan sonra birtakım ciddi tatsızlıkları, ruhsal sarsıntıları kaldıramayacak kadar kendimi yorgun ve bitkin hissediyordum. Yapılacak en doğru şey, sabırsızlığımı bir yana bırakıp oğlumun tavsiyelerine uymaktı. Oğlum kendini adliyedeki görevine adamaya karar vermişti, sonraki hayatını nasıl düzenleyeceğini biliyordu, ben de kendi kararımı artık verebilirdim.

Önce birkaç gün daha Rosenheim'da kaldım. Otelin yemek salonunda, her zamanki yerimde oturduğum bir gün yanıma bir başka müşteri geldi, konuşmaya başladık. Az sonra adamın, bizim valizlerin Venedik'ten Münih'e kazasız belasız gönderilmesine yardım eden gruptan biri olduğunu anlayınca sevindim. Ondan Alman başkonsolosunun ailesiyle birlikte hangi otele indiğini, bagajımı nasıl ve nereden alabileceğimi öğrendim. Ertesi gün onunla birlikte Münih'e giderek bavullarıma kavuştum.

Münih'de de huzursuzluklar başlamıştı. Başkonsolos Mertens de ailesiyle birlikte Berlin'e gitmemeye karar vermişti, kalmak için geçici olarak Oberstdorf'u seçmişti. Önerisi üzerine ben de oraya yerleşmeye karar verdim. Kış aylarında bile güzelliğinden bir şey yitirmeyen doğa beni rahatlatmış, dinlendirmişti, yavaş yavaş durumumu yargılamaktan da vazgeçmiştim. Birkaç gün için küçük bir otele yerleştim ve içinde piyanosu olan bir ev aramaya başladım. Alabildiğine uzanan ovalık arazide bir pansiyon buldum; oda büyük değildi, ama iyi ısıtılıyordu, bir piyanosu da vardı; ama başka zaman olsa asla kabullenemeyeceğim bir duvar piyanosuydu. Hiç değilse bozulmamıştı, tuşları da basınca içine gömülmüyordu. Yeni hayatıma uyum sağlamaya başladım. Benden fazla uzakta olmayan M. ailesi sayesinde kendimi yalnız hissetmiyordum; akşamları da sık sık birlikte oluyorduk.

Pansiyonumun karşısında bakımlı bir bahçeyle çevrili bir çiftlik evi vardı. Arada bir kapısında ben yaşlarda ufak tefek

20. yüzyıl başlarında Oberstdorf

narin bir kadın görüyor, ama yüzünü fark edemiyordum. Bir gün kapım çalındı, karşımda, kendini Kontes Geldern'in odalığı olarak tanıtan yaşlıca bir kadın duruyordu. Kontes hemen karşımdaki çiftlik evinde oturuyormuş, benim Osmanlı İmparatorluğu'ndan sınır dışı edilmiş bir Alman olduğumu öğrenmiş; istersem kendisinden sıcak kış giysileri alabilirmişim; sert dağ iklimi için gerekli olan böyle sıcak giysileri yanıma almamış olabilirdim, üstelik bu zor günlerde, sıcak iç çamaşırı ve üst giyim eşyası satın almak pek kolay değilmiş. Böyle bir teklif karşısında bir an dilim tutulmuştu, ama bu iyi niyetli yaklaşım beni müthiş duygulandırmıştı. Ancak gerçekten de hiçbir şeye ihtiyacım yoktu; çünkü Rosenheim ve Münih'te epeyce alışveriş yapma fırsatım olmuştu. İyi niyetle yapılan teklifi reddetmek bana zor geldi.

Yine de teşekkür etmek üzere ertesi gün çiftlik evine gittim. Hole girer girmez her şeyi, hayalimde tasarladığım gibi bulmuştum; odunların çıtır çıtır yandığı bir şömine, duvarlarda aile fotoğrafları, yerlere serili güzel şark halıları... Evin son derece rahat bir havası vardı. Kartvizitimi alan uşağı merakla takip ettim; pembe tenli, güzel, kara gözlü, saçları aklaşmış, sevimli yaşlı bir kadın beni karşıladı. Hazırlandığım

konuşmamı yapmama fırsat vermeden büyük bir içtenlikle, önceki günkü teklifi için benden özür dileyerek, bu ziyaretimle kendisini yanlış anlamadığımı kanıtlamış olduğumu söyledi. Karşılıklı rahat koltuklara kurulup başımdan geçenleri anlatmamı istedi. Sanki yıllardır birbirini tanıyan iki dost gibi uzun uzun sohbet ettik. Ayrılırken, İstanbul'da alıştığım havayı yeniden bulduğum için çok mutluydum.

Yeniden müzik

Kontes Geldern ertesi gün öğleden sonra beni çaya davet etti. Ayrılırken diğer odadaki piyano gözüme çarptı. "Ah bir piyano" diye heyecanla çığlık attım. "Çalıyor musunuz? Müzik yapıyor musunuz?" diye kontes sordu. "Evet," dedim, "biraz." Bunun üzerine ertesi gün için piyanoyu denememi rica etti. Sabırsızlıkla ertesi günü bekledim. Fokurdayan semaverin yanı başında otururken gözüm hep yandaki odada duran piyanoya kayıyordu. Kontes duygularımı anlamıştı. "Peki, madem o kadar istiyorsunuz, hadi biraz çalın!" dedi. Sesinden bana pek güvenmediğini hissetmiştim. Piyanonun kapağını kaldırınca, hayretle benim eski piyano markam Blüthner'i gördüm. Bir anda her şeyi unutmuştum, Haendel'in iki büyük varyasyonuyla Brahms'ın *Rapsodi*'sini seslendirdim, ikisini de en iyi şekilde çaldığımı zannediyorum. Bu kadar uzun bir zamandan sonra yeniden Blüthner'in tınısını duymak bana nerede olduğumu unutturmuştu. Birden yanı başımda yumuşacık bir kucaklamayla birinin beni öptüğünü hissettim. Kontes yavaşça yanıma yaklaşıp beni öperek teşekkür etmek istemişti. Bu anı ve sevgili kontesin yüzündeki duygulu ifadeyi dünmüş gibi anımsıyorum. Kontes bende iyi bir sanatçıyı keşfetmiş olduğuna inanamıyordu, hem de Brahms çalan bir sanatçıyla karşılaşmak onu şaşırtmıştı. O günden itibaren dostluğumuz daha da perçinlendi. Müzik tutkunuydu ve Oberstdorf'ta müzikten anlayan insanların olmamasından yakınıyordu. Nihayet kendine bir arkadaş bulmuştu, o günden sonra saatlerce müzik literatürüne gömüldük.

Orada geçirdiğim o güzel yılları Oberstdorf'daki bu ilk dostluğuma borçluyum. Kontes Geldern'le karşılaşmamdan sonra hemen burada yaşayan aristokrat ailelere tanıştırıldım; Münih'te baş gösteren ayaklanmalar nedeniyle pek çok kişi oradan kaçarak buraya, dağların güvenli yaşamına sığınmıştı. Zamanla benim için güzel bir çevre oluştu, kısa zamanda ortama uyum sağladım; bu arada ihtiyacım olan küçük maddi olanaklar da önüme çıktı. Ders almak üzere pek çok öğrenci başvuruyordu, böylece yeniden iç huzuruma kavuşmuştum. Bana küçük gelen pansiyondan ayrılarak bir çiftlik evinde özel bir daireye taşındım; alçak tavanlı odaları, küçük pencereleriyle tipik bir Bavyera kır eviydi; daireyi baştan başa çevreleyen geniş bir balkonu vardı. İlkbahar ve yaz aylarında çoğu zamanımı burada geçiriyordum. Karla örtülü dağlara ve ünlü Allgaeur ineklerinin otladığı yeşilliklere bakan güzel bir manzarası vardı. Evin etrafını küçük bir çiçek bahçesi çevreliyordu. Doğaya olan sevgimle kendimi burada son derece mutlu hissediyordum, Tanrı vergisi yeteneğim sayesinde buranın yeni koşullarına da çabuk uyum sağladım. Evimin döşenmesinde, gerçi istediğim ve gerçekleştiremediğim bazı eksikler vardı; ama zamanla, yeni dostlarımın da yardımlarıyla yavaş yavaş evimi yerleştirdim. O tarihlerde Oberstdorf'ta yaşayan Prenses F. bana bir piyano bile sağladı.

Oğlum da nihayet tatilini geçirmek üzere yanıma geldi. Birlikte çevrede güzel gezintiler yaptık. Politikayla mümkün olduğu kadar az ilgileniyordum, hemen hemen hiç gazete de okumuyordum. Ama geçirdiğimiz o korkunç günlerden, kaybedilen savaşın feci sonuçlarından da büsbütün uzak kalamıyordum. İyi haber alan aristokrat çevrelerde Münih'teki dehşet verici olaylara ait söylentiler dolaşıyordu, herkes kendisini nelerin beklediğinin endişesi içindeydi. Oberstdorf, sığınmacıların buluşma yeri olmuştu, Baltık ülkelerinden gelen çok sayıda aristokrat da buraya yerleşmişti, korkunç şeyler anlatıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sınır dışı edilirken son derece zorlu günler geçirdiğimizi düşünmüştüm, ama Baltıklardan gelenlerle tanıştıkça, onların ve diğer insanların

yaşadıkları korkunç acıların yanında, bizimkinin ne kadar hafif kaldığını görüyordum.[79]

Kendimi güvende hissettiğim bu dağlık ortamda dolu dolu iki yıl yaşadım. Ömür boyu burada yaşayabilirdim, servetimden kalan küçük birikimle, hayatımı nasıl sürdürebileceğime dair kafamda planlar yapıyordum. Bunun için de bir yol bulmuştum; yaz aylarında evimi tam pansiyon kiraya veriyordum. İstanbul'dan pek çok dostum yaz aylarında bana geliyordu, onlara kurduğum sofralar herkesi memnun ediyordu, ama bu arada para kesem de giderek küçülüyordu. Enflasyonla birlikte bugünün fiyatları dünün iki katına çıkmıştı. Piyano derslerimin karşılığında aldığım ücret fazla değildi; çoğu kez tatmin edici olmuyordu.

Çok yetenekli sadece bir öğrencim vardı, zengin bir çiftçinin oğluydu. Baba, ressam Defregger'in tablosundan çıkmış kadar yakışıklıydı, anne de aynı şekilde güzeldi. Teknik okul öğrencisi on yedi yaşındaki narin yapılı oğlanın müthiş bir müzik yeteneği vardı. Dürüst, açık yürekli bir çocuktu, kısa zamanda güvenini kazanmıştım, bana açık yüreklilikle Barones X adında çok güzel bir genç kıza âşık olduğunu itiraf etmişti. Kızı ve annesini çok iyi tanıyordum, tepede şık bir villada oturuyorlardı. Her ikisi de henüz çok gençti, ama niyeti ciddiydi, kızla evlenmek istiyordu, o zamanın tabiriyle "çocukluk aşkı" olan bu ilişki tamamına ermiş. Berlin'e yerleştikten çok sonra, evlilik haberlerini aldım, çok mutlu bir çift olduklarına eminim. Bugün hâlâ yazışıyoruz. Ama evlenene kadar epey zor günler geçirmişler; her iki tarafın da aileleri evliliklerini onaylamamış, ne genç G.'nin çiftçi kökenli mağrur babası, ne de en az onun kadar mağrur aristokrat aile. Yaşlı G.'nin evine çok gidip gelmiştim, keyifli bir atmosferdi. Büyük bir çini sobadan etrafa tatlı bir sıcaklık yayılırdı; baba G. büyük bir tutkuyla piyanomu dinlerdi. Oğlunun benim

79 Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalarla Doğu Prusya toprakları Alman sınırları dışında kalmış ve burada yaşayan Almanlar, Almanya'ya zorunlu göçe tabi tutulmuştu.

Anna Grosser Rilke kitabı kaleme aldığı yıllarda

gözetimimde her gün biraz daha ilerlemesinden çok memnundu. Bana o kadar güvenmişti ki, zaman zaman oğlunun böyle budalaca bir aşka bulaşmasını bana anlatır, durmadan da yakınırdı.

Oğlum bu arada kıdem ve doktora sınavını vererek Berlin'de ilk görevine başlamıştı. Artık Oberstdorf'da daha fazla kalamazdım; yeni bir çalışma ortamı bulma umuduyla Berlin'e taşınmaya karar verdim. Hiçbir zaman unutamadığım Türkiye'ye yeniden dönme hayallerim, yeni siyasi ve ekonomik gelişmeler yüzünden ne yazık ki gerçekleşemedi. Versay Barış Anlaşması dışarıda yaşayan Almanlar için de ağır bir darbe olmuştu. Şimdi Berlin'deki resmi makamlara başvurup, kurtarabileceğim ne varsa kurtarmalıydım; çünkü Almanya'daki küçük servetim de enflasyonun kurbanı olmuştu. Aylarca oğlumla birlikte oturdum, dört bir yandan üzerime yüklenen sıkıntılarda tek tesellim buydu. Tasarladıklarımdan hiçbirini –piyano öğretmenliği yapacağımı ummuştum– gerçekleştiremedim; her bakımdan unutulduğumu görüyordum. Zaman değişmişti, ben de yaşlanan diğer sanatçılarla aynı kaderi paylaşmak zorundaydım artık. Yazgım o güne kadar bana hiç bu derece acı vermemişti. Sanatçı olarak unutulmuş olmak o günlerde beni derinden yaralamıştı. Ama bugün düşünüyorum da zaten başka türlü olamazdı. Almanya'nın çektiği acılar, korkunç sefalet ve yokluk insanları değiştirmişti, yaşlanmış bir kadın olarak, yerimi gençlere bırakacaktım. Bunu kabullenmek benim için gerçi çok ağırdı, ama aynı zamanda şunu da açık seçik görmüştüm: Berlin bana uygun bir ortam değildi, Oberstdorf'taki münzevi yaşama dönmek benim için daha iyi olacaktı. Doğanın büyüleyen güzelliklerinde yeniden şifa bulabilirdim. Bu düşüncelerle, yeni bir gelecek kurmayı denemek üzere tekrar Oberstdorf'a gittim. Niyetim orada kendime bir mülk edinip, uzun uğraşlardan sonra devletin bana ödediği savaş tazminatıyla bir yazlık ve kışlık pansiyon kurmaktı.

Özetle, bu planımın da uygulanamaz olduğu anlaşıldı. Enflasyon yine tepelere tırmandı, biriktirdiğim küçük bir

meblağla bana ödenen tazminatın değeri neredeyse sıfırlandı. Yine de Oberstdorf, anılarıma, unutamadığım kısa süren bir yaşantı olarak yerleşti. İyi insanların bana gösterdiği yakınlık belki paradan çok daha değerliydi.

***

Eski dostlarımla yeniden buluştuğum Heidelberg üzerinden dolanarak, Oberstdorf'tan tekrar Berlin'e geldim. Heidelberg'de ilk kez Hitler'in konuşmasını dinledim, müthiş etkileyiciydi. Ezilmişlik ve sefaletten yeni bir Almanya'nın doğuşunu hissettim. Berlin'de uzun süre kalmadım. Oğlum bu arada nişanlanmıştı, 35 yaşına gelmiş bir erkek olarak evini kurmak istiyordu. Aldığı az bir maaşla onunla birlikte yaşamam mümkün değildi, yaşlılar evini düşünmeyecek kadar da kendimi dinç hissediyordum. Yerel bir gazeteye verdiğim ilan ses getirdi: Hannover yakınlarındaki Niendorf'ta bir evli çift, müzikten anlayan yaşlı bir kadını yanına almak istiyordu. Büyük bir cesaretle çağrıya olumlu yanıt verdim, hiç de pişman olmadım. Sağlık danışmanı L.'nin ailesinde bana verilen görevleri yerine getirmek zor değildi, sempatik çiftin gösterdikleri sıcak nezaket sayesinde alışık olmadığım ortama kolay uyum sağladım. Bütün bir yıl yanlarında kaldım, Weser vadisindeki doğanın güzelliği beni rahatlatıyordu; doğa, ruhumdaki fırtınaları sakin mecralara yönlendirmeme her zaman yardımcı olmuştur. Çocuğumun yanında olma özlemiyle yeniden Berlin'e döndüm. Dünyayı sarsan gelişmeleri, Adolf Hitler'in yükselişini, Üçüncü Reich'ı kurmasını ilgiyle izledim, bu olayları da yaşadım.

Burada yazılarıma son vermek istiyorum. Kendime rahat bir son hayal etmiştim, ama kader böyle istemedi. İstanbul'un benim için son hedef ve son durağım olacağını zannetmiştim. O günden sonra yolum uzun ve çok yorucuydu, oraya buraya savruldum, sonra yıllar yavaş yavaş bütün ağırlığıyla üzerime yüklendi. Ama yaşamımın son bölümündeki umut ışıklarından söz etmeden geçemem. Biri senin, benim sevgili torunumun, dünyaya gözlerini açtığı gündür. Tanrı bana, senin yetişkin bir okul öğrencisi olduğun zamanları da

görmeyi nasip etti. Sevgili çocuğum bu kitabı sana ithaf ettim. Belki benim sonlandırdığım yerden sen bir gün devam edersin. Bu yazdıklarımla sana şunu söylemek istedim; insanoğlu yeryüzünde huzur bulmayan bir yolcudan başka bir şey değildir. Varılacak hedef her zaman gölgeler ardındadır, ne olduğunu bilemez. Ama ne önemi var ki, asıl olan insanın gideceği yolu bilmesidir.

Yaşlılık günlerimin bir diğer tesellisi de, hayatımın unutamadığım bir kesiti olan "İstanbul'daki" sevgili dostlarımla tekrar Berlin'de buluşmuş olmamdır. Böylece yeniden kocaman bir çevre edindim, aralarındaki en yaşlı kişi olarak, bu çevreyi bir arada tutmaya gayret ediyorum. Çocuklarımın sevgisiyle, gerçek dostlukların sadakati hayat gemiciğimi barış limanlarında koruyan değerlerdir.

19. yüzyılın en meşhur kadın konser piyanistlerinden –edebiyatçı Rainer Maria Rilke'nin kuzeni– Anna Grosser Rilke, Avrupa saraylarında krallara ve kraliçelere konserler verirken, İstanbul onun için uzak bir diyarın adından başka bir şey değildi.

Ancak kader onu beklemediği biçimde İstanbul'a getirecek, burada Osmanlı sarayında müzik yapacak, gazetecilik kariyerine mecburi bir adım atacak, Balkan Savaşı felaketzedeleri için çalışacak, Büyük Savaş'ın rüzgârıyla doğduğu topraklara geri dönmek zorunda kalacaktı.

Anna Grosser Rilke, İstanbul'da Bir Hoş Sada *ile hem bir yüzyıl öncesinin İstanbul'una hem de Avrupa müzik dünyasına tanıklıklarını okuyucuya sunuyor:*

Liszt'in Weimar'daki evinde verdiği müthiş müzik derslerinden, Şehzade Burhaneddin'in konağındaki müzik akşamlarına; Latife Hanım'ın aldığı piyano derslerinden, Yıldız Sarayı'ndaki küçük entrikalara; İstanbul'un az bilinen Alman cemaatinin yaşamından, Kayzer Wilhelm'in olaylı ziyaretine; Beyoğlu'nda tahtırevanla yapılan küçük yolculuklardan, Boğaz'daki sayfiye âdetlerine, pek çok meraklı anı…

Anna Grosser Rilke (1853-1938) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, bugün Çek Cumhuriyeti'nde yer alan Melnik kentinde doğdu. Beş yaşında piyano dersi almaya başladı, bir yıl sonra ilk resitalini verdi. 15 yaşında Leipzig Konservatuvarı'na girerek dönemin büyük müzik otoriteleriyle çalıştı. Mezuniyetinden sonra hem konser hem de özel ders vererek geçimini sağlamaya başladı. Ünü kısa sürede yayıldı, konser salonlarının yanı sıra saraylarda da müzik yapmaya başladı. 1879'da Liszt'in Weimar'da verdiği özel derslere katılmaya başladı ve büyük müzisyenle yakın dost oldu. Evlenerek Roma'ya yerleşti, ancak eşinin zamansız ölümüyle bu kentte uzun kalamadı. İsviçre'de dersler ve konserler verdiği dönemde tanıştığı gazeteci Julius Grosser ile ikinci evliliğini yaparak Berlin'e yerleşti. Bu dönemde Berlin'in kültür çevresinde edindiği dostların yanı sıra Dvorak ve Brahms'la tanıştı. 1888'de eşine teklif edilen yeni bir iş dolayısıyla İstanbul'a taşındı. Kısa sürede çok sevdiği ve 30 yılını geçirdiği bu şehirde, müzik kariyerini olabildiğince sürdürdü. Sarayda ve hanedan mensuplarının konaklarında konserler verdi. Eşinin ölümüyle onun kurduğu haber ajansının yönetimini üstlendi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda, ülkedeki Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte sınır dışı edildi. Almanya'ya yerleşti ve 1930'ların sonlarında anılarını kaleme aldı.

9 789944 886628

KİTAP
SKB 0321653 YPO

KDV dahil fiyatı
14 TL